

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА СПІВПРАЦІ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ З РОДИНАМИ

Навчально-методичний посібник

Електронне видання на CD-ROM

Кам'янець-Подільський
2021

УДК 373.2:37.018.1(075.8)

ББК 74.105Я73

Т33

Рекомендовано до друку радою з науково-методичної роботи і забезпечення якості вищої освіти педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, протокол №8 від 27 вересня 2021 року

Рецензенти:

Н. В. Бахмат, доктор педагогічних наук, професор, заступник декана педагогічного факультету з наукової роботи та інформатизації навчального процесу Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

І. М. Дарманська, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри менеджменту освіти та педагогіки вищої школи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії;

Є. М. Калинюк, начальник відділу дошкільної та інклюзивної освіти управління освіти і науки Кам'янець-Подільської міської ради.

Т33 Теорія та методика співпраці закладів дошкільної освіти з родинами: навчально-методичний посібник. [Електронний ресурс] / авт.-упор. Н. Г. Каньоса, Т. Й. Бабюк. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2021. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см.

Навчально-методичний посібник «Теорія та методика співпраці закладів дошкільної освіти з родинами» висвітлює особливості підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до здійснення співпраці з родинами вихованців, планування та проведення просвітницької роботи з батьками дітей дошкільного віку з питань виховання та навчання дитини. У навчально-методичному посібнику вміщено теоретичний матеріал, завдання та питання для самостійної роботи, методичні рекомендації щодо самостійної роботи студентів, короткий термінологічний словник, список рекомендованої літератури, короткий довідник.

Навчально-методичний посібник носить практико-орієнтований характер і дозволить педагогам дошкільної освіти залучити батьків вихованців в освітню діяльність ЗДО і розширити сферу участі батьків в життєдіяльності закладу дошкільної освіти. Представлені матеріали допоможуть педагогам закладів дошкільної освіти здійснювати планування та проведення роботи з батьками, забезпечуючи ефективну співпрацю з родинами вихованців.

Посібник адресовано здобувачам вищої освіти зі спеціальності 012 Дошкільна освіта, викладачам закладів вищої освіти, які готують фахівців з дошкільної освіти, керівникам, вихователям-методистам, вихователям закладів дошкільної освіти.

УДК 373.2:37.018.1(075.8)

ББК 74.105Я73

© Н. Г. Каньоса, Т. Й. Бабюк, упорядкування, 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА

Розділ I. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА СПІВПРАЦІ З РОДИНАМИ»

Розділ II. ТЕОРЕТИЧНИЙ МАТЕРІАЛ

Вступ. Взаємовплив сімейного і суспільного дошкільного виховання (історичний аспект)

Сім'я як основа соціалізації особистості

Становлення і розвиток особистості

Теоретико-методологічні основи сімейного виховання

Роль членів родини у сімейному вихованні

Педагогічна просвіта сучасних батьків

Планування взаємодії працівників ЗДО з батьками

Форми і методи взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю

Методика організації взаємодії ЗДО з родинами

Сучасні проблеми виховання дітей різної статі

Особливості виховання обдарованих дітей дошкільного віку

Педагогічні основи формування здоров'я дитини в сім'ї

Особливості патріотичного виховання дітей дошкільного віку в родині

Підготовка дитини до навчання в школі

Розділ III. ПРОГРАМОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗНАТЬ

Програма семестрового екзамену з курсу

Тестові завдання з курсу «Теорія та методика співпраці з родинами»

Розділ IV. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Завдання для самостійної роботи

Тематика рефератів з курсу «Теорія та методика співпраці з родинами»

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ГЛОСАРІЙ

КОРОТКИЙ ДОВІДНИК

ДОДАТКИ

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет

Навчальне електронне видання на CD-ROM

КАНЬОСА Наталія Григорівна

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методик дошкільної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

БАБЮК Тетяна Йосипівна

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методик дошкільної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

**ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА СПІВПРАЦІ ЗАКЛАДІВ
ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ З РОДИНАМИ**

Навчально-методичний посібник

Один електронний оптичний диск (CD-ROM).

Об'єм даних 18 Мб. Обл.-вид. арк. 16,7. Підп. 08.11.2021. Тираж 10. Зам. № 953.

Видавець і виготовлювач Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300
Свідоцтво про внесення до державного реєстру суб'єктів видавничої справи серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.

ПЕРЕДМОВА

«Дошкільне дитинство» – унікальний період у житті людини, коли формується здоров'я, здійснюється розвиток особистості. У той же час це період, у плині якого дитина перебуває в повній залежності від навколишніх дорослих-батьків, педагогів. Тому неналежний відхід, поведінкові, соціальні й емоційні проблеми, що виникають у цьому віці, приводять до важких наслідків у майбутньому.

Відповідно до Закону «Про освіту» і Типовим положенням про заклад дошкільної освіти одним з основних завдань, що стоять перед дитячим садком, є «взаємодія з родиною для забезпечення повноцінного розвитку дитини».

Тому необхідно прямувати курсом створення єдиного простору розвитку дитини, як у ЗДО, так і у родині. Педагог у ЗДО повинен працювати таким чином, щоб батьки могли: перебороти авторитаризм і побачити світ з позиції дитини; досягти розуміння того, що не можна дитину порівнювати з іншими дітьми; довідатися сильні й слабкі сторони розвитку дитини й ураховувати їх; бути емоційною підтримкою дитині.

За тисячолітню історію людства утворилися дві галузі виховання підростаючого покоління: сімейне й суспільне. Здавна ведеться суперечка, що важливіше в становленні особистості: родина або суспільне виховання? Одні великі педагоги схилилися на користь родини, інші віддавали пальму першості суспільним закладам. Тим часом, сучасна наука має у своєму розпорядженні численні дані, що свідчать про те, що без шкоди для розвитку особистості дитини неможливо відмовитися від сімейного виховання, оскільки його сила й дієвість непорівнянні ні з яким, навіть дуже кваліфікованим вихованням у дитячому саду або школі.

Для забезпечення сприятливих умов життя й виховання дитини, формування основ повноцінної, гармонійної особистості необхідні зміцнення й розвиток тісного зв'язку й взаємодії дитячого саду й родини.

Ідея взаємозв'язку суспільного й сімейного виховання знайшла своє відбиття в ряді нормативно-правових документів, у тому числі в «Концепції дошкільного виховання», «Положенні про дошкільний навчальний заклад», Законі «Про освіту» й ін.

Так, у законі «Про освіту» записано, що «батьки є першими педагогами. Вони зобов'язані закласти основи фізичного, морального й інтелектуального розвитку особистості дитини в ранньому віці».

Відповідно до цього міняється й позиція дошкільного закладу в роботі з родиною. Кожний заклад дошкільної освіти не тільки виховує дитину, але й консультує батьків з питань виховання дітей. Педагог дошкільного закладу – не тільки вихователь дітей, але й партнер батьків по їхньому вихованню.

Ще Н. Крупська у своїх «Педагогічних творах» писала: «Питання про роботу з батьками – це велике й важливе питання. Отут треба піклуватися про рівень знань самих батьків, про допомогу їм у справі самоосвіти, озброєння їх відомим педагогічним мінімумом, залучення їх до роботи дитячого саду». Істотною стороною взаємодії дитячого саду й родини, неодноразово підкреслювала Н. Крупська, є те, що дитячий сад служить «організуючим центром» й «впливає на домашнє виховання», тому необхідно якнайкраще організувати взаємодію дитячого саду й родини по вихованню дітей. «...У їхній співдружності, в обопільній турботі й відповідальності – величезна сила». Разом з тим, вона вважала, що батькам, що не вміють виховувати, необхідно допомагати.

Сучасне дошкільне виховання ґрунтується на засадах народної педагогіки й національної культури, сучасних досягнень науки і надбань світового педагогічного досвіду та родинного виховання. Педагогічний процес у сучасному ЗДО перебудовується і набирає особистісно-орієнтованого художньо-творчого спрямування. Переорієнтація виховного процесу на особистість дитини зумовлює необхідність дотримання певних дидактичних принципів: гуманізації системи естетичного виховання, національної спрямованості виховання, співробітництва і співтворчості вихователя і дитини, диференціації навчання, оптимізації на-

вчально-виховного процесу, розвиваючого характеру естетичного виховання, поєднання різних форм організації навчання, методів і засобів відповідно до завдань і змісту, зокрема здійснення його на національному ґрунті.

Посібник створено насамперед для здобувачів вищої освіти, що вивчають курс «Теорія та методика співпраці з родинами», разом з тим він може бути корисним усім освітянам.

Розділ I

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА СПІВПРАЦІ З РОДИНАМИ»

Відомо, що дитинство – унікальний період у житті людини, коли формується здоров'я і здійснюється розвиток особистості. На початку життя поруч із беззахисним малюком перебувають його батьки. Завдяки їх любові, піклуванню, емоційній близькості дитина зростає і розвивається, у неї виникає почуття довіри до світу і дорослих, які її оточують.

Навчальна дисципліна «Теорія та методика співпраці з родинами» забезпечує: формування професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі дошкільної освіти до співпраці з родинами вихованців; усвідомлення важливості соціальної ролі сім'ї, особливості співпраці сімейного і суспільного дошкільного виховання; знайомство з видами, особливостями, функціями сучасної сім'ї; розкриття змісту основних форм співпраці з родиною; знайомство з особливостями, сучасними тенденціями розвитку сімейного виховання, документами, що регламентують і регулюють сімейну політику України.

Метою викладання навчальної дисципліни «Теорія та методика співпраці з родинами» є засвоєння та оволодіння фактичним матеріалом про місце і роль сім'ї у вихованні молодого покоління, формування у майбутніх педагогів знань, вмінь та навичок роботи вихователя з батьками через засвоєння нормативних і методичних засад.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Теорія та методика співпраці з родинами» є сприяння міцному усвідомленому засвоєнню студентами змісту і суті курсу, розумінню ролі сім'ї і закладу дошкільної освіти у вихованні; показати заклад дошкільної освіти як місце, відкрите для співпраці і розуміння; ознайомити зі змістом та основними формами співпраці з родинами в умовах закладу дошкільної освіти і поза його стінами; озна-

йомити майбутніх вихователів із системою законодавчих документів в Україні, які регламентують сімейну політику і захищають дитинство; опанувати практичні прийоми співпраці ЗДО із сучасною родиною.

Вступ. Взаємовплив сімейного і суспільного дошкільного виховання (історичний аспект)

Історичний аспект управління розвитком дошкільної освіти в Україні (кінець XIX – поч. XX ст.).

Сутність поняття сім'я та шлюб. Історія інституту сім'ї та шлюбу.

Історичні форми шлюбу в Україні.

Стан сім'ї в сучасному суспільстві.

Сім'я як основа соціалізації особистості

Визначення основних понять.

Роль родини у процесі соціалізації особистості.

Сімейне виховання та його особливості.

Педагогічні проблеми сучасної сім'ї.

Становлення і розвиток особистості

Соціальна сутність особистості.

Поняття розвитку і формування особистості.

Природний і суспільний фактори розвитку, їх взаємозв'язок і взаємообумовленість.

Основні види діяльності дітей, її розвиваючі можливості.

Вікові етапи, їх характеристика.

Теоретико-методологічні основи сімейного виховання

Стилі сімейного виховання.

Принципи та загальна стратегія сучасного сімейного виховання.

Методи сімейного виховання і специфіка їх застосування.

Роль членів родини у сімейному вихованні

Відповідальність батьків за виховання дитини.

Основні етапи розвитку і життєдіяльності сім'ї. Функції членів родини щодо виховання дитини.

Педагогічна просвіта сучасних батьків

Актуальність педагогічної просвіти сучасних батьків.

Базовий компонент дошкільної освіти про взаємодію закладу дошкільної освіти із сім'єю вихованців.

Проблеми взаємодії дошкільного закладу й сім'ї на сучасному етапі.

Планування взаємодії працівників ЗДО з батьками

Керівництво процесом сімейного виховання в ЗДО.

Сучасні підходи до співпраці дошкільного закладу з сім'єю.

Етапи розвитку виховного потенціалу дошкільної освіти.

Особливості взаємодії сім'ї і дошкільної установи в зарубіжних країнах світу.

Форми і методи взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю

Співробітництво дитячого дошкільного закладу із сім'єю.

Методи вивчення сім'ї та участь батьків у педагогічному процесі.

Форми взаємодії дошкільного навчального закладу з сім'єю.

Умови успішного родинного виховання в сучасних умовах.

Методика організації взаємодії ЗДО з родинами

Державні та нормативні документи про взаємодію закладу дошкільної освіти з сім'єю.

Методична служба як основний елемент в опануванні педагогами конструктивної взаємодії з батьками.

Методичні рекомендації вихователям щодо взаємодії з родинами вихованців.

Напрями педагогічної просвіти батьків на основі педагогічної взаємодії.

Групи батьків дітей, які відвідують ЗДО.

Принципи взаємодії з батьками.

Моніторинг ефективності роботи педагога ЗДО з родиною.

Сучасні проблеми виховання дітей різної статті

Статева вихованість дошкільника як складова його особистісного зростання.

Психолого-педагогічні дослідження щодо статевого виховання дітей дошкільного віку.

Базовий компонент та чинні програми розвитку, виховання та навчання дітей щодо статевого виховання дітей дошкільного віку.

Особливості виховання обдарованих дітей дошкільного віку

Особливості виховання обдарованої дитини в сім'ї.

Наступність у роботі з обдарованими дітьми.

Критерії за якими можна визначити обдарованість дитини.

Педагогічні основи формування здоров'я дитини в сім'ї

Родинно-оздоровчі традиції виховання.

Виховний потенціал сім'ї у формуванні в дитини здорового способу життя.

Організація та напрямки виховання здорового способу життя дитини в сім'ї.

Формування культури здоров'я дитини в сім'ї.

Особливості патріотичного виховання дітей дошкільного віку

Патріотизм плекається в родині.

Основи національного та патріотичного виховання.

Практичні поради батькам щодо патріотичного виховання.

Підготовка дитини до навчання в школі

Наступність, спадкоємність, перспективність у системі безперервної освіти.

Готовність дітей до шкільного навчання.

Адаптація до шкільного навчання.

Спільна робота дошкільного закладу і школи.

Розділ II

ТЕОРЕТИЧНИЙ МАТЕРІАЛ

ВСТУП. ВЗАЄМОВПЛИВ СІМЕЙНОГО І СУСПІЛЬНОГО ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ (ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ)

- *Історичний аспект управління розвитком дошкільної освіти в Україні (кінець XIX – поч. XX ст.).*
- *Сутність поняття сім'я та шлюб. Історія інституту сім'ї та шлюбу.*
- *Історичні форми шлюбу в Україні.*
- *Стан сім'ї в сучасному суспільстві.*

Історичний аспект управління розвитком дошкільної освіти в Україні (кінець XIX – початок XX ст.)

Управління розвитком дошкільної освіти на сучасному етапі розбудови України неможливе без вивчення історії розвитку цього процесу, врахування досягнень та недоліків, які були властиві процесу їхньої еволюції.

Історико-педагогічні аспекти розвитку суспільного дошкільного виховання в Україні, характеристика національного дошкілля минулого, сьогоденного і майбутнього знайшли своє відображення у працях Л. Артемової, А. Бондар, Н. Лисенко, З. Нагачевської, О. Пшеврацької, І. Улюкаєвої та ін.

Історично першою соціальною організацією, в якій зародилась система дошкільного виховання, є сім'я, котра виступає поліфункціональною інституцією за своєю сутністю. Вона виступала первинним і основним виробничим колективом. Кровна спорідненість, єдність бюджету і

майна роблять сімейну кооперацію додатковою виробничою силою, збільшуючи ефективність використання наявних у сім'ї засобів виробництва. Крім господарських функцій, сім'я виконувала і виконує виховні стосовно своїх членів сім'ї і в першу чергу функції виховання дітей.

Завдання та напрями виховної роботи в сім'ї завжди були тісно пов'язані із завданнями та напрямками її виробничої діяльності.

Соціокультурний побут селянських сімей значною мірою мав залежність від організації діяльності сільської територіальної громади, тому що життя і діяльність селян з народження до смерті відбувались в певних тимчасових і постійних соціальних об'єднаннях. Мали місце також громадські зусилля у справі виховання дітей, починаючи з їхнього раннього віку.

Соціокультурний побут міських сімей великою мірою залежав від особливих професійних корпорацій – цехових організацій. Ремісничі цехи являли собою типові середньовічні корпорації, що мали відносно самостійний характер і поширювали вплив на всі сторони життя своїх членів. Насамперед, цехи були об'єднаннями економічного характеру, котрі виконували завдання організації виробництва, створення сприятливих умов збуту, а також охорони економічних інтересів ремісників в умовах вузького ринку.

Разом з тим у ремісничих цехах ставились високі вимоги до професійної підготовки ремісників. Тому соціалізація індивіда в них, починаючи із раннього дитячого віку, займала довгий період часу і проходила декілька етапів. Тобто напрям виробничої діяльності цеху в основному зумовлював напрям виховної роботи з його дітьми.

Сім'я протягом багатьох століть була основною інституцією, яка здійснювала дошкільне виховання своїх дітей. В кінці XIX століття різновидом дошкільного закладу був домашній сімейний дитячий садок, який організовувався батьками «вільних професій». Керували всіма справами у ньому самі матері або наймані вихователі. Діти різного віку (від 4 до 8 років, від 4 до 10 років) збиралися по черзі в сім'ях на 2–4 години для спільних ігор та занять.

Перші дошкільні заклади, як самостійні навчально-виховні установи особливого типу, виникли в Україні тільки у ХІХ столітті. Є відомості, що у Полтаві в 1839 році було відкрито притулок, куди приймали дітей безоплатно від 3 років. У цьому притулку діти перебували з 7 години ранку до 21 години влітку, а взимку з 7 години до 20 години.

Перший дитячий садок в Києві організувався 1 вересня 1871 року. Його відкрили сестри Ліндфорси – Марія і Софія (пізніше за чоловіком Русова – видатна українська діячка в освітній справі). В ньому виховувалися діти з українських інтелігентських родин, і був він водночас осередком національної культури України.

В Україні Київ до революції був центром дошкільної роботи, бо там діяли різноманітні товариства та організації, а саме: Товариство народних дитячих садків, Фребелівське товариство, різноманітні ліберально-філантропічні організації. Метою їхньої діяльності була боротьба з бездоглядністю дітей, дитячі заклади були двох типів: платні для заможних верств населення і безплатні – для бездоглядних дітей з бідних сімей, які повністю чи частково утримувались на кошти товариств і організацій. Відсутність державного фінансування свідчила про те, що дитячі садки як суспільно-виховні заклади приживалися дуже важко, відкривалися повільно, а кількість їхня була незначною. До такого висновку ми прийшли завдяки аналізу історико-педагогічної літератури, архівних документів та матеріалів.

У Західній Україні питання про організацію дошкільного виховання вперше порушила Н. Кобринська на жіночому вічі у Стрию 1891 року. Того ж року з ініціативи священника Кирила Селецького в селі Жужілі Сокальського повіту був організований перший на Галичині дитячий садок. Аналіз жіночого руху Галичини констатує той факт, що організація захоронок у селах і містах приносила велику користь, допомагала працівникам у вихованні дітей, особливо сільським жінкам під час літніх польових робіт. З ініціативи Н. Кобринської в 1900 році у Львові було організовано товариство «Руська Захоронка», що пізніше стало називатися «Українська захоронка». В 1902 році це товариство відкрило

перші дитячі садки у Львові. З того часу і почало розвиватися в Галичині дошкільне виховання.

У 90-х роках XIX століття в Україні земства почали відкривати дитячі ясла (захоронки). Спочатку ці установи відкривались переважно на час літніх робіт, а згодом вони стали працювати протягом року. Наприклад, Полтавське губерніальне земство відкрило дитячі ясла у 1897 році. Але якщо порівнювати інтенсивність земського руху, спрямованого на відкриття шкіл, із рухом, спрямованим на відкриття установ дошкільного виховання, то зразу видно епізодичність і значно меншу ефективність діяльності земств у царині дошкільного виховання. На нашу думку, через те, що організація діяльності та робота земських дитячих установ реґламентувалась постановами волосних, повітових та губернських земських зібрань, недооцінювалось значення виховання дітей дошкільного віку.

Кінець XIX – початок XX століття – це період розвитку та формування системи суспільного дошкільного виховання в Україні. Цей час характеризується відкриттям народних дитячих садків для різних верств населення з ініціативи і на кошти приватних осіб та педагогічних товариств. Прогресивна педагогічна громадськість вимагала від уряду введення дитячих садків у державну освітню систему і державне фінансування. Проте ці зусилля були марними – Міністерство народної освіти обмежувалося обіцянками у справі розвитку дитячих садків.

Тільки з поваленням царизму відкрилась для українського народу можливість приступити до будівництва дошкільних установ – дитячих садків, майданів, клубів – на ґрунті національного оточення дитини: рідної мови, пісні, гри. У містах і селах почали відкриватися ці установи на кошти міських та сільських громад. В перші роки після революції уряд постійно приймав постанови, які істотно впливали на структуру органів управління народною освітою.

Після революції (жовтень 1917 року) новий уряд розгорнув широку діяльність щодо створення державної системи дошкільного виховання. Рада Народних Комісарів з перших днів радянської влади приступила

до реформування народної освіти. II з'їзд Рад призначив першого Наркома освіти А. Луначарського. Управлінням народною освітою займалася державна комісія з народної освіти, котра була створена 9 листопада 1917 року. Серед відділів цієї комісії був відділ дошкільного виховання та допомоги, який очолювала Д. Лазуркіна. Таким чином, суспільне дошкільне виховання ввійшло в державну систему освіти. Діяльність цього відділу була спрямована на пропаганду дошкільного виховання, підготовку дошкільних працівників організацій дитячих установ, якими слід було охопити всіх дітей до 8 років і на виконання плану «організації справи дошкільного виховання». В 1917 році, згідно з Постановою тимчасового уряду, який фактично контролював ситуацію в Україні, створено земські управи, які стали повноцінними закладами місцевого самоуправління. Губернські та повітові земства створювали ради освіти, котрі повинні були займатися роботою культурно-освітніх закладів. До компетенції повітових рад освіти відносились фінансові питання, створення мережі дошкільних, шкільних, позашкільних закладів. Листопад 1917 рік – вихід III Універсалу, яким проголошено освіту УНР. В цей час Генеральний Секретаріат Освіти звернувся до губернських, повітових земств і міських управ з пропозицією про скликання в грудні 1917 року наради зі справи організації народної освіти в Україні. Від кожного губернського і повітового земства був 1 представник. На нараді затверджено «План управління освітою в Україні».

У грудні 1917 року Наркомос опублікував декларацію «Про дошкільне виховання», у якій йшла мова про те, що суспільне (безкоштовне) дошкільне виховання повинно розпочинатися від народження дитини і повинно здійснювати її всебічний розвиток. Ця декларація вводить дошкільне виховання в загальну систему народної освіти і визнає його як складову частину всієї шкільної системи. Це є початком суспільного дошкільного виховання. В Декларації відмічалось, що «система дошкільного виховання повинна бути складовою частиною всієї шкільної системи і повинна бути органічно пов'язана в одне ціле з всією системою народної освіти».

Важливим кроком у становленні суспільного дошкільного виховання була підготовка відділом з позашкільної освіти і дошкільного виховання проекту «Регламент дитячих садків». Згідно з цим офіційним документом планувалося, що суспільне дошкільне виховання стане обов'язковим і безкоштовним завдяки зусиллям департаменту. Таким чином, закладався фундамент успішної діяльності державної системи суспільного дошкільного виховання.

У 1917 році при Центральній Раді утворюється Генеральний секретаріат освіти України (з 8 січня 1918 року – Міністерство народної освіти), яку очолив І. Стешенко. Великий вклад у розвиток дошкільного виховання на той час внесла С. Русова, котра очолювала відділ дошкільного виховання та позашкільної освіти і проводила в життя лінію українізації народної освіти.

У січні-лютому 1918 року була спрощена система управління народною освітою. Навчальні заклади передані радам народних депутатів, а пізніше – у відомство Наркомосу. При місцевих радах створювалися відділи народної освіти. Ради існували здебільшого в губернських центрах. У повітових, а також у волосних центрах діяли воєнно-революційні комітети – ревкоми. Провідниками політики Наркомосу УРСР на території губерній були відділи народної освіти губвиконкомів, які за Постановою IX Всеукраїнського з'їзду Рад (1925) були ліквідовані в зв'язку з утворенням округів та районів. Відділи народної освіти як регіональний орган управління освітою включали в себе завідуючого відділом, загальний підвідділ, підвідділ соціального виховання, куди входила секція дошкільного виховання, підвідділ позашкільної освіти та діяли в різних місцях України в різні часи. Наркомос в 1918 році організував 3-місячні курси підготовки інспекторів з дошкільного виховання для обласних відділів народної освіти. Особи, котрі закінчили ці курси, на місцях проводили підготовку дошкільних працівників. Отже, Наркомос керував організацією суспільного дошкільного виховання.

У червні 1918 року Раднарком підписав Декрет, згідно з яким всі державні, суспільні і приватні заклади дошкільного виховання переда-

валися у відомства Наркомосу і тим самим включалися в систему народної освіти як її перша ланка. Виховна робота проводилася в дошкільних установах здебільшого за педагогічною системою Фребеля і Монтессорі і за тими вказівками, які містив у собі «Порадник діяча позашкільної освіти і дошкільного виховання», що його випустив в 1918 році відділ дошкільного виховання при Міністерстві народної освіти.

До кінця 1918 року в Україні працювало близько 140 дитячих садків, а в 1920 р. – 678, в 1921 – 879, в 1922 – 704, в 1923 – 170, в 1924 – 148, в 1925 – 118.

Наркомос взагалі та дошкільний відділ зокрема організовували роботу на всій території радянської держави, проводили республіканські наради завідуючих місцевими дошкільними підвідділами, випускали інструктивні матеріали з досвіду роботи. З 1918 року по 1922 рік з ініціативи та за активної участі Д. Лазуркіної видавався «Бюлетень дошкільного відділу Наркомосу», в якому доводились до провінцій оперативні вказівки, досвід роботи тощо.

Свої погляди на організацію роботи дитячого садка керівники дошкільних відділів різних рівнів могли висвітлити у виданій Наркомосом у 1919 році «Інструкції по веденню осередку та дитячого садка». Ця інструкція чітко розмежувала осередок і дитячий садок, вказувала на наповнюваність груп – на 1 вихователя не більше 25 дітей, а бажано 15.

Справа організації системи дошкільного виховання в регіонах на той час була покладена на відділи народної освіти повітових революційних комітетів, котрі діяли рішуче. Їхні розпорядчі документи мали характер безапеляційності та обов'язковості до виконання. Як приклад подамо мовою оригіналу один із наказів відділу народної освіти при Кам'янець-Подільському повітовому революційному комітеті:

«Наказ ч.8

Відділу Народної Освіти при Кам'янецькому ревкомі.

Реєструватися на протязі до 6-го серпня в Підвідділ Дошкільного Виховання:

- 1) всім як і бувшим так і теперішнім керівникам (ницям) Дошкільних установ (дитячих садів, площадок, приютів),

- 2) всім закінчившим курси Дошкільного Виховання,
- 3) всім курсисткам курсів Дошкільного Виховання,
- 4) всім, хто раніше брав участь в дошкільній праці, як в Кам'янці так і в інших місцях.

Зареєструватися в цей же термін всім дитячим дошкільним закладам – дитячим садам, площадкам, сирітським домам, приютам. Осіб, котрі не зареєструються у вказаний термін, буде притягнуто до відповідальності.

Завідуючий Відділом Народної Освіти
Завідуючий Підвідділом Дошкільного Виховання Діловод».

Творцем першої системи шкільної освіти в Україні був тодішній комісар освіти Г. Гринько, котрий подав вироблену ним схему освіти на розгляд Всеукраїнської наради завідувачів губернських відділів народної освіти 29.03.1920 року, а в серпні цього ж року на ухвалу Всеукраїнської наради у справі освіти. Своєю схемою Г. Гринько ввів систему дошкільного виховання в загальношкільну систему, чим і виконав вимоги декларації «Про дошкільне виховання».

Система шкільної освіти мала ступеневий характер і включала:

- 1) Дошкільне соціальне виховання (дитячий садок, дитячий будинок, комуна, колонія і т.д.) – від 4 до 8 років.
- 2) Соціальне шкільне виховання (трудова семирічна школа, яка поділяється на 2 концентри: 1 – 4-літній – з 8 до 12 років; 2 – 3-літній – з 12 до 15 років).
- 3) Професійну освіту:
 - професійна школа;
 - технікум;
 - інститут;
 - академія.

Дошкільне соціальне виховання в цій системі займає місце початкової ґрунтовної ланки. Це можемо підтвердити «Основними принципами Єдиної трудової школи» (16.10.1918 р.), в яких вказувалось, що

вся система нормальних шкіл від дитячого садка до університету являє собою одну школу, одну неперервну драбину. Установами соціального дошкільного виховання були: майдани різних типів, дитячі садки, клуби неповного дня, денні дитячі будинки та дитячі садки цілого дня, якими здійснювали керівництво на території міст відділи народної освіти виконавчих комітетів міських Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів трудящих, утворені в 1919 році (з 1940 року – Рад депутатів трудящих, з 1977 – Рад народних депутатів). У структурі цих відділів було дошкільне виховання. Управління освітою на території міст здійснювалось на основі рішень міських Рад і постанов вищих державних органів. Міські відділи народної освіти займались організацією освіти взагалі та дошкільної зокрема. У 1921 році в Україні нараховувалося дітей у віці від 4 до 15 років 7495900, з них в містах – 1419780, і в селах – 6076120. Безпритульних дітей (сиріт та напівсиріт) біля 700000. На початок 1921 року Нарком освіти мав у розпорядженні таку кількість установ: дитячі будинки – 600 (перебувало 39000 дітей), дитячі сади – 500 (35 000 дітей), школи – 21887 (2250000 дітей).

У серпні 1920 р. на Другій Всеукраїнській нараді з освіти була прийнята система педагогічної освіти, яка передбачала створення педагогічних навчальних закладів. Факультети соціального виховання інститутів народної освіти повинні були готувати «кваліфікованих соцвиховців, здатних впроваджувати у життя систему соціального виховання Укрнаркомосвіти в усьому її обсязі і змісті, охоплюючи увесь «соцвиховний» дитячий вік, а також виховні, зокрема, так звані «освітні» елементи єдиного виховного процесу, в якій би формі він не протікав: у школі, в дитячому садку, клубі, на майданчику».

Перед Наросвітою стояло завдання широко розвивати будівництво нових дитячих установ, укріплювати наявну мережу шкіл. Це було продиктовано величезним ростом дитячої безпритульності в результаті громадянської війни та надзвичайною обмеженістю ресурсів держави. До кінця 1921 року Нарком освіти мав у розпорядженні: дитячі будинки – 1844 (98890 дітей), дитячі сади – 513 (27150 дітей), школи – 22601

(1852010 дітей). Таким чином, 1921 рік дав великий ріст дитячих установ, що забезпечило повне або часткове матеріальне утримання дітей за рахунок держави.

Отже, при активному сприянні держави до кінця 1921 року основним типом дошкільних закладів став дитячий садок з безперервною річною роботою і перебуванням у ньому дітей, залежно від умов роботи матерів, протягом 7, 9 та 12 годин. Велика частина дитячих садків утримувалася на кошти держави і лише окрема – на кошти підприємств та господарських організацій. Крім дитячих садків, існували інші форми суспільного дошкільного виховання: дитячі літні та зимові майданчики, дошкільні групи, вечірні дитячі кімнати при пунктах ліквідації безграмотності в клубах. Стали виникати дитячі садки і дитячі сезонні майданчики в селах, що одержали надалі значний розвиток. Як бачимо, число дітей в дитячих садках на кінець 1921 року зменшилась у зв'язку із тим, що круглі сироти переводились у дитячі будинки.

Дитячий будинок був призначений служити «маяком» соціального виховання, а всі інші установи соціального виховання (дитячі садки, клуби, школи) вважалися установами перехідного типу, які мали орієнтуватися на дитячий будинок і наближатися до нього. Проте пізніше з'ясувалося, що дитячий будинок не може бути «маяком» соціального виховання з двох причин: держава не мала відповідних коштів для утримання дитячих будинків; педагогічна сторона дитячого будинку мала низку негативних сторін, а саме: комплектувалась механічно, єдина ознака, що об'єднувала дітей, це безпритульність. За добу нової економічної політики дошкільні установи перейшли на місцеві бюджети, на утриманні держави залишилися лише установи для дефективних дітей. У цей період дитячий будинок повністю втрачає значення «маяка», але зберігає чільне місце як установа для безпритульних дітей.

Функції управління освітою на території району в 1923-1927 роках здійснював культурно-соціальний відділ, який входив до складу виконавчих комітетів районних Рад депутатів трудящих. В лютому 1924 року проведена Всеукраїнська нарада завідуючих губернськими відділа-

ми соціального виховання, котра рекомендувала справу дошкільного виховання на місцях взяти під контроль, розгорнути агітацію серед населення за створення дошкільних закладів. Культурно-соціальний відділ у 1927 році був розформований, і замість нього були введені посади інспекторів. До 1931 року районні інспектори народної освіти не були самостійними установами.

У травні 1931 року створено районні відділи народної освіти з наданням їм прав самостійних установ. Вони були регіональним органом управління освітою і здійснювали керівництво та контроль за діяльністю навчальних закладів, котрі знаходились на районному бюджеті, організовували і контролювали роботу дошкільних установ. До складу апарату районного відділу народної освіти входив інспектор дошкільного виховання.

Система керівництва закладами дошкільного виховання склалася в Україні в основному до 1932 року.

Сутність поняття сім'я та шлюб.

Історія інституту сім'ї та шлюбу

Сім'я – це соціальна група, яка складається з чоловіка та жінки, які зазвичай перебувають у шлюбі, їхніх дітей (власних або прийомних) та інших осіб, поєднаних родинними зв'язками з подружжям, кровних родичів і здійснює свою життєдіяльність на основі спільного економічного, побутового, морально-психологічного укладу, взаємної відповідальності, виховання дітей.

Сім'я – це суспільний інститут (з точки зору суспільного санкціонування шлюбно-сімейних відносин) і водночас мала соціальна група, що має історично означену організацію, члени якої пов'язані шлюбними або родинними відносинами, спільністю побуту та взаємною моральною відповідальністю, соціальна необхідність якої зумовлена потребою суспільства у фізичному та духовному відтворенні населення.

Сучасна сім'я часто визначається як інституційована спільнота, що складається на основі шлюбу, породженій ним спільній правовій та мо-

ральній відповідальності батьків за здоров'я дітей, їх соціалізацію та виховання.

Сім'я – це сукупність осіб, пов'язаних між собою узами споріднення або шлюбу. В саму ранню епоху цивілізації сім'я існувала лише у формі матріархату: мати вважалася главою сім'ї, і походження дітей визнавалося лише по матері. Такий порядок довго існував у первісних народів і в період пізньої цивілізації. Згодом родина прийняла форму патріархату: главою сім'ї став батько, виникло сімейне право, тобто сукупність правових основ, що стосуються сім'ї та її членів, зокрема обов'язок утримувати працюючими членами сім'ї непрацюючих, інститут батьківського права, опікунства.

Стародавні римляни під словом «сім'я» (*familia*) мали на увазі все те, що належить вільному громадянину, в тому числі рабів, а при середньовічному феодальному ладі в сім'ю включали всіх домочадців пана разом з його слугами.

Фази та типи розвитку сім'ї.

Сім'я у своєму розвитку пройшла такі фази: проміскуїтет, кровноспоріднена сім'я, пуналуальна сім'я, синдіасмічна сім'я і моногамна сім'я. Загальною тенденцією, яка характеризує розвиток сім'ї, є зуження кола статевих партнерів й укріплення зв'язків, що об'єднують членів сім'ї.

Проміскуїтет – форма спільного життя, яка характерна для низького ступеня дикунства, за якого не було відокремлених сімейних груп, сімейне життя було ідентичне суспільному, тобто між членами суспільства існували необмежені статеві зносини, які не регулювалися ніякими нормами. Згодом відбулося обмеження статевого спілкування і починали виокремлюватися групи, між якими таке спілкування було дозволене. Цей процес, безумовно, був тривалим і привів до виникнення особливої форми сім'ї – кровноспорідненої.

Кровноспоріднена сім'я – форма групового шлюбу, за якої статевої стосунки дозволені лише між членами роду або племені, що належать до одного покоління. Усі, хто належать до одного покоління, тоб-

то брати і сестри, незалежно від ступеня їх спорідненості, утворюють одну сім'ю. Така сім'я є ендогамною спільнотою, бо включає людей одного покоління, що належать лише до одного роду або племені. Звуження кола статевих партнерів привело до виникнення більш розвиненої форми сім'ї – пуналуальної.

У пуналуальній сім'ї зі статевих стосунків вилучаються найближчі кровні родичі по жіночій лінії, а пізніше ця заборона поширюється й на решту більш віддалених родичів того самого покоління. Цьому типу сім'ї усе ще притаманний груповий шлюб, однак принцип ендогамії замінюється екзогамією, тобто можна сказати, що це шлюб між людьми, які належать до одного покоління, але до різних родів. Таким чином, пуналуальна сім'я є формою шлюбних стосунків, за якої шлюбними партнерами є група сестер з одного роду і група братів з іншого роду. В межах такого типу сімейного життя дедалі більше поширюються стійкі і тривалі зв'язки між одним чоловіком й однією жінкою; це перший крок до появи парного шлюбу.

Синдіасмічна сім'я – перехідний історичний тип сім'ї, що виникає на межі дикунства і варварства, в якій один чоловік живе з однією жінкою, а полігамія залишається виключним правом чоловіка. Шлюбні зв'язки легко розриваються, і тоді діти залишаються з матір'ю. Регулюючи статеві стосунки певного чоловіка й певної жінки, синдіасмічна сім'я вважала дійсним біологічного батька і створювала умови для появи моногамної сім'ї, яка виникає за часів розкладу родового ладу, утворення приватної власності і класів.

Моногамна сім'я відзначається тісним зв'язком між одним чоловіком і однією жінкою. Безпосередньо причиною виникнення моногамної сім'ї було прагнення забезпечити безперечність батьківства і право потомства на володіння сімейним майном. Зміцнення моногамної сім'ї відбувалося у період розкладу старого родинного ладу і виникнення нових форм людських спільнот. Таким чином, історично сім'я розвивалася від нерегульованих статевих зносин до обмежених у моногамній сім'ї.

Можна сконструювати три ідеальні історичні типи моногамної сім'ї: патріархальний (традиційний), дітоцентристський (сучасний) і подружній (постсучасний).

Патріархальний тип сім'ї найбільш архаїчний, який характеризується залежністю дружини від чоловіка і дітей від батьків. Панування чоловіка виявляється в тому, що в його руках зосереджені економічні ресурси, він приймає основні рішення, згідно з якими сімейні ролі чітко розподілені. У традиційній сім'ї панує абсолютна батьківська влада та авторитарна система виховання. Суть патріархальної моногамії спрощено можна звести до двох принципів: жорстка статевовікова субординація і відсутність індивідуальної виборності на всіх стадіях сімейного циклу.

Дітоцентристський тип сім'ї формується в Європі з другої половини XIX ст. Йому властиві підвищення ролі приватного життя, почуттєві сторони шлюбу та інтимності. Більш-менш рівноправні стосунки між чоловіком і дружиною привели до появи стійкої залежності експресивної задоволеності від подружньої, а також до усвідомлення того, що сексуальність у межах шлюбу не зводиться до дітонародження. Дітоцентристська сім'я за природою є малодітною.

Зародження виборності у передшлюбний період визначило нову сімейну стратегію. Через те що вибір – основа особистості, спільне мешкання чоловіка і дружини в умовах відсутності ритуалізованих очікувань й однозначно закріплених ролей потребує взаємної адаптації їх індивідуальних планів і стереотипів поведінки. Інакше кажучи, має виникнути ряд тісно пов'язаних між собою пристосованих стосунків, кожний з яких впливає на стабільність індивідуальної сім'ї.

Подружній тип моногамної сім'ї зароджується останніми десятиліттями. У такій сім'ї стратегічні відносини визначаються не спорідненістю (як у патріархальній) і не батьківством (як у дітоцентристській), а властивістю. Норма сімейного життя змінюється: батьки в такій сім'ї відмовляються повністю підкоряти власні інтереси інтересам дітей. Акцент на подружнє життя означає можливість більш повної реалізації

особистісної взаємодії чоловіка і дружини, яка регулюється моральними принципами та іманентними цінностями. У сучасній сім'ї виробляється антирутинний механізм – автономія подружжя. Інтереси кожного з подружжя є ширшими за сімейні, і коло значущого спілкування для кожного з них виходить за межі подружнього життя. При цьому слід відзначити взаємозв'язок і взаємодоповнюваність механізмів стійкості (адаптація, інтимність) і розвитку (автономія).

У цілому можна говорити про еволюцію моногамної сім'ї від патріархального типу до подружнього.

Шлюб в соціологічному сенсі на ранніх стадіях історичного розвитку суспільства – це постійний чи тимчасовий союз між особами різної статі для виробництва потомства. На більш пізніх стадіях історичного розвитку суспільства це такий же союз, але законний союз на відміну від незаконних зв'язків. До останніх належали:

- а) конкубинат – постійний відкритий незаконний союз;
- б) перелюб (адюльтер або таємний зв'язок);
- в) проституція (розпустний зв'язок).

Це поняття означало професійне участь в статевому акті з кожним бажаним заради грошей. Проституція завжди вважалася соціальним злом і з точки зору суспільної моралі, і з точки зору здоров'я осіб, які користуються послугами повій. Історія боротьби з проституцією в дореволюційній Росії аналогічна західної. Спочатку це були безумовні репресії. Особливо суворими вони були при імператриці Катерині. Шлюбні відносини в ході свого розвитку зазнали різні перетворення, що в свою чергу впливало на розвиток суспільства. В еволюції подружнього союзу виділяють дві епохи:

1. Епоху натурального шлюбу в додержавний період і до виникнення систематизованого релігійного культу.
2. Епоху законного шлюбу, регульованого релігійними і державними установами, у формі моногамії: шлюб одного чоловіка з однією жінкою.

Моногамному шлюбу передувало кілька форм шлюбу: гетеричний (комунальний) шлюб; поліандрія; полігамний шлюб.

Гетеричний шлюб існував у ранній період дикості людства. Він характеризувався тим, що чоловік і жінка одного і того ж племені вільно спілкувалися між собою, не фіксуючи своїх відносин. Вони не мали обов'язків по відношенню один до одного, а що народжувалися в них діти вважалася дітьми племені (воно годувало і виховувало).

Винищення старих і дітовбивство (в основному дівчаток) процвітало в той період із-за необхідності зменшити число їдців. Причиною того було хронічне голодування племені. Дівчатка ж винищувалися тому, що вони менше добували їжі і не годилися для оборони від небезпечних сусідів – як людей, так і тварин. У результаті виявилось, що в кожному племені жінок стало менше, ніж чоловіків. Дефіцит жінок породив шлюб у вигляді поліандрію – шлюб однієї жінки з кількома чоловіками.

Поліандрія – форма шлюбу, яка характеризується як багатомужжя. Відносини між подружжям регулювалися звичаями, а спорідненість вважалось по матері, якій належали всі родинні права. Цей період можна назвати періодом материнського права. З метою зменшення дефіциту жінок останніх силоміць захоплювали у сусідніх більш слабких племен. Жінка, що «добута» певним чоловіком, ставала його особистою власністю. Він її годував, мав виключне право на дружину і працівницю і навіть міг з'їсти її в період невдалих полювань.

Наступною формою шлюбу, яка виникла майже одночасно з поліандрією, була полігамія.

Полігамія (багатоженство) – форма шлюбу, яка могла виникнути тільки у сильних племен. Полігамний шлюб швидко змінив гетеричний і поліандричний шлюби, так як в полігамні шлюби пару собі вибирав сильний чоловік, здатний прогодувати жінку, а в інших формах шлюбу вибирала собі пару жінка за принципом привабливості, а не сили. Всі сучасні народи походять від полігамів, за винятком японців (їх предки були поліандрами).

Полігамія і поневолення жінок перейшли в родовий побут скотарів-кочівників і общинний побут осілих землевласників. Оскільки їжі стало досить, відпала необхідність у дітовбивстві, а число жінок і чоловіків стало приблизно рівним.

Виникнення держави знищило полігамію, але влада чоловіка над жінкою залишилася.

Подальша еволюція шлюбу пов'язана з державою і церквою. При цьому вона відбувалася за двома напрямками:

- у більшості товариств фактична моногамія – шлюб одного чоловіка з однією жінкою була визнана законом для всіх. Це підняло становище жінки і стало передумовою подальшого розвитку інституту шлюбу;
- у варварських суспільствах панівну меншість зберегло полігамію (багатоженство) та її наслідки: гарем і самотництво жінок. Якщо раніше жінки були робітницями у свого чоловіка, то тепер вони служили йому для втіхи, а робота виконувалася рабами.

Підпорядкованість жінки чоловікові зберігалася ще довгий час.

Становище жінки змінилося з введенням її в суспільне життя і з виникненням можливості отримання освіти. Це сприяло розвитку її розумових та духовних здібностей, що важливо не тільки для самої жінки, але і для її майбутнього потомства.

Історичні форми шлюбу в Україні

Сім'я та родинне виховання у найдавніші часи на Україні. Коріння історії української родини сягає в сиву давнину. Адже сім'я з її побутом, тобто загальним укладом життя, сукупністю виховних звичаїв і традицій, складалася упродовж багатьох століть і зміцнювалася в ході перебігу історичного розвитку людства. Перші ж сліди перебування людини в Україні історики датують давнім періодом кам'яної доби, раннім палеолітом (приблизно 200 000 р. до н. е.).

Питання історії родинного виховання потрібно розглядати починаючи ще з первіснообщинного ладу. Варто зазначити, що в цьому суспільстві все було колективним, не існувало соціальної нерівності і класів, люди жили в загальних житлах і спільно виховували дітей, які належали всьому роду.

Сім'ї і у той час були великі, об'єднували по двадцять-тридцять душ. Така сім'я, як і будь-яка інша, звалася в X-XI ст. родом. *Рід – це велика родина, відома в Україні ще під назвами «пепище», «служба», «хутір», яка проживала у своєму дворіщі, і відокремленій оселі.*

Рід мав спільне майно – рілля, ловецькі терени, стада худоби, вів спільне господарство під проводом свого старшини. *Це була суспільна група – невелика, але дуже суцільна, злучена кровними зв'язками й спільними інтересами.* За своїх членів рід солідарно заступався, обороняв їх від кривд. Згодом він утратив давню суспільність і розпався на малі, самостійні родини. Кожна вела своє окреме господарство, мала свій дім з господарськими будівлями, своє поле, худобу тощо. Ліси ж, пасовиська, озера залишалися спільною власністю цілої оселі-громади. Проте пам'ять приналежності до роду не губилась. Давні традиції жили у родах боярських, шляхетських, міщанських, селянських, священничих.

До речі, велика сім'я на певному історичному етапі була не тільки в українців, а й майже в усіх народів світу. Залежно від ступеня розвитку господарства в одних народів раніше, в інших пізніше вона розпадалася на малі індивідуальні сім'ї. Цей процес характерний і для України, *велика родина набула значного поширення за часів Київської Русі. Сини не відділялися, хазяйнували спільно, жили разом. А порядкував хтось з найстарших, найбільш досвідчений і кмітливий. Ця тенденція зберігалася в Україні і в наступних XIV-XVI століттях. Поряд з великими родами з'являлися й малі індивідуальні сім'ї, кількість яких наприкінці XVIII ст. різко зросла.*

З поміж багатьох обов'язків родини чи не найголовнішим було виховання дітей. Слово «виховання» в українців, очевидно, пішло від «ховати», тобто заховати (уберегти) від небезпеки, смерті, хворо-

би, «лихих очей,» поганих впливів. Згодом воно набуло узагальненого змісту, виражаючи процес систематичного впливу на культурний розвиток, формування світогляду, духовного світу й моральної поведінки дітей та молоді.

З давніх-давен українці розглядали сім'ю і рід як святиню, а виховання дітей – як святий обов'язок батьків. Тому ці, як і всі інші особливо важливі об'єкти, в наших предків мали свої опікувальні божества Рід і Рожаницю – уособлення роду, єдності нащадків одного предка, утвердження необхідності продовження людського роду. Цікаво, що обидва ці божества йшли безпосередньо за головними слов'янськими богами: грому і блискавки – Перуном, сонця і світла – Даж-богом, неба – Сварогом, вогню – Хоросом. Рід мав свої традиції, шанував предків і в цій пошані виховував молоде покоління. Новонароджену дитину у рід приймали окремим обрядом. Ще складнішим був весільний церемоніал, яким об'єднували молоду пару з двох родів. Живучість цих обрядів, головні елементи яких збереглися в народних звичаях українців і донині, засвідчує їх особливо важливе значення для соціальної педагогіки.

За палеоліту основою суспільного устрою був матриархат (від лат. матер (матріс) – мати і грец. архі – влада), який характеризується наявністю материнського роду і рівноправним з чоловіком, а пізніше провідним становищем жінки в суспільстві, зумовлений її головною роллю в тодішньому господарському житті людей. На останній фазі історії первісного суспільства на зміну матриархату прийшов патріархат (від грец. Патер – батько). Він передував виникненню держави й стимулював остаточний перехід від сім'ї парної до моногамної (від грец. моно – один і гамос – шлюб), тобто одношлюбної, в якій чоловік одружений тільки з однією жінкою, а жінка заміж тільки за одним чоловіком. Причому, на відміну від парного шлюбу, шлюбний союз між ними укладається надовго, по суті на все життя, і санкціонується суспільством. Виникнення моногамної сім'ї дало новий поштовх як у прогресі економічного життя суспільства, так і в розвитку виховання.

До речі моногамія закріпилась і залишається провідною формою сім'я ї й сьогодні. Це, очевидно, й дало підставу М. Грушевському твердити, що форми сімейного союзу вже досить виразно виступали в Україні ще до утворення держави, в індоєвропейську епоху. Така точка зору має своє документальне підтвердження також у літописах.

Київський літописець, описуючи давні українські племена, зазначає, що поляни мали «добрий обичай, жили тихо і соромливо, і шлюб був у них правильний: молоду приводили до молодого, а другого дня приносили її посаг». Звичайно, так не було відразу і не в усіх східних слов'ян, які розселились у IV-VIII ст. н.е. на території Наддніпрянщини і від Карпат до Дону. Як правило, подружні пари утворювалися так: парубок або й уже одружений чоловік, бо можна було мати по дві або три жінки, сплачував родичам дівчини, котру хотів узяти собі за жінку, віно, тобто плату. Часом він сплачував родові молодої викуп, а часом, домовившись із своєю любкою, умикав її десь коло води чи на молодіжних ігрищах і завозив до себе. До речі, викуп молодої, як обряд, зберігся і в сучасному українському весіллі.

Куплена, або вхоплена жінка була повною власністю чоловіка. Він, якщо хотів, то жив, а як ні, то міг легко з нею розійтись, взявши натомість собі іншу. *Жінка ж мусила бути вірною своєму чоловікові. І вірність українських жінок, як тоді, так і по сьогоднішній день славиться по всьому світі.*

Був час, коли на похоронах знатних покійників з ними живцем закопували в яму або спалювали на високому вогнищі їхніх жінок, слуг і коней. Трохи згодом цей звичай відійшов в минуле. Вдовиця залишалась вільною. Хіба що сама хотіла себе вбити на доказ своєї вірності чоловікові. Але й цей звичай незабаром зник, бо вже в X-XI ст. літописці про нього не згадують. Роль жінки в сім'я ї незмірно зростає. В разі смерті чоловіка вона займає в ній перше місце.

В Україні традиційно був поширений моногамний шлюб. Моногамія (від грецьких слів *monos* – один і *gamos* – шлюб) – це форма шлюбу,

при якій чоловік одружується лише з однією жінкою, а жінка – лише з одним чоловіком.

Здавна в Україні існували різні форми шлюбу:

- 1) викрадення дівчат;
- 2) шлюб-купівля;
- 3) договірне весілля;
- 4) матріархальний шлюб (сватання дівчини до хлопця);
- 5) сватання через сваху;
- 6) звільнення шляхом шлюбу від смертної кари.

Важливу роль у виборі наречених відігравали батьки. Народ вважав, що без батьківського благословення неможливо створити нормальну сім'ю. Щоправда, останнє слово-згода під час сватання та вінчання в церкві завжди були за молодими. Дівчину чи хлопця рідко примушували до одруження. В XIX ст. траплялися випадки, коли між батьками і дітьми виникали непорозуміння щодо майбутнього одруження. Якщо між батьками і молодими не було досягнуто згоди, то батько міг не дати приданого неслухняній доньці або позбавляв непокірного сина права на спадок його частини майна.

В основі укладання шлюбу в Україні в XVI-XIX ст. був договір (зговір, змовини, згода) між двома сторонами: батьками й родичами молодого та батьками і родичами молодої. Посередниками між ними виступали довірені особи: сват або сваха.

Серед українців в другій половині XIX ст. був також поширений принцип національної ендогамії: українці одружувались з українцями і надзвичайно рідко – з росіянами, поляками, євреями чи представниками інших національних меншин.

Звичаєве право українців обмежувало укладання нерівних шлюбів і насамперед між багатими та бідними. Заможні господарі неохоче родичалися з біднотою, але й бідні селяни так само вважали за краще вибирати собі пару серед рівних: «Не з багатством жити, а з людиною», – говорилося у народі. Але інколи, щоб поправити матеріальне становище, батьки силоміць віддавали дітей у заможну сім'ю.

Одним із наслідків укладання «нерівних» шлюбів було приймацтво – поселення зятя в господарство тестя. Така практика загалом суперечила звичаєвому праву українців – патримоніальності шлюбу, коли син, одружуючись, залишався із своїми батьками, а донька «йшла у невістки». І все ж вона була досить-таки поширеною, оскільки мала для цього соціально-економічну базу: це не тільки намагання поправити матеріальне становище за рахунок більш багатих сватів, а й компенсація дефіциту чоловіків у сім'ї нареченої.

В Україні можна виділити такі види приймацтва:

- 1) з волі батьків (з примусу);
- 2) за бажанням;
- 3) на запрошення.

В основі першого нерідко лежали меркантильні міркування батьків, і, зрозуміло, зять-приймак дуже часто потрапляв у кабалу до тестя. Ця форма приймацтва найбільш поширеною була там, де панувала система виробітків та найманої праці (у південних районах України), а також у районах з консервативним типом господарства (на Волині, Прикарпатті). Там приймака тривалий час вважали за чужого, а коли він мав залишити сім'ю, то з ним розраховувалися як з найманим робітником. І тільки після десяти років співжиття він здобував право на одержання певної частини майна.

В інших районах України поширенішим було приймацтво на запрошення. Зятя запрошували в батьківську родину дружини нерідко тоді, коли там не було синів або ж коли вони ще були малі, а сім'ю очолювала вдовиця. Коли зятя приймала вдова, він ставав главою родини, одержуючи певні права на майно, яке належало батькам дружини. У більшості губерній України, насамперед Київській, Полтавській, Харківській, приймак вважався ніби усиновленим і тому його прирівнювали в майнових правах до інших членів родини. У цих же губерніях було поширеним і приймацтво за бажанням – добровільним оселенням зятя в родині тестя.

Залежно від того, на якій основі базувалося приймацтво, склалося і різне до нього ставлення. До приймацтва з примусу, як правило, ста-

вилились негативно, а до приймака – з певною зневагою. Це йшло від того, що він не був господарем у сім'ї, не міг представляти її на сільському сході. Приймацтво за бажанням громадськістю не засуджувалося, але й схвалювалося не завжди, особливо, коли приймак не очолював родину. Щодо приймацтва на запрошення, то воно, як правило, схвалювалось: адже приймак був рівноправним членом родини, мав право голосу на сільському сході.

Важливо брати до уваги те, що обряди мали надзвичайне значення на території України, а релігійне благословення шлюбу не вважалося достойним для того, щоб молоді могли розпочати шлюбне життя. Вони не могли започаткувати родини, до тих пір, поки не виконали б усіх церемоній, наказуваних звичаєм, церемоній, що в своїй цілісності становили ритуал шлюбу. Саме тому дуже часто траплялося так, що, провівши церковне вінчання, наречені вважалися такими, що не перебувають у законному шлюбі. В таких випадках молода жила й далі у своїх батьків і фактично зоставалася тільки молодою, аж до весілля, тобто до шлюбу згідно з народним ритуалом.

Таким чином, необхідно зазначити, що в середині XVIII – другій половині XIX століття на території України збереглися різноманітні форми шлюбу, що виникли ще в період існування Київської Русі. Однак не можна стверджувати, що дані форми були надзвичайно розповсюдженими, а слід визнати, що найбільш поширеною формою шлюбу на Україні в цей період було договірне весілля.

Стан сім'ї в сучасному суспільстві

Сім'я є більш складною системою відносин, ніж шлюб, оскільки вона, як правило об'єднує не тільки подружжя, але й їх дітей, а також інших родичів та близьких. Крім того, сім'я виступає як соціальна клітина суспільства, є дуже близькою до «оригіналу» моделі всього суспільства, в якому вона функціонує.

Юридичне визначення:

1. Сім'я є первинним та основним осередком суспільства.

2. Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно. Дитина належить до сім'ї своїх батьків і тоді, коли спільно з ними не проживає.
3. Права члена сім'ї має одинока особа.
4. Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства.

Регулювання сімейних відносин здійснюється цим Кодексом з метою:

- зміцнення сім'ї як соціального інституту і як союзу конкретних осіб;
- утвердження почуття обов'язку перед батьками, дітьми та іншими членами сім'ї;
- побудови сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки;
- забезпечення кожної дитини сімейним вихованням, можливістю духовного та фізичного розвитку.

Шлюб – історично зумовлена, санкціонована й регульована суспільством форма взаємин між чоловіком і жінкою, яка визначає їхні права і обов'язки одного щодо одного й щодо дітей. Шлюб тісно пов'язаний з сім'єю. Шлюб – сімейний союз одного чоловіка й однієї жінки (моногамний), або полігамний, який має два види: союз одного чоловіка і двох або декількох жінок (полігінний), однієї жінки і двох чи декількох чоловіків (поліандричний), закріплений законом або культурними традиціями.

В українській мові жінку в шлюбі з чоловіком називають одруженою або дружиною цього чоловіка. В Україні, як і багатьох інших країнах, існує традиція зміни прізвища. Здебільшого дружина приймає прізвище свого чоловіка, в окремих випадках чоловік може взяти собі прізвище дружини. Іноді утворюються подвійні прізвища.

Існують поняття церковного шлюбу й громадянського шлюбу. Хоча здебільшого люди, які вступають у церковний шлюб у сучасну епоху вступають також у громадянський шлюб, але історично це було не обов'язковим. Церковний шлюб здійснюється за ритуалами відповідної релігії, громадянський шлюб реєструється в громадянських установах. Люди можуть проживати разом, утворюючи сім'ю, але не вступаючи в шлюб. Історично шлюб був союзом між чоловіком і жінкою. В сучасну епоху законодавством багатьох країн дозволені громадянські шлюби між особами однієї статі.

Шлюби часто розпочинаються спеціальною церемонією – весіллям. Весіллю за традицією передують церемонії сватання та заручин, призначені, відповідно, для пропозиції укласти шлюб та для оголошення наміру провести весілля.

Шлюб припиняється або внаслідок розлучення або внаслідок смерті чоловіка або жінки. Після смерті чоловіка дружину називають вдовою, після смерті дружини чоловіка називають вдівцем.

Суть шлюбу визначається встановленими суспільними відносинами. Шлюб здійснюється для утворення сім'ї, народження дітей, спільного проживання і утворення спільної власності. Права і обов'язки людей, які вступають в громадянський шлюб, закріплені у законодавстві, яке може бути дуже різним у різних країнах, і яке змінювалося впродовж епох. В деяких суспільствах була дозволена полігінія – шлюб між одним чоловіком і кількома жінками. Протилежна ситуація, коли одна жінка має кількох чоловіків, називається поліандрією.

Законодавства сучасної ери, зокрема законодавство України, здебільшого передбачають рівні права та обов'язки шлюбних партнерів. Однак, у різні епохи і в різних країнах, права чоловіка та жінки відрізнялися й можуть відрізнятися й сьогодні. Навіть у державах, де проголошена рівність партнерів, громадська мораль часто встановлює свої, відмінні від закону, норми поведінки шлюбних партнерів. Зазвичай мораль засуджує позашлюбні статеві відносини, однак, суспільство часто доволі легко прощає подружню зраду чоловікові, й дуже строге щодо

поведінки дружини. В деяких суспільствах подружня зрада з боку дружини строго карається законом. До таких суспільств належать, зокрема, суспільства, які живуть за законами шаріату.

Матеріальні права шлюбних партнерів теж установлюються законом і значно відрізняються як у різних країнах, так і навіть у різних областях однієї країни. Майнові права подружньої пари були різними в різні епохи. В деяких країнах при вступі у шлюб, чоловік та жінка вкладають шлюбний контракт, який визначає їхні права під час спільного проживання та при розлученні. В деяких країнах майно, придбане за час спільного проживання, вважається спільним і при розлученні ділиться між колишніми партнерами, в інших країнах такого правила немає. У випадку розлучення суд може призначити виплату аліментів тій стороні, яка потрапляє при розлученні в скруту. Чинники впливу на шлюб

На нього впливають право, мораль, політика та ін. Основа шлюбу варіюється в залежності від типу суспільства (романтичне кохання на Заході, розрахунок у деяких інших суспільствах), але більшість шлюбних церемоній, контрактів і звичаїв включають набір прав і обов'язків, таких як турбота і захист, полягають в продовженні роду, сімейної лінії і створення спільної власності.

Шлюб і суспільство. Санкціонуючи шлюб, суспільство охороняє його. Особи, що вступають у шлюб, несуть відповідальність за матеріальне забезпечення й виховання дітей, за майбутнє сім'ї. Карл Маркс писав, що якби шлюб не був основою сім'ї, то він так само не був би предметом законодавства, як, наприклад, дружба.

Умови для укладення шлюбу. Умов для укладення шлюбу в Україні: взаємна згода осіб, які бажають укласти шлюб (адже шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка) та досягнення цими особами шлюбного віку.

Шлюбний вік. Шлюбний вік для жінки встановлюється у 17 (в Україні), а чоловіків у 18 років, однак за заявою особи, яка досягла 14 років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам. Орган державної реєстра-

ції актів цивільного стану зобов'язаний ознайомити осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, з їхніми як майбутніх подружжя і батьків та попередити про відповідальність за приховування перешкод до реєстрації шлюбу.

Обмеження на шлюб. Жінка та чоловік можуть одночасно перебувати лише в одному шлюбі, право на повторний шлюб вони мають після припинення попереднього шлюбу. Не можуть перебувати у шлюбі особи, які є родичами прямої лінії споріднення, рідні (повнорідні, неповнорідні) брат і сестра, двоюрідні брат та сестра, рідні тітка, дядько та племінник, племінниця, усиновлювач та усиновлена ним дитина. Це є певною гарантією, що шлюб укладається з дотриманням умов, необхідних для створення повноцінної сім'ї.

Суть шлюбу визначається встановленими суспільними відносинами. Шлюб здійснюється для утворення сім'ї, народження дітей, спільного проживання і утворення спільної власності. Права і обов'язки людей, які вступають в громадянський шлюб, закріплені у законодавстві, яке може бути дуже різним у різних країнах, і яке змінювалося впродовж епох.

Шлюб і право. Найважливіші питання шлюбних і сімейних відносин регулюються законом – Сімейним кодексом, який визначає поняття шлюбу як сімейного союзу жінки та чоловіка, зареєстрованого у державному органі реєстрації актів цивільного стану (РАЦС). В Україні не вважається укладеним шлюб, який не зареєстрований в РАЦС, зокрема, з точки зору законодавства не є одруженими особи, які уклали шлюб в церковних установах – до його реєстрації в РАЦС. Умовами дійсності шлюбу є:

1. Шлюб може бути укладений лише між чоловіком та жінкою.
2. Досягнення обома особами шлюбного віку.
3. Дієздатність обох осіб.
4. Добровільність чоловіка і жінки на укладання шлюбу.
5. Одна особа може перебувати лише в одному шлюбі одночасно, для укладання нового шлюбу необхідно припинити будь-який раніше укладений шлюб.

6. У шлюбі між собою не можуть перебувати особи, які є родичами прямої лінії споріднення.

Проживання однією сім'єю жінки та чоловіка не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя. Як виняток, якщо і чоловік і жінка не перебувають в будь-якому шлюбі і проживають спільно, на набуте ними за час спільного проживання майно поширюється право спільної сумісної власності.

Розірвання шлюбу. В Україні незалежно від того, ділить подружжя майно чи ні, за розлученням належить звернутись до відділу РАЦС. («Сімейний кодекс України», що був прийнятий 10.01.2004). Реєстрація розірвання шлюбу за взаємною згодою подружжя у випадку, передбаченому статтею 106 Сімейного кодексу України, провадиться на підставі їх письмової заяви, у якій повинно бути зазначено про відсутність у подружжя спільних дітей. У цих випадках оформлення розлучення і видача подружжю свідоцтва про розірвання шлюбу провадиться на підставі Постанови про розірвання шлюбу, що виноситься відділом реєстрації актів цивільного стану після закінчення одного місяця з дня подання подружжям заяви про розлучення, якщо вона не була відкликана.

Запитання для самоперевірки

1. *Коли виникли перші дошкільні заклади як самостійні навчально-виховні установи особливого типу в Україні?*
2. *Хто і коли відкрив перший дитячий садок у Києві?*
3. *Коли сформувалася й почала розвиватися система суспільного дошкільного виховання в Україні?*
4. *Як і коли суспільне дошкільне виховання увійшло в державну систему освіти?*

СІМ'Я ЯК ОСНОВА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

- *Визначення основних понять.*
- *Роль родини у процесі соціалізації особистості.*
- *Сімейне виховання та його особливості.*
- *Педагогічні проблеми сучасної сім'ї.*

Визначення основних понять

Сім'я – це спільнота, заснована на шлюбі подружжя (батька, матері) та їх неодружених дітей (власних та усиновлених), пов'язаних духовно, спільністю побуту та взаємною моральною відповідальністю.

Сімейний кодекс України, прийнятий 10 січня 2002 р., визначає, що «Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Сім'я створюється на основі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства».

З'ясування понять великої і малої сім'ї є особливо важливою проблемою для розробки концептуальних засад школи, подібної до родини, оскільки велика сім'я в українців – це завжди родина, малу сім'ю родиною називають не на всій території України.

Українська родина – спільнота споріднених між собою людей, що постійно оновлюється, віддзеркалюючи трансформацію соціально-економічних умов суспільства в цілому. Хоча для родини, як і для сім'ї, характерні історична змінність внутрішньо родинних взаємин, однак, зародившись в надрах роду і влившись в його систему через родинні, сакральні та релігійні зв'язки, вона зберегла свою самодостатність, єдність з родом.

Словник синонімів української мови: родина – група людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом, сім'я, сімейство, застаріле – челядь, діалектичне – посі-

мейство, розмовне – хата, домашні (така група людей, котра перебуває в одному приміщенні).

В. Даль: сімейство тлумачить як сукупність близьких родичів, котрі разом проживають батьки з дітьми, одружений син чи заміжня донька, які проживають окремо, складають вже окрему сім'ю.

Родинно-сімейна енциклопедія: родина – спільнота людей, об'єднаних на основі шлюбних і кровних зв'язків, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом, ведуть спільне господарство і між якими встановлюються багатосторонні стосунки: між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми, братами і сестрами й іншими родичами. Деякі дослідники (П. Сорокін) відносять до складу родини кровняків, свояків, тощо.

Аналіз різних визначень слова родина дає можливість визначити значення, що характерні лише для родини. Далекі і близькі родичі по батьковій і материній стороні об'єднані на основі шлюбних і кровних зв'язків і знаються впродовж багатьох поколінь. Різниця у значеннях сім'ї та родини полягає ще й у тому, що сім'я зосереджується в трикутнику батько – мати – дитина, що символізує Трійцю, а родина охоплює сім'ї родичів і може символізувати Дім, наповнений родичами, рідними, що поруч і далеко, померлими і ще ненародженими; в своїй домівці, в рідній стороні, на землі і в космосі.

Поняття рід філософсько-соціологічна література визначає як групу кровних родичів, котрі ведуть своє походження за однією лінією (материнською чи батьківською), усвідомлюють себе нащадками загального предка (міфічного чи реального), мають загальне родове ім'я. «Вести рід» (початок) означає «бути нащадком кого-небудь, походити від когось».

Згідно з давньою традицією наші предки вимірювали час від семи днів до семи поколінь. Сім'я розглядається також як уособлення семи поколінь Роду. В українській традиції генеалогія ведеться за чоловічою лінією (зберігається прізвище).

Роль родини у процесі соціалізації особистості

Перший досвід соціальної поведінки маля набуває в родині, яка об'єднує найрідніших людей спільними переживаннями, обопільними любов'ю, турботою, обов'язками. У дітей формуються уявлення про те, що хороша, дружна родина – запорука щастя людини, що слід берегти й примножувати родинні традиції, дбати про те, щоб родину поважали. Дитина має виявляти турботу про рідних, бажання давати радість, задоволення близьким людям, виконуючи головні правила співжиття в сім'ї, запобігати непорозумінням між її членами, а в разі їх виникнення брати на себе сміливість порозумітися щодо прикрого випадку, вибачитися, якщо завинив сам, пробачити іншим. Важливо вчити виявляти ініціативу у встановленні контактів, діючи в інтересах членів родини: втішити засмученого, радіти успіху, виявляти готовність до спільної діяльності, особливу турботу про найменших і найстарших у родині, запобігливість і розуміння (допомогу пропонувати, не принижуючи гідності, ввічливо розмовляти, не перебиваючи інших, не втручатися в особисті справи, не завдавати зайвого клопоту).

У родині дитина набуває соціального досвіду впевненої поведінки. У неї формується відчуття власної значущості та значущості своєї поведінки, закладаються основи почуття гідності. Адже саме родина дає відчуття захищеності – важливе для розвитку самостійності, впевненості, задоволення потреби у соціальній відповідності вже у дитинстві. Почуття моральної захищеності особливо важливе для позитивного сприймання себе, що уможливлює виховання поваги до інших людей.

Сім'я вводить дитину в суспільство, саме в ній вона одержує соціальне виховання, стає особистістю. У дитинстві її годують, доглядають, у дошкільному віці – відкривається світ. У сім'ї зміцнюють здоров'я дитини, розвивають його задатки і здібності, піклуються про утворення, розвиток розуму, вихованні громадянина, закладаються гуманні риси характеру, доброта і сердечність, дитини учать оцінювати свої вчинки і відповідати за них. Тут діти прилучаються до праці, вибирають профе-

сію. Сім'я готує юнака до самотійного сімейного життя, привчає поважати добрі традиції сім'ї.

Сім'я – це будинок, що поєднує людей, тут закладаються основи людських відносин, відбувається перша соціалізація особистості. Аналіз соціального впливу на особистість показав, що в 40% людей у їхньому житті вирішальне вплив зробила сім'я, у 30% – засобу масової інформації, тільки в 20% – школа, у 10% – вулиця.

Засвоєні в дитинстві норми співжиття лежать в основі особистісної поведінки людини та її стосунків з іншими. Отже, первинна соціалізація, яка відбувається в сім'ї, залишає слід на все життя. Якщо ж діти не отримують правильних орієнтирів, не привчаються до того, щоб турбуватись про інших і в першу чергу про своїх батьків, які дали їм життя, виховали та випестували, то виникає ще одна педагогічна проблема сім'ї – байдужість дітей до своїх батьків.

Порівняно з іншими соціальними інститутами сім'я має певні особливості, що істотно впливають на становлення особистості дитини. Розглянемо їх.

1. Наявність усіх форм життєдіяльності людини, що реалізуються через функції сім'ї.
2. Включеність дитини в сім'ю з дня її народження, формування саме в сім'ї перших уявлень про те, що добре і що погано, що таке добро і зло, коли дитина найбільшою мірою сприймає виховні впливи
3. Безперервність і тривалість контакту людей різної статі, віку, з різним обсягом життєвого досвіду спричинюються до інтеріоризації дітьми зразків поведінки насамперед батьків і тільки потім – людей поза сім'єю.
4. Переважно емоційний характер зв'язків між членами сім'ї, що базуються на любові і симпатії, створює сприятливу основу для спрацьовування таких неусвідомлюваних дитиною соціально-психологічних механізмів впливу, як наслідування, навіювання, психічне «зараження».

До характеристик, що визначають особливості соціалізації в сім'ї, зараховують:

- соціально-демографічну структуру сім'ї (соціальне становище членів сім'ї, професійний статус батьків, стать, вік, кількість членів сім'ї, наявність різних поколінь);
- превалюючий психологічний клімат, емоційну настроєність сім'ї;
- тривалість і характер спілкування з дітьми;
- загальну і, зокрема, психолого-педагогічну культуру батьків;
- зв'язок сім'ї з іншими спільнотами (школою, родичами тощо);
- матеріально-побутові умови. Можна констатувати ускладнення виконання виховної функції сім'ї з таких причин:
- через відсутність у дитини досвіду взаємодії з людьми різного статусу (братами, старшими родичами);
- через утруднення в засвоєнні соціальних цінностей, нагромаджених старшими поколіннями, відносну ізоляцію від старших родичів;
- через можливу суперечливість виховних впливів внаслідок передання батьками права на виховання іншим соціальним інститутам.

Сімейне виховання та його особливості

Сімейне виховання є невід'ємною частиною національної системи освіти і виховання. З його допомогою в сім'ї як вічному загальнолюдському мікросередовищі життєдіяльності декількох поколінь людей починається процес соціалізації особистості, здійснюється передача дітям накопиченого людством, родоводом і батьками досвіду, закладаються основи громадянських, трудових і моральних принципів і норм поведінки, здійснюється підготовка дітей до самостійного сімейного життя.

Сімейне виховання (у широкому змісті слова) – це одна з найбільш древніх споконвічних форм соціалізації і виховання дітей, яка органічно об'єднує об'єктивний вплив культури, традицій, звичаїв, поглядів народу, сімейно-побутових умов і взаємодію батьків з дітьми, у про-

цесі якої відбувається повноцінний розвиток і становлення їхньої особистості.

Під **сімейним вихованням** у вузькому змісті слова (виховною діяльністю батьків) нами розуміється взаємодія батьків з дітьми, яка ґрунтується на родинній інтимно-емоційній близькості, любові, турботі, повазі і захищеності дитини і сприяє створенню сприятливих умов для задоволення потреб у повноцінному розвитку і саморозвитку особистості дитини.

Сімейне виховання – своєрідний і специфічний процес. Його специфіка полягає в наступних основних характеристиках:

- 1) сприяння здійсненню нерозривного зв'язку поколінь, їхнього минулого, сучасного і майбутнього, морально-духовній єдності членів сім'ї як близьких людей і як представників суспільства;
- 2) здатність сімейного виховання на відміну від суспільного непомітно (мимоволі), але дуже дієво за допомогою унікального механізму функціонування сімейних зв'язків і інстинкту формувати в дітей людські почуття до своїх батьків, дідуся, бабусі, членів сім'ї і через них до всіх інших людей, свого народу, усього людства;
- 3) наявність природної теплоти любові і сердечності в сімейному спілкуванні і відносинах, що служить могутнім фундаментом для морально-емоційного виховання дітей;
- 4) неперевершеність сімейного виховання за своїм емоційним характером;
- 5) безперервність, тривалість і різноманіття виховного впливу на дітей людей різної статі і віку, професійних інтересів, життєвого досвіду і людських цінностей;
- 6) виконання ролі споконвічної (вихідної) ланки в процесі виховання;
- 7) можливість глибокого і систематичного практичного вивчення й врахування індивідуальності дитини;
- 8) відкритість виховного процесу в сім'ї на відміну від подібного процесу в закладах освіти;
- 9) неформальність процесу виховання в сім'ї, заснованого на позитивних традиціях родоvodu, сімейних традиціях, звичаях, звичках, вдачах, укладі життя;

- 10) можливість сприятливої сім'ї як виховного колективу виконувати роль організуючого «центра», що направляє на дітей усі виховні впливи, засоби і сили;
- 11) наявність визначеної стихійності і суб'єктивності батьків і інших членів сім'ї стосовно дітей;
- 12) можливість зменшення негативного впливу несприятливого середовища для виховання дитини, його повноцінного розвитку і виховання.

Суб'єктом сім'ї і сімейного виховання є особистість дитини (з моменту народження до досягнення 18-літнього віку). У системі сімейних відносин дитина не тільки відчуває вплив на неї батьків і старших членів сім'ї, але, у свою чергу, також активно впливає на батьків, членів сім'ї, їхній образ життєдіяльності і стиль сімейного виховання. При гуманістичному стилі сімейного виховання як процесі міжособистісної взаємодії батьків і дітей (суб'єкт-суб'єктивна взаємодія) створюються необхідні умови для самостійного повноцінного розвитку дитини як суб'єкта сімейної життєдіяльності, особистості, індивідуальності.

Основними задачами сімейного виховання на сучасному етапі розвитку України як суверенної держави є виховання в дітей гуманності (поваги до людей, співчуття і чуйності, доброзичливого відношення до них, турботи про їхнє благополуччя) і духовності (прагнення до освоєння багатств вітчизняної і світової культури, до формування загальнолюдських ідеалів добра, справедливості, чуйності, чесності і порядності, до свого способу життя на основі волі, моральності, культури, краси); виховання дитини свідомим громадянином-патріотом своєї Батьківщини, чесним трудівником, гарним сім'янином. Для їхнього рішення використовуються різноманітні шляхи, засоби і форми виховання, спрямовані на освоєння дітьми визначених знань і оволодіння практичними вміннями і навичками; методи виховання як сукупність способів виховних взаємодій батьків з дітьми, що допомагають останнім розвинути свою свідомість, почуття і волю, активно стимулюють (заохочують) формування досвіду поведінки, організацію самостійної життєдіяльності, повноцінний психофізичний, моральний і духовний розвиток.

Педагогічні проблеми сучасної молоді сім'ї

Цілеспрямоване та комплексне вивчення сучасного стану сімейного виховання в сім'ї дозволяє виділити найбільш актуальні педагогічні проблеми, вирішення яких потребує спеціальної підготовки батьків, фахової допомоги спеціалістів та наукового забезпечення на теоретичному та практичному рівнях, яке включатиме розробку концепції сімейного та родинного виховання, створення та впровадження в життя інтегрованих програм, спрямованих на допомогу сім'ї.

До таких педагогічних проблем відносяться, у першу чергу, відсутність єдиної стратегії виховання дитини, недооцінку етапу дошкільного віку в розвитку особистості, нерозуміння його самоцінності та унікальності, недостатню готовність молодих батьків до виконання виховної функції, причина якої криється в обмежених знаннях з вікової педагогіки, психології та фізіології, що виявляється в навичках догляду та вміннях спілкуватися з дітьми, в некритичному ставленні до особистої педагогічної діяльності та здатності до прогнозування виховного процесу в сім'ї і його наслідків. Як окремі педагогічні проблеми сім'ї розглядаються можливості батьків у користуванні методами сімейного виховання дошкільників, особистісну поведінку батьків, яка не завжди є педагогічно доцільною та спровоковану нею особистісну поведінку дітей, особливості первинної соціалізації, дитячої субкультури, вплив засобів масової інформації та індустрії розваг на формування особистості дитини. Ці проблеми ґрунтуються на рівні сформованості педагогічної культури молодих батьків, тому логічно постає проблема його підвищення.

Характерною особливістю сучасних сімей, зокрема молодих, є недостатня можливість якісно-виконувати ряд своїх функцій (побутову, виховну, рекреативну тощо). Це спричинює складнощі внутрішньосімейних стосунків, зростання кількості конфліктів, порушення загального мікроклімату сім'ї. Ці та інші причини, а також непередготовленість молоді

до сімейного життя лежать в основі тенденцій формування виховної функції сучасної молодогої сім'ї. На цей процес впливають:

- нуклеаризація – перетворення сім'ї, що складалась раніше з трьох-чотирьох поколінь у сім'ю з двох поколінь. Це значно послаблює можливості передачі соціального, у тому числі сімейного досвіду від старших поколінь;
- послаблення родинних зв'язків, урбанізація, територіальна розмежованість сімейних колективів, підвищена мобільність молоді у сфері професійних, побутових інтересів, дозвілля зменшують можливості соціального контролю і знижують міру впливу батьківської сім'ї;
- зміна стандартів поведінки, сімейних цінностей протягом життя одного покоління призводить до повної або часткової переоцінки досвіду сімейного життя, який має старше покоління;
- зменшення кількості дітей у сім'ї, орієнтація на одну дитину не дозволяють відтворити природну школу підготовки майбутніх батьків за рахунок співробітництва старших з меншими;
- збільшення кількості та складнощів побутових проблем, зайнятість жінок-матерів на виробництві послаблюють можливості їх впливу на дітей в умовах і засобами сім'ї;
- зниження віку молодят та збільшення кількості розлучень свідчать про недостатню їх готовність до виконання ролі чоловіка і дружини, батька і матері; про недооцінку ролі сім'ї в житті суспільства і кожної людини зокрема.

Аналіз сучасного стану виховання дітей в сім'ях дає підстави стверджувати, що існує велика кількість актуальних педагогічних проблем, до яких можна віднести відсутність стратегії та послідовності в методах і принципах виховання, недостатність педагогічної культури, проблеми первинної соціалізації дитини та усвідомлення батьками співвідношення природи і виховання кожної особистості, нестабільність емоцій сімейного спілкування, вплив інформативного кола та індустрії розваг на життя сім'ї.

Запитання для самоперевірки

- 1. Дайте визначення поняття «сім'я».*
- 2. Охарактеризуйте роль родини у процесі соціалізації особистості.*
- 3. Які особливості, що істотно впливають на становлення особистості дитини, має сім'я?*
- 4. Педагогічні проблеми сучасної сім'ї.*
- 5. Опишіть характеристики, що визначають особливості соціалізації в сім'ї.*
- 6. Сімейне виховання та його особливості.*

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ

- *Соціальна сутність особистості.*
- *Поняття розвитку і формування особистості.*
- *Природний і суспільний фактори розвитку, їх взаємозв'язок і взаємообумовленість.*
- *Основні види діяльності дітей, її розвиваючі можливості.*
- *Вікові етапи, їх характеристика.*

Виховання являє собою процес цілеспрямованих впливів на особистість, яка розвивається. Але розвиток особистості як природний процес відбувається не тільки під дією виховання. Педагогу важливо знати, які ж фактори, крім виховання, впливають на розвиток особистості, яка роль кожного з них в цьому процесі, як змінюється дитина з віком в своєму розвитку, як ці зміни і індивідуальні особливості врахувати, організовуючи систему впливів на дитину з метою формування її особистості.

Соціальна сутність особистості

Оскільки кожна дитина потрапляє під суть понять людина, особистість, розвиток, спробуємо в широкому плані розкрити зміст цих загальних понять. *Поняття особистості* відноситься тільки до людини. Людина з'являється на світ як біологічна істота – представник вищого виду тваринного царства класу ссавців ряду приматів. **Людина** – це жива істота, в якій поєднуються: фізичне і духовне, біологічне і соціальне, спадкове і набуте.

Людина – жива істота, яка володіє:

- специфічною тілесною організацією та прямоходінням;
- даром мислення та мови, які обумовлюють її здатність пізнавати як зовнішній так і внутрішній світ;
- здатністю до праці.

Психіка людини – 2 системи: свідомість (відрізняє людину від тварин, відображаючи оточуючий світ в її мозку, складає *основу того, що робить її особистістю*) + емоції (роблять її індивідуальністю).

Індивід (від лат. «неподільне») – людина, як цілісна істота, неповторний представник роду з її особливими психофізіологічними властивостями.

Індивідуальність (*якісна характеристика (яскрава, творча, неповторна)*) – своєрідність, оригінальність, неповторність психіки індивіда, це те, чим одна людина відрізняється від іншої: риси характеру, темперамент, емоційна, вольова та інтелектуальна сфери, інтереси, потреби, здібності.

Особистість – це не просто людина, а представник, продукт, суб'єкт певного соціального середовища, суспільства.

Особистість – це єдність біосоціального. Педагогічна наука розглядає особистість як єдине ціле, в якому біологічне невіддільне від соціального, але вирішальну роль відіграє соціальне.

Згадаємо Ольгу Скороходову, наукового співробітника АПН, автора ряду наукових і літературних творів, які були створені нею не дивлячись на повну відсутність зору і слуху. В п'ятирічному віці вона захворіла менінгітом і втратила слух і зір. Під керівництвом професора Соколянського в Харкові у неї було відновлено мовлення, і, користуючись спеціальною методикою (пальцева абетка), вона закінчила середню школу, університет, захистила дисертацію на тему: «Як я сприймаю навколишній світ».

Таким чином, біологічні особливості є очевидними, від них, як кажуть, нікуди не дітись, але вирішальну роль відіграє соціальне життя, яке визначає весь склад особистості і надає їй сили для перетворення своїх фізичних недоліків, особливостей характеру.

Властивість бути особистістю пов'язана не з фізичним буттям людини, а з її суспільними якостями.

Щоб стати особистістю:

- потрібно досягти відповідного психологічного розвитку;

- вміти сприймати себе як єдине ціле, що відрізняється від інших людей;
- здатність усвідомлювати і обдумувати свої вчинки, відповідати за них.

Поняття особистість характеризує суспільну сутність людей.

Особистістю не народжуються, особистістю стають.

Коли людина стає особистістю? Відповісти на це питання однозначно не можливо. За визначенням психолога С. Рубінштейна особистість характеризується ся таким рівнем психічного розвитку, який дозволяє свідомо керувати своєю поведінкою і діяльністю. Така здатність обмірковувати свої вчинки і нести відповідальність за них, здатність до автономної діяльності є суттєвою ознакою особистості.

Особистість (*діяльнісна характеристика (сильна, незалежна, енергійна...)*) – людина, соціальний індивід, що поєднує в собі риси загальнолюдського, суспільно значущого та індивідуально неповторного. Це конкретна людина, сутність якої визначається як сукупність суспільних відносин.

Ознаки особистості: самосвідомість; активність; наявність «Я-образу»; направленість (стійка система мотивів, потреб, інтересів, ідеалів, переконань); здібності; характер (стійкі індивідуальні властивості людини, що проявляються в її поведінці, вчинках, емоційних реакціях).

Поняття розвитку і формування особистості

Становлення людини як соціальної істоти, набуття сукупності стійких властивостей і якостей, яке відбувається в результаті розвитку і виховання, прийнято називати формуванням особистості.

Термін «формування особистості» ввів в педагогічну практику А. Макаренко. На його думку, формування особистості – це набуття нею в цілому або окремими сторонами певної закінченості; це розвиток під дією виховних впливів.

Формування особистості – складова більш широкого поняття – розвиток. Можна говорити про розвиток в філософському плані і в педагогічному.

Розвиток в філософському аспекті – загальна властивість, характерна природі і суспільству в цілому і кожній особистості окремо. Під розвитком розуміється зміна, для якої характерний перехід із одного стану в якісно інший, більш досконалий. Отже, розвиток характеризується творенням, рухом вперед. Він протилежний розпаду, регресу. Розвиток особистості відповідає загальним законам розвитку. Під впливом праці в процесі взаємодії з природою відбувається рівнобіжний розвиток людини, формується його свідомість, розвиваються пізнавальні сили. Найбільш інтенсивно це відбувається в період дитинства. Дитинство характеризується особливо швидким ростом і рівнобіжним розвитком людини.

Ріст і розвиток поняття різні, хоча і тісно пов'язані. Під словом ріст ми розуміємо кількісні зміни (збільшення тіла, його внутрішніх і зовнішніх органів) в результаті додавання клітин. Розвиток включає в себе ріст, але головним для нього є якісні зміни.

У педагогічному плані найбільш повним визначенням розвитку може служити визначення, дане Сеченовим, який писав, що розвиток – це перехід в поведінці особистості від поведінки, обумовленої почуттєвим сприйняттям зовнішнього середовища, до поведінки, обумовленої думкою, моральними установками.

Отже: індивідуальним розвитком людини є кількісні й якісні зміни в організмі, що проходять протягом всього життя людини як соціальної істоти.

Природний і суспільний фактори розвитку, їх взаємозв'язок і взаємообумовленість.

В основі життєвих спостережень, не кажучи про наукові дослідження, встановлена **роль спадковості** в розвитку і формуванні особистості. Питання тільки в тому, наскільки це значимо, в якій мірі нею визначається рівень, різнобічність розвитку кожної особистості.

Беззаперечно, що спадково передаються:

- по-перше, зовнішність, особливості конституції тіла, колір волосся, розріз очей і т.п.;

- по-друге, з'ясовано, що спадково передається склад крові, рухливість нервових процесів, які відбиваються на темпераменті, характері, який формується;
- по-третє, діти успадковують задатки як передумови здібностей.

Це складний біологічний процес, який має багато сторін, але для розгляду нашої проблеми він прийнятний. Перші два напрямки для формування особистості принципово малозначущі. Вони природні, їх неможливо змінити. В педагогічному плані більш значущій третій напрям. Якщо дитина від народження володіє багатим спадковим фондом, то його треба розвивати, направляти. Фонд людських задатків складає потенційні можливості особистості.

В природному фонді людини ми завжди розрізняємо:

Загальнолюдські задатки.	Індивідуальні задатки.
високорозвинений мозок, найдосконаліша природна система, найтонша структура і надзвичайна пластичність кори великих півкуль, великий безумовних рефлексів, тип нервової діяльності – взагалі все те, що є результатом довготривалого біологічного і історичного розвитку людства.	добрий музичний слух, голосові дані, здібності до поетичної творчості, феноменальну пам'ять, математичні задатки, особливі фізичні властивості (зріст, сила), спостережливість, диференціювання світла і ін.

Народжує людину природа, а формує, розвиває суспільство. Природний фонд – це будівельний матеріал, який реалізується лише завдяки середовищу і вихованню.

Таким чином, фактор спадковості має велике значення в розвитку і формуванні особистості, але не головне, це тільки можливості людини, що реалізуються в процесі соціальної життєдіяльності.

Другий фактор – це соціальне середовище, в якому розвивається дитина, школяр, в подальшому – доросла людина.

Середовище – це сукупність соціально-історичних умов, в яких живе і розвивається особистість. В поняття середовища входять географічні і кліматичні умови; суспільний устрій, культурний зміст життя й

інші фактори, що в сукупності утворюють систему зовнішніх явищ, які впливають на розвиток особистості. Середовище здійснює різний комплекс різноманітних впливів на людину: матеріальних і духовних, організованих і стихійних. Велике значення має безпосередньо середовище як один із елементів соціального оточення людини.

Безпосереднє середовище – це матеріальні умови життя дитини, люди, з якими вона спілкується. Звичайно, найголовнішим елементом безпосереднього навколишнього середовища є люди: батьки, педагоги, друзі, сім'я, товариші, сестри, брати. З цими оточуючими людьми у дитини складаються різноманітні стосунки, які в її розвитку і відіграють вирішальну роль. Але дуже важливо мати на увазі наступне: середовище впливає не механічно, зовнішньо. При пасивному, бездіяльному перебуванні людини в ньому воно нейтральне як фактор розвитку. В формуванні особистості дитини середовище тим сильніше впливає, чим повніше торкає потреби самої дитини. Вплив середовища детермінується (опосередковується) прагненнями та бажанням особистості. Недооцінка цього веде до формалізму в виховній роботі. Необхідно вивчати особистість дитини, виявляти потреби і тільки в залежності від результатів використовувати той чи інший виховний вплив.

Третім фактором розвитку в формуванні особистості є виховання. У вітчизняній педагогіці воно визначається як ведучий, вирішальний фактор. Які ж засади існують щодо цього?

По-перше, вже висловлювалось положення, що спадкові передумови почнуть розвиватися, якщо вони будуть організовані і направлені. А це і є виховання. Більш того, як показує практика, при слабко виражених потенційних можливостях досягається високий рівень розвитку, якщо відповідним чином організувати виховання, залучаючи дітей до активної діяльності. Через виховання можливо подолати навіть деякі патології. Наприклад, дітей, які мають фізичні недоліки, успішно навчають за спеціальними методиками і отримують успішні результати.

По-друге, виховання відбирає з оточуючих умов той матеріал, який є необхідним для розвитку особистості, нейтралізує умови, які негативно впливають на особистість.

По-третє, як було вже сказано виховання може змінювати вплив середовища, тому що виховання може створювати і змінювати ставлення дитини до навколишнього середовища, людей, речей, умов життя і діяльності.

По-четверте, тільки через виховання формуються в основному соціальні, світоглядні, моральні якості особистості. Багато суто індивідуальних інтелектуальних, художніх, творчих особливостей особистості проявляються, розвиваються і удосконалюються в конкретній виховній діяльності. Видатні вчені, музиканти, художники, спортсмени виховуються в певній школі, у конкретних педагогів, тренерів, наставників.

Отже, вирішальна роль належить вихованню як соціальному фактору розвитку і формування особистості.

Всі фактори розвитку: і біологічні, і соціальні знаходяться в певній взаємозалежності і взаємообумовленості. Ігнорувати будь-який з них не можна, хоча сила, ступінь прояву кожного з них різноманітна.

Теорії розвитку особистості:

- а) соціалогізаторська: стверджує, що основним фактором розвитку особистості є її соціальне оточення;
- б) біологізаторська: основним фактором є спадковість;
- в) теорія конвергенції: вирішальними є і соціальний, і біологічний фактори, але з перевагою останнього;
- г) теорія біхевіоризму: поведінка людина – це реакція на зовнішні подразники, стимули, це є механічні реакції, що виключають участь свідомості;
- д) теорія психоаналізу (фрейдизму): в основі поведінки людини лежать несвідомі потяги та інстинкти.

Сучасна психолого-педагогічна наука стверджує, що розвиток особистості ***обумовлений єдністю спадковості, середовища і виховання.***

Преформізм-філософська течія (*praeformo* з лат. – раніше утворюю, передутворення) виходить з того, що людина формується за якоюсь початково закладеною в ній програмою. Преформісти вважають, що в зародку людини є всі якості майбутньої особистості. А розвиток – це лише кількісні зміни цих якостей. Соціальні умови і виховання ігноруються.

Біхевіоризм (*behaviorism* з англ. – поведінка) теж пояснює біологічну сторону розвитку і поведінки людини. Родоначальник цього напрямку, американський психолог Торндайк (1864-1949), вважав, що всі якості особистості, в тому числі свідомість і розумові здібності, визначаються виключно спадковістю. «Розумові здібності людини даються їй природою, – писав він, – так як очі, зуби, пальці» і далі «Те, чим стає людина, дякуючи вихованню, залежить від того, чим вона є за природою».

На противагу біологізаторській інша концепція, соціологізаторська, стверджує, що розвиток особистості відбувається цілком під дією зовнішніх умов життя людини, оточуючого її середовища, тобто абсолютизується середовище і заперечується роль спадковості. Соціологізатори зводять розвиток до простої пристосованості особистості до соціального середовища, подібно до того, як тварина пристосовується до середовища біологічного. Особистість розглядається як пасивний об'єкт впливу природних факторів, що будуть приречені на пасивне існування, яке визначається соціальними умовами.

Основні види діяльності дітей, їх розвиваючі можливості

Основою розвитку особистості є діяльність. Поза діяльністю немає розвитку. Ця педагогічна закономірність знаходить підтвердження в відомих словах К. Маркса про те, що людина, змінюючи «зовнішню природу» змінює «свою власну природу». Нагадаємо, що індивідуальні задатки, які дитина отримує у спадок як «природний фонд», як «будівельний матеріал», можуть перетворитися у здібності тільки в процесі діяльності. Будь-який вид діяльності вміщує в собі багато сторін, які мають розвиваюче значення. В активній різносторонній діяльності щоденно тренуються всі сили людини, накопичується позитивний досвід жит-

тя і поведінки. Підростаюча людина глибше, повніше пізнає світ. З іншої сторони, своєю діяльністю вона сама впливає на оточуюче: проявляє своє ставлення до людей, предметів, явищ, і це відображається на її розвитку.

Тому для успішного розвитку особистості дитини необхідна розумна організація її діяльності, правильний вибір її видів і форм, здійснення систематичного контролю за її ходом і результатами.

Традиційно вітчизняна психолого-педагогічна наука розділяє діяльність дітей дошкільного віку на наступні основні види: гра, навчання, трудова діяльність, читання, художня, спортивна, суспільна діяльність.

Гра для дитини є своєрідною шкалою розвитку всіх задатків. В іграх силою свого уявлення дитина перетворює один предмет в інший, потрібний для здійснення задуму. Перевернутий стілець може бути і вагоном, і човном, і барикадою. Творчі ігри для дошкільника – невичерпне джерело пізнання світу; в них він може бути і полярником, і революціонером, і вчителем, і лікарем, і, виконуючи ці ролі, він відображає побачене, почуте про них, а від товаришів про ігри дізнається багато нового.

У грі дитина оволодіває способами дії. Вона «лікує», «навчає», «веде бій», «будує»; і це її наближення до раціональних способів дії, основане на спостереженнях життя, вносить неоціненний вклад в розвиток особистості дитини.

В іграх колективних, звичайно, є правила, і це розвиває волю дитини: вона діє згідно поставлених завдань, стикається з труднощами, долає їх. Мотив «хочу» замінюється мотивом «треба».

Роль гри трохи зменшується з віком, але протягом всього періоду шкільного навчання багато ігор не втрачає свого виховного і розвиваючого значення. Всю різноманітність ігор прийнято ділити на наступні види: предметні, рольові, сюжетні, рухливі, спортивні, військово-спортивні, дидактичні.

Педагоги і батьки повинні керувати іграми дітей, надаючи їм, однак, максимальну свободу в різноманітних ігрових ситуаціях, підбирати

ігри згідно віку дітей, створювати відповідні умови, попереджувати та усувати можливі конфлікти, самим брати участь в іграх.

Навчання – ведучий вид діяльності, в процесі якого здійснюється розвиток дітей, формування їх особистостей. Перехід від вивчення конкретних фактів і явищ до узагальнень і абстракцій, від формування поняття до пізнання закономірностей збагачує мислення дитини, розвиває її творчі здібності, навчає вмінню самостійно здобувати і застосовувати знання. Різноманітність колективних відносин, в яких знаходяться діти протягом всього часу їх перебування в закладі освіти, сприяють формуванню в них навичок суспільної поведінки.

Основним змістом навчальної діяльності учнів є засвоєння основ наук, відповідних умінь і навичок, формування наукового світосприйняття і формування моральних якостей, оволодіння вміннями виконання розумових операцій (аналізу і синтезу, диференціації і узагальнення, конкретизації і абстрагування), управління психічними процесами (пам'яттю, мисленням, увагою, уявленням), планування і облік своє роботи і ін.

Видатний психолог Л. Виготський звернув увагу на необхідність так організувати і впроваджувати освітній процес, щоб навчання йшло попереду розвитку, проклало йому дорогу, вело за собою. Він вказував на два рівні розумового розвитку дитини, на два ступені її готовності до самостійного виконання певного завдання. Якщо дитина самостійно його виконує, то педагогу не слід давати аналогічні завдання, бо вони не зможуть підвищити рівень її розвитку, а служать тільки тренуванням для закріплення досягнутого – це зона актуального розвитку. Якщо ж дитина для виконання завдання, запропонованого сьогодні, ще потребує незначної допомоги педагога, але завтра зможе його виконати самостійно, то це характеризує рівень розвитку дуже близький до завершеності. Виготський назвав його «зоною найближчого розвитку» і підкреслив необхідність орієнтування на нього в навчанні, бо тільки тоді навчання буде стимулювати розумовий розвиток дітей, вести його за собою, а не обмежуватися закріпленням вже досягнутого.

Неможливо переоцінити значення трудової діяльності для формування особистості. В праці проявляється різностороння активність дитини: неминуча напруга його духовних сил (спостережливості, уваги, мислення, творчої уяви, волі), розвиваються моральні якості особистості (колективізм, старанність і ін.). При правильній організації трудової діяльності дитина, що працює, отримує естетичну насолоду, а багато видів праці сприяють фізичному розвитку. Основні види трудової діяльності дітей: самообслуговування, шефська робота, продуктивна робота. Для того, щоб трудова діяльність дітей найбільш результативно вирішувала завдання формування різнобічно розвинутої особистості, необхідно дотримуватись певних педагогічних вимог. Ними можуть бути: з'єднання навчання з продуктивною працею; систематичний характер і послідовність трудової діяльності дітей; суспільна значимість праці і її усвідомлення самими дітьми; формування в процесі праці колективних відносин, взаємної відповідальності, співробітництва, взаємодопомоги; розвиток сил і здібностей дітей, їх самостійності та ініціативи; доступність і посильність праці; врахування їх вікових особливостей, інтересів і нахилів.

Всебічний розвиток особистості також нерозривно пов'язаний з художньою, спортивною, суспільною діяльністю.

Художня діяльність дошкільників знайомить їх з прекрасним в житті, музиці, літературі, впливає на емоції, розвиває творчі і художні природні задатки.

У процесі спортивної діяльності: перебігає фізичний розвиток дітей, зміцнюється їх воля, виробляється характер, вміння долати перешкоди, формуються колективні якості.

Велике місце в житті дітей займає читання з власної ініціативи політичної, науково-популярної, художньої літератури. Газети, журнали, книги не тільки розширюють кругозір, збуджують, розвивають і задовольняють пізнавальні потреби і інтереси, але і є могутнім засобом розумового розвитку. Добра книга навчає жити, виховує кращі людські почуття.

Однак, турбуючись про всебічне формування особистості, не можна забувати і про розвиток природних задатків, нахилів, інтересів дітей дошкільного віку. Також в організації діяльності дітей велике значення має врахування не тільки їх віку і рівня розвитку, а й індивідуальних особливостей. Немає іншого шляху формування талантів і розвитку здібностей, як тільки шлях цілеспрямовано організованої діяльності.

Неправомірно уявляти розвиток особистості як односторонній процес, який іде від вихователя і його діяльності. Процес розвитку носить двосторонній характер. З однієї сторони вихователь, педагог, а з іншої сторони дошкільник, вихованець, від активності якого залежить успіх розвитку.

Основою розвитку і формування особистості є не тільки залучення до участі в процесі діяльності, але і той чи інший рівень її активності. Це теоретичне положення лежить в основі розуміння джерела розвитку особистості в цілому, а також конкретної дитини.

Для більш переконливого пояснення зупинимось на генезисі дитячої активності. З моменту народження дитина проявляє **рухову активність**. Яке важливе значення вона має для цілісного формування новонародженого – не має потреби пояснювати. Дуже швидко починають проявлятися ознаки **емоційної активності**, які через спілкування і пестощі батьків стають більш різноманітними. Рухова і емоційна активність дає якісний поштовх до розвитку перших ознак **інтелектуальної, пізнавальної** активності. Найчастіше вона проявляється в перші роки життя дитини в емоціях, рухах. Впізнавши ближнього, улюблений предмет, дитина рухається в напрямку до об'єкта. Потім, вже в процесі оволодіння мовленням, пізнавальна активність проявляється і розвивається в безкінечних питаннях «чому?». З часом дитина привчається обслуговувати себе, залучається до побутової роботи, в закладі освіти до суспільно корисної роботи, відвідує заняття трудового навчання, бере участь у виробничій роботі. Під час участі в кожному з них розвивається **трудова активність**. В процесі участі у суспільній діяльності розвивається **суспільна активність**. Як бачимо розвиток активності

здійснюється у різних видах діяльності. Чим вище ступінь її розвитку, тим більше передумов, що вона стане якістю особистості дитини.

Пізнавальна активність забезпечує інтелектуальний розвиток дитини. Трудова активність практично і психологічно готує дошкільника до участі в трудовій діяльності. Не важко помітити, що в основі активності в сфері спілкування, пізнання і праці лежить одна і та ж психологічна природа – потреба і готовність до суспільної, пізнавальної і трудової діяльності, а це утворює систему ставлень людини до самої себе, до природи і суспільства, створює потенціал для її подальшого розвитку. Існують і інші класифікації ступенів активності, наприклад, за ступенем самостійності: наслідувальна – імпульсивна, репродуктивна, творча активність.

Вікові етапи, їх характеристика

Вік – конкретний, відносно обмежений в часі ступінь психічного розвитку індивіда і його розвитку як особистості, що характеризується сукупністю об'єктивно існуючих фізіологічних, психологічних і соціальних змін.

Вперше спробував дати вікову періодизацію ***Аристотель***: від 7 років до статевої зрілості, до 21 року, причому кожному періоду відповідає особливий стан душі (рослинний, тваринний, розумовий).

Я. Коменський не тільки запропонував свою періодизацію, але й описав особливості розвитку на кожному її етапі. В дитинстві (до 6 років) відбувається розвиток зовнішніх чуттів (органів чуттів); в отрочстві (6-12 років) розвиваються внутрішні чуття (уява, пам'ять, тобто психічні процеси); в юності (12-18 років) розвивається мислення і здібність до суджень; в період змужнілості (18-24 роки) розвивається воля. Для кожного із цих вікових періодів він намічає особливий ступінь виникнення: материнську школу, школу рідної мови, латинську школу і гімназію, академію. Для кожного ступеня Я. Коменський розробив зміст освіти. Як бачимо, його підхід повністю відповідає його розумінню ідеї природорозуміння.

Ж. Ж. Русо запропонував свою періодизацію: до 2 років відбувається фізичний розвиток, отже, необхідне фізичне виховання за принципом «природних наслідків» (привчати до холоду, голоду, спраги та ін.); період від 2 до 12 років він характеризує як «сон розуму», розвиваються лише органи зовнішніх чуттів, тому продовжуючи фізичне виховання, необхідно ввести трудове за принципом «дисципліни природних наслідків» (вимірюйте, рахуйте, зважуйте...); в 12-15 років розвиваються психічні процеси, отже, необхідне розумове виховання поряд з трудовим; в період «бурь і пристрастей» (15-18 років) слід займатися моральним і статевим вихованням. Зрозуміло, що Ж. Русо явно перебільшує роль біологічного фактору, а також намагається «приписати» кожному з етапів свій вид виховання.

К. Ушинський виділив три головних періоди: від 3 до 6 або 7 років – власне дитинство або дошкільний період; від 6 або 7 років до 14 або 15 років – отрочтво або навчальний період; від 16 до 22-23 років – юність. Кожен з цих періодів він характеризував з точки зору розвитку механічної пам'яті, уяви і розуму. Так, «період отрочтва дитини... можна назвати періодом найсильнішої роботи механічної пам'яті»; «у становленні уяви жоден період не є таким важливим, як період юності»; «свідомість розділена між людьми рівномірно... різниця полягає не в самому розумі чи свідомості, а в кількості, в якості і в переробці фактів над якими працює свідомість» (К. Ушинський Вибрані педагогічні твори.: В 2 т., М., 1974, т.1).

Сучасна вітчизняна вікова періодизація спирається у будові на інтеграцію декількох критеріїв – соціального статусу індивіда й проявів його власної психічної активності, а також беруться до уваги соматичні зміни, зумовлені законами біологічного розвитку людського організму.

У сучасній віковій психології і в педагогіці прийнята наступна вікова періодизація:

- період новонародженого віку (від народження до 1 року);
- переддошкільне дитинство (1-3 роки);

- дошкільне дитинство (3-6 років);
- молодший шкільний вік (6-10 років);
- підлітковий вік (10-15 років);
- юність (I період – 15-17 років; II період – 17-21 рік).

На основі багаторічних спостережень і експериментів відомим вітчизняним психологом Д. Ельконіним запропонована наступна характеристика вікових періодів.

Вік новонародженого. Безпосереднє емоційне спілкування є ведучим видом діяльності в цей період. Всередині і на її фоні формуються орієнтаційні і сенсомотороманіпулятивні дії, тобто дії, що супроводжуються і деякою мірою регулюються зоровими, слуховими, м'язоруховими та іншими відчуттями і сприйняттями.

Раннє дитинство. Ведучою є предметно-орудійна діяльність, в процесі якої оволодіває суспільно виробленими способами дій з предметами.

Дошкільний вік. Ведуча діяльність – рольова гра, в процесі якої дитина оволодіває «фундаментальними знаннями людської діяльності». Тут же формується прагнення до суспільно-важливої і оцінюючої діяльності, тобто до навчання, праці.

Молодший шкільний вік. Ведуча діяльність – навчання, в процесі якого засвоюються знання, опосередковуються стосунки дитини з оточуючими дорослими, включаючи членів сім'ї.

Середній і старший шкільний вік. Ведуча діяльність – «діяльність спілкування», що полягає в побудові стосунків з товаришами і дорослими на основі певних морально-етичних норм, які опосередковують вчинки підлітків.

У запропонованій періодизації заслуговує уваги не тільки розширене поняття видів ведучої діяльності, але і те, що вікові періоди характеризуються почерговою направленістю в розвитку то на «світ речей» то на «світ людей».

Визначення кордонів вказаних періодів є умовним, вік не є незмінним лімітом, по-перше, тому, що протягом одного й того ж віку дитина

знає великих змін, по-друге, тому, що всередині кожної вікової групи зустрічається розмаїття індивідуальностей і, як результат, конкретних умов виховання.

Крім загальноживаних вікових особливостей, існує багато індивідуально-психологічних особливостей темпераменту, характеру, здібностей. **До того ж масовою є акселерація** (випередження середньофізичних і психофізіологічних констант дитини чи підлітка порівняно з оптимальними). В українському педагогічному словнику ми читаємо: **«Акселерація – це прискорення темпів індивідуального росту і розвитку дітей і підлітків порівняно з попередніми поколіннями. Темп акселерації досягає максимуму в період статевого дозрівання».**

Причини цього процесу не з'ясовані. Проте відомо лише одне: ще з 30-х років XIX ст., коли в Європі почали займатися систематичним вимірюванням зросту дітей, з'ясувалося, що генерація (покоління) через 20-25 років набуває по 2-3 см. порівняно з попередньою. Наприклад, в Україні ці дані становлять для юнаків: у 1925 році – 167 см., в 1970 році – 175, навіть у повоєнному 1945 році – 170 см.

Існує кілька гіпотез щодо виникнення цього явища. Наведемо деякі з них, які, за висновками А. Маркосяна, становлять науковий інтерес:

Геліогенна теорія. Згідно з цією теорією, яку висунуто ще в 1936 році, акселерація зумовлена впливом сонячного випромінювання. Автор цієї теорії вважає, що діти в другій половині XIX і в XX ст. більше перебувають на сонці, завдяки чому стимулюється їх розвиток. Однак річ у тому, що акселерація однаковою мірою охоплює дітей як у південних, так і у північних країнах; міські діти розвиваються швидше, ніж сільські, хоч останні набагато більше часу перебувають на сонці.

Теорія гетерозії. Частково XIX ст., а особливо XX ст. характеризуються різкими соціальними змінами, що спонукають до розлому соціальних, релігійних, національних і кастових кордонів. Внаслідок цього звичайним явищем стали міжнаціональні шлюби, усуваються перепони

для вступу до шлюбу. Все це приводить до значних змін, і як наслідок – акселерація.

Теорія урбанізації. Друга половина XIX-XX ст. характеризуються значним розвитком міст і переміщенням до них сільського населення, тобто урбанізацією. Темп міського життя, його насиченість і своєрідність приводять до прискорення сексуального розвитку, до більшої інтелектуалізації, ніж у селі, а це, в свою чергу, прискорює ріст і визрівання організму.

Нітрітивна теорія. Вона пояснює, що акселерація є результатом поліпшення і вітамінізації харчування, зокрема вживання вітамінів, фолієвої кислоти, B6, B12.

Теорія опромінювання. Згідно з цією теорією розгортання мережі рентгенівських пристроїв, атомна енергетика, проведення випробувань ядерної зброї на полігонах створюють фони опромінювання, але в таких дозах, які стимулюють поділ клітин.

Кожна з цих теорій є гіпотетичною, тобто не підтвердженою експериментально, і нерідко спростовується іншими. Мабуть, усі ці чинники мають певне значення в тих чи інших регіонах і не виявляються там, де ці зовнішні фактори не діють.

Протилежним явищем є реградація – відставання дітей від нормального середнього вікового стандарту зростання і фізичного розвитку. Фізіологічні причини цього явища криються в організмі батьків: їх пияцтві чи алкоголізмі, народженні дітей у більш пізньому віці, спадковій хворобі одного з батьків. Ці діти є відсталими не лише фізіологічно, а й в інтелектуальному відношенні. Ось чому біологія їх також змушує педагогіку вживати відповідних заходів. Для них створюються «класи вирівнювання» в початковій школі існують школи-інтернати для розумово відсталих дітей, які працюють на теоретичних основах олігофренопсихології й олігофренопедагогіки.

Таким чином, основними факторами розвитку особистості є спадковість, середовище, виховання особистості. Але ні сила впливу, ні мінливість цих факторів, ні їх найтісніша взаємодія і взаємообумовленість, ні їх єдність не забезпечують розвитку і формування без її активної діяльності. Їх вплив реалізується лише в процесі діяльності самої

особистості – це найголовніша умова, яка визначає розвиток особистості, тобто людини як члена суспільства.

Під віковими особливостями розуміють найбільш типові, найбільш характерні особливості дітей того чи іншого віку. Вони проявляються в анатомо-фізіологічній перебудові організму; типологічних особливостях; в провідному виді діяльності, в які відбувається розвиток. Враховувати ці вікові особливості в педагогічному процесі значить відбирати відповідний зміст навчання і виховання; використовувати відповідні форми, методи, засоби; створювати необхідні умови організації педагогічного процесу.

Запитання і для самоперевірки

1. Обґрунтуйте соціальну сутність особистості.
2. Поняття розвитку і формування особистості.
3. З якими видами діяльності пов'язаний всебічний розвиток особистості. Відповідь обґрунтуйте.
4. Опишіть основні види діяльності дітей, її розвиваючі можливості.
5. Вікові етапи, їх характеристика.
6. Яку з гіпотез щодо виникнення явища акселерація Ви підтримуєте?

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ

- *Стилі сімейного виховання.*
- *Принципи та загальна стратегія сучасного сімейного виховання.*
- *Методи сімейного виховання і специфіка їх застосування.*

Стилі сімейного виховання

Сукупність установок батьків, їх емоційного ставлення до дитини, сприйняття дитини батьками і відповідних способів поведінки з нею утворюють **стиль сімейного виховання**.

Стилі виховання в сім'ї традиційно розділяються на гіперопіку, авторитарний, ліберальний і демократичний. Кожен із цих стилів виховання по-своєму впливає на самооцінку дітей.

Авторитарний стиль виховання. Батьки, що дотримуються цього стилю, жорстко контролюють, вторгаються в особистий простір дитини, пригнічують силою, вирішують за дитину, що їй краще, не цікавляться особистою думкою дитини, не визнають її права. Всі рішення приймають батьки, які вважають, що дитина майже в усьому повинна підкорятися їхній волі, авторитету. Батьки вимагають від дитини порядку, дисципліни, чіткого виконання всіх обов'язків. В особистості змалку виховують почуття відповідальності, вміння долати труднощі. Надто високі вимоги, які ставлять до дитини, потребують максимальної мобілізації всіх розумових і фізичних здібностей. Від дитини вимагають досягнення успіху в різних сферах. Це стає самоціллю, але при цьому страждає духовна сфера. Авторитарний стиль виховання може призвести до відхилення у поведінці (особливо тоді, коли батьки прагнуть бачити свою дитину лідером). Дитина має отримувати найкращі оцінки в закладі освіти, вигравати спортивні змагання. Така психологічна установка сприяє появі страху невдачі, поразки. Дитина втрачає стимули до корисної діяльності, в неї виникає недовіра до людей, вона прагне уникати контактів з ними. Дитина прагне замінити спілкування з батьками, педагогами на спілкування з однолітками. Дитина підкоряється владним

людям, а щодо слабших за себе виявляє жорстокість, агресію, ігнорує людську гідність.

Для того, щоб зберегти стосунки зі своїми дітьми і водночас підтримувати їх упевненість у собі й самостійність, необхідно обмежити зону свого контролю, поступово передаючи дитині (особливо підліткам) відповідальність за їхні дії та вчинки. Враховуйте позицію та бажання дитини, її переживання. Намагайтеся давати інструкції у формі пропозиції, а не розпорядження (наказу). Будь-які осудження повинні бути адресовані не до особистості дитини, а до конкретних її дій (не дитина погана, а сам вчинок, який вона вчинила).

Ліберальний стиль виявляється у недостатній увазі до дитини з боку батьків. Дитина в сім'ї належить сама собі. Їй надають необмежену свободу, не встановлюють будь-яких обмежень. Такі діти схильні до неслухняності та агресивності, поведуться неадекватно та імпульсивно. Нездатність сім'ї контролювати поведінку дитини може призвести до входження її до асоціальних груп, оскільки у неї не сформувалися психологічні механізми, необхідні для самостійної, відповідальної поведінки у суспільстві. Підліткам притаманне раннє вживання алкоголю чи інших психотропних речовин, які згубно діють на психічний стан. Згодом такі діти конфліктують з тими, хто їм не підкоряється. Вони не здатні враховувати інтереси інших людей, встановлювати стійкі емоційні зв'язки, не готові до обмежень і відповідальності, відчувають байдужість до близьких. З іншого боку, сприймаючи брак правильного виховання з боку батьків як виявлення байдужості й емоційного неприйняття, дитина відчуває страх і невпевненість, внутрішню порожнечу, яка викликає порушення в емоційній сфері.

Для гармонійного розвитку дитини спробуйте змінити тактику спілкування: відновіть взаємну довіру й повагу; чітко позначте функціональні обов'язки дитини в родині, свої вимоги й очікування; проявляйте теплоту та ніжність до дитини, підкреслюйте її важливість для вас і винятковість; розмовляйте з нею і цікавтеся її думкою.

Демократичний стиль виховання. Особливістю цього стилю взаємин є тверде, послідовне і водночас гнучке виховання. Дитина вихо-

вується як самостійна особистість. Також батьки орієнтовані на її активну роль у родині. На відміну від ліберального стилю виховання цей процес не пущений на самоті, а проходить під дбайливим і чуйним контролем батьків. Вони адекватно оцінюють можливості, успіхи і невдачі дитини; їм властиві глибоке розуміння дитини, цілей і мотивів її поведінки.

При демократичному стилі виховання відбувається найбільш гармонічний і різносторонній розвиток особистості дитини. Він сприяє розвитку самостійності, активності, ініціативи і соціальної відповідальності.

Гіперопіка (надмірна опіка). Цей стиль характеризується надмірним піклуванням, попередженням активності, бажанням зробити все за дитину. З раннього дитинства діти дуже прив'язані до батьків. По мірі зростання самостійності, і, особливо, в перехідному віці, ця залежність починає дитину обтяжувати. Погано, якщо дітям не вистачає батьківської любові, але надмірна опіка також шкодить дитині, а батьки інколи плутають любов і опіку. Вона затрудняє формування у дітей внутрішньої автономії та породжує залежність як рису характеру. Люблячі матері часом не здатні уявити дитину окремо від себе. Батьки звикли до своєї дитини і не схильні помічати вікових психологічних змін, що відбуваються з нею. Вона виросла, змінилася, а батьки все ще бачать її такою, якою вона була декілька років тому, причому власна думка їм здається беззаперечною. В цей час підлітки набувають критичного ставлення до батьків, вони починають чинити опір, а це часто ображає батьків.

Завдання дорослого – попередити, застерегти, пояснити, вказати на можливі наслідки, але дати можливість дитині діяти самостійно, здійснювати свій власний вибір. Тоді, навіть зробивши помилку, дитина навчиться думати, відповідати за свої вчинки, за себе, бути самостійною. Звичайно, все залежить від ситуації і віку дитини. Але обов'язково слід пам'ятати, що рано чи пізно дитині треба буде ставати дорослою й самостійною і те, як це буде відбуватися, найбільше залежить від батьків.

Також вченими виділені **типи неправильного виховання**. Так, В. Гарбузов вирізняє три **типи неправильного виховання**, що практикуються батьками дітей, хворих на неврози:

- **Неприйняття, емоційне відторгнення** – неприйняття індивідуальних особливостей дитини у поєднанні з жорстким контролем, регламентацією життя дитини, нав'язуванням їй єдиного правильного (з погляду батьків) типу поведінки; поряд із жорстким контролем цей тип може поєднуватися з недостатнім рівнем контролю, байдужістю, цілковитим потуранням;
- **Гіперсоціалізація** – тривожно-недовірлива концентрація батьків на стані здоров'я дитини, її соціальному статусі, очікуванні успіхів часто з недооцінюванням індивідуальних психологічних особливостей дитини;
- **«Кумир сім'ї»** – центрація батьків на дитині, потурання її примхам, іноді на шкоду іншим дітям або членам сім'ї.

Дослідники А. Лічко і Е. Ейдеміллер припускають крім виховання за типами «кумир сім'ї» (у їхній інтерпретації – «поблажлива гіперпротекція») і «емоційне відторгнення» існування таких **стилів виховання** (особливо несприятливих для підлітків з акцентуаціями характеру і психопатіями):

- **Гіпопротекція** (недостатність опіки і контролю за поведінкою дитини, брак чи відсутність уваги, тепла, турботи про фізичний і духовний розвиток дитини, невключеність у її життя);
- **Домінуюча гіперпротекція** (поєднання загостреної уваги до дитини з великою кількістю обмежень і заборон, що призводить до формування нерішучості, несамостійності дитини чи до яскраво вираженої реакції емансипації);
- **Підвищена моральна відповідальність** (покладання відповідальності на дитину за життя і благополуччя близьких, що не відповідає віку й реальним можливостям дитини; очікування від дитини великих досягнень у житті на тлі ігнорування її потреб та інтересів).

Найбільшою мірою шкодять дитині непослідовний, **змішаний стиль виховання**, неузгодженість і суперечливість установок батьків

на процес виховання, оскільки постійна непередбачуваність реакцій батьків позбавляє дитину відчуття стабільності оточуючого світу, породжуючи в неї підвищену тривожність.

Вивчення практики сімейного виховання показує, що воно значною мірою визначається принципами і характером виховання, якого дотримуються батьки як вихователі (авторитарне, демократичне, гуманістичне). У тій родині, де здійснюється гуманістичне виховання як процес міжособистісної взаємодії батьків і дітей (суб'єкт-суб'єктна взаємодія), суб'єкти сприймають один одного як неповторну людську цінність, створюють умови для повноцінного розвитку всіх членів родини.

Принципи та загальна стратегія сучасного сімейного виховання

Процес виховання не може бути стихійним. Чітке усвідомлення батьками того, що вони хочуть і чого не хочуть допоможе сформулювати їм свою позицію як вихователів і намітити стратегію виховання. Ось її головні принципи:

Дитина повинна знати, чого хочуть від неї батьки; що в її поведінці їх задовольняє, а що ні. Претензії батьків слід аргументувати цими вимогами.

Не можна карати дитину за те, чого вона не знала. Відповідальність дітей за вчинки має базуватись на їх розумінні скоєного.

Перш ніж чогось вимагати від дитини, треба впевнитись, що вона на це здатна.

Не можна карати дитину за поведінку, в якій немає злісної непокори. Треба відрізнити дитячу безпорадність і злісну непокору, (безпорадність базується на забудькуватості, виникає в результаті помилок і випадковостей. Злісна непокора є обдуманим актом, відмовою признавати батьківську владу. Виявляється тільки тоді, коли дитина знає, чого хочуть від неї батьки і робить дещо протилежне).

Щоразу після владнання конфлікту дитину необхідно пригорнути і приголубити, показати їй свою любов.

У стосунках з дітьми потрібно керуватись любов'ю.

Не принижувати гідність дитини фізичними покараннями. Вони порушують її права як члена сім'ї і суспільства і свідчать про безсилля батьків як вихователів.

Порушення чи недотримання цих принципів, відсутність або недостатність культури у батьків призводить до їх жорстокого поводження з дітьми.

Дотримання цих принципів сімейного виховання дітей допомагає створити атмосферу емоційної захищеності дитини, привчити її поважати інших, зрозуміти батькам емоційні і фізичні особливості різних періодів дитинства і добирати засоби виховання до індивідуальних потреб дівчаток і хлопчиків.

У цьому суть стратегії виховання дітей. Загальна стратегія повинна виходити з гуманістичних уявлень дошкільного віку як самоцінну особистість, яка має свою волю, характер і світосприймання. Досягнення поставленої виховної мети має спиратися на встановлення чітких правил, тобто норм поведінки, прийнятих для сім'ї і суспільства в цілому. Не допустиме приниження достоїнства дитини, постійне нею невдоволення, яке виявляється в гніві, сльозах, репетуванні та фізичних покараннях. Відповідно до періодизації розвитку дитини в онтогенезі існує певна стратегія її виховання.

Таблиця

**Стратегії виховання відповідно
до вікової періодизації розвитку дитини**

Вік	Особливості стратегії виховання
1	2
Від народження до 7 місяців	Дитина відчуває потребу в підтримці, допомозі, любові, материнській теплоті. Мати, батько, інші члени сім'ї намагаються все це дати маляті природно і розумно: любити, голубити, лагідно з нею розмовляти, своєчасно годувати, тримати в чистоті, теплі і дотримуватися всіх необхідних санітарно-гігієнічних вимог й оберегати від різних небезпек. Не можна бити дитину, кричати на неї, порушувати її режим, створювати навкруги неї метушню, без потреби довго тримати на руках – надалі це може призвести до маніпуляцій з боку дитини. Однак уже на 6–7 місяці життя деякі малята не дають спокою домашнім,

	пускають у хід «хитрі» засоби (голосне ревіння, жалібний плач, різкий лемент, лякаюче смикання руками, ногами, усім тілом), щоб змусити дорослих виконувати всі їхні капризи.
Від 8 до 14 місяців	Багато дітей пробують установити свою владу над батьками. Вони ігнорують вимоги і заборони дорослих, беруть у руки небезпечні предмети і речі, скрізь лізуть. Щоб привчати таких дітей до порядку, необхідно виявляти спокій, терплячість, наполегливість, не вживати брутальних слів, не виявляти жорстокості, уникати фізичних покарань. Діючим засобом є переключення чи відволікання уваги. Тим самим майже безконфліктно вирішуються всі проблеми взаємостосунків. Діти розуміють слова «ні», «не можна», «шкода» і сприймають батьківські вимоги. Чутливі на грубість, окрики, вони потребують ніжності і обережності у спілкуванні.
Від 15 місяців до 2 років	<p>Особливістю поведінки дитини цього віку є підвищена мобільність, тобто непосидючість та прояви негативізму – заперечення того, що їй пропонують. Цей вік інакше називають «першим підлітковим віком», коли діти найчастіше не слухають батьків.</p> <p>Надзвичайно важливо, щоб саме у цьому віці у вихованні дитини були активними батьки (чоловіки) – дітки відчують велику потребу в татках. Необхідно, щоб вони відчували вимогливість батьків до їх поведінки і послідовність цих вимог. Не можна карати дитину за поведінку, яка природно випливає з її потреби пізнання і розвитку. Найкраще створити в сім'ї такі умови, які забезпечують безпеку (здоров'я), тобто закрити розетки, прибрати гострі предмети, скло, привчати до того, що не можна самому вмикати телевізор, газову чи електроплиту, лізти до пральної машини чи гарячих предметів тощо. Забороняючи, необхідно пояснювати ЧОМУ?</p> <p>При покаранні менш за все необхідно застосовувати традиційне шльопання, стискання дитячої руки, різке гальмування, насильницьке тримання за руку під час ходьби і т.п. Краще відвернути увагу дитини, погладити і заспокоїти, на якийсь час посадити на диван, у крісло, поставити в кут і т.п.</p>
Від 2 до 3 років	Діти в цьому віці виявляють стосовно батьків ніжність, поступливість, привітність. Зростає мобільність дитини, цікавість і її намагання все відчутити на дотик. У зв'язку з цим характерним для її поведінки є схильність до того, щоб ламати, розкидати, перекидати, гризти речі, забиратись в середину чогось тощо, дратувати своєю поведінкою дорослих. У зв'язку з цим батькам особливу увагу слід приділяти безпеці дитини і значною мірою бути терплячим до її намагань пізнати оточуючий світ. Хорошим помічником батькам у таких ситуаціях може бути почуття гумору і, зважаючи на вік дитини, постійне розуміння того, що саме батьки є для неї взірцем поведінки Особ-

	<p>ливо у цьому віці дитини є підстави говорити про «здорове» батьківство.</p> <p>Формула здорового батьківства виводиться з двох основних компонентів – з любові і вимогливості, які приводять в дію цілу систему стимулів і стримувань дитячої поведінки. Зосередження тільки на любові за рахунок вимогливості може призвести до неповаги до влади батьків, їх авторитету і, навпаки, авторитарна, гнітюча атмосфера в сім'ї глибоко ображає і дає дитині підстави думати, що її не люблять і вона нікому не потрібна.</p> <p>Головна виховна стратегія батьків у цей період життя дитини – добитись балансу між милосердям і справедливістю, між ніжністю і вимогливістю, між любов'ю і суворістю.</p>
Від 4 до 6 років	<p>Діти четвертого року можуть виявляти зухвалість і самовпевненість, поводитися самовпевнено і зухвало. У фокусі виховання мають бути не тільки вчинки дитини, а й їх мотиви. Батькам необхідно постійно пояснювати своїй дитині, чому саме треба поступати так, а не інакше, допомагати їй побачити причинність різних дій і наслідків. Дитячу діяльність потрібно спрямовувати на добродійність, турботу про інших і пізнання.</p>
Від 6 до 8 років	<p>Діти в цьому віці стають більш незалежними від батьків. Їм здебільшого не подобається, якщо їх пестять і цілують при людях. Вони починають здобувати почуття власного достоїнства, хочуть, щоб їх поважали. Вони наслідують однолітків. У них з'являються погані манери (не миють руки, погано поведуться за столом, штовхають один одного), ознаки бунтарства, особливо в хлопчиків.</p> <p>Батьки повинні бути тверді і невблаганні у важливих питаннях. Однак усі вимоги варто пред'являти не у формі наказу і буркотливим тоном (що завжди викликає в дітей упертість), а спокійно, доброзичливо, тактовно, показуючи особистий приклад («Акуратно миємо руки», «Чистимо зуби», «Учимося красиво читати і говорити» і т.п.).</p>
Від 8 до 10 років	<p>При привчанні дітей цього віку до порядку, дисципліни і слухняності батьки повинні ясно уявляти ті основні положення, якими вони будуть керуватися в сім'ї:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) діти повинні знати, які вчинки припустимі, а які – неприпустимі; 2) коли діти показують відкриту неслухняність, то батьки повинні діяти рішуче і непримиримо, для того щоб обов'язково здобути перемогу; 3) після одержання перемоги необхідно дитину заспокоїти, дати їй відчувати, що її як і раніше люблять. <p>Крім цих основних положень, при пред'явленні вимог батькам (вікова катего-</p>

	<p>рія дітей від 1 року до 10 років) необхідно виконувати ряд правил:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Не змішуйте вимогу з настирливою опікою, з постійним приставанням до дитини на кожному кроці («Не можна!», «Не кричи!», «Не бігай!», «Не вертись!», «Упадеш!» і т.п.). 2. При забороні визначених дій усе-таки давайте можливість дитині частіше «помилятися», щоб вона сама починала розуміти, що «добре», а що – «погано».
	<ol style="list-style-type: none"> 3. При забороні яких-небудь вчинків уникайте незрозумілих для дітей звертань: «Не роби більше поганого!», «Не будь бридким хлопчиком!», «Не дружи з поганою дівчинкою!» і т.п. 4. При забороні чогось пояснюйте причину заборони. Наприклад, не можна грати з м'ячем у квартирі, тому що можна щось розбити, зіпсувати. 5. Намагайтеся вимоги «оформляти» у цікаву ігрову форму (допоможи бабусі, мамі, батьку в трудових справах: готуємо разом пироги до сімейного свята, наряджаємо ялинку, миємо підлогу-палубу, щоб на ній почати найцікавішу спортивну гру).
Від 11 до 15 років	<p>Підлітковий вік – період самої активної неслухняності в житті людини. Однак є підлітки, що входять у свій «важкий» вік зовсім «легкими», слухняними, розважливими. У цьому велика заслуга батьків, що змогли їм, поки вони були дошкільниками і молодшими школярами, дати повне уявлення і практичний досвід дисципліни, порядку, слухняності, самоконтролю, відповідальності. І вже тоді, коли дитина стає підлітком, він бере велику частку відповідальності від батьків і перекладає на свої плечі. Але усе-таки велике число підлітків виявляють неслухняність, недисциплінованість і безвідповідальність. Батьки відчувають труднощі у відносинах і в спілкуванні з ними, вступають у конфлікти, не можуть домогтися поваги до себе з боку дочки чи сина. Усе це відбувається тому, що батьки порушують «золоті» традиційні правила, що встановлені і котрі необхідно виконувати, коли жадаєш від підлітків (як і від дітей будь-якого віку) дисципліни і слухняності.</p>
Від 16 до 17 років	<p>У цьому віці тактика вимог значно відрізняється порівняно з вимогами до підлітків. Юнаки і дівчата стають дорослими людьми, більш критично ставляться до себе, активно займаються самоосвітою і самовихованням. Однак і в цьому віці син чи дочка не завжди правильно поведуться, можуть не виконувати обіцянок, обманювати батьків, завдавати сім'ї матеріальних втрат, засвоюють шкідливі звички і т.п.</p>

Отже, в основі виховної діяльності; дорослих необхідно керуватися принципами любові і вимогливості, розумної міри відповідальності і самоконтролю для кожного віку, батьківського керування без зайвого крику, поваги до особистості і достоїнства дитини, реальних вимог і спокійної послідовності при їх виконанні, справедливого використання арсеналу стимулів і покарань. У цьому виявляється педагогічна культура батьків.

Стратегія виховання логічно впливає з педагогічного мислення, яке базується на спеціальних знаннях і вміннях прогнозувати результати виховної діяльності. Однак, як свідчать проведені опитування, молоді батьки відчують гостру нестачу педагогічних знань, потребують спеціальних консультацій і керівництва в питаннях сімейного виховання з боку спеціалістів – педагогів і психологів.

Методи сімейного виховання і специфіка їх застосування

У вітчизняних і закордонних психолого-педагогічних дослідженнях немає єдиної класифікації методів виховання дітей у сім'ї. Проте дослідники роблять спробу виділити більш значущі (основні, головні) і менш значущі (допоміжні, додаткові методи виховання).

Вітчизняні і закордонні дослідники визначають і класифікують методи виховання таким чином, що в цих класифікаціях є багато загального, багато співпадінь, хоча при цьому помічається і якась відмінність: наприклад, переконання, привчання, організація практичної діяльності, порада, прохання, зауваження, повчання, заборона (Г. Гмайнер); переконання, навіювання, привчання, вправа, вимога, заохочення і покарання, особистий приклад батьків (І. Гребенников), привчання, відволікання, контроль, вимога, винагорода (заохочення), покарання (Дж. Добсон), навіювання, переконання, вправа (А. Ковальов); прохання, інструкція, винагорода, покарання (Р. Кэмпбелл); переконання, привчання, терпіння, вимога, заохочення, покарання (Б. Спок).

Вивчення теоретичних підходів і практики сімейного виховання дозволяють визначити методи сімейного виховання як сукупність способів виховних взаємодій батьків з дітьми, що допомагають останнім розвивати свою свідомість, почуття і волю, активно стимулюють (заохочу-

ють) формування досвіду поведінки, організацію самостійної дитячої життєдіяльності, повноцінний моральний і духовний розвиток.

Вивчення досвіду виховання дітей у сім'ї, порівняльний аналіз методів, що застосовують батьки і педагоги, дають можливість стверджувати, що виділення якихось окремих методів сімейного виховання не правомірно (хоча сам термін «методи сімейного виховання» ввійшов у науковий побут), тому що мова по суті йде про використання загальноприйнятих методів виховання в педагогіці в процесі сімейного виховання. Батьки, як і педагоги, використовують той самий комплекс (набір, сукупність) педагогічних методів виховання. Помічається тільки специфіка в застосуванні цих методів при вихованні дітей в умовах сім'ї, що залежить від загальної культури батьків, їхнього життєвого досвіду, психолого-педагогічної підготовки і способів організації життєдіяльності батьків і дітей. **Специфіка використання методів виховання дітей у сімейних ситуаціях обумовлена:**

- підходами до вибору мети і задач виховання, що ставлять перед собою батьки;
- змінами відносин у стилі й образі сімейного життя, у морально-психологічному кліматі сім'ї;
- індивідуалізацією виховання в сім'ї (переважна більшість родин виховує одного-двох дітей);
- родинними зв'язками і почуттями батьків, інших членів сім'ї і дітей, що можуть приводити до ідеалізації можливостей дітей, перебільшенню їхніх здібностей, достоїнства, вихованості;
- особистісними якостями батька, матері, інших членів сім'ї, їх духовними і моральними цінностями й орієнтирами;
- досвідом батьків і їхніх практичних умінь при реалізації комплексу методів з урахуванням віку і психофізіологічних особливостей дітей;
- особливою чутливістю батьків до кожної дитини: «почуття об'єкта», «почуття міри», «почуття такту», «почуття дотику», «почуття орієнтира» (Н. Кузьміна, Н. Кухарев).

Найбільш складним для батьків є оволодіння практичним механізмом реалізації того чи іншого методу виховання. Спостереження, ана-

ліз письмових (анкетних) і усних відповідей дітей показують, що той самий метод використовується різними батьками по-різному і з різним ефектом впливу на дітей. Найбільша розмаїтість, складність і розрізненість помічаються при застосуванні методів переконання, вимоги, заохочення, покарання. Одна категорія батьків переконує дітей за допомогою доброзичливості і довірливості в процесі спілкування; друга – постійного дотримування слова і діла; третя – логіки впливу позитивного прикладу; четверта – настирливих повчань, докорів, окриків, погроз; п'ята – покарань, у тому числі фізичних. У ході вивчення батьками проблем, пов'язаних із застосуванням методів виховання дітей у сім'ї, нами акцентувалася увага на розробці практичного механізму реалізації кожного методу, основних умов його використання з метою найбільш ефективного впливу на свідомість, почуття і поведінку дітей і встановлення гуманістичних відносин у сім'ї між старшими і молодшими.

Народна сімейна педагогіка виробила безліч методів виховання, що були спрямовані на формування гуманної, працьовитої, відданої своїй сім'ї і Вітчизні особистості.

Таблиця

Методи сімейного виховання

Метод	Коротка характеристика
1	2
Привчання та вправлення	Їх виховна дія базується на повторенні дії або вчинку. В силу особливостей свого розвитку дошкільники ще не можуть завжди свідомо підпорядковувати свою поведінку навіть добре знайомим для них вимогам. І тільки постійні та тривалі в часі вправлення, у сукупності з вимогами і контролем з боку батьків можуть сформувати у них постійні звички.
Вправа	Як спосіб закріплення стійкості відповідних навичок і умінь.
Вимога	Один зі способів виконання дітьми сімейних і загальнолюдських правил і обов'язків. Дитина повинна вміти одягатись, вмиватись, дотримуватись санітарних норм, прибирати іграшки, бути слухняною і т.п. Отже, вимоги передбачають вимогливе та суворе, серйозне, без послаблень і відступу відношення до себе і оточуючих.

Навіювання (сугестія)	Тобто такий метод впливу на дитину, в результаті якого у неї (реципієнта), не з її волі і бажання, виникають такі думки, почуття і бажання, настрої, які намагаються викликати батьки (індуктори). Стосовно самих маленьких дітей за допомогою колискових пісень, забав, казок, пісень, різних видів вимог у поєднанні з батьківською любов'ю. Серед факторів, що сприяють навіюванню дитині дошкільного віку, значне місце займає її довірливість, відсутність життєвого досвіду, перевага уяви над логікою мислення та його конкретність. Характерним для молодих батьків є те, що навіюванням, як методом впливу, вони користуються в основному в тих випадках, коли хочуть обмежити активність дитини. І майже не користуються ним з метою заохочування. Навіюванням не можна зловживати. Його слід поєднувати з роз'ясненням, яке розвиває у дітей сприйнятливості до логічної аргументації. Слід батькам звернути увагу на те, що не можна виховувати дитину тільки методом навіювання, адже під його впливом може сформуватись неповноцінна психіка.
Довіра	На жаль, не дуже поширений в молодих сім'ях метод. В його основі – довіра дітям, надання їм більшої самостійності. Через довіру виявляється повага до особистості дитини. Адже якщо батьки вірять в чесність, доброту, відповідальність дитини, вірять в те, що вона здатна подолати труднощі, виправити поведінку, то ця віра надає дитині наснаги, окрилює її, і вона прагне до того, щоб виправдати це довір'я, стати кращою, такою, як її бачать. Ефективність використання довіри як методу сімейного виховання значною мірою залежить від того, наскільки добре батьки знають свою дитину, враховують її вік, індивідуальні особливості, орієнтуються в тому, на які риси її характеру спиратись краще, в якій саме ситуації дитина може виправдати довіру до неї найбільш повно. Батькам слід пам'ятати, що довіра сприяє самовихованню, самовдосконаленню особистості, а відверті, довірливі стосунки між батьками і дітьми сприяють створенню найбільш сприятливого для розвитку морального клімату у сім'ї.
Порада	Порада батьків і старших членів сім'ї при виборі дітьми відповідальних рішень у житті.
Особистий приклад батьків	Позитивний приклад (зразок) поведінки, вчинків, дій і відносин до людей і один до одного матері, батька, старших членів сім'ї. Подразнюючи, діти накопичують особистий досвід поведінки і стосунків з оточуючими. З часом спосіб життя сім'ї та її членів стає для них зразком для відтворення в особистих сім'ях.

Покарання	Надзвичайно поширений метод сучасного сімейного виховання дитини, за допомогою якого батьки демонструють їй своє осудження вчинків або мотивів її поведінки. Покарання надзвичайно сильний засіб впливу і його використання вимагає такту та обережності. Причиною покарань дитини в сім'ї також буває завищена (або занижена) оцінка батьками її можливостей, постійні очікування успіху та недостатня самокритичність молодих батьків до себе як вихователів, нездатність до аналізу особистої виховної діяльності. Фізичне (тілесне), яке батьки застосовували в крайньому випадку, коли вже ніякі інші методи не діяли (навіть у самих малокультурних міських і сільських сім'ях батьки почували і бачили шкоду і безглуздість фізичних покарань дітей).
Заохочення	Спосіб вираження позитивної оцінки поведінки та діяльності дитини і виконує стимулюючу функцію з метою виховання почуття власного достоїнства і таких моральних якостей, як доброта, працьовитість, старанність, слухняність, повага до старших членів сім'ї і до інших людей. Доведено, що заохочення, якщо воно використовується правильно, за своїм результатом більш ефективно, ніж покарання, оскільки викликає позитивні емоції і сприяє формуванню позитивних якостей особистості, таких як почуття власної гідності, доброзичливість, дисциплінованість, чуйність, відповідальність та інших. Існують різноманітні форми заохочення: словесні – привітна усмішка, схвальний погляд, похвала, схвалення, подяка, вдячність; нагорода – поїздка або прогулянка з батьками, білети в цирк, на лялькову виставу, атракціон; подарунки – солодощі, іграшки, довго очікувана річ, якийсь сюрприз і т.п. Головне, щоб заохочення було адекватним вчинку дитини, її віку, інтересам, нахилам та слугувало меті виховання.
Пояснення	З метою формування позитивного відношення найбільш доступний метод виховання, за допомогою якого дитині розкривають норми поведінки в сім'ї та суспільстві, взаєностосунків між людьми, відношення до обов'язків тощо. Головне призначення пояснення – переконати дитину в об'єктивності, істинності та життєвій необхідності оволодіння нормами поведінки, розширити її кругозір, сприяти розвитку потреб у пізнанні.

Примушування	Його суть полягає в тому, що дитину примушують виконувати те, що від неї вимагають або чекають, не залежно від її бажання чи намірів. Примушування передбачає безумовне підкорення волі дорослого, тому великого значення набуває абсолютна впевненість батьків у тому, що дитина не вийде з підкори. У дітей дошкільного віку батьки, як правило, користуються великим авторитетом, і тому вони досить легко підкоряються. Винятком можуть бути періоди вікових криз (3, 6 років).
Включення	Включення дітей із самого раннього дитинства у різні види господарсько-трудової діяльності, у відносини і спілкування зі старшими й однолітками.
Бесіда	З метою вироблення сімейних і загальнолюдських почуттів і правильних стійких переконань про своє місце серед членів сім'ї, інших людей, про уміння жити в людському суспільстві.
Застереження	Як метод попередження можливих життєвих помилок і прорахунків.
Натяк (прямий чи непрямий)	Спосіб показу дітям їхніх недоліків і прорахунків у поведінці і діяльності етично і коректно.
Докір	Вираження батьками вербально і невербально (поглядом, жестами, мімікою) незадоволеності вчинками і поведінкою дітей.
Випробування	Спосіб перевірки підготовленості дітей до самостійного трудового і сімейного життя, до виконання моральних правил і норм життя свого народу.
Благословення	Це в комплексі батьківські наставляння, повчання, застереження, накази і прохання до дітей у найвідповідальніші періоди їхньої життєдіяльності (перехід до самостійної трудової діяльності, служба в армії, одруження чи заміжжя).
Осуд	Спосіб показу дітям відхилень від загальноприйнятих серед людей норм і правил поведінки.
Проклін дітей батьками	особливо матір'ю, як крайній і дуже різкий засіб впливу (у народі про непоправного сина чи дочку говорили: «Побитий батьком, проклятий матір'ю»).

Запитання для самоперевірки

1. Продумайте тактики виховання дітей різного віку.
2. Наведіть приклади використання різних методів сімейного виховання.
3. Проаналізуйте можливі наслідки використання різних методів виховання.
4. Опишіть типи неправильного виховання (за В. Гарбузовим).
5. Чим обумовлена специфіка використання методів виховання дітей у сімейних ситуаціях?
6. Проаналізуйте принципи сімейного виховання.
7. Опишіть стратегії виховання відповідно до вікової періодизації розвитку дитини.

РОЛЬ ЧЛЕНІВ РОДИНИ У СІМЕЙНОМУ ВИХОВАННІ

- *Відповідальність батьків за виховання дитини.*
- *Основні етапи розвитку і життєдіяльності сім'ї.*
- *Функції членів родини щодо виховання дитини.*

Відповідальність батьків за виховання дитини

Відповідальність за виховання дітей на батьків покладена юридично.

Правові відносини батьків та дітей обумовлюються міжнародними документами. Зокрема, Конвенція про правову допомогу та правові відносини в цивільних, сімейних та кримінальних справах (Міжнародна угода від 22 січня 1993 р., ратифікована Законом від 10 листопада 1994 року), Конвенція про права дитини, Декларація про соціальні і правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання і їхнє усиновлення на національному і міжнародному рівнях (прийнята Генеральною Асамблеєю 3 грудня 1986 р).

Конвенція про права дитини у ст.7 визначає за дитиною право знати своїх батьків і право на їх піклування. Водночас у ст.18 визнається необхідність того, «щоб забезпечити визнання принципу загальної й однакової відповідальності обох батьків за виховання і розвиток дитини. Батьки або у відповідних випадках законні опікуни несуть основну відповідальність за виховання і розвиток дитини. Найвищі інтереси дитини є предметом їх основного піклування».

Декларація про соціальні і правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання і їхнє усиновлення на національному і міжнародному рівнях (прийнята Генеральною Асамблеєю 3 грудня 1986 р): ст. 3: «Турбота про дитину лежить насамперед на її власних батьках».

Конституція України, ст.51: Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків. Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою.

Сімейний кодекс України у розділі III визначає права та обов'язки матері, батька і дитини.

Ст. 121: Права та обов'язки матері, батька і дитини ґрунтуються на походженні дитини від них, засвідченому державним органом реєстрації актів цивільного стану у встановленому порядку. Ст. 141 визначає рівні права та обов'язки батька і матері щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою. Першим обов'язком батьків є обов'язок батьків забрати дитину з пологового будинку.

Ст. 150 визначає обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини. Серед них:

1. Батьки зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини.
2. Батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток.
3. Батьки зобов'язані забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя.
4. Батьки зобов'язані поважати дитину.
5. Передача дитини на виховання іншим особам не звільняє батьків від обов'язку батьківського піклування щодо неї.
6. Забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини.
7. Забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини.

Ст. 151 обумовлює права батьків щодо виховання дитини:

1. Батьки мають переважне право перед іншими особами на особисте виховання дитини.
2. Батьки мають право залучати до виховання дитини інших осіб, передавати її на виховання фізичним та юридичним особам.
3. Батьки мають право обирати форми та методи виховання, крім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства.

Ст. 152 гарантує забезпечення права дитини на належне батьківське виховання.

Закон України «Про охорону дитинства» (від 26.04.01) у ст. 12 визначено права, обов'язки та відповідальність батьків за виховання та розвиток дитини.

Крім законодавчих зобов'язань батьки мають і зобов'язання народні. Певні обов'язки накладають й релігійні вірування. Зокрема:

1. Батьки зобов'язані вибрати для дитини добре християнське ім'я (не дід і не баба):
 - а) якщо дитина народилась в день великого урочистого християнського свята або в ніч перед ним, то слід вважати, що Бог вже вибрав ім'я для вашої дитини;
 - б) не можна давати дитині імена дітей, котрі у вашій родині померли малолітніми: Богу не угодне це ім'я у вашій родині;
 - в) не можна називати дітей на честь когось з близьких родичів (діда, баби тощо); дитині можна давати тільки імена святих, хоча вони не мають збігатися з іменами родичів (є небезпека, що гріхи родичів буде спокутувати ваша дитина).
2. Тато зобов'язаний зареєструвати дитину в органах громадянського стану протягом 1 місяця. (Це обумовлено і у Ст. 144 Сімейного кодексу. Невиконання цього обов'язку є підставою для покладення на них відповідальності, встановленої законом.)

Рідні батьки повинні дбати про добре християнське виховання своєї дитини, адже це їхній головний християнський обов'язок.

Народ засуджує тих, хто не виконує своїх батьківських обов'язків. Народна педагогіка вимагає, щоб дітей спільно виховували батько з матір'ю.

**Основні етапи розвитку і життєдіяльності сім'ї,
функції батьків і дітей**

Етапи	Функції чоловіка, дружини, батьків	Функції дітей
1	2	3
Перший – створення сім'ї	<ol style="list-style-type: none"> 1. Зміцнення взаємин між подружжям. 2. Установлення взаєморозуміння вільний прояв своїх почуттів, створення статевих відносин, які задовольняють обох. 3. Налагодження чи зміцнення відносин з батьками і родичами. 4. Розподіл домашніх обов'язків, часу між домом і роботою. 5. Прогнозування майбутнього своєї сім'ї. 	
Другий – сім'я, що очікує дитину і сім'я з немовлятам	<ol style="list-style-type: none"> 1. Звикання до думки про вагітність і народження дитини. 2. Звикання до ролей матері і батька, підготовка до материнства і батьківства до нового життя, пов'язаний з появою дитини. 3. Створення в сім'ї атмосфери сприятливої і для сім'ї, і для дитини, прояв турботи про потребах дитини. 4. Рівномірний розподіл домашніх обов'язків і обов'язків по догляду за дитиною. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розвиток координації рухів рук і очей. 2. Вибір зручного ритму зміни спокою і дії. 3. Оволодіння словами, короткими фразами, мовою. 4. Прояв залежності від матері, довіра їй, прив'язаність до неї. 5. Оволодіння навичками найпростішого соціальної взаємодії, пристосування до інших людей і їхніх очікувань і потреб.

Продовження таблиці

1	2	3
Третій – сім'я з дитиною дошкільного віку	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розвиток інтересів і потреб дитини. 2. Подолання почуття роздратованості через хронічне не хватання часу для власних потреб. 3. Звикання до матеріальних витрат, що надмірно зросли в зв'язку з появою в сім'ї дитини. 4. Розподіл обов'язків і відповідальності між батьками. 5. Підтримка статевих відносин, що задовольняють обох. 6. Розвиток відносин з батьками чоловіка і дружини, з виконанням ними нової ролі (дідуся і бабусі). 7. Збереження в залежності від можливостей сім'ї колишнього кола друзів і своїх захоплень поза сім'єю. 8. Створення способу життя сім'ї, підходів, засобів, методів і прийомів виховання дітей, формування сімейних традицій. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Подолання протиріч між бажанням бути завжди об'єктом прив'язаності з боку батьків і неможливістю цього. 2. Прилучення до самостійності. 3. Виконання вимог батьків по дотриманню чистоти (акуратність під час їжі, гігієна статевих органів). 4. Прояв інтересу до друзів по іграх, набуття умінь вступати з ними у відносини й спілкування. 5. Прагнення бути схожою на маму чи тата.
Четвертий – сім'я школяра-підлітка	<ol style="list-style-type: none"> 1. Подальший розвиток взаємин у сім'ї (відкритість, довір'я, відвертість) 2. Турбота про подружні відносини і особисте життя. 3. Розвиток і підтримка захоплень і інтересів дітей. 4. Виховання в дітей інтересу до придбання наукових знань і практичних умінь. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Прагнення бути повноправним членом сім'ї, формування готовності до співробітництва з матір'ю і батьком, іншими членами сім'ї. 2. Поступовий «відхід» від батьків, усвідомлення себе як особистості, яку люблять і поважають. 3. Включення до групи однолітків, спільна з ними діяльність.

Продовження таблиці

1	2	3
	<p>5. Врахування психофізичних особливостей підліткового віку.</p> <p>6. Співробітництво з батьками інших школярів, обмін досвідом сімейного виховання</p>	<p>4. Ознайомлення й освоєння моралі і правил поведінки групи.</p> <p>5. Придбання навичок, необхідних для шкільної освіти.</p> <p>6. Усвідомлення значущості причинно-наслідкових зв'язків і формування наукової картини світу.</p> <p>7. Розширення словникового запасу й розвитку мови, навчання чіткому і ясному висловленню і передачі своїх думок.</p>
<p>П'ятий – сім'я з дитиною старшого віку</p>	<p>1. Визначення нових функцій сім'ї, розподіл обов'язків і поділ відповідальності між членами сім'ї.</p> <p>2. Підтримка відкритості у взаєминах між різними поколіннями в сім'ї.</p> <p>3. Передача відповідальності і волі дій сину чи дочки в міру дорослішання і розвитку їх самостійності.</p> <p>4. Розуміння і прийняття індивідуальності сина (дочки), довіра і повага його (її) як унікальної особистості.</p> <p>5. Виховання дітей на власному прикладі – дорослого чоловіка (жінки), зразкового і гідного чоловіка (жінки), батька (матері), який любить дітей і проявляє в батьківській любові почуття міри.</p>	<p>1. Позитивне ставлення до власної статі і процесу фізіологічних змін.</p> <p>2. Прояснення для себе ролі чоловіка і жінки.</p> <p>3. Відчуття приналежності до свого покоління.</p> <p>4. Досягнення емоційної незалежності і поступовий відхід від батьків.</p> <p>5. Вибір професійної діяльності, прагнення до матеріальної незалежності.</p> <p>6. Формування власних переконань і світогляду.</p> <p>7. Дружба з однолітками протилежної статі, підготовка до шлюбу і створення сім'ї.</p>

Продовження таблиці

1	2	3
<p>Шостий – сім'я з дорослими дітьми, які стоять на порозі самостійного життя</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Здатність відмовитися від попередньої влади над дитиною. 2. Навіювання дитині, що у будь-яких життєвих ситуаціях вона завжди отримає втіху і допомогу в батьківському домі. 3. Створення доброзичливої обстановки для нових членів сім'ї, що прийшли у неї через шлюбні зв'язки. 4. Турбота про подружні відносини при новій структурі сім'ї. 5. Спокійний і вдумливий вступ у нові сімейні ролі, підготовка до виконання ролей бабусі і дідуся. 6. Створення хороших відносин з власною сім'єю і сім'єю дорослого сина (доньки); повага самостійності та індивідуальності обох сімей. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Усвідомлення свого становища як самостійної молодої людини, яка здатна відповідати за свої вчинки. 2. Створення міцних і одночасно гнучких і прийнятних обома сторонами відносин із своїм майбутнім чоловіком (дружиною). 3. Створення власної системи цінностей, світогляду, свого укладу життя. 4. Знання завдань розвитку партнерських відносин при формуванні сім'ї.
<p>Сьомий – сім'я середнього віку, коли діти пішли на свій хліб</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Якісне оновлення подружніх відносин. 2. Пристосування до вікових фізіологічних змін. 3. Продуктивне використання більшої кількості вільного часу. 4. Зміцнення взаємовідносин з родичами і друзями. 5. Використання ролей бабусі (дідуся) у вихованні внуків. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Турботливе, але незалежне ставлення до батьків. 2. Морально-психологічна (матеріальна) підтримка батьків у ролі людей старшого віку.

Продовження таблиці

1	2	3
Восьмий – сім'я, що постаріла	<ol style="list-style-type: none"> 1. Зміна діяльності відповідно з потребами старших людей. 2. Пристосування до життя на пенсії. 3. Виховання готовності в міру зменшення власних сил прийняти допомогу дітей та інших людей. 4. Підпорядкування своїх захоплень і справ своєму віку. 5. Усвідомлення власного ставлення до самотності та смерті. 6. Підготовка до неминучого кінця життя, заспокоєність за дітей, за продовження роду, яка допоможе впевнено і спокійно дожити свої роки і спокійно померти. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розвиток власного сімейного життя. 2. Прояв турботи про постарілих батьків, надання їм необхідної матеріальної та морально-психологічної допомоги. 3. Морально-психологічна готовність до остаточного відходу батьків з життя. 4. Підготовка своїх дітей до втрати бабусі (дідуся).

Функції членів родини щодо виховання дитини

У всіх народів споконвіків має місце культ Матері і Батька. Українська народна педагогіка на основі багатовікового досвіду теж завжди підтримувала культ Матері і Батька, культ Сім'ї. Матері та батькові відводилась найвища і найавторитетніша роль. Адже саме від них залежать успіхи у фізичному і соціально-психічному розвитку дітей («Хороші діти – це честь батька й матері», «Яка хата – такий тин, який батько – такий син», «Молодь багата мудрістю мами й тата», «Тільки у світі правди, що рідний отець та мати»). У прадавні часи, коли ще не було шкіл, системи громадського виховання, батьки несли відповідальність за виховання дітей. І це була відповідальність не лише перед собою, але й перед громадою, суспільством. Тому в народі найвище цінували людей, які виховали порядних дітей.

Соціальне здоров'я суспільства, держави залежить передусім від виховної діяльності сім'ї. На жаль, з розвитком суспільних відносин у ХХ ст., коли з'явилась широка мережа закладів освіти та інших інститутів суспільного виховання, роль сім'ї у вихованні дітей значно знизилася. У часи Радянського Союзу з батьків у переважній більшості було знято відповідальність за виховання своїх дітей. У системі казарменого, класово-партійного виховання відбувався процес руйнування сім'ї як провідного соціального інституту виховання дітей. Батьки не мали належних економічних умов для ефективного виховання своїх дітей. Недостатнє матеріальне забезпечення сім'ї, що змушувало батька і матір працювати на виробництві, руйнування народних традицій відповідальності батьків за виховання дітей, психолого-педагогічна неграмотність, спроба перекласти весь процес виховання на казенні інституції – все це породило (і породжує) непрості проблеми в царині сімейного виховання. Суспільство все більше вражається «хворобою аморальності». Спосіб лікування цієї хвороби полягає передусім у відновленні ролі сім'ї як провідного соціального інституту формування особистості. Необхідно розв'язати низку проблем: забезпечення економічних умов діяльності сім'ї, відродження національних традицій відповідальності батьків за виховання своїх дітей, підвищення їхньої психолого-педагогічної культури на засадах народної педагогіки і сучасних досягнень наукової педагогіки, валеології та ін. І загалом – піднесення в суспільстві культури сім'ї і передовсім культури Матері і Батька. Завдання складне, але без його розв'язання суспільство і далі буде морально деградувати, тяжко «хворіти».

Оскільки виховання є важливою сферою діяльності старших поколінь, то до батьків обставини життя пред'являють досить вагомі соціально-психологічні і педагогічні вимоги, такі як почуття високої відповідальності перед людьми за виховання дітей в ім'я майбутнього; фізичне здоров'я батьків, що має забезпечити народження здорових нащадків і створити належні умови для розвитку та виховання дітей; генетична грамотність; достатня психолого-педагогічна культура; любов до ді-

тей; володіння справжнім авторитетом; знання надбань народної педагогіки; створення в сім'ї умов для всебічного розвитку особистості; здатність формувати у сім'ї культ Матері і Батька; добре розвинені почуття материнства. Без материнської любові, уваги, ласки й опіки неможливий нормальний розвиток дитини.

Суттєву роль у виховній роботі батьків відіграє батьківський авторитет, який, за висловом А. Макаренка, містить «все батьківське і материнське життя – роботу, думку, звички, почуття й прагнення». Авторитет (лат. *auctoritas* – влада, вплив) – це загально визнаний вплив, що його справляє на переконання і поведінку людей певна особа, соціальна група чи інститут завдяки їхнім особливостям і заслугам.

А. Макаренко приділяв значну увагу місцю і ролі батьківського авторитету в сімейному вихованні дітей. Адже діти ще не мають достатнього соціального досвіду, відбувається активний процес його успадкування, і вияви авторитету батька і матері можуть позитивно чи негативно впливати на збагачення дітей їхнім соціальним досвідом. Виділяють два види авторитету: істинний (справжній) і фальшивий. Істинний авторитет відбиває такі особливості поведінки батьків:

- *авторитет любові до дітей*, здатність творити духовне тепло, радість. «Праця любові, – писав В.О. Сухомлинський, – це і є свідоме прагнення до того, щоб у дітях утвердити самого себе, продовжити у них своє духовне багатство. Якщо ви по-справжньому любите своїх дітей, якщо віддані і вірні їм, ваша любов до дружини з роками не лише не слабшає, але стає більш глибокою і єдиною. Любов – ніжне, тендітне, вередливе дитя мужності. Продовжувати себе у своїх дітях – це значить бути мужнім у любові?»;
- *авторитет знання* передбачає обізнаність батьків з особливостями фізичного і соціально-психічного розвитку дитини, її повсякденними успіхами та труднощами у навчанні, знання інтересів та вподобань, кола друзів, товаришів;

- *авторитет допомоги* має виявлятися не у виконанні за дитину її обов'язків у сфері праці, навчання, а в методичній пораді: як доцільніше виконати те чи інше завдання, у створенні сприятливих ситуацій для подолання труднощів. Адже лише у самостійній наполегливій діяльності відбувається активний розвиток особистості. Виконання за дитину її обов'язків ослаблює, збіднює особистість;
- *авторитет вимогливості* передбачає достатній і об'єктивний контроль матері та батька за ретельним виконанням дочкою чи сином своїх обов'язків, доручень у всіх сферах діяльності. Якщо це робиться систематично, у дитини поступово формуються звички відповідальності за виконання обов'язків і доручень;
- *авторитет правди* ґрунтується на загальнолюдській моральній нормі – «не бреші». Лише правда у взаєминах батька з матір'ю, з дітьми, іншими членами сім'ї найвище цінується дітьми. Брехні приховати не можна. Рано чи пізно брехня став очевидною, приносить дитині страждання та розчарування у тих, хто сказав неправду;
- *авторитет поваги* ґрунтується на гуманістичній сутності виховання. Маленька дитина – це не лише біологічна істота, а Людина, Особистість. Вона перебуває в стані активного розвитку, вступає у взаємини з іншими людьми (старшими, молодшими), припускається помилок, у неї ще мало соціального досвіду, знань. Але дитину потрібно поважати як найбільшу цінність: вона – Людина.

Поряд з виявами справжнього авторитету у поведінці батьків нерідко зустрічаються вияви, за словами А. Макаренка, так званого фальшивого авторитету: авторитет фальшивої, удаваної любові, авторитет відстані між батьком чи матір'ю і дитиною, авторитет чванства, авторитет педантизму, авторитет резонерства, авторитет безмірної доброти і вседозволеності, авторитет фальшивої дружби, взаємин «на коротку

ногу», авторитет підкупу, авторитет подавлення, деспотичної реакції на будь-які відхилення дитини від норми поведінки.

Батьки, які прагнуть оволодіти педагогічною культурою, мають постійно аналізувати свої дії, критично ставитись до виявів фальшивого авторитету і витіснити їх із власної поведінки.

У системі сімейного виховання необхідно дотримуватися таких правил:

- люби свою дитину; радій її присутності, сприймай її такою, якою вона є, не ображай її, не принижуй, не порушуй її впевненості в собі, не піддавай її несправедливому покаранню, не відмовляй їй у твоїй довірі, дай їй привід любити тебе;
- постійно вдавайся до похвали дитини за її правильні вчинки. Цим ти спонукаєш її до активної дії;
- оберігай свою дитину від негативних фізичних і моральних впливів;
- створи у сім'ї моральний затишок. Нехай сімейне вогнище буде джерелом спокою, радощів, поваги, справедливості та захищеності;
- будь для своєї дитини взірцем поведінки, добротності;
- підтримуй щирі родинні зв'язки з бабусями і дідусями, іншими родичами, друзями;
- не забувай, що діти люблять гратися. Знаходь час для організації цікавих ігор з ними;
- залучай дитину до посильної праці разом з дорослими;
- створи умови, щоб дитина набувала життєвого досвіду, долала труднощі;
- чекай від дитини тільки таких думок, суджень і оцінок, на які вона спроможна залежно від рівня розвитку, соціального досвіду;
- привчай дитину до толерантності, культури спілкування з ровесниками, старшими і молодшими;

- залучай дитину як повноцінного члена сімейного колективу до розв'язання побутових проблем, що виникають у сім'ї;
- не виконуй за дитину тих завдань, з якими вона може впоратися самостійно;
- домагайся, щоб вимоги до дитини були однакові від усіх членів сім'ї;
- наполегливо працюй над формуванням у дитини почуттів гуманізму і милосердя у ставленні до людей, природного довкілля;
- постійно залучай дитину до різноманітних видів діяльності.

Нажаль, сьогодні все частіше зустрічаються неповні сім'ї – однобатьківські. Для дитини важлива модель сімейних відносин (подружніх та батьківсько-дитячих), де були б чітко визначені ролі чоловіка і жінки в обох цих формах. Їх дитина може засвоїти з інших джерел: бабусі-дідуся, родичі, партнери одинака, сім'ї друзів, вся доступна інформація. Розібратися у складності життя, способах діяльності, щоб досягти певного результату, допоможуть відверті та чесні стосунки дорослих.

У однобатьківській сім'ї дорослий намагається поєднати у одній особі обидві ролі (матері-батька), автоматично збіднюючи кожную, позбавляючи, в основному, дитину від їх повноцінного виконання. Тому дитина залишається сиротою, не маючи жодного з повноцінних батьків. Варто дозволити дитині засвоювати роль «відсутнього» дорослого на інших прикладах. Головне, щоб дитина була захищена щирою любов'ю і не відчувала, а, отже, не переживала, своєї обділеності та неповноцінності.

Особливо вагомий вклад у виховання вносять представники старшого покоління – **бабуся і дідусь**. Хіба можна уявити дитинство без бабусиної чи дідусявої казки, і не тільки дитинство, а й отроцтво, юність.

Ряд досліджень доводить важливу роль бабусь і дідусів у вихованні. Наприклад, бабусі краще організують гру, працю дітей. За даними досліджень І. Лодзинської, молоді сім'ї дещо стабільніші, якщо подруж-

зя живе разом з батьками, оскільки в сім'ях виникає ряд додаткових факторів, що чинять вплив на процес стабілізації сім'ї.

Бабусі та дідусі: передавали досвід, цикл звичаїв, традицій у нові покоління, вчили працювати, доглядати і виховувати немовлят, сучасні бабусі значною мірою допомагають у вихованні дітей. Нерідко вони заміняють неньку і батька. Бабусі, дідусі мають перше право на всиновлення, опіку, догляд у випадках відсутності батьків.

Кумівство. Оскільки головним обов'язком батьків народна педагогіка вважає виховання дітей, вона прагне для допомоги батькам мобілізувати якомога ширше коло людей, громадськість. Одним з яскравих підтверджень цього є давня традиція вибору кумів, тобто других батьків новонародженого, його опікунів і захисників. Ця традиція сягає в глибину сивої давнини, в епоху переходу від матріархату до патріархату, коли роль батька як опікуна й вихователя ще не викристалізувалася і рідний брат матері (материнський дядько) брав на себе роль вихователя і захисника дитини своєї сестри.

Кумівство належить до чудових знахідок народної педагогіки. Педагогічне значення її переоцінити важко. Завдяки кумівству дитина, крім рідних батька й матері, має ще, так би мовити, батьків-дублерів, громадських уповноважених, які добровільно тримають шефство над дитиною від її народження аж до зрілості. Зародження і становлення кумівства припадає на дохристиянський період і має суто світський характер.

Слово кум, очевидно, походить з латинської мови – *kompater, kommmater* – заступник, той, хто знаходиться з хрещеником. Бути хрещеним батьком чи матір'ю – це велика честь і дуже велика відповідальність.

Коли батьки новонародженої дитини приймають рішення про її хрещення, вони беруть на себе відповідальність за християнське виховання своєї дитини. Для маленької дитини батьки запрошують двох духовних опікунів різної статі. Куми повинні добре знати свої обов'язки:

1. Хрещені батьки самі повинні бути хрещеними, високоморальними, добрими християнами. Народна мудрість каже, що характер хрещених батьків переходить до їх хрещеників.

2. Куми, котрі вже одружені, повинні перебувати у церковному шлюбі зі своїми чоловіками чи дружинами.
3. Хрещені батьки повинні знати напам'ять «Символ віри» (Вірую в єдиного Отця-Вседержителя).
4. На момент хрещення хрещені батьки мають принести для дитини біле полотно – символ чистоти й невинності душі тієї дитини, яку тримають до хреста, – крижму.
5. Хрещена мати повинна мати при собі покриття на голову (шаль, хустку).
6. Хрещені батьки – чоловік і жінка – беруть на себе обов'язок: дати добре християнське виховання дитині, яку тримають до хреста. У випадку смерті рідних батьків дитини хрещені зобов'язані перед Богом опікуватися своїм хрещеником чи хрещеницею до їх повноліття, тобто займатися їхнім вихованням, підтримувати морально, а у разі потреби й матеріально.

Розлученим, хворим не бажано бути присутніми при хрещенні, бо нехрещена дитина ще не має захисту: ні морального, ні фізичного, ні духовного. Якщо хрещена мама хвора, то вона зобов'язана повідомити про це священика, який під час хрещення молитвою поставить захист для дитини, або наперед відмовитись від кумівства.

Від обов'язків кумів можна відмовлятися в тому випадку, коли людина з поважної причини не може бути при хрещенні (через хворобу чи ускладнення вагітності, коли сама нехрещена або невінчана зі своїм чоловіком чи дружиною).

Один із християнських обов'язків батьків – подбати про добрих хрещених батьків для дитини. У куми намагаються запрошувати людей статечних, авторитетних, розсудливих, працьовитих, які викликають почуття поваги і симпатії (батьки суджені, а куми люблені). Запрошуються люди як по лінії кровних, так і свояцьких зв'язків, а також сусіди, знайомі, тобто сторонні. Колись були ще так звані стрічні куми – перші зустрічні, яких запрошували бути кумами (за принципом кого доля приведе). Найчастіше це робили з забобонних мотивів, особливо тоді, ко-

ли діти вмирали. Існувало повір'я, що таким способом можна відвернути злі сили, які шкодять здоров'ю дитини.

Кількість кумів може бути різною: від одної до двох-трьох пар. На Поділлі їх кількість досягала 5 і більше пар.

Запитання для самоперевірки

- 1. Проаналізуйте можливі наслідки для виховання різних мотивів народження дитини.*
- 2. Розкрийте особливості функцій батьків у різні періоди формування сімейних відносин.*
- 3. Опишіть основні етапи розвитку і життєдіяльності сім'ї.*
- 4. Які бувають види батьківського авторитету?*

ПЕДАГОГІЧНА ПРОСВІТА СУЧАСНИХ БАТЬКІВ

- *Актуальність педагогічної просвіти сучасних батьків.*
- *Базовий компонент дошкільної освіти про взаємодію закладу дошкільної освіти із сім'єю вихованців.*
- *Проблеми взаємодії дошкільного закладу й сім'ї на сучасному етапі.*

Актуальність педагогічної просвіти сучасних батьків

Відомо, що дитинство – унікальний період у житті людини, коли формується здоров'я і здійснюється розвиток особистості. На початку життя поруч із беззахисним малюком перебувають його батьки. Завдяки їх любові, піклуванню, емоційній близькості дитина зростає і розвивається, у неї виникає почуття довіри до світу і дорослих, які її оточують.

На певному етапі «дошкільного дитинства» малюк вперше йде до дитячого садка. Ця подія великою мірою змінює його життя. Тепер малюка оточують нові люди, дорослі і діти, яких він раніше не знав і які становлять іншу спільність, ніж його сім'я. Дитині не страшно, тому що поруч із нею її батьки. Міцно тримаючи їх за руки, вона довірливо протягує долоньку вихователью.

З цього часу йти дитині і легше, і важче. Легше, якщо батьки й вихователь об'єднують свої зусилля і забезпечують дитині подвійний захист, емоційний комфорт, цікаве і змістовне життя і в дитячому садку, і вдома. Це сприяє розвитку її здібностей, уміння спілкуватися з ровесниками і забезпечує підготовку до школи.

Важче тому, що в дитячому садку виникають перші труднощі, які зумовлені розвитком дитини, її поведінкою. І якщо вихователь не звернуть на них увагу, а батьки уникають і не беруть участі в їх подоланні, то в школі на них чекають певні об'єктивні проблеми.

Так, дефектологи вважають, що однією з причин неспішності у школі є відсутність вчасної допомоги дитині в дошкільні роки з боку сім'ї

і дитячого садка. Це не означає, що для більшості таких дітей потрібна була серйозна корекція особистісного розвитку, яку може надати тільки спеціаліст. Їм можна було вчасно допомогти силами сім'ї і дошкільного закладу.

Провідна роль в ініціюванні такої роботи належить сім'ї. Це зумовлено тим, що батьки мають найбільший вплив на особистісний розвиток дитини. І якщо вони не підтримуватимуть вихователів чи між ними виникатимуть суперечності, то зусилля педагогів зійдуть нанівець. Важливо, щоб батьки були в курсі всієї освітньо-виховної роботи, співпереживали дитині і допомагали їй отримати очікувані результати.

Саме батьки, а не вихователі, будуть поруч із сином чи донькою не лише впродовж всього періоду їх дитинства, а й надалі.

Останній відповідальний період свого дитинства дитина має пройти з учителем початкової школи і батьками. І знову ж таки йти буде значно легше, якщо батьки й учителі об'єднають свої зусилля.

Завдяки взаємодії з вихователями та участі в житті дитячого садка батьки набудуть досвіду педагогічної співпраці як зі своєю дитиною, так і з педагогами. Спілкування з учителем не викличе в них утруднень, оскільки вони готові до діалогу, можуть обстоювати свою позицію та інтереси дитини, а якщо потрібно, то й захистити її права.

Участь батьків у житті своїх дітей не лише вдома, а й у дитячому садку, а згодом і в школі допоможе їм подолати власний авторитаризм і побачити світ з позиції дитини; ставитися до неї як до рівної особи. Не слід порівнювати свою дитину з іншими дітьми. Головне – це особистісні досягнення кожного. Якщо дитина сьогодні зробила щось краще, ніж учора, потрібно усвідомлювати це, і радіти її особистісному зростанню, розвитку. Відтак батьки краще знатимуть сильні й слабкі сторони дитини й враховуватимуть їх. А це значить, що коли дитина піде до школи, в її самосвідомості й самооцінці не відбудеться драматичних змін (у дитячому садку вона була розумною, а в школі – невмілою). Родичі зможуть виявляти щире зацікавлення її життям у школі і бути готовими до емоційної підтримки. Якщо батьки хочуть домогтися бажаного резуль-

тату, потрібно, щоб дитина сама захотіла працювати, а для цього й дорослі мусять встановити довірчі стосунки з дитиною і мати щире бажання брати участь в усіх її справах, поділяти з нею радість від успіхів чи гідно реагувати на невдачі.

Все це можливе лише за умови цілковитої взаємної довіри і наполегливої роботи, що проводиться на науковій основі всіма учасниками освітньо-виховного процесу – спочатку з батьками і вихователями дошкільного закладу, потім батьками й учителями початкової школи.

У світі немає двох однакових дітей. Кожна має певні особливості, у кожної свої умови життя, свій маленький світ, свої сильні й слабкі сторони. Отже, не може бути універсальних порад для батьків і педагогів.

Проте на тлі індивідуальних особливостей у дітей кожного вікового періоду є спільні закономірності психічного розвитку. Про це мають пам'ятати батьки і педагоги.

Співробітництво дошкільного закладу і сім'ї, цих двох надзвичайно важливих соціальних інституцій, забезпечує поєднання родинного і суспільного виховання і спрямоване на реалізацію спільної мети – всебічного, гармонійного розвитку особистості.

Базовий компонент дошкільної освіти про взаємодію закладу дошкільної освіти із сім'єю вихованців

Потенціал родинного виховання є найприроднішою основою розвитку творчих здібностей дитини на всіх вікових етапах її життя. Розуміння того, що саме в сім'ї закладаються підвалини повноцінного фізичного і психічного розвитку дитини, спонукає дитячий заклад до пильного вивчення запитів, потреб і вимог сучасної сім'ї.

У Базовому компоненті дошкільної освіти (Київ, 2021) зазначається, що «вимоги до змісту й організації освітнього процесу ґрунтуються на принципах співпраці дитини, вихователя і батьків або законних представників дитини, забезпечення рівного доступу всіх дітей до закладів дошкільної освіти, реалізації самостійної творчої діяльності дитини в освітньому процесі з урахуванням вікових особливостей психофізичного роз-

витку дітей, ігрової діяльності як провідної та принципу навчання через гру, як наскрізного у взаємодії з дитиною. Упровадження зазначених підходів до організації освітнього процесу передбачає повагу до дитини, пріоритет щасливого проживання дитиною сьогодення».

Також у стандарті вперше зазначена спільна відповідальність батьків і педагогів щодо важливості забезпечення всіх умов для розквіту людського потенціалу дитини у тому його індивідуальному Божому задумі, який може реалізуватись або загинути, якщо дорослі не спроможні вчасно його розкрити і плекати. Для реалізації цих завдань потрібна педагогіка «гри», «партнерства», «здивування» та «відкриття».

Ця благородна праця (місія) може успішно відбуватися у партнерській взаємодії сім'ї та працівників дошкільної ланки освіти, якщо дорослі усвідомлять що саме і як потрібно забезпечити для цілісного і гармонійного розвитку дитини, від якої залежить її власне майбутнє і майбуття нашої країни.

У розділі «Умови реалізації» Базового компонента дошкільної освіти йдеться про участь сім'ї в розвитку дитини: «Побудова освітнього процесу з дітьми дошкільного віку здійснюється на основі формування досвіду дитини у спілкуванні з дорослими та однолітками в усіх видах діяльності, які реалізуються в дошкільному віці (предметно-практичній, ігровій, образотворчій, пізнавальній та інших) в універсальному розвивальному (ігровому) середовищі на засадах діяльнісного, компетентнісного, особистісно зорієнтованого, інтегрованого, соціокультурного принципів організації освітнього процесу». Також про взаємодію закладів дошкільної освіти з сім'ями дітей як учасниками освітнього процесу: «Сім'я виступає дієвим, моделюючим, соціальним, комунікативним, культурним інститутом виховання, навчання і самореалізації особистості. Зазначена тенденція збільшує роль партнерської взаємодії педагогічних працівників закладів освіти з членами родини вихованців. Підвищення культури відповідального батьківства посилює необхідність педагогічного просвітництва сімей, які опинились перед численними соціальними, духовними, екологічними викликами сьогодення. Взаємодія закладів дошкільної

освіти з родинами дітей як учасниками освітнього процесу спрямована на формування високого рівня психологічної культури всіх учасників освітнього процесу і на рівні знань та настанов, і на рівні повсякденного спілкування. У цих умовах педагогічний колектив закладу дошкільної освіти ініціює різні форми участі батьків в освітньому процесі, управлінні та громадському самоврядуванні закладу дошкільної освіти, а також соціально-педагогічний патронат сімей вихованців».

Зважаючи на сучасні тенденції у суспільстві, обумовлені підвищенням престижу сім'ї та впливу сімейного виховання, який є вирішальним у становленні особистості саме в дошкільному віці, головним у змісті роботи з батьками стає активне залучення родин до освітньо-виховного процесу. Адже найбільшого впливу діти зазнають з боку батьків – своїх перших учителів, наставників.

Бажано спільно з батьками обговорювати і розв'язувати загальні й конкретні питання, приймати важливі рішення. Тільки завдяки високій культурі спілкування педагогів і батьків, доброзичливості, неупередженості у розв'язанні різних проблем, можна досягти ефективної взаємодії дошкільного закладу і сім'ї.

На жаль, упродовж останніх років через складні економічні умови співпраця між дошкільним закладом і батьками зводиться до надання сім'єю матеріальної допомоги дитячому садку (ремонт, придбання гардин, іграшок тощо). Така допомога дитячому закладу може мати місце лише з ініціативи батьківського комітету та за згодою батьків. Найпершим обов'язком працівників закладу є поширення педагогічних і психологічних знань для батьків, організація обміну досвідом сімейного виховання, ознайомлення батьків із новими освітніми й виховними технологіями.

Показниками результативності взаємодії є наявність у дошкільному закладі доброзичливої атмосфери між вихователями та батьками, високий рівень загальної та педагогічної культури батьків і педагогів, їх зорієнтованість на самовдосконалення і саморозвиток, створення умов для повноцінного розвитку дошкільнят.

Проблеми взаємодії дошкільного закладу й сім'ї на сучасному етапі

Взаємодія сім'ї і дошкільного закладу здійснюється в дитячому садку як керований процес. Цьому сприяють спеціально сплановані заходи. Здебільшого батьки охоче взаємодіють з вихователями. Водночас значна їх частина не зовсім задоволена тим, як організовано роботу з дітьми в дошкільних закладах. Натомість вихователі незадоволені взаємодією з батьками, вони вважають, що не всі актуальні питання вирішуються ефективно в умовах сучасної родини.

Труднощі для батьків становлять перспективи розвитку і навчання дітей після дитячого садка, а для вихователів – вирішення організаційних питань. Чимало батьків і вихователів, хоч і зацікавлені у вихованні дітей, однак не завжди налаштовані на взаємодію. Це пов'язано з низькою оцінкою вихователями, порівняно з батьками, ролі сім'ї в тих сферах навчання і виховання, які традиційно вважаються прерогативою дитячого садка.

Якими шляхами розв'язуються зазначені проблеми?

Оскільки найскладнішими для вихователів є організаційні питання залучення батьків до співпраці з дошкільним закладом, потрібні заходи, які заохочували б батьків до участі в житті дошкільного закладу. Батьки повинні бути впевнені, що їх участь у житті дитячого колективу важлива не через те, що цього хоче вихователь, а тому, що це важливо для розвитку їхньої дитини. Вони мають розуміти, які конкретні переваги матиме дитина від їх співпраці з дошкільним закладом. Ефективним може бути групове обговорення педагогами з родиною їхньої участі в різних формах організаційних заходів.

Великою проблемою взаємодії для батьків є відсутність психологічних консультацій з питань розвитку і навчання дітей, їх підготовки до школи. Вихователі можуть запропонувати батькам звернутися до фахівців для консультації, підказати до кого саме доцільно звернутися або запросити фахівців на батьківські збори. Водночас важливо, щоб вихователі усвідомлювали роль сім'ї у вихованні і навчанні дитини.

Для підвищення ефективності взаємодії доцільно розробити конкретні програми роботи для батьків з дітьми в умовах сім'ї.

Розглянемо, як розв'язувалися питання взаємодії дошкільних закладів і сім'ї в колишньому Радянському Союзі.

Відомо, що після встановлення радянської влади дошкільне виховання стало справою державною. У декретах про установи державної комісії з освіти йшлося про організацію відділу дошкільного виховання. Якщо до 1917 р. головною метою дошкільного виховання був гармонійний розвиток дитини, то після жовтневого перевороту нею його стало формування передусім громадянина радянської держави. Виховання в дошкільних закладах почали розглядати як засіб компенсації недоліків сімейного виховання, а нерідко і як засіб боротьби зі «старою сім'єю», в якій вбачали ворога правильного, тобто громадянського виховання.

Висловлювалася думка, що сім'ю потрібно вивчати не як потенційного чи реального союзника, а, скоріше, як чинник, що утруднює правильне виховання дітей, який бажано підпорядкувати суспільству.

У 40-80-х роках ХХ ст. питання «боротьби» дошкільного закладу з сім'єю вже не поставало так гостро. Проте основна тенденція – прагнення підпорядкувати сім'ю дошкільній установі – збереглась. У положеннях про дошкільні установи зазначалося, що дитячий садок у тісному співробітництві з сім'єю здійснює гармонійний розвиток і комуністичне виховання дітей дошкільного віку, їх успішну підготовку до навчання в школі.

У педагогічній літературі цього періоду сім'ю розглядали вже як чинник потенційного, за правильної організації виховання, позитивного впливу на дитину. Ідеї взаємодії сімейного й суспільного виховання розвинулись у працях В. Сухомлинського. Саме він наголошував, що без активної участі батька й матері в житті школи, без постійного духовного спілкування дорослих і дітей неможлива сама сім'я, як первинний осередок суспільства.

Помітні зміни у взаємодії сім'ї і дошкільних закладів відбулися в 90-х роках ХХ ст., що було зумовлено реформою освіти.

Таким чином, відбувається перебудова системи дошкільного виховання, завданням якого стають гуманізація та деідеологізація педагогічного процесу, а метою – вільний розвиток особистості.

У розвинених зарубіжних країнах дитина та її сім'я є об'єктом постійного піклування, а взаємодія дошкільної установи з батьками розглядається як допомога батькам у вихованні дитини, а не як навчання батьків того, що знають педагоги.

У Великій Британії функціонують державні (безкоштовні) і приватні дошкільні заклади. Офіційних інструкцій щодо змісту роботи не існує. Працівники дошкільних закладів складають програми самостійно, враховуючи рекомендації Міністерства освіти, які даються на спеціальних конференціях і курсах. Керівним принципом роботи дошкільних установ є самовираження дитини у діяльності як найкращому засобі виявлення здібностей, установка на її спонтанний гармонійний розвиток.

У США також відсутня єдина програма дошкільного виховання. Робота в різних штатах ведеться по-різному. Дошкільні заклади також різні: державні дитячі садки при державних школах, університетах, коледжах, приватні дитячі садки і дитячі центри. Концепція дошкільного виховання ґрунтується переважно на прагматичній педагогіці Дж. Дьюї. Відповідно до неї в дитячому закладі переважає самостійна діяльність, широко використовуються ігри з будівельними матеріалами, дітей учать бути лідерами в різних сферах життєдіяльності.

У Франції також функціонують державні й приватні дитячі заклади. Державні заклади безоплатні.

Значна кількість освітніх програм і зорієнтованість дошкільного виховання, насамперед на сім'ю, а не на суспільство загалом, виявляються в різних педагогічних підходах до взаємодії сім'ї з дошкільним закладом. У практиці зарубіжного дошкільня можемо виокремити такі моделі взаємодії з батьками: навчально-теоретична за концепцією А. Адлера, модель чуттєвої комунікації, модель, що ґрунтується на трансактному аналізі Е. Берна, та модель групових консультацій Х. Джинота.

В основу першої моделі покладено теорію особистості А. Адлера. Відповідно до неї, виховання батьків є невід'ємною частиною і умовою функціонування демократичного суспільства, оскільки його основи закладаються в сім'ї, де панує повага до прав і думок всіх її членів.

Навчально-теоретична модель ґрунтується на теорії біхевіоризму, згідно з яким поведінка людини є сукупністю реакцій на зовнішні стимули. Основне завдання роботи з батьками, відповідно до цієї моделі, – навчити їх оцінювати і проектувати поведінку, зокрема й власну, розглядаючи її як комплекс реакцій на певні стимули зовнішнього середовища, що має сформувати і закріпити поведінку, за допомогою якої людина може здійснювати цілеспрямовані дії, вирішувати проблеми, що виникають.

За основу моделі чуттєвої комунікації взято теорію особистості К. Роджерса. Її завданням є розвиток у дитини почуття впевненості у собі. Відповідно до цієї моделі стосунки людини з найближчим оточенням і суспільством є більшою мірою результатом взаємодії, ніж взаємодія є причиною її розвитку.

Згідно з моделлю, що ґрунтується на трансактному аналізі Е. Берна, людська поведінка розглядається як обмін певними діями – трансакціями. Кожний з учасників взаємодії може перебувати в одному зі статусів – Дитина, Батько, Дорослий. Люди не усвідомлюють, з якої позиції вони беруть участь у взаємодії. Метою виховання батьків у межах цієї моделі є формування у них вміння розуміти свою поведінку і поведінку навколишніх людей у категоріях трансактного аналізу, що дає можливість керувати взаємодією значно ефективніше. Цією моделлю передбачається ставлення до дитини як до члена сім'ї, без якого родина не здатна вирішити свої проблеми. Дитина, яка усвідомила мову трансактного аналізу, також легше розв'яже свої проблеми.

Моделі групових консультацій, що розроблена дитячим психотерапевтом Х. Джинотом, властива винятково практична спрямованість. У ній наголошується на важливості обміну досвідом виховання між батьками. Одне із завдань виховання батьків – допомогти їм зрозуміти себе, що, зрештою, уможливить краще розуміння своїх дітей. Інше за-

вдання – виховати у батьків самоповагу, оскільки лише впевнені у собі батьки зможуть виховати впевнених у собі, психологічно здорових дітей. Наведені моделі об'єднані пріоритетом інтересів сім'ї над інтересами суспільства, спрямованістю взаємодії з батьками передусім на вирішення проблем родини.

Отже, в зарубіжній педагогіці питанням взаємодії дошкільного закладу з батьками приділяється значна увага. Її підпорядковано меті гармонійного розвитку дитини шляхом розвитку сім'ї загалом.

Узагальнюючи викладене, доходимо висновку, що формування батьків як педагогів є важливою проблемою в нашій країні. Адже сім'я є головною ланкою у вихованні дитини, якій вона має забезпечувати достатні матеріальні й педагогічні умови для інтелектуального, фізичного, морального і духовного розвитку.

У вихованні підростаючого покоління важливим чинником має стати родинна педагогіка. Вона розглядає виховання дитини як певну взаємодію батьків у конкретних умовах, що впливають на виховання і соціальне становлення особистості. Вихователі, і батьки мають бути добре обізнані з особистісними якостями дитини: її фізичним і психічним здоров'ям, стійкістю нервової системи, реагуванням на ті чи ті види подразнень, інтересами і можливостями тощо.

Отже, у вихованні дітей слід поєднувати елементи наукової педагогіки та родинно-національних традицій, звичаїв і обрядів у підготовці батьків і вихователів до здійснення ними виховної функції за умови підвищення педагогічної культури сім'ї загалом. У набутті педагогічних знань, батькам повинні надавати допомогу дитячі садки та школа, які є найавторитетнішими інституціями вихованням людини й педагогічної просвіти сучасної сім'ї.

Запитання для самоперевірки

1. *Обґрунтуйте поняття «батьки педагоги для своєї дитини». У чому його актуальність?*

2. *Здійсніть порівняльний аналіз програми дошкільного закладу в Україні та в одній із зарубіжних країн. У чому полягає їх подібність і відмінність?*
3. *Напишіть твір, в якому схарактеризуйте виховний потенціал сучасної родини. Скористайтеся досвідом родинного виховання, висвітленим у педагогічній періодичній літературі.*
4. *Розробіть сценарій проведення «круглого стола» для батьків однієї з вікових груп дітей типового дошкільного закладу і дитячого садка для дітей з особливими потребами.*

ПЛАНУВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ПРАЦІВНИКІВ ЗДО З БАТЬКАМИ

- *Керівництво процесом сімейного виховання в ЗДО.*
- *Сучасні підходи до співпраці дошкільного закладу з сім'єю.*
- *Етапи розвитку виховного потенціалу дошкільної освіти.*
- *Особливості взаємодії сім'ї і дошкільної установи в зарубіжних країнах світу.*

Керівництво процесом сімейного виховання в ЗДО

Головну роль в усіх виховних аспектах завжди відігравало й продовжує відігравати зростання дитини в родинному колі, адже родина – перший суспільний щабель у житті людини. Цьому сприяє і нова «філософія» роботи з сім'єю: за виховання дітей і їх розвиток несуть відповідальність батьки, а всі інші інститути виховання та освіти, включаючи дошкільні навчальні заклади, мають цьому сприяти.

Сім'я й заклад дошкільної освіти – два важливі інститути соціалізації дитини. Про це наголошує базовий компонент дошкільної освіти в Україні: «Дошкільний заклад виступає своєрідним посередником між вузьким родинним колом, з якого виходить малюк, і незнайомим світом, до життя якого він має прилучитися». Тому ми маємо зрозуміти, що виховні функції ЗДО та сім'ї є різними, але для всебічного розвитку дитини необхідна їх взаємодія. Якщо ЗДО сприяє інтеграції дитини в соціумі, то сім'я повинна забезпечити індивідуалізацію розвитку дитини.

Для отримання позитивних та плідних результатів у співробітництві дитячого садка та сім'ї невід'ємна роль відводиться керівникові. Саме він має спрямувати управління процесом виховання дошкільного закладу на тісний контакт між педагогами та батьками вихованців. Ця думка підкріплюється законом України «Про дошкільну освіту», де зазначено: «Відвідування дитиною дошкільного навчального закладу не звільняє сім'ю від обов'язку виховувати, розвивати й навчати її в родинному колі». Як бачимо, у цьому законі поважне та, водночас, вимогливе

ставлення до сім'ї виголошується одним із принципів дошкільної освіти, тобто сім'я із засобу педагогічного впливу на дитину перетворюється на його мету.

Нові світоглядні орієнтири та соціальні завдання, які постали перед людством, актуалізують проблему взаємозв'язку дошкільного та сімейного виховання. Цими положеннями й обумовлене дослідження.

Ні для кого не є таємницею, що за останні роки різко знизилися форми роботи з сім'єю. Батьки мають обмежений доступ до перебування в ЗДО. Тому виникає складність впливу на педагогічний процес, вони залучаються лише до здійснення організаційних моментів, а з виховною роботою знайомляться лише оглядаючи стенди, тематичні виставки тощо. Спільним недоліком таких форм роботи з батьками є те, що вони здійснюються недиференційовано, без урахування особливостей сім'ї.

Для цього педагоги під керівництвом завідуючого ЗДО мають чітко визначити свої позиції, розробивши сучасну модель взаємодії ЗДО та сім'ї. Якщо керівник точно знатиме рівень підготовки та реальні можливості кожного вихователя, можливо буде досягти мети ефективного виховання, співпраці з мінімальними зусиллями й затратами часу. Про важливість сімейного виховання зазначено в Конституції України, Державній програмі «Освіта» (Україна – XXI століття), Національних програмах «Діти України» та «Українська родина», інших державних документах. Зокрема, в Державній програмі «Освіта» (Україна – XXI століття) сформульовані завдання сім'ї, батьки визначаються як перші педагоги дитини, які мають створити умови для повноцінного становлення особистості, забезпечити дитині відчуття захищеності, рівноваги, довіри, сформувати активне, зацікавлене ставлення до навколишнього світу. За таких вимог постала гостра необхідність покращити культуру сімейного виховання й водночас збагатити можливості громадського виховання.

Систему принципів, що мають бути закладені в основу побудови українського дитячого садка, у своїх працях розкрила С. Русова. Над концепцією національного виховання педагог працювала багато років, це була основна ідея й основна тема, що може поєднати в собі більшу

частину її досліджень. Праці С. Русової – це не тільки історія української педагогічної думки, це змістовний, глибоко науковий, усебічний (історичному, педагогічному, психологічному сенсі) аналіз специфіки дитячого садка, на який потрібно орієнтуватись у процесі національної розбудови системи дошкільного виховання.

Ураховуючи специфіку управління дошкільним закладом у сучасних умовах, пропонуємо спиратися на наукові праці Л. Даниленко, О. Зайченко, Г. Єльнікової, В. Маслова, В. Мельник, Л. Карамушки, Т. Сорочан та ін. щодо розвитку професіоналізму та управлінської компетентності керівників навчальних закладів.

На сьогодні бракує наукових робіт, які б розкривали основу управління процесом сімейного виховання у дитячому садку. Основи духовності закладаються сім'єю і розвиваються дитячим садком, виховання дітей в якому здійснюється на традиціях родинного виховання, етнопедagogіки та сучасних досліджень педагогічної науки. Тому сімейне виховання стає невід'ємною частиною виховного процесу та управління дошкільним навчальним закладом. Зважаючи на це, керівникові ЗДО необхідно чітко продумати систему організації виховного процесу.

Сучасний виховний процес дошкільного закладу вимагає переосмислення своєї сутності, а саме: нових підходів до здійснення виховних функцій педагогічного управління. Робота завідуючого ЗДО, як і будь-яка керівна діяльність, має будуватися на науковій основі. Тому спочатку необхідно визначитися з такими теоретичними поняттями, як «керівництво», «управління», «виховання», «виховний процес».

Керівник дошкільної установи – це особа, яка здійснює керівництво, тобто в межах установи займається організацією управління і несе основну відповідальність перед суспільством за її ефективність. Запорукою успішного керівництва є поєднання в одній особі керівника і лідера. Спеціалісти виділяють два аспекти. З одного боку, це офіційна структура, що передбачає керівництво за допомогою офіційної влади. З другого боку, керівництво може включати й неофіційну, соціально-психологічну структуру зв'язку з колективом, що спирається на морально-психологічний і професійний авторитет керівника.

Управління – поняття більш широке, включає в себе керівництво в його повному значенні (керівництво групою чи колективом), планування роботи установи, координацію з різними інстанціями, звіти, контроль.

У даному контексті управлінська діяльність керівника ЗДО вимагає:

- оперативності у розв'язанні різних питань;
- стислого й точного викладу думок;
- творчого, глибокого й гнучкого підходу до реалізації багатьох завдань;
- особистісного рівня управління;
- таланту організатора, характеру справжнього лідера;
- високого рівня організаційної культури.

Сучасний керівник прагне до прийняття сформованих умов. Важливо навчитися ними керувати, а для цього варто опанувати управлінську стратегію. Першочерговою умовою управлінської діяльності має бути налагодження високопрофесійного наукового, аналітичного й прогностичного супроводу управлінських рішень. Саме на завідуючого ЗДО покладається особлива відповідальність: згуртувати педагогічний колектив на реалізацію мети виховання та виконання навчальних завдань. Він повинен бути готовим до впровадження виховних функцій педагогічного управління.

Виховання – соціально і педагогічно організований процес створення оптимальних умов для формування людини як особистості; вплив вихователя на вихованця з метою формування в нього бажаних соціально – психічних і фізичних якостей; спосіб реалізації на практиці оригінальних концепцій навчання та виховання; засіб створення альтернативних, авторських моделей навчально – виховного процесу.

Як бачимо, сучасний ЗДО вимагає докорінного переосмислення парадигми виховання. Головне в ній – системність. Виховна система дитячого садка – це не тільки певна кількість запланованих і обов'язкових заходів, а передусім модель виховної діяльності. Ним має бути все педагогічне – культурне, екологічне, естетичне середовище, що оточує дітей.

Процес виховання – не стихійне чи хаотичне явище. Він підпорядкований певним діалектичним закономірностям. При проектуванні оновлених систем педагогічного управління виховним процесом у сучасному дошкільному навчальному закладі, слід враховувати такі основні компоненти:

- Головні принципи філософії управління виховним процесом: місія, зміст, цілі.
- Принцип організаційної культури сучасного дитячого навчального закладу.
- Управлінська інформація як система інформаційного забезпечення управління виховним процесом.
- Ефективна організаційна структура для забезпечення якісного функціонування та розвитку педагогічної системи дошкільного закладу.

Слід підкреслити, що саме завідувачий ЗДО має спрямовувати педагогічний колектив на ретельний аналіз здобутків і прорахунків, які мали місце в організації і в результатах виховного процесу.

Розвиток системи освіти, можливості досягнення нею європейського рівня, спрямованість її на виховання вільної, творчої, відповідальної особистості, починає визначатися дією принципів гуманізації і демократизації. Надзвичайно важливо, щоб керівник забезпечив глибоке розуміння сутності гуманістичних принципів членами педагогічного колективу і дав змогу впровадити ці принципи у атмосферу, стосунки, стиль діяльності й загалом життя дошкільного навчального закладу.

Чи можливі управлінські дії у взаємозв'язку «завідувач – ЗДО – батьки?»

На думку науковців та практиків можливі, лише за умови співробітництва з родинами вихованців. Адже батьки мають виконувати свої прямі обов'язки, брати участь у житті дитячого садка і відповідати за успіхи та невдачі своєї дитини. Саме так, за збігу і відмінностей батьківських очікувань і педагогічних уявлень могла б формуватися траєкторія розвитку ЗДО й система управлінських дій.

Видатний педагог В. Сухомлинський вважав сім'ю невід'ємним компонентом соціальної структури суспільства. Стабільність і моральне здоров'я суспільства багато в чому залежать саме від сім'ї, етичних норм, які панують у ній, рівня родинного виховання. Сім'я – первинний осередок, де «шліфуються найтонші грані людини-громадянина, людини-трудівника, культурної особистості. Із сім'ї починається суспільне виховання, тут, образно кажучи, закладається коріння, з якого виростають гілки, квіти і плоди. Сім'я – джерело, водами якого живиться повноводна річка нашої держави».

На сьогодні сім'я і виховання дітей у сім'ї розглядаються в наукових дослідженнях, як соціальна, культурологічна, демографічна, нормативно – правова, педагогічна проблема. Заради об'єктивності зазначимо, що за радянських часів через надмірну заполітизованість, авторитарність, система дошкільного виховання не могла донести до кожної родини всі свої здобутки, тож на певному етапі перестала прогресувати. Певна інформація надходила до батьків через сухі матеріали стендів, формалізовані доповіді вихователів на батьківських зборах. Організація життєдіяльності дітей, зміст освітньо-виховної роботи з ними були невідомими батькам, залишаючись за дверима закладу. Це породжувало негативні думки, необ'єктивні оцінки та судження, що завдавало шкоди репутації дитячого садка, знижувало престиж професії вихователя.

Сучасні підходи до співпраці дошкільного закладу з сім'єю

Завдяки загальним позитивним тенденціям суспільного розвитку сьогодні дошкільні навчальні заклади зорієнтовані на такі пріоритети: особистісна спрямованість, відкритість змісту, форм, методів роботи. Завдяки тісному співробітництву дошкільного закладу з батьками навколо дітей створюється атмосфера довіри, взаєморозуміння, підтримки.

Упровадження сучасних підходів до співпраці дошкільного закладу з сім'єю пропонуємо здійснювати за такою схемою (рис. 1).

Рис. 1. Сучасні підходи до співпраці ЗДО та сім'ї

Аналізуючи схему, бачимо значимість взаємозв'язку закладу дошкільної освіти з сім'єю. Потрібно наголосити на тому, що відповідно до Положення про ЗДО учасниками освітньо-виховного процесу є не лише педагогічні та медичні працівники, а також батьки дітей. Адже сім'я – найперший і найважливіший соціальний інститут виховання. Їй належить пріоритет у становленні особистості дитини, вона має максимальні можливості для набуття малюком знань, умінь та навичок, необхідних у подальшому житті.

Активізація батьків на основі індивідуального та диференційованого підходів – справа цілком реальна, хоч і непроста, потребує неабиякої майстерності від педагога. Сучасні дослідження проблем сімейного виховання свідчать про необхідність підвищення рівня педагогічної культури батьків. Така підготовка є завданням, насамперед, професійних педагогів, передусім тих, хто безпосередньо працює з дітьми. Цей етап ґрунтується на вивченні своїх вихованців та їхніх батьків.

Педагогам важливо змінити об'єкт-суб'єктні відносини, тобто усвідомити самим і переконати членів родини, що вони є суб'єктами освітньо-виховного процесу. А це означає, що батьки та інші члени родини не повинні бути пасивними об'єктами впливу педагогів, а мають розпочати безпосередньо взаємодіяти з вихователями та дітьми на засадах партнерства з правом ініціативи, активної дії, самоконтролю.

Співпраця педагогічного колективу, батьків вихованців може відбуватися таким чином:

- батьки за домовленістю з адміністрацією можуть очолити гурткову роботу (як додаткову освітню послугу) в масштабах усього дошкільного закладу. Таку ініціативу важливо підтримувати, особливо, з огляду на те, що реалізується вона безкоштовно;
- періоди підготовки до свят, оскільки вони об'єднують дітей і дорослих спільними переживаннями та справами, створюють атмосферу піднесеності, сюрпризності, веселого настрою;
- активна допомога батьків у створенні умов для успішного розгортання освітнього процесу: дизайн групових приміщень або окремих тематичних куточків, озеленення майданчиків, виготовлення ігрових матеріалів.

Спочатку до участі в педагогічному процесі варто залучати мінімальну кількість батьків, яка згодом може зростати по мірі того, як батьки набуватимуть досвіду педагогічної взаємодії з дітьми і потребуватимуть менше допомоги з боку вихователя.

Наступна категорія батьків, зазначена в схемі, – небайдужі одностудумці. Саме вони жваво відгукуються на будь-які ініціативи педагогів і завжди готові надати допомогу групі, закладу, не зважаючи на дефіцит свого часу.

Відмітимо, що категорії «колеги і партнер» та «небайдужі одностудумці» є дієвою опорою педагогів. Їх можна вважати найкращими кандидатами у члени батьківських комітетів дошкільного закладу, групи.

Остання категорія – це батьки, яких можна умовно об'єднати в категорію споживачі та гості. Вони ставляться до дошкільного закладу як

до установи, яка зобов'язана надати їм певний комплекс послуг з догляду, навчання і виховання їхніх дітей, відмежовуючись від будь-якої участі у житті дитячого садка або групи. Вони дуже критично ставляться до роботи закладу, висловлюючи незадоволення якістю освітніх послуг. Ця необ'єктивність – результат небажання відвідувати організовані вихователем відкриті покази різноманітних фрагментів освітньо-виховного процесу.

Щоб налагодити партнерські стосунки з категорією батьків «гості та споживачі», важливо насамперед зацікавити їх, показати результативність діяльності дошкільного закладу через позитивні зрушення в емоційному стані, здоров'ї, навчальних досягненнях їхньої дитини у порівнянні з її попередніми результатами.

Розповідаючи батькам про організацію роботи закладу дошкільної освіти, ми тим самим залучаємо їх до активної співпраці з педагогами, формуємо у них правильний погляд на виховання та навчання дошкільнят.

В. Сухомлинський у праці «Серце віддаю дітям» зазначає, що батьки, педагог і дитина мають виховуватися одночасно. Навряд чи є таке слово, до якого можна дібрати скільки епітетів, як до слова «серце». Найкращі людські якості – милосердя і сердечність. Найкращі почуття – любов, дружба, симпатія, доброзичливість – ідуть від серця. Щоб стати чутливим, серце має бути вихованим, культурним, витонченим. Ця думка повинна стати провідною в діяльності дошкільного закладу.

Сьогодні батьки переважно дбають про інтелектуальний розвиток дітей. Вони змагаються, чия дитина раніше навчиться читати й рахувати, грати на музичному інструменті, розмовляти іноземною мовою. Але досить мало батьків переймаються вихованням милосердя, чутливості, чуйності, розуміння іншої людини. Тому маємо ставити своїм найпершим завданням «виховання сердець» вихованців дитячого садка та їхніх батьків.

Відомо, що в будь-якій професійній діяльності, моральний рівень людини, комплекс її ціннісних орієнтацій відіграють головну роль. Це осо-

бливо актуально для вихователя. Тому керівник закладу дошкільної освіти повинен наголошувати на тому, що досягти мети у взаємодії з батьками педагог зможе за умови правильного налагодженого педагогічного спілкування з ними та дотриманням певних правил. А саме:

- Щире зацікавлення до батьків вихованців, особистісний підхід до проблем сімейного виховання у спілкуванні з ними.
- Залучення батьків до аналізу (оцінювання) успіхів дитини, прогнозування перспектив її розвитку.
- Заохочення батьків до участі в спільній роботі з дитиною і педагогом, колективом ЗДО.
- Уміння вислуховувати батьків, прагнення зрозуміти їхні проблеми, допомогти прийняти найбільш оптимальне рішення.
- Доброзичливість, оптимізм, привітність у стосунках з батьками.

Таким чином, збагачення духовності батьків, поширення серед них педагогічних знань – одне з важливих завдань повсякденної роботи керівника дошкільного закладу.

Етапи розвитку виховного потенціалу дошкільної освіти

Потенціал (від лат. *potentia* – сила) – джерела, можливості, засоби, запаси, які можуть бути використані для вирішення якої-небудь задачі, досягнення певної мети; можливості певної особи, суспільства, держави в певній галузі.

Виховний потенціал сім'ї – це коло факторів і умов, що сприяють всебічному розвитку дітей, що включає сімейну мікросередовище, спосіб життя сім'ї, а також можливості сім'ї у сфері духовно-практичної діяльності.

Виховний потенціал сім'ї має складну структуру і являє собою єдність таких компонентів (представлені за значимістю для виховання дитини):

- педагогічного;
- соціально-психологічного;

- культурно-ціннісного;
- соціально-економічного;
- техніко-гігієнічного;
- демографічного.

У таблиці наведена коротка характеристика кожного з виділених компонентів виховного потенціалу.

Таблиця

Типологія сімей за виховним потенціалом

Компонент виховного потенціалу	Характеристика компонента	Основні типи сімей
1	2	3
Педагогічний	<p>Педагогічна культура батьків, тобто педагогічна підготовленість і зрілість їх як вихователів, яка дає реальні позитивні результати в процесі сімейного і суспільного виховання дітей, заснована на досвіді виховання дітей у сім'ї, придбаному різними категоріями батьків безпосередньо у своїй країні, інших країнах, а також взятому з народної родинної педагогіки.</p> <p>Знання з педагогіки та психології.</p> <p>Знання вікових та індивідуальних особливостей дитини.</p> <p>Уміння визначати мету виховання.</p> <p>Уміння вирішувати конфліктні ситуації.</p> <p>Усвідомлення цілей виховання і прагнення їх досягти, використовуючи різні методи і засоби виховання.</p>	<p>Виховано стійкі.</p> <p>Виховано нестійкі.</p> <p>Сім'ї, що поважають дітей.</p> <p>Педагогічно неграмотні сім'ї.</p>

Продовження таблиці

1	2	3
Соціально-психологічний	<p>Психологічний клімат у сім'ї. Характер батьківського авторитету.</p> <p>Стиль сімейного виховання.</p> <p>Система і характер взаємин між членами сім'ї (розбіжності і спільність поглядів, оцінок різних явищ життя, ставлення батьків до своїх обов'язків, природа конфліктних ситуацій, статус авторитету кожного з батьків).</p>	<p>Виховано слабкі з втратою контакту з дітьми.</p> <p>Виховано слабкі з постійною конфліктною атмосферою.</p> <p>Виховано слабкі з агресивно-негативною атмосферою.</p>
Культурно ціннісний	<p>Соціальний, культурний або конфесійний статус сім'ї.</p> <p>Рівень освіти. Культура в побуті. Орієнтація і установки на виховання та освіту дітей.</p> <p>Активна або пасивна позиція по відношенню до суспільства (громадянська позиція), професії, праці.</p>	<p>Національні або багатонаціональні.</p> <p>Сім'ї мігрантів.</p> <p>Гармонійні або дисгармонійні.</p> <p>Висококультурні, з низькою культурою або примітивні.</p>
Соціально-економічний	<p>Матеріальні умови життєдіяльності сім'ї (рівень доходів, житлові умови).</p> <p>Допомога, яку сім'ї надає суспільство і держава в освіті та вихованні дітей.</p>	<p>Малозабезпечені.</p> <p>Матеріально-орієнтовані.</p>
Техніко-гігієнічний	<p>Умови проживання.</p> <p>Оснащеність житла.</p> <p>Особливості способу життя родини.</p>	<p>Благополучні, сім'ї групи ризику, неблагополучні, асоціальні, маргінальні.</p> <p>За характером деморалізації: зловживають алкоголем, злочинні, психічно обтяжені.</p>

Продовження таблиці

1	2	3
Демографічний	Стадія розвитку сім'ї. Склад сім'ї. Характер внутрішньосімейного управління.	За кількістю дітей: одnodітні, багатодітні. За складом: змішані з нерідними батьками), опікунські, неповні (батько-одинак). Сім'ї з дитиною- інвалідом. Патріархальні, матріархальні, егалітарні.

Механізми сімейного виховання – це конкретні засоби і способи реалізації індивідуального виховного потенціалу сім'ї. Основні механізми сімейного виховання: авторитет батьків; стилі сімейного виховання; сімейні традиції; характер організації дозвілля.

Цінним засобом виховання є сімейні традиції – передаються з **покоління в покоління звичаї, норми поведінки**:

- сімейні традиції – цікаве проведення днів народжень, днів пам'яті рідних;
- національні традиції – формуючі любов і повагу до свого етносу в поєднанні з переконаністю в рівності людей і плюралізмі культур;
- патріотичні традиції – пов'язані з життям та історією країни: покладання квітів до пам'ятників воїнам, державні свята: День конституції, незалежності та ін.

Коли дитину поступово долучають до існуючих традицій і створюють умови для співпереживання, співучасті в них, то виховна сила традицій значно зростає.

Аналіз поняття виховний потенціал сім'ї дозволяє виділити три умови успішного виховання в сім'ї: знання батьками своєї дитини; включення дитини в систему сімейних відносин та діяльності; самовдо-

сконалення батьків і сімейних відносин. Завдання освіти – допомогти батькам здійснювати цю роботу в сім'ї.

Особливості взаємодії сім'ї і дошкільної установи в зарубіжних країнах світу

У багатьох країнах світу значна увага приділяється розвитку дошкільних закладів і вдосконаленню процесу виховання дітей. Дошкільне виховання є початковою ланкою єдиної системи виховання і навчання, ним опікуються місцеві органи влади, промислові та сільськогосподарські підприємства, релігійні та громадські організації, приватні особи. У містах і селах набули поширення такі типи дошкільних закладів, як стаціонарні та сезонні ясла і садки з різною тривалістю роботи, дошкільні відділення при початкових класах, материнські школи або майданчики.

У кожній країні існує система підготовки педагогічних працівників (курси, середні спеціальні чи вищі навчальні заклади). Виховна робота, головною метою якої є гармонійний розвиток дітей, формування навичок життя в колективі, здійснюється відповідно до програм. Кожна національна система освіти (зокрема, дошкільного виховання) має свої особливості та власний передовий досвід.

Болгарія. Система державного дошкільного виховання в Болгарії сформувалась у повоєнний час. Основними типами дошкільних закладів у країні є: дитячі садки та ясла-садки з денним і на південним перебуванням дітей (садки при школах). Дошкільні заклади відвідують майже всі діти. Існує державна програма виховання дітей дошкільного віку. Значна увага приділяється їхньому фізичному вихованню (проведенню спортивних свят, навчанню плавання, загартуванню). Проблеми дошкільної педагогіки досліджують Е. Петрова (питання гри, морального і трудового виховання), С. Аврамова (трудова, моральна виховання), Л. Георгієв (підготовка до школи) та інші вчені.

Для системи державного дошкільного виховання Болгарії характерні спільні з іншими країнами ознаки:

- широка мережа дошкільних закладів, наявність спеціальних норм їх проектування і будівництва;
- державний характер системи дошкільного виховання;
- визнання дошкільного виховання складовою системи народної освіти, її першою ланкою;
- державна програма виховання дітей у дошкільних закладах;
- наявність дошкільних установ: ясел, ясел-садків, дитячих садків повного дня, цілорічних, сезонних, у разі необхідності цілодобових;
- державний характер підготовки педагогічних кадрів. Нині в Болгарії відбувається реформування державного дошкільного виховання, як і системи народної освіти загалом.

Велика Британія. Дошкільні заклади Великої Британії пройшли шлях розвитку від закладів державного догляду дітей із небагатих сімей до сучасних різноманітних типів дошкільних закладів, які забезпечують диференційований підхід до виховання дітей. Дошкільних закладів у країні недостатньо для того, щоб забезпечити доглядом усіх дітей до школи, навчання в якій починається з 5 років. Основні типи дошкільних закладів – муніципальні та приватні денні ясла, ясельні школи, ясельні класи, ігрові групи, клуби матері й дитини, «групи можливостей». За змістом роботи їх можна об'єднати в такі групи:

- 1) денні ясла, в яких забезпечується належний догляд за дітьми;
- 2) ясельні класи і школи заклади інтелектуального розвитку, підготовки до школи;
- 3) ігрові групи, клуби матері й дитини, «групи можливостей», які організують батьки. Такі заклади гарантують найвищий рівень усебічного виховання. Муніципальні денні ясла відкриваються місцевими органами влади для дітей віком від кількох місяців до 4-5 років. Такі заклади у країні досить поширені, вони працюють з 8 до 18 год. упродовж усього року і призначені для виховання дітей, чиї батьки працюють, але мають невисокий рівень доходів і потребують послуг закладів державного дошкільного виховання.

Приватні денні ясла створюються різними приватними організаціями та особами, благодійними товариствами, релігійними організаціями тощо. До таких закладів належать: церковно-общинні денні ясла; ясла, які відкривають для своїх працівників керівники фабрик, компаній, корпорацій, банків; комерційні ясла; кооперативні ясла; психолого-педагогічного профілю, при науково-дослідних центрах, мета яких надавати матерям, що мають малих дітей, кілька годин вільного часу на день. У країні налічується велика кількість приватних вихователів, які за бажанням батьків працюють із дітьми упродовж усього робочого дня, починаючи від їхнього народження і до 5 років.

У Великій Британії популярними є безоплатні муніципальні ясельні школи і класи для дітей віком 3-5 років. Існують навіть черги бажуючих влаштувати до них своїх дітей. Ясельні центри – об'єднані денні ясла і ясельні школи – досить незначні за кількістю. Ясельні класи організуються при початкових школах з метою розумового, фізичного, морального, естетичного і трудового розвитку дитини, формування її індивідуальності.

Ігрові групи – найпоширеніший тип дошкільних закладів, об'єднаних в Асоціацію, що фінансуються частково за рахунок держави, благодійних внесків і значною мірою – батьків. Тут виховується понад третина всіх дітей віком 2-3 роки, група налічує від 6 до 40 дітей і працює 2-3 год. від двох до п'яти днів на тиждень. Керівники ігрових груп (часто це матері вихованців групи) проходять спеціальну психолого-педагогічну підготовку.

Лікарняні ігрові групи призначені для виховання дітей, які проходять лікування. «Групи можливостей» призначені для виховання дітей з різними вадами розвитку. Такі групи працюють за зразком ігрових груп, але зі значно меншою кількістю дітей, використовуючи спеціальний ігровий і навчальний матеріал. У клубах матері й дитини обов'язковою є присутність матері протягом усього періоду перебування дітей у групі. Особливістю англійської системи освіти є необхідність отримання дозволу про прийом 3-4-річних дітей до початкової школи. У зв'язку з цим

деякі місцеві органи освіти організують підготовчі класи (групи) для п'ятирічних дітей.

Різноманітність типів дошкільних закладів і програм відображає головну концепцію англійського дошкільного виховання, яка розглядає дитину як активного учасника пізнання навколишнього середовища. Тому виховання спрямовується на розвиток індивідуальної особистості дитини, її самостійності в оволодінні різними видами діяльності. Значний вплив на розвиток дошкільного виховання в Англії мали теорії Ф. Фребеля, М. Монтесорі, Р. Штейнера, Ж. Піаже, Дж. Брудера.

Данія. Найпоширенішими типами закладів державного дошкільного виховання у Данії є: денні ясла, садки, ясла-садки, ігрові майданчики та цілодобові дошкільні заклади, призначені для виховання і лікування дітей з проблемами фізичного та психічного розвитку, надання їм психолого-педагогічної допомоги і здійснення корекції. Педагогічний персонал отримує трирічну підготовку з психології, фізіології, педагогіки.

Характерною особливістю датських дошкільних закладів є те, що значна частина **вихователів – чоловіки** (вони становлять майже п'яту частину педагогів, які працюють з дошкільниками). Це має велике значення для дітей з неповних сімей, де вихователем є тільки мати. У Данії працює центр Міжнародної Монтесорі-асоціації, яка активно пропагує ідеї досвіду Марії Монтесорі в усіх країнах світу і має в них свої «дочірні» організації.

Ізраїль. Дитячі садки в Ізраїлі утримуються муніципалітетами, релігійними та жіночими організаціями. Працюють вони цілорічно, за винятком невеликих канікул у серпні. Найпоширенішим закладом дошкільного виховання є платні приватні садки і групи по 5-10 дітей раннього (з 3 місяців) і дошкільного віку. Відкрити приватний дитячий садок має право лише вихователь із педагогічною освітою.

Як і муніципальні, приватні дитячі садки контролює Міністерство освіти. Обов'язковою і безплатною є старша група, в якій готують дітей до школи, зокрема навчають читати і рахувати, працювати з комп'юте-

ром, різних видів художньої діяльності, читають з ними оповідання й казки, ознайомлюють із народними традиціями.

Німеччина. Традиції державного дошкільного виховання в Німеччині – одні з найдавніших у світі. З 1957 р. у ФРН діє закон про вільне відвідування дитячих садків, з яких 20% утримує держава, а 80 – належать церковним громадам, профспілкам, німецькому товариству Червоного Хреста, службі молоді, іншим благодійним організаціям. Характерною особливістю освіти в Німеччині є те, що батьківська платня становить 50%, решту витрат бере на себе власник дошкільного закладу.

Слід відзначити різноманітність типів дошкільних закладів. Дитячі садки (кіндергартен) з повним або неповним днем, призначені для дітей віком 3-6 років. Існують одноступінні дошкільні заклади (переважно для старших дошкільників), пришкільні групи (для п'ятирічних дітей), а також підготовчі класи основної школи (в них виховуються і навчаються п'ятирічні діти, які досягають шкільного віку). Крім того, працюють цілодобові інтернати для здорових дітей віком від 3 до 6 років, а також інтернати для дітей з вадами здоров'я і розвитку.

Головні концептуальні підходи щодо виховання дітей у Німеччині здійснюються в дитячих садках вільного і відкритого типу. Найпоширеніший тип вільного дитячого садка – штейнерівські дитячі садки і дитячі садки Монтесорі.

Відкритий дитячий садок ґрунтується на ситуативно-орієнтовній концепції дошкільного виховання, для якої характерні: відкрите планування, в якому беруть участь діти; навчання на основі реальних життєвих зв'язків; єдність гри і навчання; різновікова організація життя і діяльності; зв'язок із громадськістю; співробітництво батьків і дошкільного закладу. Основні вимоги до вихователя дошкільного закладу – здатність до систематичних і тривалих спостережень, аналізу результатів педагогічної діяльності, прогнозування можливих варіантів. Для роботи з дошкільниками використовується багате предметно-дидактичне середовище, різноманітний ігровий матеріал.

Особливістю системи виховання в Німеччині є наявність так званих материнських центрів, в яких діти разом із матерями займаються цікавою і корисною діяльністю. При цьому матері мають можливість отримувати платню, а головне – спілкуватися між собою та з фахівцями з педагогіки і психології.

Польща. Система дошкільного виховання у Польщі представлена типами дошкільних закладів, спільними для багатьох країн Східної Європи 1940-1990 рр. Це дитячі садки, ясла-садки з повним (міста) і неповним (сільська місцевість) днем перебування дітей. Є також цілодобові двотижневі ясла-садки та тимчасові дитячі садки на зразок сімейних мікросадків, які функціонують в одній із квартир великих будинків.

США. Велике значення для американської системи дошкільного виховання мала реалізація програми «Хад Старт» (1965), яка передбачала, зокрема, значне збільшення асигнувань на створення дошкільних закладів (особливо розрахованих на дітей із малозабезпечених сімей). Перший директор програми, вчений-педіатр Дж. Річмонд велику увагу приділяв вихованню дітей раннього віку. Якщо у 1965 р. дитячі садки відвідували 10% 3-4-річних дітей, то у 1985 р. – 40%, а дітей віком 5-6 років – 96%.

Нині відвідування дошкільних навчальних закладів у США стало нормою підготовки до школи.

Найпоширеніший тип дошкільних закладів у США – групи дітей віком 4-5 років, організовані при школах. Ці державні дитячі садки працюють 2-3 год., головний зміст їхньої роботи – інтелектуальний розвиток дитини. Для дітей раннього віку (з 3 років) працюють школи-ясла. Особливе місце серед них належить тим, що діють при наукових центрах і педагогічних коледжах їхні програми мають прогресивний розвивальний характер. Приватні центри організуються переважно при підприємствах і організаціях для дітей робітників і службовців, які в них працюють, і функціонують протягом дня.

Кожен штат США має свої освітні стандарти, тому обов'язкових програм для дошкільних закладів немає. Кожний заклад має власну програму.

Загальна концепція дошкільного виховання полягає у розвитку особистості дитини через організацію її досвіду. Значну увагу вчені й практики приділяють проблемі розвитку дитячої творчості та обдарованості.

Наприклад, Р. Хесс і Д. Крофт відзначають специфіку самовираження дитини через засоби художнього та естетичного виховання. За допомогою мистецтва вчені радять розвивати у дітей здатність до спілкування. Так, Л. Хаскелі розглядає педагогічні умови формування певних особистісних якостей, які є складовими творчості (оригінальність, гнучкість, вільність, сприйнятливність).

З метою їх розвитку він пропонує використовувати графічні види продуктивної діяльності, нестандартні ситуації розумових завдань, цікавий і привабливий дидактичний матеріал тощо, а також відзначає роль особистості педагога, який спонукає дитину до творчості, пробуджує її інтереси.

Фінляндія. Характерною особливістю державного дошкільного виховання у Фінляндії є тісний зв'язок із сім'єю. Держава приділяє велику увагу проблемам сім'ї, забезпечуючи її матеріальною, моральною та педагогічною підтримкою. Одним із найстаріших типів дошкільного закладу є народні дитячі садки, покликані надавати допомогу у вихованні дітей сім'ям, батьки яких працюють. Існують й інші типи дошкільного виховання: денний догляд за дітьми у сім'ях, відкриті дитячі садки, пересувні дитячі садки (на зразок сезонних). Великою популярністю користуються так звані сімейні дитячі садки, які нині дуже поширені в усьому світі. Для сімейного догляду за дітьми слід мати спеціальну підготовку. Відкриті дитячі садки працюють на зразок ігрових майданчиків, куди батьки приводять дітей для прогулянки та спільних ігор з однолітками. Рівень оснащення дошкільних закладів доволі високий.

У садках для дітей віком до року має бути не більше 6 осіб, від року до двох – не більше 12, після трьох років – не більше 20 дітей. Усі дошкільники за рік до школи обов'язково відвідують заклад системи дошкільного виховання.

Франція. Одне з перших місць у світі за охопленням дітей державним дошкільним вихованням посідає Франція. Традиції французької дошкільної педагогіки, яка формувалася упродовж двох століть, увібрали найкращі теорії виховання як вітчизняних (П. Кергомар, С. Френе), так і зарубіжних (М. Монтесорі, О. Декролі, Ж. Піаже) педагогів. Основні типи навчальних закладів для виховання дошкільників 2 – 6 років: материнські школи, класи малят при початкових школах, дитячі садки.

Загальна мета дошкільного виховання – забезпечити всебічний розвиток дітей. Головні завдання дошкільних закладів Франції – ввести дитину в атмосферу колективу, розвинути у неї різні види діяльності, сформувані прагнення до знань, навчити працювати, вчитися, будувати стосунки з іншими дітьми. Роль вихователя полягає в організації дозвілля дітей, у спрямуванні їхнього розвитку, створенні розвивального середовища, вивченні поведінки та психології дітей. Основна форма занять у материнській школі – гра.

У 1975 р. у Франції було прийнято Закон про школу, яким передбачалися заходи щодо забезпечення наступності між дошкільним вихованням і шкільним навчанням. У країні існує унікальний досвід навчання дітей у материнській і початковій школах одним педагогом. Хоча це і не є системою, однак такі приклади свідчать про можливість посилення зв'язку між дошкільним і шкільним навчанням. Завдяки заходам у цьому напрямі молодші діти забезпечені дошкільними закладами на 75%. Нині у материнських школах і класах для малят при школах навчаються всі дошкільники віком 5-6 років.

Чехія і Словаччина. Серед країн світу, в яких майже всі діти охоплені державним дошкільним вихованням, належне місце посідають Чехія і Словаччина.

Значна увага приділяється підготовці педагогічних кадрів у період вузівської та післявузівської освіти. Доволі часто керівник дошкільного закладу працює й вихователем групи дітей, щоб власною практичною діяльністю показувати приклад педагогічному персоналу закладу.

Науковці цих країн (Я. Бердихова, Л. Кліндова, Л. Белінова та ін.) ефективно розробляють програми підготовки дітей до шкільного навчання, проблеми елементів гри у навчальному процесі тощо.

Швейцарія. Дошкільні заклади Швейцарії – дитячі садки або дитячі школи – призначені для виховання дітей віком 4 – 6 років. Окрім державних у країні існує чимало приватних дошкільних закладів, що працюють п'ять днів на тиждень по кілька годин на день і розміщені переважно в одноповерхових котеджах з майданчиками для прогулянок і занять фізичною культурою. Історично склалися такі концепції виховання дітей дошкільного віку: у німецькій частині Швейцарії – заснована на ідеях Ф. Фребеля, а в романомовній – женецького напрямку (Е. Клапаред, Ж. Піаже) та монтезорівського типу. Для німецьких і романомовних дитячих садків розроблено різні програми. Проте вони мають багато спільного завдяки ідеям гуманізації та збагачення розвитку дитини шляхом організації її предметного педагогічного середовища й досвіду. Швейцарські дошкільні заклади добре обладнані, в них багато дидактичного, ігрового матеріалу для занять і самостійної діяльності дітей. У країні розробляються ефективні напрями взаємодії дошкільних закладів і початкової школи, організуються комплекси «дитячий садок – школа» для якнайширшого охоплення дітей вихованням і підготовки до школи.

З метою посилення зв'язку зі школою дошкільні заклади дають кожній дитині психолого-педагогічну характеристику.

Японія. Цікава та оригінальна система дошкільного виховання в Японії. Дошкільні заклади (ясла, дитячі садки, ясла-садки) для дітей віком від народження до 6 років підпорядковані муніципалітетам, а також приватним організаціям та особам. Тривалість робочого дня в дошкільних закладах – від 2-3 до 10-12 год. на день. У Японії існують однорічні заклади для дітей віком від 5 до 6 років для повноцінної підготовки їх до школи. Дошкільні заклади, за винятком муніципальних, платні й за бажанням батьків забезпечують програму індивідуального розвитку кожної дитини.

Визначальна риса японської традиційної системи виховання – увага до раннього виявлення задатків і природного розвитку здібностей. Теоретичне забезпечення виховання здійснює науково-дослідне товариство, починаючи з дошкільного виховання. Значну увагу японські вчені приділяють вивченню і використанню теорії етичного та практичного досвіду виховання дітей дошкільного віку в Україні. Серед педагогів Японії дуже популярні праці А. Макаренка, В. Сухомлинського, О. Запорожця.

Характерною особливістю дитячих садків Японії є велика кількість дітей у групах (у середньому – 40 осіб) і дбайлива організація виховного середовища. Все, що оточує дитину, має добиратися з великим художнім смаком. Неодмінною вимогою виховання дітей є участь самих дітей у створенні затишку й краси помешкання: вирощуванні та аранжуванні квітів, конструюванні, виготовленні панно, гобеленів тощо. На думку японців, необхідно активно залучати дітей до художньої праці, оскільки рукотворна краса підносить людину до філософського розуміння прекрасного як доцільності буття.

Не менш важливою є проблема, над якою працюють педагоги Японії, навчити дітей спілкуватися. Країна з тисячолітньою історією не може бути байдужою до їх духовності й культури. Обговорюється питання про роль вихователя у розвитку здатності дітей спілкуватися між собою: педагог як носій соціальних стосунків, які належить зрозуміти дитині, вводить її у спілкування різних видів. Виховання дітей у японських дошкільних закладах відзначається також спільною роботою вихователів і батьків. Практикуються дні відвідувань батьками дитячих закладів, спортивні дні, дні спостережень, спільні записи цікавих думок педагогів і батьків про розвиток дитини, батьківські збори.

Слід зауважити, що **розвиток дитячого таланту в Японії** – це важлива проблема, яка хвилює не лише педагогів і батьків. Як зазначає керівник Асоціації раннього розвитку і організації «Навчання талантів» (м. Мацумото), автор популярних книг про виховання здібностей у дітей Масару Ібука, основа розвитку розумових здібностей дитини це її осо-

бистий досвід пізнання у перші три роки життя, коли активно розвиваються структури мозку. Жодна дитина не народжується геніальною або дурною, кожна може вчитися добре – все залежить від методу навчання, який має бути гуманним і враховувати можливості кожного малюка, його нахили та інтереси.

Туреччина. Система дошкільного виховання в Туреччині ґрунтується на принципах задоволення потреб як індивідуума, так і суспільства, реалізації права на освіту і рівність можливостей, спільного виховання дівчат і хлопців, співробітництва школи і сім'ї. Дошкільна освіта існує для дітей віком від народження до 6 років, тобто до початку обов'язкового шкільного навчання. Для 5-річних дітей при школах організуються підготовчі класи, відвідування яких необов'язкове. Для дошкільників існують ясла, приватні, фабричні, експериментальні дитячі садки. Характер догляду за дітьми визначається як ісламом, так і принципами соціальної справедливості. З 1923 р., із часу проголошення республіки, здоров'я, освіта дітей – основні завдання системи дошкільного виховання, покликаною надійно забезпечити майбутнє країни.

Традиційно сім'ї в Туреччині багатодітні, родинні зв'язки міцні, спілкування між представниками різної статі допускається не в усіх сферах громадського життя. Роль чоловіка й жінки в домі і поза ним дуже різна, і виховання дітей проходить під знаком їхньої майбутньої статевої ролі. У 60-70-х роках ХХ ст. гостро постали питання підготовки педагогічного персоналу, створення будинків для охорони матері й дитини, запобігання злочинності й виховання дітей з вадами розвитку, рівномірного розподілу освітніх установ, планування народжуваності, догляду за дітьми, їх харчування.

Від вирішення цих питань залежало майбутнє країни. У 80-90-х роках увага громадськості та органів освіти зосередилась на підвищенні якості денного догляду за дітьми та освітніх цілях. Було розроблено спеціальні програми для дітей робітників-мігрантів, які перебували за кордоном: вони не повинні забувати турецьку мову, культуру, релігію. Ставиться також завдання розроблення дидактичних матеріалів, зок-

рема книжок і фільмів, оскільки матеріальна база дошкільних освітніх закладів була досить бідною.

Також існують значні розбіжності в умовах життя людей різних районів країни, між містом і селом, між освітою для дівчаток і хлопчиків. У великих містах серед вищих класів суспільства в освіті європейзовані правила, проте релігійні обряди зберігаються.

Україна. Дошкільна освіта і виховання в Україні здійснюється у дитячих яслах, садках, яслах-садках, сімейних, прогулянкових дошкільних закладах компенсуючого (для дітей, які потребують корекції фізичного і психічного розвитку) та комбінованого типів з короткотривалим, денним, цілодобовим перебуванням дітей, а також у дитячих садках інтернатного типу, дитячих будинках тощо. Метою вітчизняних дошкільних закладів є забезпечення фізичного, психічного здоров'я дітей, їх всебічного розвитку, набуття життєвого досвіду, вироблення умінь і навичок, необхідних для подальшого навчання. Дошкільне виховання спрямоване на практичне оволодіння рідною мовою, забезпечення пізнавальної активності, розвиток творчих здібностей в ігровій та інших видах діяльності, виховання культури спілкування, поваги і любові до батьків, родини, батьківщини. Дошкільне виховання ґрунтується на засадах родинного виховання, народної педагогіки, національної культури, надбань світової педагогічної науки та практичного досвіду.

Для багатьох дитячих садків нашої країни характерний особистісно-орієнтований тип освіти, головна мета якого – сприяння становленню дитини як особистості. Основними шляхами спілкування з дитиною є розуміння, визнання та прийняття її особистості. У спілкуванні, яке ґрунтується на співробітництві, потрібно виходити з інтересів дитини та перспектив її розвитку. У такому разі дитина стає повноправним партнером, тому маніпулятивний підхід виключається. З метою успішної її адаптації до дитячого середовища вихователі зосереджують увагу на колективних формах ігрової діяльності, у процесі якої засвоюються норми взаємодопомоги та правила поведінки.

Нині важливим є питання забезпечення рівного доступу українських дітей до здобуття дошкільної освіти, що має здійснюватися за таких умов:

- а) здобуття безоплатної дошкільної освіти у державних і комунальних навчальних закладах;
- б) збереження та зміцнення фізичного і психічного здоров'я дитини, розвиток її творчих здібностей, реалізація потенційних можливостей особистості;
- в) розвиток матеріально-технічної бази дошкільних навчальних закладів;
- г) створення широкої мережі дошкільних навчальних закладів різних типів, профілів і форм власності;
- д) надання державою дотацій на утримання дітей у дошкільних навчальних закладах;
- є) запровадження соціально-педагогічного патронату сім'ї.

Грунтовне вивчення та осмислення зарубіжних теорій і досвіду виховання дає можливість визначити ефективні шляхи розвитку педагогіки і дошкільного виховання зокрема, допомагає уникнути помилок і стереотипів у справі розбудови сучасної системи виховання в нашій країні, оскільки розроблення сучасних моделей індивідуалізації виховання неможливе без урахування історико-педагогічного досвіду. Велика увага приділяється особистості вихователя, його внутрішньому світу та людським якостям.

Сутність професійної діяльності педагога полягає в тому, Щоб допомогти сім'ї виховати всебічно і гармонійно розвинену особистість – громадянина відкритого суспільства XXI ст. Тому більшість позитивних елементів у системі підготовки педагогічних кадрів різних країн світу можна використати для розбудови нової освітянської парадигми в Україні. Отже на стадії інтенсивного пошуку оптимальних форм, методів змісту підготовки педагогічних кадрів в Україні досвід інших розвинених держав може слугувати надійним джерелом ре формування освіти,

вдосконалення нової концепції, яка відповідатиме загальносвітовим стандартам.

Запитання для самоперевірки

- 1. Педагогічне значення народних виховних традицій.*
- 2. Функції родинних виховних традицій.*
- 3. Особливості виховного процесу в зарубіжних країнах світу.*

ФОРМИ І МЕТОДИ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ІЗ СІМ'ЄЮ

- *Співробітництво ЗДО із сім'єю.*
- *Методи вивчення сім'ї та участь батьків у педагогічному процесі.*
- *Форми взаємодії ЗДО з сім'єю.*
- *Умови успішного родинного виховання в сучасних умовах.*

Співробітництво закладу дошкільної освіти із сім'єю

В основу взаємодії сучасного дошкільного закладу із сім'єю покладено співробітництво. Ініціаторами його встановлення мають виступати педагоги дошкільного закладу, оскільки вони професійно підготовлені до освітньої роботи, а, отже, розуміють, що її успішність залежить від злагодженості й наступності у вихованні дітей. Вихователь усвідомлює, що співробітництво потрібне в ім'я дитини, і в цьому необхідно переконати батьків. Ініціатива у встановленні взаємодії із сім'єю та кваліфікована реалізація її завдань визначають керівну роль ЗДО щодо сімейного виховання.

Успіх співробітництва вирішальною мірою залежить від взаємних установок сім'ї і дитячого садка (В. Котирло, С. Ладивір). Найсприятливішими вони є, коли обидві сторони усвідомлюють потребу цілеспрямованого впливу на дитину і довіряють одна одній. Важливо, щоб батьки були впевнені в доброзичливому ставленні педагога до дитини, в його компетентності, цінували його особистісні якості.

Довіру батьків вихователь має заслужити чуйністю, уважністю до дитини, щирістю і милосердям. Неабияке значення має також культура спілкування і тактовність.

Світова статистика переконує, що сучасне сімейне виховання не є таким ефективним і повноцінним, як має бути. Тому в багатьох країнах розробляються спеціальні програми, спрямовані на підвищення педагогічної культури сім'ї, виховання батьків.

Психолого-педагогічна освіта батьків з метою підвищення їх педагогічної культури – один з напрямів співробітництва дошкільного закладу з сім'єю.

Така освіта батьків, що здійснюється дошкільним закладом, повинна мати спрямованість і мету. Так, специфіка роботи ясельної групи з сім'єю визначається, передусім, психофізіологічними особливостями дітей раннього віку: швидкий розвиток малюка потребує вчасної зміни завдань виховання і навчання, перебудови методів і прийомів педагогічної роботи. Зміст психолого-педагогічної освіти батьків слід доповнити питаннями охорони життя, зміцнення здоров'я, створення умов для правильного фізичного розвитку.

Рекомендації з питань адаптації дитини до умов суспільного виховання, гігієнічного догляду, раціонального харчування, загартовування, розпорядку дня надає батькам не лише вихователь, а й медичні працівники дитячого садка. При цьому поради і рекомендації повинні бути не для дітей загалом, а для конкретних вихованців.

Нині актуальним є питання про те, щоб перетворити дошкільну установу на відкриту до різних впливів, що могло б значно збагатити освітній процес. Передусім, потрібно «відкрити» дошкільний заклад для батьків та інших членів сім'ї, розширивши межі традиційних контактів на святах, зборах тощо.

Батьки та інші члени родини можуть значно урізноманітнити життя дітей у дошкільному закладі, зробити свій внесок в освітню роботу. Наприклад, Назарова бабця Марія Іванівна – художниця, вона з задоволенням приходить у дитячий садок, показує дітям свої витвори, вводить їх у таємниці своєї майстерності, вчить пальчиковій техніці малювання: до Різдва в залі оформили виставку дитячих малюнків і робіт Марії Іванівни. Батько Сергія повернувся з Парижа. Його бесіда з дітьми, що супроводжувалася показом відеофільму, фотографій, була дуже цікавою і для співробітників, і для вихованців дитячого садка; одного разу Оля привела свого дідуся, і він організував із хлопчиків бригаду з ремонту іграшок. Замовлення стали надходити і з інших груп.

Залучення батьків та інших членів сім'ї до освітньої роботи дитячого садка потрібне передусім для дітей. І не лише тому, що вони дізнаються про щось нове. Важливою є та любов і вдячність дітей до своїх татусів, мам, бабусь і дідусів, які, виявляється, так багато знають, так цікаво розповідають, і у них «золоті» руки.

Ще важливіше допомогти батькам відчувати себе «колективним педагогом», особливо для бабусь і дідусів, їм необхідно бачити, що вони потрібні, цікаві навколишнім людям. Педагоги мають змогу краще познайомитися із сім'єю кожного вихованця, зрозуміти її сильні й слабкі сторони щодо виховання дітей, допомогти, а іноді – чогось і навчитися.

Співробітництво потребує, щоб педагоги брали участь у психолого-педагогічній освіті батьків; вивчали умови виховання дитини у сім'ї; залучали батьків до освітньої роботи дитячого садка.

За результатами досліджень Л. Поздняк та Н. Лященко, умовами ефективної роботи дошкільного закладу з батьками є: цілеспрямованість, системність; плановість; диференційований підхід з урахуванням багатоаспектності та специфіки кожної сім'ї; вікова диференціація змісту роботи; доброзичливість, відкритість. Ключовим завданням організації педагогічного процесу в дошкільних закладах нового типу є забезпечення взаємодії родини з педагогами.

Для узгодженої роботи родини й дитячого садка як суб'єктів виховання слід дотримуватися таких вимог:

- 1) співпраця має ґрунтуватися на взаємоповазі й партнерстві;
- 2) взаємна довіра є основою співпраці. Особливе значення в її зміцненні має порозуміння. Кожний суб'єкт мусить знати функції всіх інших суб'єктів та зміст їхньої діяльності, чітко уявляти власну роль у взаємодії. Саме про це потрібно заздалегідь;
- 3) певна духовна єдність, підвалиною якої є любов до дитини, сприймання її як вільної особистості, розуміння проблем становлення людської гідності, дорослішання й творчого розвитку.

Таким чином, усі сторони мають відмовитися від фізичного впливу та психічного тиску на дитину, від примусу, поважати право дитини на вільний вибір. Кожна зі сторін має взяти на себе певні обов'язки.

Дошкільний заклад забезпечує: умови для фізичного і психічного розвитку дитини та догляд за нею під час її перебування там; умови для розвитку творчих здібностей та інтересів; задоволення потреби дитини в емоційно-особистісному спілкуванні в дитячому колективі; захист від фізичного впливу та психічного тиску на дитину в будь-якій формі; кваліфіковану допомогу родині в розв'язанні педагогічних проблем; активне сприяння усвідомленню дитиною ролі доброзичливого й уважного педагога, а також формування вміння виявляти свою любов і повагу у спілкуванні з ним, батьками та іншими членами родини.

Родина зобов'язується: створювати оптимальні умови для фізичного і психічного розвитку дитини вдома; брати участь у розвитку творчих здібностей дитини спільно із дитячим закладом; захищати дитину від будь-яких форм фізичного впливу та психічного насильства поза дитячим закладом; задовольняти потреби в емоційно-особистісному спілкуванні в колі родини; сприяти усвідомленню дитиною ролі вихованця, члена дитячого колективу на основі довіри та доброзичливого ставлення до педагогів та інших дітей.

Педагогічний колектив і родина – це єдиний організм, об'єднаний спільною метою, гуманними стосунками та високою відповідальністю.

Педагоги й батьки на педагогічній раді, до складу якої входять їхні представники, визначають структуру, зміст та особливості організації освітнього процесу впродовж року.

Наводимо варіант структури навчального року для ЗДО:

I семестр – з 01.09 по 30.12; II семестр – з 16.01 по 15.05.

Зимові канікули – з 31.12 до 15.01; літні канікули (оздоровчий період) – з 16.05 до 31.08.

Нині головним завданням дошкільного виховання є зруйнування бар'єру між дитячим садком і сім'єю. Співробітництво їх не може бути конструктивним, допоки дитячий садок залишатиметься закритою установою. Батьки обов'язково мають знати і мати змогу бачити, як живуть їхні діти, чого їх навчають, як виховують, в які ігри вони грають тощо.

Присутність батьків у дитячому садку дасть змогу істотно поліпшити життя дітей, створити домашню атмосферу, допомогти вихователю в організації певної діяльності дітей, а батькам об'єктивно оцінювати сильні й слабкі сторони у вихованні дитини. Вихователі отримають багато додаткових відомостей про індивідуальні особливості їхньої дитини, емоційний характер спілкування в сім'ї, формування трудових навичок і звичок, для яких сім'я має великі можливості. Відкриті, зацікавлені контакти з сім'єю дадуть змогу виявити кращий досвід сімейного виховання і зацікавити ним інші родини. І батьки, й вихователі краще розумітимуть дитину, враховуватимуть її бажання, інтереси, потреби.

Важливим напрямом діяльності педагогів дошкільного закладу має бути збагачення знань про сімейне виховання, поглиблення педагогічних знань батьків, досягнення єдності виховного впливу сім'ї й дитячого садка на дитину. Щоб така взаємодія була ефективною, дошкільна установа повинна відмовитися від монологу, звички лише керувати батьками, натомість вона має надати перевагу діалогу. Педагогічна допомога батькам повинна спиратися на ретельне й усебічне вивчення кожної сім'ї, кожної дитини.

Методи вивчення сім'ї та участь батьків у педагогічному процесі

Одним із важливих завдань дошкільного закладу є пропагування педагогічних знань для батьків. Сучасна педагогіка пропонує різноманітні дійові форми і методи такої роботи, що уможливають досягнення оптимальних результатів.

У роботі дошкільного закладу особливе місце посідають педагогічні (ігрові) ситуації, що дають можливість удосконалювати педагогічні вміння батьків, поглиблювати їхні знання з конкретних проблем виховання, формують вміння аналізувати свою діяльність для прогнозування поведінки дітей у різних життєвих ситуаціях і добирати відповідні методичні прийоми впливу на них.

Для вивчення труднощів, з якими стикаються батьки у вихованні, доцільно проводити з ними індивідуальні бесіди, анкетування. В дошкільному закладі варто відвести кімнату, де батьки могли б з користю для себе провести час, очікуючи на дитину. Тут бажано помістити методичну й художню літературу. До обладнання такої кімнати або батьківського куточка слід залучити й батьків.

Загальні збори, конференції відходять у минуле. Взаємообмін інформацією доцільніше здійснювати під час «круглих столів», вечорів запитань і відповідей, ділових ігор.

Професійні вміння батьків корисно використовувати в освітньо-виховному процесі. Зокрема, тато, мама або інші члени родини можуть проводити з дітьми заняття зі свого фаху (кондитерство, декоративно-ужиткове мистецтво тощо).

Для спостережень варто вибирати ситуації, що відображають стосунки дитини й батьків. Доволі виразно це проявляється в час, коли дитина приходить до дитячого садка або йде додому. Щоб утриматися від випадкових вражень і хибних висновків, вихователь повинен поспостерігати одну і ту саму ситуацію (спілкування рідних з дитиною) 7–10 разів. Форми спілкування, незалежні від настрою і умов, можна вважати типовими. Спостереження бажано фіксувати в спеціальному щоденнику. Про стиль спілкування з дитиною свідчить також реакція дорослих на дитячі пустощі, вередування, вияви фантазування, впертості тощо.

Бесіда з батьками передбачає чітке формулювання мети, – що саме вихователь хоче з'ясувати, про що довідатись, – а також продумання способів її досягнення. Вона не може вести спостереження стихійно, отож воно потребує підготовки. Мета підказує тему, а тема моделює хід бесіди. Перші бесіди мають бути короткими, будуватися на значущому для батьків змісті. Питання, заздалегідь продумані педагогом, вплітаються в хід бесіди. Одне і те саме питання доцільно ставити в різних формах у кількох бесідах, тоді вихователь буде впевнений у правдивості здобутого матеріалу.

Цінним джерелом інформації про сім'ю, стосунки між її членами може бути метод виконання дитиною в присутності близького дорослого певного практичного завдання. Така ситуація дає змогу виявити характерний для членів сім'ї досвід взаємодії з дитиною, якщо спеціально з'ясувати, чим дорослий може допомагати дитині, чи підкаже, як упоратись із завданням. Вихователь, пояснивши завдання, спостерігає збоку. Предметом його аналізу буде поведінка дорослого – його дії і словесні реакції – щодо тих чи тих моментів діяльності дитини. Одні батьки втручаються в дії дитини, стримують її ініціативу й самостійність, інші вміють непомітно підказати і спрямувати зусилля дитини, підтримуючи її почуття впевненості.

Метод відвідування сім'ї дитини найпоширеніший. Проте останнім часом його використовують рідко. Плануючи відвідування сім'ї, вихователь має передусім поставити мету ближче познайомитися з батьками, усією сім'єю, побачити її у звичайних, домашніх умовах, перевірити свої припущення щодо психологічного клімату, в якому живе дитина. Обов'язково слід попередити сім'ю про свій візит, узгодити день і час відвідин.

Близьке знайомство з батьками дає можливість запровадити анкетування як метод подальшого вивчення сім'ї. Анкетування має на меті отримати додаткові відомості про умови й особливості виховання дитини. Недоцільно проводити анкетування, зовсім не знаючи сім'ї. Анкетне опитування за змістом відповідає передусім бесіді. Його мета – уточнити й поглибити здобуті відомості. Анкета може бути складена вихователем під керівництвом методиста дошкільного закладу. Формулювання запитань має бути чітким, передбачати однозначні відповіді.

У праці «Управління дошкільною освітою» (2000) Л. Поздняк і Н. Ляшенко наводять такі форми роботи дошкільного закладу з батьками: загальні групові батьківські збори; педагогічні консультації, бесіди; спільне проведення занять, дозвілля; клуб за інтересами: національні традиції, молода сім'я, професійний статус; участь батьків у методичних заходах: виготовлення костюмів, організація відеозйомок; дні відкритих дверей; педагогічна світлиця тощо.

Форми взаємодії ЗДО з сім'єю

Практика виховання дітей у дошкільних закладах спонукає до урізноманітнення та оновлення форм спільної роботи дитячого садка й сім'ї. Аналіз методичних рекомендацій О. Кононко, Т. Алексеєнко та інших педагогів дає змогу виокремити такі форми співробітництва:

- *індивідуальні* (вступне анкетування, попередні візити батьків з дітьми до садка, співбесіди, консультації, відвідування педагогами своїх вихованців удома, телефонний зв'язок, тощо);
- *наочно-письмові* (батьківські куточки, тематичні стенди, ширмочки, дошка оголошень, планшети, інформаційні листки, тематичні виставки, анкетування, скринька пропозицій, індивідуальні зошити, неформальні листи, родинні газети, педагогічна бібліотека, запрошення, вітання тощо);
- *групові* (консультації, практикуми, клуби взаємодопомоги, школа молодих батьків, гуртки за інтересами, вечори запитань та відповідей, зустрічі з цікавими людьми – вчителями, лікарями, психологами, юристами тощо);
- *колективні* (батьківські конференції, тематичні зустрічі за «круглим столом», засідання батьківського комітету, дні відкритих дверей, створення групи батьків-порадників, перегляд ранків, спільні свята, спортивні змагання, відпочинок у вихідні дні тощо).

Наведений перелік форм роботи з батьками є умовним, адже у кожній родині свої цінності, інтереси, культурний рівень, педагогічний досвід.

Показниками результативності взаємодії сім'ї дошкільного закладу можна вважати наявність доброзичливої атмосфери між вихователями та батьками, високий рівень загальної та педагогічної культури педагогів і батьків, їх спрямованість на самовдосконалення і саморозвиток, створення умов для повноцінного розвитку дошкільників.

До нових форм роботи батьків і педагогічного колективу дошкільного закладу належать створення кімнати народознавства для дітей; обладнання «родинної світлиці», куточка «Для допитливих дітей та дбайливих батьків» у «родинній світлиці»; випуск рукописного журналу «Родинна світлиця» на допомогу батькам»; залучення батьків до проведення занять із дітьми; проведення спільно з родинами свят і днів народження; сімейні читання; створення «школи здорової дитини» у формі запитань і відповідей; щоквартальний «День знань» (замість днів відкритих дверей); перегляд батьками занять та елементів розпорядку в групах; влаштування вдома куточка художньої творчості; міні-газети з окремих питань виховання та навчання дітей; сайт закладу дошкільної освіти, де розміщена інформація про сам ЗДО, є сторінка кожної групи, методиста, психолога, медичної сестри де розміщена важлива та цікава інформація, що може бути корисна батькам; блог вихователя групи з зворотнім зв'язком; viber та telegram спільноти батьків групи. Усі нові форми співпраці спираються на традиційні і співіснують із ними.

Організатором і координатором співробітництва з сім'єю є керівник дошкільного закладу. Він сприяє становленню єдиної системи виховання дітей у сім'ї і дитячому садку.

Головні завдання і приблизний зміст співпраці дошкільного закладу з батьками відображується в річному й конкретизується в календарному плані керівника і методиста.

Позитивних результатів у вихованні дітей досягають за умови вмілого добору форм співробітництва, активного залучення до цієї роботи всіх членів колективу дошкільного закладу і членів сімей вихованців.

Нині актуальними завданнями залишаються індивідуальна робота з родиною, диференційований підхід до сімей різного типу, піклування про те, щоб не випустити з поля зору і впливу фахівців неблагополучну сім'ю.

Традиційними у співпраці є:

- *відвідування сім'ї дитини.* Візит передбачає гарний настрій, привітність, доброзичливість. Педагогові слід забути про зауваження,

скарги, не допускати критики щодо батьків. Вихователь сприймає атмосферу сім'ї, поведінку і настрої дитини, що дає змогу зрозуміти психологічний клімат;

- *день відкритих дверей* уможлиблює ознайомлення батьків з дошкільним закладом, особливостями освітньо-виховної роботи, залучення їх до активної співпраці. Проводиться у формі екскурсії в дошкільному закладі з відвідуванням групи, де виховуються діти батьків, що завітали до закладу. Доцільно показати фрагмент роботи дошкільного закладу (колективну працю дітей, вихід на прогулянку). Після екскурсії та перегляду завідувач або методист проводять бесіду з батьками, відповідають на запитання, цікавляться враженнями;
- *бесіди індивідуальні та групові*. Педагог повинен уміти не тільки говорити, а й слухати батьків, виявляти своє зацікавлення;
- *консультації* зазвичай проводяться індивідуально чи з батьками дітей певної підгрупи. Мета консультації – засвоєння батьками певних знань, формування вмінь. Форми проведення консультацій різні (кваліфіковане повідомлення спеціаліста з наступним обговоренням, обговорення статті, прочитаної всіма запрошеними, практичне заняття);
- *семінари-практикуми* для набуття практичних навичок з виховання дітей. Ця форма роботи передбачає розповіді про способи і прийоми навчання та їх покази (як читати книжку, готувати руку дитини до письма тощо);
- *батьківські збори* проводять як групові й загальні (2-3 рази на рік). На них обговорюють завдання на новий навчальний рік (півріччя), результати освітньої роботи тощо. На загальні збори можна запросити лікаря, юриста, дитячого письменника, передбачити виступи батьків. Групові збори проводяться один раз на 2-3 місяці. Одне запитання готує вихователь, з інших пропонується виступити батькам чи комусь зі спеціалістів. Щорічно на зборах варто обговорювати сімейний досвід виховання дітей;

- *батьківські конференції*. Їх основна мета – обмін досвідом сімейного виховання. Батьки готують повідомлення, педагог, за необхідності, надає допомогу з вибору теми, оформлення виступу. На конференції може виступити спеціаліст. Цей захід може проводитися в одному дошкільному закладі, водночас практикуються конференції районного і міського масштабу. Важливо, щоб тема конференції була актуальною. Як правило, до цього заходу готують виставку дитячих робіт, педагогічної літератури, матеріалів, що відображають роботу дошкільних закладів. Завершити конференцію можна спільним концертом дітей і членів їх сімей;
- *пересувні бібліотеки* для залучення батьків до читання педагогічної літератури;
- *ранки відпочинку* для дітей за участю педагогів і батьків;
- *спортивні розваги*, вечорниці, підготовка спектаклів, збори у формі «Давайте знайомитись», «Розвеселімо один одного» тощо;
- *телефон довіри*, день добрих справ, ранки запитань і відповідей;
- *виставка дитячих робіт*, пропаганда педагогічних знань для батьків.

У співпраці дитячого садка з сім'єю важливо уникати формалізму.

Умови успішного родинного виховання в сучасних умовах

Провідна мета співпраці закладу дошкільної освіти з родиною – забезпечення повноцінного виховання дошкільників. Досягнення цієї мети залежить від наявності відповідних домашніх умов.

До важливих умов успішного родинного виховання слід віднести: атмосферу емоційного благополуччя; авторитет й особистий приклад батьків; педагогічний такт батьків; родинно-побутову культуру; знання вікових, статевих та індивідуальних особливостей дітей; чіткий розпорядок життя сім'ї (режим).

Сім'я є першим національним, духовним, соціальним та емоційним мікросередовищем, у якому народжується, розвивається й виховується дитина. У родині закладаються основи цілеспрямованого формування особистості.

Зі зростанням дитини поступово ускладнюються завдання і зміст її виховання в сім'ї. У віці немовляти до основних завдань дорослих належать догляд за дитиною, піклування про її здоров'я і повноцінний гармонійний розвиток. Основним завданням виховання дітей дошкільного віку є всебічна підготовка до школи. Успішне його розв'язання великою мірою визначається атмосферою емоційного благополуччя в сім'ї. Відсутність такої атмосфери гальмує розвиток особистості дитини, травмує її психіку й провокує хибну поведінку.

Атмосфера емоційного благополуччя передбачає цілковиту родинну солідарність, зацікавленість батька й матері в збереженні міцної й здорової сім'ї. Для цього потрібно, щоб у стосунках між батьками панували кохання, злагода, взаємопідтримка, любов до дітей.

Велика втіха для батьків і дітей жити в щасливій сім'ї. У таких умовах з являється потреба у взаємному спілкуванні, прагнення своєю поведінкою не затьмарювати родинного щастя.

До вагомих виховних чинників належить авторитет й особистий приклад батьків. Якщо батько й мати мають у дитини авторитет, то їх слово для неї закон, а вчинки – взірець для наслідування.

Авторитет батьків має ґрунтуватися на їх поважності, впливовості, добротності, порядності, особистій поведінці. Його формуванню сприяють чуйне ставлення до дітей, знання їхніх потреб та інтересів, допомога в навчанні, увага до індивідуальних, статевих та вікових особливостей. Велике значення мають дружні взаємини в сім'ї, повага до старших, єдині вимоги дорослих до дітей. Усе це зумовлює глибоку повагу дитини до батьків, добровільне й свідоме виконання їхніх вимог, прагнення наслідувати їх у всьому й прислухатися до їхніх порад.

Від справжнього батьківського авторитету потрібно відрізнити авторитет фальшивий, що набувається задоволенням усіх бажань і прихитливих дитини, чи, навпаки, придушенням її особистості й суворим ставленням до неї. Шкідливість, небезпечність та аморальність такого авторитету в родинному вихованні ділком очевидні.

Світобачення й поведінка дошкільників будуються зазвичай на конкретності мислення й наслідуванні старших: батька, матері та інших дорослих. Малі діти підсвідомо схильні сліпо копіювати гарне й погане, швидше сприймати приклади, ніж повчання. Тож виховна роль особистого прикладу батьків колосальна. А це означає, що коли батьки працюють, люблять читати, захоплюються музикою, театром, господарюванням, то їхні інтереси захоплюють і дітей. Якщо батьки прагнуть виховати у своїх синів і дочок високі моральні, розумові й вольові якості, національну свідомість, то вони повинні самі мати їх. «Ваша власна поведінка – вирішальна річ. Не думайте, – застерігав А. Макаренко, – що ви виховуєте дитину тільки тоді, коли з нею розмовляєте або повчаєте її, або наказуєте їй. Ви виховуєте її в кожний момент вашого життя, навіть тоді, коли вас немає вдома. Як ви одягаєтесь, як розмовляєте з іншими людьми і про інших людей, як ви радієте або сумуєте, як поведетесь з друзями і ворогами, як ви смієтесь, читаєте газету, – все це має для дитини велике значення».

Родинне виховання потребує від батьків неухильного дотримання педагогічного такту, тобто вияву ним почуття міри, вміння поводитись відповідним чином у стосунках з дітьми. Педагогічний такт – це делікатний підхід до дитини, що відповідає її почуттям, свідомості й переживанням.

Уміння тактовно виховувати дитину В. Сухомлинський відносив до головних атрибутів педагогічної майстерності вихователя. Без чуйності до особистого життя, без тонкого і вдумливого проникнення в духовний світ дитини немає справжнього виховання.

Такт виявляється і в умінні стримати себе, коли дитина помилилася, в здатності викликати дитину на відверту, щиросердну розмову. Тактовні батьки зберігають доброзичливість за будь-яких умов.

Брутальність спричинює аномалії в родинних стосунках. Батьки мають бути для своїх дітей взірцем тактовності, людяності й доброти.

Важливою умовою успішного сімейного виховання є родинно-побутова культура, що означає доброзичливі стосунки між подружжям,

батьками, дітьми, іншими родичами, взаємну повагу між ними, а також раціональну організацію всього життя сім'ї.

На кожному історичному етапі розвитку суспільства побут має певні властивості. На характер родинного побуту впливають соціальні умови й матеріальне становище сім'ї, її місце проживання, рівень культури та вид занять.

Зростання педагогічної культури сім'ї визначається поліпшенням її побуту. Доцільна організація побуту в сім'ї, особливо дитячого, сприяє зміцненню її педагогічних позицій.

У поняття дитячий побут вкладено сукупність матеріальних і культурних умов, у яких дитина живе, стан задоволення її реальних потреб стосовно догляду, харчування, одягу, житла, предметів хатнього вжитку, охорони здоров'я, а також засвоєння духовних здобутків, культури спілкування, відпочинку, ігор і розваг.

У щоденному побуті складаються міжособистісні стосунки, формуються ціннісні орієнтації та культура спілкування, певний спосіб життя та життєва позиція особистості.

Оскільки побут кожної нації формується й розвивається за певних умов матеріального та духовного виробництва, освоєння певного природного середовища, він, поруч із загально-соціальними властивостями, має свої конкретно-історичні, самобутні ознаки, що й зумовлює його національну специфіку.

Виховна роль домашнього побуту незаперечна. Проте він буває різним: зручним і незручним; комфортним і дискомфортним; багатим і бідним; педагогічно доцільним і педагогічно недоцільним. Педагогічно цінним є доцільно організований побут, коли немає нічого зайвого, оскільки кожна річ, кожний предмет мають своє призначення і своє місце. В інтер'єрі традиційної української хати роль всього начиння чітко визначена. Усе тут виконує свою функцію та має символічне значення.

Домашній затишок облагороджує дітей. А наявність в їхньому розпорядженні тільки потрібних предметів привчає до охайності, ощадливості та бережливості.

Нагромадження в помешканні багатства задля багатства, захарашчення його великою кількістю предметів (меблів, «стінок», килимів, світильників, кришталю, одягу, дитячих іграшок, нечитаних книг, оздоб) шкодить вихованню.

Створення належних умов для успішного родинного виховання сприяє врахування батьками вікових, статевих та індивідуальних особливостей дітей. Наявність педагогічних знань відкриває простір для вияву творчої ініціативи батьків у розвитку дитячої допитливості, спостережливості, кмітливості, залучення до ігор і посильної праці.

Водночас у родинному вихованні до уваги неодмінно береться специфіка у вихованні сина чи доньки, зумовлена фізіологічними й психічними відмінностями статей та індивідуальні особливості кожної дитини. Наприклад, у вихованні сина незамінною є роль батька, який може змалку фізично загартувати його, прищеплювати чоловічу шляхетність, технічні навички, підприємливість, ініціативність, готовність боронити честь рідної сім'ї, нації, держави. В моральному формуванні дівчинки провідна роль належить матері, яка має пробудити в доньки жіночу гордість, виховати скромність, допомогти стати вправною господинею, берегинею роду. Батьки мусять пам'ятати, що діти однакового віку й статі можуть різнитися станом здоров'я, нахилами, здібностями, інтересами, темпераментом і характером.

Індивідуальний підхід батьків полягає в тому, щоб, дотримуючись загальних вимог до дітей, використовувати виховні засоби, найдоцільніші стосовно кожної з них.

У родинному вихованні дошкільників велике значення має чіткий розпорядок життя сім'ї (режим). Це система чергування різних видів діяльності й відпочинку дітей упродовж доби. Будується відповідно до їхніх вікових анатомо-фізіологічних особливостей і передбачає певну тривалість сну, різних видів діяльності, щоденне перебування на свіжому повітрі, виконання правил особистої гігієни, загартування, повноцінне харчування.

Дитячий садок і сім'я мають свій режим, рекомендований лікарями, повинні підтримувати одне одного щодо цього виконання. Трапляється, що батьки ігнорують дотримання розпорядку життя сім'ї, зокрема дити-

ною. Вихователь дошкільного закладу має роз'яснити їм значення режиму й порадити, як його доцільно побудувати для дітей певного віку.

Ретельне дотримання режиму дитиною сприяє її гармонійному тілесному, розумовому й духовному розвитку, а ігнорування може призвести до виснаження нервової системи, спричинити відхилення в стані здоров'я, знизити працездатність.

Виховна цінність домашнього розпорядку життя значною мірою підвищується, якщо його вибудовано доцільно і якщо його чітко і неухильно дотримуються всі члени сім'ї. Домашню працю слід розподілити так, щоб у кожного члена сім'ї – дорослих і дітей – були певні й постійні обов'язки. Так, дворічного малюка доцільно привчати самотійно вмиватися й прибирати за собою іграшки. П'ятирічна дитина спроможна під керівництвом матері, а згодом самотійно почистити свій одяг, прибрати за собою постіль, витерти пил у помешканні, помити посуд, випрати шкарпетки, носовички. Обов'язковим є залучення до посильної праці в підсобному господарстві, на дачі, догляду за тваринами.

Запитання для самоперевірки

- 1. Розкрийте сутність понять: взаємодія, співпраця, співдружність, наступність у роботі. Яке з наведених понять стосується розглянутої теми? Чому? Обґрунтуйте свою думку.*
- 2. Наведіть праці основоположників української та зарубіжної педагогіки, в яких обстоюється вирішальний вплив родинного виховання на формування особистості. Складіть картотеку публікацій сучасних дослідників з порушеної проблеми.*
- 3. Висвітліть досвід функціонування в Україні та за рубежом освітнього комплексу «Родина – садок», «Сімейний дитсадок».*
- 4. Розробіть текст консультацій для батьків (тема і група – за погодженням із педагогом).*
- 5. Наведіть приклади рекомендацій чинних програм дошкільного виховання щодо співпраці з родинами вихованців.*

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗДО З РОДИНАМИ

- *Державні та нормативні документи про взаємодію закладу дошкільної освіти з сім'єю.*
- *Методична служба як основний елемент в опануванні педагогами конструктивної взаємодії з батьками.*
- *Методичні рекомендації вихователям щодо взаємодії з родинами вихованців.*
- *Напрями педагогічної просвіти батьків на основі педагогічної взаємодії.*
- *Групи батьків дітей, які відвідують ЗДО.*
- *Принципи взаємодії з батьками.*
- *Моніторинг ефективності роботи педагога ЗДО з родиною.*

Державні та нормативні документи про взаємодію закладу дошкільної освіти з сім'єю

За тисячолітню історію людства склалися дві гілки виховання молодого покоління: сімейне і суспільне. Здавна точиться суперечка щодо того, що важливіше в становленні особистості: сім'я чи суспільне виховання (дитячий садок, школа, інші навчальні заклади), але типовим для нашого часу та сучасної сім'ї є прагнення батьків і педагогів поєднувати сімейне виховання з громадським.

Єдність у вихованні, що здійснюють дитячий садок і родина, забезпечує певну системність роботи, вироблення необхідних стереотипів у маляти.

Водночас успішніше формуються моральні почуття та уявлення дитини, міцнішими стають навички та звички поведінки, а її життя – організованішим, цілеспрямованішим і радіснішим.

Співпраця дошкільного закладу та сім'ї передбачає наявність у батьків відповідальності, а у вихователів – сімейної центрованості педагогічної діяльності, заснованої на розгляді дитини в контексті її родини.

Основний шлях налагодження такої співпраці – організація освітньої взаємодії, результатом якої стане реалізація мети і принципів особистісно-орієнтованої освіти дошкільнят.

Криза сучасних сімей виявляється у збільшенні труднощів сімейного виховання, послабленні уваги до духовних цінностей. Відсутність у молодих батьків свідомого ставлення до їх ролі, зниження соціальної настанови на виховання, освіту дітей, наявність протиріч в уявленнях про мету, завдання виховання, закономірності психічного розвитку дитини – все це негативно впливає на стабільність молодого сім'ї та повноцінне становлення особистості дитини, посилює емоціональне напруження в сім'ї та в цілому негативно відбивається на розвитку дітей. Саме тому необхідним є новий підхід до проблеми взаємодії ЗДО і сім'ї.

Державна політика в галузі освіти підкреслює провідну та важливу роль сім'ї у вихованні молодого покоління. Зокрема, у ст. 3 п. 2 Закону України «Про дошкільну освіту» передбачено: «Держава надає всебічну допомогу сім'ї у розвитку виховання та навчання дитини; ... піклується про збереження та зміцнення здоров'я, психологічний і фізичний розвиток дітей».

У ст. 6 Закону України «Про дошкільну освіту» окреслено такі основні принципи дошкільної освіти:

- єдність виховних впливів сім'ї та закладу дошкільної освіти;
- наступність і перспективність між дошкільною і початковою загальною освітою;
- доступність для кожного громадянина освітніх послуг, що надає система дошкільної освіти;
- рівність умов для реалізації задатків, нахилів, здібностей, обдарувань різнобічного розвитку, виховання, навчання та оздоровлення дітей;
- світський характер дошкільної освіти;
- особистісно-орієнтований підхід до розвитку особистості дитини;
- демократизація та гуманізація педагогічного процесу;

- відповідність змісту рівня та обсягу дошкільної освіти до особливостей розвитку та стану здоров'я дітей дошкільного віку.

У ст. 8 Закону України «Про дошкільну освіту» визначені певний обов'язок та роль сім'ї у дошкільній освіті:

1. Сім'я зобов'язана сприяти здобуттю дитиною освіти у дошкільних та інших навчальних закладах або забезпечити дошкільну освіту в сім'ї відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти.
2. Відвідування дитиною закладу дошкільної освіти не звільняє сім'ю від обов'язку виховувати, розвивати і навчати її в родинному колі.
3. Батьки або особи, які їх замінюють, відповідають перед суспільством, державою за розвиток, виховання та навчання дітей, а також збереження їх життя, здоров'я, людської гідності.

У Базовому компоненті дошкільної освіти України визначено, що: «Дошкільна освіта є самостійною системою, обов'язковою складовою освіти в Україні, яка гармонійно поєднує сімейне та суспільне виховання. Найпершим суспільним середовищем для дитини стає заклад дошкільної освіти, метою якого є забезпечення гармонійного розвитку особистості дитини, її фізичного і психічного здоров'я виховання ціннісного ставлення до природного й соціального довкілля, до самої себе, формування механізмів соціальної адаптації...

Базовий компонент дошкільної освіти спрямовує зусилля батьків, педагогів, психологів на розвиток творчого потенціалу дитини, що має свої особливості у дошкільному дитинстві на своєчасне підтримання досягнень індивідуальної своєрідності неповторного життєвого шляху дитини, забезпечення психолого-педагогічного супроводу розвитку дитини у дошкільні роки...»

Методична служба як основний елемент в опануванні педагогами конструктивної взаємодії з батьками

Потребу у взаємодії щодо виховання дітей відчувають сьогодні і педагоги, і батьки.

Однак на практиці переважають рестриктивна (обмежена), рідше деструктивна (та, яка підтримує) і розвивальна взаємодія між батьками і педагогами.

Причини обмеженої взаємодії:

на рівні управління ЗДО:

- збереження традиційних парціальних відносин із сім'єю;
- відсутність нових підходів до побудови динамічної взаємодії, а відтак – неготовність орієнтувати педагогічний колектив на сучасні методи спілкування з батьками;
- відсутність розуміння цінності якісного управління цим процесом;

на рівні педагогічного колективу:

- низький рівень розуміння зв'язку між розвитком дитини і розвитком сім'ї;
- низький рівень розвитку діалогічного спілкування у взаєминах з батьками;
- відсутність необхідних знань та навичок організації спільної діяльності з батьками щодо виховання дітей;

на рівні сім'ї:

- захист свого сімейного світу від стороннього втручання;
- традиційне ставлення до дошкільного закладу як до інституту, що обслуговує сім'ю, а також який виконує функції виховання;
- вибір форм і змісту спілкування, що пропонує дошкільний заклад через відсутність досвіду спільної з педагогами проектної діяльності.

Прагнення змінити традиційну ситуацію в розвитку взаємин педагогів і батьків спонукає методичні служби дошкільних закладів до пошуку засобів розв'язання цієї проблеми.

Методична служба дошкільного закладу має своєчасно відстежувати досягнення і проблеми педагогічного колективу в цілому і кожного вихователя зокрема в процесі опанування актуального виду взаємодії, надавати необхідну підтримку в подоланні труднощів.

За підтримки методичної служби вони стають здатними до взаємодії з сім'єю. Педагоги повинні прагнути підтримувати сім'ї незалежно від їх соціально-економічного статусу і рівня культури, оскільки провідними є ідеї гуманності та мультикультури.

Вивчення сім'ї, її виховного потенціалу – завдання складне, що разом повинні розв'язати психолог, соціальний педагог та вихователі. Координує їх дії методична служба.

Критерії характеру сімейного виховання:

1. Склад сім'ї, професії та освітній рівень батьків, а також інших дорослих членів родини.
2. Загальна сімейна атмосфера, особливості взаємин між членами сім'ї, звертання одне до одного, характер стосунків, побоювання батьків.
3. Мета виховання дитини.
4. Стиль взаємин з дитиною.
5. Психолого-педагогічні знання, практичні вміння батьків.
6. Особливості сімейного виховання (розподіл бюджету, часу, сімейне дозвілля, роль сім'ї в передаванні культурного досвіду).
7. Ставлення сім'ї до дошкільного закладу.

Інформацію про особливості родини можна отримати за допомогою різноманітних методів, з-поміж яких найпоширенішими є анкетування, бесіди і спостереження.

Методи вивчення родини – це інструменти, за допомогою яких накопичують, адаптують, узагальнюють дані, що характеризують родину,

виявляють зв'язки та закономірності у вихованні дітей. Пропонуючи педагогам ЗДО використовувати сучасні методи, методична служба акцентує їх увагу на вивченні та коригуванні педагогічної позиції батьків водночас.

Взаємодія педагогів з родиною:

- соціально-педагогічна діагностика родини;
- виявлення педагогами зон особливої уваги (загальних і приватних проблем родини), спільне з батьками осмислення результатів дослідження;
- спільне створення проекту і плану дій із прогнозуванням результатів для дитини, педагога, батьків;
- виконання плану дій, спостереження за взаєминами «батьки-діти-педагоги»;
- оцінювання педагогами і батьками отриманих результатів, порівняльний аналіз.

Паралельно методична служба відстежує якість взаємодії педагогів з батьками:

1. Вивчення професійних компетенцій педагогів (у системі «дошкільний заклад-родина»).
2. Виявлення зон особливої уваги методичної служби, спільне з педагогами обговорення проблем, створення проекту й плану дій щодо їх розв'язання.
3. Виконання плану, відстеження результатів.
4. Оцінювання результатів учасниками взаємодії, порівняльний аналіз.

Педагогічний колектив повинен розуміти необхідність постійного оцінювання якості взаємодії з родиною.

Подолати бар'єри на шляху розвитку взаємодії з родиною допомагають семінари-практикуми, тренінги, участь у проектах, рефлексивні години тощо.

Методичні рекомендації вихователям щодо взаємодії з родинами вихованців

1. Для ефективної взаємодії дошкільного закладу з сім'єю важлива теоретична та практична підготовка вихователя до такої діяльності. У сучасних умовах педагог повинен володіти знаннями з психології сім'ї та батьківсько-дитячих стосунків, сімейної педагогіки та домашнього виховання, основ соціології сім'ї. Педагог повинен уміти реалізовувати методи та прийоми ефективної взаємодії з сім'єю та здійснювати диференційовану психолого-педагогічну просвіту батьків. Основне спрямування співпраці батьків та педагогів – всебічний та гармонійний розвиток дитини, подолання кризи сучасної сім'ї, відновлення традиційних цінностей.
2. Кожна сім'я функціонує за власними законами, за своїми закономірностями розвитку, становленням, розширенням та подоланням криз. Врахування цих знань дозволяє ефективно будувати спілкування з батьками, більш об'єктивно підходити до аналізу ситуацій взаємодії в кожному конкретному випадку. Для організації взаємодії дошкільного закладу і сім'ї необхідно пам'ятати, що особливості сімейного мікро-соціуму можуть виступати як стабілізуючим фактором соціалізації дитини, так і проявами негативних явищ. Враховуючи зазначене, у ході співпраці з сім'єю варто спиратися на соціальне самопочуття сім'ї. Тому важливо систематично вивчати думку самих дошкільників і їх батьків про різні аспекти соціального життя своєї сім'ї.
3. Використання в роботі основних методів вивчення сім'ї (спостереження, анкетування, тестування, використання малюнку, ігрових методів та інші) є важливою умовою реалізації диференційованого підходу до взаємодії з батьками, їхньої психолого-педагогічної просвіти. Вихователь повинен володіти основними методами та прийомами вивчення сім'ї для виявлення соціального портрету сім'ї, визначення основних позицій батька та матері до своєї дитини (батьківський стиль виховання, цінність дитини та інше), вивчення рівня психолого-педагогічної культури сім'ї вихованців, виявлення на-

явності прагнення у батьків до педагогічної просвіти, вивчення думки батьків про діяльність дошкільного закладу, про зміст, методи та прийоми роботи, про результативність педагогічного процесу, про бажання та можливість включитися до освітнього процесу.

4. Педагогу в роботі з сім'єю і в психолого-педагогічній просвіті батьків важливо вибудувати систему, в якій дві сторони взаємодії (ЗДО і сім'я) є рівноправними, рівноцінними і автономними партнерами в забезпеченні всебічного розвитку дитини. Ефективна взаємодія вихователя і сім'ї сприяє підвищенню культури спілкування кожної із сторін.
5. Кожна творча ініціатива педагога до взаємодії з батьками повинна сприяти зміцненню, збагаченню та оздоровленню емоційних зв'язків дитини з дорослими. Зміст спілкування з батьками підпорядковується єдиній меті – досягненню взаємно щасливих та емоційно здорових стосунків дорослих і дітей. Важливо, щоб зміст спілкування з батьками дошкільників відображав специфіку сімейного виховання, розвиток та соціалізації дошкільника, а не дублював функції та методи суспільного виховання дитини.
6. Розвиток комунікативної культури батьків – обов'язкова умова ефективної взаємодії вихователя з батьками, натомість низький рівень комунікативності, а також відсутність у вихователя здібностей до емпатії, рефлексії та самоконтролю сприяють погіршенню якості ефективності взаємодії з сім'єю.

Орієнтовний зразок плану вивчення сім'ї:

1. Склад сім'ї, професії, освітній рівень батьків, інших дорослих членів сім'ї, які приймають участь у вихованні дитини.
2. Загальна сімейна атмосфера, особливості взаємовідносин між членами сім'ї: стиль звертання один до одного; характер стосунків у сім'ї; своєрідна автономність кожного члена сім'ї.
3. Виховний потенціал сім'ї – культура побуту, режим, форма відпочинку, наявність бібліотеки, музичних інструментів, культура спілкування.

4. Суспільна позиція членів сім'ї – ставлення до соціуму, природи, до трудових і громадських обов'язків.
5. Виховна позиція сім'ї – усвідомлення цілей і завдань виховання, відповідальність за виховання дітей, форми і методи впливу на дітей, рівень педагогічної культури.

Методи діагностування сім'ї надзвичайно різноманітні. Використайте з членами родини та дітьми наступні: бесіда (методика контактної дії), анкетування батьків, малюнок дитини, спостереження, інтерв'ю тощо.

Анкета для батьків

Шановні батьки! Просимо Вас заповнити цю анкету. Вона анонімна, її мета – адаптувати роботу закладу до потреб Вашої дитини.

1. Чи задоволені Ви роботою групи? Якщо ні, чим саме ви не задоволені?
2. Із задоволенням чи без йде Ваша дитина в дошкільний заклад?
3. Чи розповідає Вам дитина ввечері про те, що було цікавого в дитячому садку?
4. Які відгуки про дитячий садок, групу, педагогів Ви частіше чуєте від дитини?
5. Які знання, вміння, навички, на Вашу думку, Ваша дитина повинна набути в дитячому садку?
6. Чи помітили Ви позитивну динаміку в розвитку Вашої дитини з початку відвідування дитячого садка? Якщо так, то як це проявляється?

Напрями педагогічної освіти батьків на основі педагогічної взаємодії

- Діагностика виховного потенціалу сім'ї, психологічного типу матері й батька, пропозиція батькам визначити свій тип на основі психологічної літератури, обговорення та порівняння отриманих результатів.
- Підготовка та пропозиція батькам консультативних матеріалів стосовно інноваційних технологій виховання дошкільників, спільне визначення прийнятих для виховання їхньої дитини.
- Залучення батьків до спільної діяльності з дитиною та організація спільних заходів разом з вихователем групи.
- Дотримання у спілкуванні з батьками педагогічної етики, виваженості, гідності.
 - Спільний з батьками аналіз досягнень та труднощів у вихованні дитини, реалізація спільних проєктів з батьками.

Групи батьків дітей, які відвідують ЗДО

Програмовий зміст. Починати роботу з батьками необхідно з аналізу соціального складу батьків, їх настрою та очікувань від перебування дитини в дошкільному закладі. Проведення анкетування, особистих бесід на цю тему допоможе правильно побудувати роботу з батьками, надати їй ефективності, дібрати цікаві форми взаємодії з родиною.

Групи батьків дітей, які відвідують ЗДО.

Перша група – це батьки, які дуже заклопотані на роботі, яким ЗДО життєво необхідний. Незважаючи на це, вони чекають від нього належного догляду, повноцінного розвитку дитини, оздоровлення, навчання і виховання, а також організації змістовного дозвілля. Ця батьківська група навряд чи зможе через зайнятість активно відвідувати консультації, семінари, тренінги. За правильної організації взаємодії вони із задоволенням удома виготовлять разом із дитиною сімейну роботу на конкурс тощо.

Друга група – це батьки зі зручним графіком, які мають дідусів та бабусь, що допомагають у вихованні дітей. Діти із таких сімей могли б не відвідувати ЗДО, але батьки не хочуть позбавляти дитину можливості спілкуватися з однолітками, розвитку та навчання. Завдання вихователя: не допустити, щоб ця батьківська група залишалася пасивними спостерігачами, слід активізувати їх педагогічні вміння, залучити до активної участі у житті ЗДО.

Третя група – це сім'ї, у яких мама не працює. Ці батьки також чекають від ЗДО цікавого спілкування для дитини, отримання навичок поведінки в колективі, дотримання режиму дня, навчання та розвитку. Завдання вихователя: призначити з цієї батьківської групи енергійних мам, які стануть членами батьківських комітетів й активними помічниками вихователів. Від цієї групи можна очікувати на допомогу в підготовці батьківських зборів, проведення свят, конкурсів тощо.

Принципи взаємодії з батьками

Принципи взаємодії з батьками:

1. Доброзичливий стиль спілкування педагогів із батьками. Позитивне налаштування на спілкування є тим самим міцним фундаментом, на якому заснована вся робота з батьківським колективом.
2. Індивідуальний підхід необхідний не лише в роботі з дітьми, але і з батьками. Вихователь, спілкуючись з батьками, має відчувати ситуацію, їх настрій, своєчасно підтримати чи заспокоїти, надати пораду або дієву допомогу.
3. Співпраця, а не наставництво. Сучасні батьки – це здебільшого освічені та свідомі батьки, тому позиція настанов і звичайної пропаганди навряд чи буде успішною. Значно ефективним буде створення атмосфери взаємодопомоги та підтримки родини у складних педагогічних ситуаціях, демонстрація зацікавленості колективу ЗДО в проблемах кожної родини.
4. Ґрунтовна підготовка до проведення заходів із батьками. Головне в цій роботі – якість, а не кількість окремо взятих, не пов'язаних між

собою заходів. Недостатньо підготований захід може негативно вплинути на імідж закладу в цілому.

5. Динамічність. ЗДО повинен розвиватися, а не функціонувати, бути мобільною системою, швидко реагувати на зміни соціального складу батьків, їх потреби і виховні запити. Залежно від цього мають змінюватися форми і напрями роботи з родиною.

Основні завдання ЗДО у роботі з батьками:

1. Вивчення родини дитини.
2. Залучення батьків до активної участі в житті ЗДО.
3. Вивчення сімейного досвіду виховання і навчання дітей.
4. Просвіта батьків щодо педагогіки і дитячої психології.
5. Надання різнопланової допомоги та підтримки.

Отже, робота з батьками – це складова важливої та складної роботи вихователя, що потребує постійного підвищення професійного рівня, передбачає надання батькам допомоги в сімейному вихованні дітей та створенні необхідних умов для навчання і розвитку.

Моніторинг ефективності роботи педагога ЗДО з родиною

Моніторинг ефективності роботи педагога ЗДО з родиною – це система збирання, збереження, опрацювання та поширення інформації, що забезпечує спостереження за станом взаємодії ЗДО з родиною та прогнозування можливих умов, засобів і методів його поліпшення.

Мета дослідження – отримання інформації про ефективність роботи педагога з батьками вихованців.

Об'єкт моніторингу – взаємодія вихователя з родиною.

Зважаючи на модель компетентності педагога, запропоновану В. Сластьоніним, і на технології мотиваційного програмно-цільового управління, розроблені І. Шалаєвим, можна визначити такі критерії оцінювання роботи вихователя з родиною:

- рівень володіння вихователем знаннями щодо роботи з родиною;
- процес діяльності педагога з родиною;

- результативність цієї діяльності.

Оцінює діяльність педагога, його ділові якості адміністрація ЗДО та колеги по роботі. Крім того, вихователь має право під час підбиття підсумків дослідження враховувати і власне оцінювання своєї діяльності. Тобто моніторинг відбувається відкрито.

Оцінювати роботу також можуть батьки дітей. Усі, хто бере участь в опитуванні, заповнюють оцінний лист єдиного зразка.

Оптимальна періодичність вимірювань упродовж навчального року – квартальна або піврічна.

Для ознайомлення педагогічного колективу з проведеною роботою в ЗДО і накопиченим досвідом результати моніторингового дослідження оприлюднюються на засіданні педагогічної ради, нараді за участі завідувача у вигляді публікацій.

Зміст освіти закладів дошкільної освіти, визначений Базовим компонентом дошкільної освіти, забезпечується шляхом реалізації чинних державних та авторських парціальних програм.

Освітній процес будується відповідно до основних освітніх напрямів Базового компонента: «Особистість дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Дитина в природному довкіллі», «Гра дитини», «Дитина в соціумі», «Мовлення дитини», «Дитина у світі мистецтва». Цілеспрямований виховний процес неможливий без передбачення його результатів, що налаштовує педагогічних працівників на організацію діяльності щодо дослідження умов, процесів, результатів дошкільної освіти.

На сьогодні поняття «якість дошкільної освіти» не має єдиного значення, тому кожний заклад дошкільної освіти і його керівник намагається самотужки розв'язати проблеми оцінювання якості дошкільної освіти і віднайти відповіді на такі актуальні запитання:

1. Від чого залежить результативність роботи ЗДО?
2. Як підвищити якість дошкільної освіти?
3. Як виміряти якість дошкільної освіти?

Зважаючи на те, що в наукових дослідженнях відсутня єдина система параметрів, критеріїв оцінювання і показників якості дошкільної освіти, перед педагогами давно постала проблема опанування процедури оцінювання результатів діагностичних досліджень. Для сучасної дошкільної освіти характерною є варіативність освітніх програм: «Українське дошкілля», «Дитина в дошкільні роки», «Дитина», «Я у Світі» та ін. Кожна з них визначає свої завдання щодо засвоєння дітьми програми за всіма освітніми напрямками; висуває свої вимоги до знань, які повинна отримати дитина, результатів, яких планується дістати, та інтегративних якостей дошкільників.

Проте кожна з програм відповідає концептуальним принципам і змісту Базового компонента дошкільної освіти, а структурні складові будь якої програми у своєму змісті відбивають освітні лінії Базового компонента дошкільної освіти. Тож педагогам закладів дошкільної освіти буде зручно здійснювати моніторинг і узагальнювати його результати за освітніми лініями. Та спершу для цього необхідно визначити методику діагностування, у чому допоможе моніторинг.

Моніторинг – це система організації збирання, зберігання, обробки і розповсюдження інформації про діяльність педагогічної системи, яка забезпечує безперервне стеження за її станом і прогнозування розвитку.

Стосовно до закладу дошкільної освіти, можна сказати, що моніторинг дозволяє здійснити експертизу якості освітніх послуг з метою управління системою освіти, своєчасного попередження несприятливих, критичних або недопустимих ситуацій у сфері дошкільної освіти.

Моніторинг якості дошкільної освіти в ЗДО може відбуватись за різними напрямками. Одним із них є моніторинг освітньої діяльності, який проводять щороку відповідно до основної освітньої програми розвитку закладу. За допомогою цього моніторингу педагоги ЗДО визначають рівень реалізації концепції розвитку ЗДО; стан здоров'я вихованців та рівень їхнього фізичного і психічного розвитку; готовність дітей старшого дошкільного віку до школи; відповідність предметно розвивального середовища державним стандартам.

Механізмами моніторингу є:

- 1) умови, які забезпечують якість педагогічного процесу (кадри, предметно розвивальне середовище);
- 2) відповідні діагностичні методики;
- 3) методи, використання яких дозволить отримати необхідний обсяг інформації за певний проміжок часу.

В умовах сьогодення постала необхідність проведення моніторингу якості освітнього процесу, результатів засвоєння матеріалу чинних освітніх програм, формування життєвої компетентності дітей дошкільного віку відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти. Аналіз рівня засвоєння дітьми програмового матеріалу завжди був невід'ємною складовою діяльності вихователів, музичних керівників, інструктора з фізичної культури та інших спеціалістів. Кожному вихователеві, музичному керівникові, вчителю логопеду, інструктору з фізичної культури важливо не просто провести діагностику, а й зробити висновки за результатами: що досягнуто дітьми, над чим потрібно попрацювати, які методи і прийоми допоможуть розв'язати проблеми і підтримати досягнення дітей.

Після проведення моніторингу потрібно обробити й узагальнити всі результати, за якими можна простежити розвиток не лише однієї дитини, а й групи загалом.

Моніторинг якості дошкільної освіти дозволяє визначити успішність і результативність освітньо-виховного процесу відповідно до державних стандартів; сприяє підвищенню професійної компетентності педагогічних працівників; сприяє доцільному управлінню якістю стану освітнього процесу в закладі; прогнозує перспективи розвитку ЗДО та підвищує його імідж.

Педагогічні працівники закладу дошкільної освіти, здійснюючи моніторингові дослідження щодо рівня розвитку компетенцій дошкільників, використовуючи підготовлений інструментарій (анкети, кваліметричні моделі, діагностичні карти), оцінюють результативність освітньо-виховного процесу та виявляють фактори, що впливають на його ефективність. Саме освітній моніторинг, за допомогою якого відстежують

динаміку змін в освітній системі, допомагає спрямувати її розвиток на запланований результат.

У закладі дошкільної освіти *моніторинг* якості дошкільної освіти може бути здійснений за *такими напрямками*:

- моніторинг освітньої діяльності;
- моніторинг роботи з кадрами;
- моніторинг додаткових освітніх послуг;
- моніторинг управлінської діяльності;
- моніторинг взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї.

Моніторинг освітньо-виховного процесу передбачає відстеження процесів і використання результатів під час поточних спостережень освітньо-виховного процесу; проектування інноваційного розвитку освітньо-виховного процесу; виявлення ефективних педагогічних технологій, що впроваджуються в навчально-виховний процес; залежність результатів якості освітньої діяльності від професійної компетентності педагогів.

Моніторингові дослідження *допоможуть* адміністрації закладу дошкільної освіти організувати управлінську діяльність, що сприятиме здійсненню освітнього процесу відповідно до державних стандартів, враховуючи особистісний розвиток дітей дошкільного віку, і творчому зростанню педагогічних кадрів.

Саме моніторинг дозволить здійснити *експертизу якості освітніх послуг* у закладі дошкільної освіти з метою управління системою освіти, оцінки можливостей подальшого розвитку закладу та своєчасного попередження критичних і недопустимих ситуацій.

Моніторинг якості освіти в закладі дошкільної освіти – це комплексна система дій зі збирання даних (діагностики) про суб'єкти освітнього процесу (дітей, батьків, педагогів, представників адміністрації), їхні інтереси; запитів про розвиток, оцінку та аналіз даних; розробки першочергових впливів для досягнення найперших результатів в освіті дітей.

Моніторинг – це засіб контролю за освітнім процесом, форма організації збирання, зберігання, обробки та розповсюдження інформації про діяльність педагогічного колективу ЗДО, що забезпечує безпере-

рівне стеження за станом освітньої роботи і прогнозування розвитку дошкільної освіти.

Метою моніторингу є вивчення стану реалізації завдань Базового компонента дошкільної освіти, стану організації освітнього процесу в ЗДО.

Завдання моніторингового дослідження:

1. Виявити якість практичної реалізації завдань Базового компонента дошкільної освіти й отримати об'єктивну інформацію про якість дошкільної освіти, а також прогнозувати її розвиток.
2. Дослідити рівень засвоєння програмового матеріалу дошкільниками відповідно до Базового компонента дошкільної освіти та освітньої програми ЗДО.
3. Здійснити порівняльний аналіз відповідності фактичних результатів освітньої діяльності ЗДО кінцевій меті – вимогам Державних стандартів дошкільної освіти та освітньої програми.
4. Визначити чинники, що сприяють покращенню виконання освітньої програми в ЗДО.
5. Надати рекомендації педагогам і батькам дошкільників щодо визначення шляхів покращення якості дошкільної освіти, спираючись на результати моніторингу.

До об'єктів моніторингу зараховують:

- інформацію про учасників освітнього процесу (педагогів, дітей, батьків), зокрема про стан їхнього здоров'я, соціальний захист, умови життя та виховання, рівень задоволення потреби в освітніх послугах;
- навчально-методичне, матеріально-технічне, нормативно-правове, кадрове забезпечення освітнього процесу;
- результати освітнього процесу (навчально-пізнавальної, творчої, ігрової діяльності дітей тощо).

Отже, учасниками моніторингу є всі суб'єкти освітнього процесу (педагоги, діти, батьки).

Методи моніторингу:

- статистичні обстеження;
- експертні опитування педагогів, дітей, батьків;

- вивчення документації педагогів;
- метод аналізу результатів педагогічної діагностики дітей;
- методи обробки та накопичення інформації;
- методи математичної статистики.

Використання технології моніторингу потребує проведення низки організаційних заходів після опрацювання **нормативно-законодавчої бази** щодо здійснення моніторингових досліджень у закладі дошкільної освіти.

- Закон України «Про дошкільну освіту» (ст. 22).
- Постанова Кабінету Міністрів від 14.12.2011 № 1283 «Про затвердження порядку проведення моніторингу якості освіти».
- Лист Міністерства освіти і науки України від 06.11.2015 № 1/9535 «Про визначення рівня розвитку дитини старшого дошкільного віку за допомогою кваліметричної моделі».
- Наказ МОН України від 17.06.2013 № 772 «Про затвердження орієнтовних критеріїв оцінювання діяльності дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладів».
- Наказ по ЗДО «Про організацію проведення моніторингу в ЗДО».
- Наказ по ЗДО «Про підсумки проведення моніторингових досліджень».

Методичні рекомендації щодо оцінювання рівня розвитку дитини старшого дошкільного віку за допомогою кваліметричної моделі.

Якість дошкільної освіти визначають за багатьма параметрами, основними з яких є цілісний гармонійний розвиток дитини дошкільного віку та її готовність до наступної ланки освіти – початкової школи – і життя в сучасному соціумі. Отримати цілісне уявлення про рівень розвитку та вихованості дитини і співвіднести фактично досягнені результати з очікуваними, що необхідно для коригувально-розвивальної роботи з дітьми, дає змогу кваліметричний підхід до організації освітнього моніторингу оцінювання якісних показників за допомогою кількісних балів (за методикою доктора педагогічних наук Г. Єльнікової). Крім того, такий підхід сприяє створенню оптимальних умов для найбільш повного розкриття потенційних можливостей кожної дитини.

Факторами оцінювання є очікувані кінцеві результати набуття компетенції випускником закладу дошкільної освіти перед його вступом до школи, зазначені у змісті освітніх ліній Базового компонента дошкільної освіти: фізичний розвиток і здоров'я дитини; соціальний розвиток; екологічний розвиток; предметно-практична діяльність і художньо-естетичний розвиток; ігрова діяльність; сенсорно-пізнавальний розвиток; мовленнєвий розвиток.

Кожен фактор має критерії, що відповідають тим видам компетенції, яких набувають діти в межах зазначеного фактора. Оцінюють кожен критерій у балах (від 0 до 4) залежно від рівня сформованості відповідної компетенції та біологічної зрілості. Для оцінювання критеріїв використовують такі методи, як спостереження, бесіда, аналіз результатів діяльності дитини.

Невід'ємною складовою системних моніторингових досліджень є кваліметрична модель оцінювання рівня розвитку та вихованості дитини дошкільного віку (далі – кваліметрична модель). Вона містить фактори, критерії і показники такого оцінювання.

Кваліметрія – це наука про методи кількісного оцінювання якості (від латинського «*Qualis*» – якість і давньогрецького «*Μετρέω*» – вимірювати).

Сутність кваліметричного підходу полягає в тому, що будь-яке якісне явище можна розкласти на фактори та критерії, які допомагають розкрити це явище; визначити вагомість факторів, тобто їх пріоритетність, та оцінити кожний критерій у межах від 0 до 4 чим вищий рівень розвитку того чи іншого критерію, тим вища його оцінка.

Кваліметрична модель містить:

- протокол оцінювання рівня розвитку дитини старшого дошкільного віку (далі – Протокол);
- кваліметричну модель оцінювання рівня розвитку дитини старшого дошкільного віку (далі – Програма);
- діаграму з показниками невикористаних резервів розвитку дитини старшого дошкільного віку (далі – Діаграма);

- портрет розвитку дитини (далі – Портрет) з результатами моніторингу рівня розвитку дитини старшого дошкільного віку.

Кваліметрична модель передбачає здійснення оцінювання на початку і в кінці навчального року. Якісні показники оцінюють за допомогою кількісних балів. Під час внесення показників до програми всі розрахунки відбуваються автоматично і відбиваються на Діаграмі та в Портреті.

Здійснюючи експертизу, вихователі заповнюють Протокол, у якому в балах оцінюють компетенції дітей, орієнтуючись на зміст Базового компонента дошкільної освіти (знає, обізнана, розуміє, усвідомлює, здатна, дотримується, застосовує, виявляє ставлення, оцінює).

Орієнтовні показники оцінювання критеріїв:

4 бали – компетенція сформована в повній мірі;

3 бали – компетенція сформована в достатній мірі;

2 бали – компетенція сформована посередньо;

1 бал – компетенція сформована мінімально;

0 балів – компетенція не сформована.

Аналізуючи оцінки, наведені в моделі, можна одразу зробити висновки про те, які складові потребують доопрацювання. Так, завдяки аналізу за кожним критерієм чітко простежуються слабкі сторони, конкретні напрями, над якими педагог має попрацювати, щоб підвищити якість своєї роботи над розвитком компетенції кожної дитини. Подібне оцінювання може здійснювати як сам педагог, так і вихователі-методист закладу дошкільної освіти.

Для ефективного планування роботи з дітьми в старшій групі рекомендують здійснювати оцінювання розвитку дітей на початку навчального року у вересні-жовтні (перше оцінювання). За результатами оцінювання доречно скоригувати план роботи, щоб приділити належну увагу тим компетенціям, які в дітей недостатньо сформовані. За результатами першого оцінювання керівник закладу освіти не повинен приймати жодних управлінських рішень, оскільки перевірку здійснюють виключно для корекції освітньої діяльності вихователя.

Друге оцінювання розвитку дітей доцільно проводити у квітні травні.

За його результатами визначають сумарний кінцевий показник рівня розвитку та вихованості дитини старшого дошкільного віку. При цьому Діаграма дасть змогу з'ясувати невикористані резерви розвитку дитини. Ці та інші матеріали моніторингу можуть бути використані для забезпечення наступності між дошкільною та початковою ланками освіти.

Звертаємо увагу на те, що використання кваліметричної моделі оцінювання розвитку дитини старшого дошкільного віку можливе лише за наявності комп'ютера та за бажанням педагогічного колективу закладу.

Комп'ютерну програму оцінювання рівня розвитку дитини старшого дошкільного віку розміщено на офіційному сайті Міністерства освіти і науки.

України за посиланням: <http://mon.gov.ua/activity/education/-doshkilna/norm-baza.html>.

Протокол

оцінювання рівня розвитку дитини старшого дошкільного віку

ЗДО: _____

Вихованець: _____

1 – оцінювання; 2 – оцінювання (потрібне підкреслити)

Фактор	Критерій	Бали оцінювання
I. Фізичний розвиток і здоров'я дитини	1 Біологічна зрілість (вага, зріст) 2. Здоров'язбережувальна компетенція 3. Особистісно-оцінна компетенція	
II. Соціальний розвиток	4 Родинно-побутова компетенція 5 Соціально-комунікативна компетенція	
III. Природничо-екологічний розвиток	6 Природничо-екологічна компетенція	
IV. Предметно-практична діяльність і художньо-естетичний розвиток	7 Предметно-практична компетенція 8 Художньо-продуктивна компетенція	
V. Ігрова діяльність	9. Ігрова компетенція	
VI. Сенсорно пізнавальний розвиток	10 Сенсорнопізнавальна компетенція 11 Математична компетенція	
VII. Мовленнєвий розвиток	12 Комунікативна компетенція 13 Мовленнєва компетенція	

Критерії оцінювання:

4 бали – компетенція сформована в повній мірі;

3 бали – компетенція сформована в достатній мірі;

2 бали – компетенція сформована посередньо;

1 бал – компетенція сформована мінімально;

0 балів – компетенція не сформована.

Дата: «__» _____ 20__ рік

Педагоги: _____

(П.І.Б.)

(підпис)

(П.І.Б.)

(підпис)

Запитання для самоперевірки

- 1. Охарактеризуйте групи батьків дітей, які відвідують ЗДО.*
- 2. В чому полягає сутність принципів взаємодії з батьками.*
- 3. Моніторинг ефективності роботи педагога ЗДО з родиною.*
- 4. В чому полягає сутність проведення моніторингу ЗДО.*
- 5. Дати характеристику поняття «якість послуг дошкільного закладу».*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ РІЗНОЇ СТАТТІ

- *Статева вихованість дошкільника як складова його особистісного зростання.*
- *Психолого-педагогічні дослідження щодо статевого виховання дітей дошкільного віку.*
- *Базовий компонент та чинні програми розвитку, виховання та навчання дітей щодо статевого виховання дітей дошкільного віку.*

Статева вихованість дошкільника як складова його особистісного зростання

Одним із завдань дошкільної освіти є інтеграція дітей у сучасну систему соціальних стосунків. Питання статевого виховання набувають своєї сили починаючи уже із закладу дошкільної освіти. Сучасні діти мають оволодівати відповідним рівнем статевої грамотності, здобувати досвід щодо сімейних стосунків і розширювати уявлення про взаємини між представниками різної статі. Статеве виховання дітей старшого дошкільного віку на сьогодні є одним з важливих і складних завдань освітньо-виховної роботи з дітьми. Результатом статевого виховання дітей дошкільного віку є формування у них статевої вихованості.

У Базовому компоненті дошкільної освіти вихованість розглядається як важливий показник результатів освітньо-виховної роботи. Задля забезпечення відповідних досягнень у вихованні дитини виділено освітню лінію «Дитина в соціумі», рівень засвоєння якої визначено у змісті соціально-комунікативної компетенції. Її зміст охоплює обізнаність дитини з елементарними соціальними та морально-етичними нормами міжособистісних взаємин, уміння дотримуватися їх у спілкуванні, поведінці. Однак готовність до взаємодії з довколишнім світом передбачає не лише вміння дитини орієнтуватися у світі людських взаємин, мати ціннісну етичну орієнтацію, але й передбачає також здійснення дорослим її статевого виховання.

Під статевою вихованістю Н. Попова розуміє інтегративну якість особистості, яка являє собою сукупність достатньо сформованих особистісних якостей, в узагальненому вигляді відображаючи систему соціальних відношень через призму статевої належності.

О. Кононко зазначає, що статева вихованість необхідно розглядати як такий рівень розвитку особистості, який засвідчується узгодженістю знань, ставлення та поведінки дошкільника, збалансованістю його статевої свідомості й поведінки, сформованістю суспільно значущих якостей. О. Василенко визначає статева вихованість як властивість особистості, яка характеризується наявністю моральних цінностей і якостей та рівнем сформованості статевої культури дитини. Дослідниця виділяє такі компоненти та показники статевої вихованості: когнітивний (наявність анатомо-фізіологічних знань про людину, розуміння різних понять системи відносин «людина-людина»); емоційно-ціннісний (усвідомлення дитиною власного ставлення до осіб своєї та іншої статі, позиція у міжстатевих взаєминах, ціннісні орієнтації, мотиви, ідеали, переконання) та діяльнісно-поведінковий (готовність особистості до реалізації власних переконань у міжстатевих взаєминах, визначення життєвої позиції, відповідність поведінки статевої належності, вміння взаємодіяти з представниками різних статевих груп). Л. Олійник наголошує на тому, що статева вихованість перш за все проявляється у культурі взаємовідношень між двома статями через гнучкість та мобільність статево-рольової поведінки дитини, з характерними віковими її вміннями.

Аналіз наукових досліджень, присвячених статевому вихованню як педагогічному явищу дозволяє представити його зміст у вигляді структури, яка має в собі ряд взаємозалежних компонентів.

Когнітивний компонент полягає в усвідомленні дитиною своєї статевої належності і незворотності статі, що припускає освоєння визначеного кола знань, становлення системи узагальнених образів й уявлень індивіда про себе як представника певної статі.

Емоційно-ціннісний компонент пов'язаний зі ступенем прийняття дитиною своєї статевої належності, оцінкою нею своїх статевих особ-

ливостей та якостей, прагненням (чи його відсутністю) щось змінити в них, а також з емоційною оцінкою відносин з представниками своєї та протилежної статі.

Поведінковий компонент являє собою велику і різноманітну сферу дій, моделей статево-рольової поведінки, що засвоює дитина: від побутової поведінки до умінь у різних видах трудової і комунікативної діяльності. Цей компонент припускає наявність прагнення в дошкільника поводитися відповідно власним уявленням про чоловічий/жіночий стилі поведінки, конструювання взаємин із представниками своєї і протилежної статі.

Описані компоненти статевої вихованості синтезуються в «образі Я» дитини-дошкільника, що завжди виступає як образ «Я – чоловік (хлопчик)» чи «Я – жінка (дівчинка)». Формування даних образів такі вчені, як Ф. Додсон, Д. Ісаєв, В. Мухіна, Т. Рєпіна, Л. Столярчук, З. Фрейд та ін. розглядають як:

1. Процес ідентифікації з батьками;
2. Умовний зв'язок між наслідуванням зразкам чоловічої і жіночої поведінки та їх соціальне підкріплення;
3. Організацію пізнання соціального світу в ході виконання ролі своєї статі;
4. Процес впливів соціальних очікувань суспільства, що виникають відповідно до конкретної соціально-культурної матриці і знаходять своє відображення в процесі виховання.

Статева вихованість формується в процесі *статевого виховання*.

Статеве виховання це процес систематичного, свідомого, спрямованого впливу на психічний і фізичний розвиток хлопчика (чоловіка) і дівчинки (жінки) з метою оптимізації їх особистісного розвитку і діяльності в усіх, пов'язаних з взаєминах статей, сферах життя. Статеве виховання означає весь процес статевої соціалізації, усі ті спрямовані та спонтанні впливи, що допомагають дитині стати чоловіком чи жінкою, залучають до прийнятої в суспільстві системи статевої ролі і гендерних взаємин у трудовому, суспільному й особистому житті.

У кінці ХХ – початку ХХІ століть поряд із поняттям «статеве виховання» стали використовувати також і поняття «*статеворольове виховання*». Основою для статеворольового виховання стали закономірності соціальної статі, тобто формування *статеворольової поведінки* та якостей особистості відповідно до її статевої належності.

Між трактуваннями понять «статеве виховання» та «статеворольове виховання» існують відмінності. Між поняттями «статеве виховання», «статеворольове виховання» та «гендерне виховання» існує взаємозв'язок.

Статеворольове виховання це довготривалий процес, у ході якого формуються якості, риси характеру та установки особистості, що визначають собою взаємостосунки людини з представниками іншої статі, відповідно до вимог суспільства. В основі статеворольового виховання повинно лежати формування та закріплення таких якостей, як взаємоповага і дружба між дітьми різної статі, усвідомлення статевих особливостей у всіх видах життєдіяльності людини.

Гендерне виховання це цілеспрямований, чітко організований і керований процес формування соціокультурних механізмів конструювання чоловічих та жіночих ролей, поведження, діяльності, психологічних характеристик особистості, запропонованих суспільством своїм громадянам залежно від їх біологічної статі.

Першоосновою статевого виховання дітей дошкільного віку є розвиток у них статевої ідентифікації та диференціації.

Під *статевою ідентифікацією* мається на увазі вміння дитини правильно ототожнювати себе з представниками певної статі, що проявляється в єдності поведінки та самосвідомості індивіда, який відносить себе до певної статі та орієнтується на вимоги відповідно до своєї статевої ролі.

Статева диференціація визначається як відокремлення себе від представників протилежної статі, що проявляється в сукупності генетичних, морфологічних та фізіологічних ознак, на основі яких розрізняють чоловічу та жіночу стать.

Отже, проаналізовані основні поняття взаємопов'язані та впливають одне з одного, дають можливість збагатити розуміння поняття «статева вихованість». Розвиток статевої вихованості передбачає узгодженість знань, ставлення та поведінки дошкільника як представника певної статі, і як неповторної особистості.

Психолого-педагогічні дослідження щодо статевого виховання дітей дошкільного віку

У середині ХХ ст. у нашій країні під впливом соціальної ситуації, яка в ній склалася, розробкою проблеми статевого виховання майже не займалися. Лише в 60 – 70-і роки питання щодо статевого виховання взагалі і, зокрема, виховання дітей дошкільного віку знову набуло своєї актуальності і починає привертати увагу не лише дослідників, а й педагогів і батьків.

На сьогодні продовжує зростати значущість статевого виховання як необхідного компонента успішного розвитку особистості, починаючи з дошкільного віку. На думку більшості науковців, статево виховання дітей не повинно бути стихійним, а має здійснюватися систематично як у закладі дошкільної освіти так і у сім'ї.

Питанням статевого виховання велику увагу приділяли такі видатні вчені: П. Блонський, Дж. Локк, А. Макаренко, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, В. Сухомлинський та ін. На сьогодні проблему статевого виховання розглянуто у працях Т. Говорун, Д. Ісаєва, В. Кагана, О. Кононко, В. Кравця, О. Кузнецової, Л. Олійник, Ю. Савченко та ін.

Як зазначає К. Абрагам, статево виховання дитини починається ще до її появи на світ: коли батьки чекають хлопчика чи дівчинки, тобто дитину тієї чи іншої статі. Ці бажання батьків можуть позначитися в подальшому на статевому розвитку дитини у ході неусвідомленого статевого виховання.

Зміст статевого виховання складає все те, що забезпечує виховання цілісної особистості, що здатна адекватно усвідомлювати і переживати свої фізіологічні і психологічні особливості відповідно до своєї

статевої приналежності та встановлювати завдяки дотриманню соціальних і моральних норм оптимальні стосунки з людьми своєї і протилежної статі в усіх сферах життя. Зміст статевого виховання у дошкільному закладі має включати в себе питання статевої відмінностей у природі та людському суспільстві, чоловічих та жіночих соціальних ролей, поняття сім'ї та прав й обов'язків її членів. На його думку, стать – це біологічна відмінність між людьми, що визначається генетичними особливостями клітин, анатомо-фізіологічними характеристиками та репродуктивними функціями.

О. Кононко було виділено *завдання статевого виховання* з огляду їх спрямування на формування індивідуальності дітей 3-7 років, в основі якої міститься статева ідентичність:

1. Допомогти дитині усвідомити свою «Я-ідентичність», яка вміщає типові характеристики статі – анатомічні особливості людського тіла та формування особистого «Я-образу», який пристосовується до соціальних умов та проявляється в них;

2. Сформувати уявлення про етапність у розвитку людини: зародження, народження, дорослішання, старість, закінчення життєвого шляху, у ході яких дитина отримує відповіді на питання, стосовно продовження людського роду, життєвих цінностей;

3. Формувати готовність для виявлення щирості, поваги, партнерських відносин з однолітками обох статей;

4. Розвивати комунікативні уміння для реалізації різних статево-рольових репертуарів в ігрових ситуаціях та реальній життєвій діяльності у закладах дошкільної освіти;

5. Формувати уявлення про поведінку з незнайомими людьми та навички особистої безпеки.

І. Мезеря виділяє такі *завдання статевого виховання*: виховання почуття соціальної відповідальності у взаєминах між статями; виховання прагнення мати міцну щасливу сім'ю, засновану на коханні, повазі й рівності; виховання здатності розуміння інших людей, здатності враховувати специфічні статево-їх особливості в процесі спільної діяльності; виховання

здатності й прагнення оцінювати свої вчинки стосовно інших людей з урахуванням їх статевої приналежності; виховання відповідального ставлення до свого здоров'я й здоров'я інших людей.

Статеве виховання як довготривалий процес будується на певних принципах (Л. Олійник):

1) принцип активності (використовувати будь-які ситуації в життєдіяльності дитини для вироблення у неї правильних установок щодо своєї статі і, відповідно, своєї статевої ролі);

2) принцип реалістичності (статеве виховання має базуватися на реалістичному розумінні статевої диференціації);

3) принцип адресності (у статевому вихованні мають враховуватися не лише вік дитини, а й психічний та фізичний її розвиток, а також соціальний і культурний рівень);

4) принцип неперервності (починаючи з раннього дитинства, процес статевого виховання має зберігати послідовність і наступність);

5) принцип правдивості (інформація, яка надається дитині, має бути правдивою, з урахуванням її віку та можливостей розуміння);

6) принцип довіри (відносини між дитиною та педагогом мають базуватися на довірі; слід серйозно ставитися до інтересів дитини, її бажань та проявів статевої поведінки).

Батьки та педагоги прагнуть розвинути у дітей, насамперед, позитивне емоційне ставлення до своєї статі, почуття гордості за приналежність до неї, відповідні уподобання та інтереси; початкові якості мужності й жіночності і, звичайно ж, добрі взаємини між хлопчиками і дівчатками. Для досягнення такого результату важливо формувати як моральні почуття й уявлення, моральні мотиви поведінки, так навички та вміння, необхідні для реалізації отриманих уявлень, засвоєних знань.

Основними *методами статевого виховання* слід вважати:

- методи формування свідомості особистості;
- методи формування досвіду поведінки;
- методи стимулювання і корекції поведінки.

Із методів формування свідомості особистості І. Мар'єнко виділяє пояснення, навіювання, переконання і приклад. Пояснення передбачає повідомлення дітям певної інформації, роз'яснення значень тих чи інших рис особистості, норм і правил статевої поведінки. Навіювання сприяє актуалізації почуттів, ставлення до певних вчинків. Визначальним засобом навіювання можуть бути яскраві факти, приклади, особистість вихователя. Переконання дає можливість малюкові впевнитися в правильності своїх дій, завдяки цьому знання дитини поєднуються з її почуттями та волею. Провідними прийомами переконання є бесіда, розповідь, доказовість, перегляд слайдів, мультфільмів, створення ситуації співпереживання. Використання методу прикладу має стати одним із головних методів формування дитячої свідомості як у сім'ї, так і в дошкільному закладі. Виховний вплив прикладу – це своєрідна наочність у статевому вихованні дошкільників. Через наслідування вони швидше засвоюють правила статевої поведінки, переконуються в справедливості слів вихователя, батьків, приклад стимулює самовиховання. До методів формування досвіду поведінки належить привчання, вправи, доручення, виховні ситуації. Всі названі методи щоденно використовуються вихователями як на заняттях, так і в повсякденному житті. Вони сприяють вмінню дітей триматися природно, бути терплячими, з повагою ставитися до представника протилежної статі. Ці методи потребують роз'яснення способів поведінки, практичного їхнього показу, організації відтворення показаних дій та неодноразового їхнього повторення. Методи стимулювання і корекції поведінки – заохочення і покарання – здійснюють стимулюючу корекційну функцію. Вони або підтверджують правильність вчинків або засуджують чи корегують.

При використанні методів покарання слід:

- враховувати стать дитини;
- враховувати її стан на момент здійснення негативного вчинку;
- дотримуватися педагогічного такту;
- не карати за незнання (пояснити).

Статеве виховання є невід'ємною частиною морального виховання і пов'язано з низкою педагогічних і спеціальних медичних проблем. Усе, що виховує цілісну особистість, здатну усвідомити спеціальні і моральні норми, свої психологічні особливості і завдяки цьому встановлювати оптимальні стосунки з людьми своєї і протилежної статі, визначає мету статевого виховання. Воно повинно допомогти особистості, що розвивається, освоїти роль хлопчика чи дівчинки, юнака чи дівчини, а надалі – ролі не тільки чоловіка чи жінки, але і чоловіка і дружини, батька чи матері відповідно до суспільно-моральних принципів і гігієнічних вимог.

Освітній компонент статевого виховання дошкільника спрямовується на задоволення цікавості дітей щодо репродуктивної функції дорослої людини, виконання ролі батька-матері. Педагогічно спрямоване статеве виховання дошкільнят дозволяє виробити у дітей стійкий імунітет проти «вуличної» просвіти, сформувати уявлення про відмінність правил чоловічої та жіночої поведінки. Виховна робота з дітьми сприяє засвоєнню нормативних основ дитячої поведінки, виробленню санітарно-гігієнічних навичок, набуттю певного емоційного досвіду міжстатевого спілкування з однолітками. Як результат виховних зусиль сім'ї, дошкільних закладів формуються особливості поведінки, адекватні статевій належності, первісні уявлення про рід і родинне життя, про призначення чоловіка і жінки в сім'ї та суспільстві.

Всі або майже всі онтогенетичні характеристики є не просто віковими, а передусім статево віковими, адже найперша категорія, в якій дитина усвідомлює власне «Я», – це статеві приналежність. А це означає, що психолого-педагогічна наука, як і педагогічна практика, не можуть ігнорувати таку фундаментальну біосоціальну властивість, як стать.

Основними чинниками статевої соціалізації дітей є батьки, інші члени сім'ї (дідусь, бабуся, брат, сестра) та однолітки. Гармонійна повна сім'я сприяє становленню психологічної статі та формуванню адекватних статево-рольових уявлень, засвоєнню статевих ролей та цінностей, стимулює процес ідентифікації дитини з особою своєї статі, передусім із батьком або матір'ю. Суперечливим і проблемним є процес статевої соціалі-

зації хлопчиків, оскільки «фемінінна педагогіка» сім'ї та дитячого садка ускладнює формування адекватних статево-рольових уявлень і маскулінної статево-рольової ідентифікації, гальмує засвоєння дошкільником «чоловічих» статево-рольових і цінностей. Несприятливий емоційно-психологічний клімат у сім'ї негативно позначається на статево-рольовій орієнтації дітей обох статей, але особливо небезпечним він є для статево-рольової орієнтації хлопчиків. Статева роль як один із найпоширеніших механізмів дитячого навчання статево визначеної поведінки дістає закріплення й уточнення у спілкуванні й діяльності з однолітками. Дошкільники підкріплюють один в одного адекватну для статі поведінку, а неадекватні статево-рольові уявлення й орієнтація в колі ровесників зникають швидше, ніж за інших обставин. Хлопчики чутливіші за дівчаток до соціального тиску з боку однолітків при невласивій для їхньої статі поведінці.

Таким чином, заклад дошкільної освіти та сім'я, реалізуючи проблему статевого виховання дошкільників, покликані забезпечити повноту і цілісність культурно-освітнього середовища, в якому дитина мала б можливість відкрити для себе свою стать (фізичну, соціальну, поведінкову, рольову та ін.), набути статево-рольовий досвід і сформувати стійкий, позитивний образ «Я – хлопчика» чи «Я – дівчинки».

***Базовий компонент та чинні програми розвитку,
виховання та навчання дітей
щодо статевого виховання дітей дошкільного віку***

Базовий компонент дошкільної освіти – державний стандарт дошкільної освіти – «передбачає засвоєння змісту дошкільної освіти як завершеного етапу, розрахованого на весь період дошкільного дитинства, сформованість мінімально достатнього та необхідного рівня освітніх компетенцій дитини перших 6-7 років життя, що забезпечує її повноцінний психофізичний та особистісний розвиток, соціальну адаптацію та психологічну готовність до навчання у школі. Визначені Базовим компонентом дошкільної освіти вимоги до обсягу необхідної інформації, життєво важливих умінь і навичок, системи ціннісних ставлень до світу та самої себе

є обов'язковими для виконання всіма учасниками освітнього процесу в дошкільних навчальних закладах, незалежно від їх підпорядкування, типу та форм власності».

У освітній лінії «Особистість дитини» зазначено, що під кінець старшого дошкільного віку дитина «..має елементарне уявлення про статеву належність. Орієнтується в ознаках своєї статевої належності, з повагою ставиться до протилежної статі».

Інформація, що стосується результатів статевого виховання подана коротко, автори не вживають поняття «статева вихованість», однак прос-тежується відповідність засвоєних знань та наявних умінь у дітей її компонентам – когнітивному, емоційно-ціннісному та поведінковому.

Програми розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку орієнтують педагогів на здійснення індивідуального та диференційованого підходу до дитини у процесі її виховання. Це неможливо зробити не враховуючи, перш за все, статевої належності дошкільника, якою обумовлюються індивідуальні особливості дитини, її стиль поведінки.

Освітня програма – це єдиний комплекс освітніх компонентів, спланованих і організованих закладом дошкільної освіти для досягнення вихованцями результатів навчання (набуття компетентностей), визначених Базовим компонентом дошкільної освіти.

У програмі «Я у Світі», в межах освітньої лінії «Особистість дитини» у блоці «Розвиток особистості» зазначено, що уже у другому півріччі першого року життя дитина розпізнає стать рідних та близьких людей, по-різному на них реагує. Зазначено, що на третій рік життя «дитина починає усвідомлювати свою статеву належність, називає свою стать, знає основні правила статево-рольової поведінки. Вона володіє елементарними знаннями про особливості хлопчиків та дівчаток, розпізнає представників різної статі різних вікових груп, радіє своїй статевої належності; знає і намагається дотримуватись основних правил догляду за собою як представником певної статі. З допомогою педагога намагається орієнтуватися на зразки соціальної поведінки осіб різної статі». На даному віковому етапі у дитини продовжується формування статевої свідомості та статево-рольової поведінки. З огляду на це, автори програми вважають, що ста-

теве виховання слід починати саме в даному віці і початковим його етапом повинно бути формування вміння дитини правильно визначати свою статеву належність. Тому педагоги мають реалізувати диференційований підхід до освіти хлопчиків і дівчаток. Статеве виховання дітей третього року життя повинно бути спрямоване на розвиток і становлення у них елементарних форм їх статевої свідомості та статеворольової поведінки.

Аналізуючи вікові можливості дітей молодшого та середнього віку, слід зазначити, що дана проблема висвітлена в межах освітньої лінії «Особистість дитини» у блоці «Фізичний розвиток» (складник «Статева ідентифікація та диференціація»). Так, у освітній програмі вказано, що на четвертий рік життя «дитина диференціює людей за ознакою статі, знає, що вона дівчинка (хлопчик), радіє цьому. Вона починає усвідомлювати та розрізняти відмінності у зовнішньому вигляді, будові тіла, поведінці людей різної статевої належності. Все більше цікавиться тим, що відрізняє хлопчика від дівчинки, хлопчика від чоловіка, дівчинку від жінки». На даному етапі у дошкільників закладаються основи статевої свідомості та статеворольової поведінки, формується досвід адекватного поводження в одно – та різностатевому угрупованні.

На п'ятому році життя «дитина починає усвідомлювати постійність своєї статевої належності, її незмінність незалежно від зачіски, одягу, виду діяльності, уподобань. Вона чіткіше визначає переваги своєї статі, радіє їм, розповідає про них іншим, презентує їх оточенню. Дитина все пильніше вдивляється у зовнішній вигляд та поведінку рідних і незнайомих людей різної статі та віку, починає усвідомлювати деякі особливості статеворольової поведінки. За підтримки дорослого дитина намагається дотримуватись деяких соціальних стандартів (хлопчики не плачуть, вони фізично вправніші й сильніші; дівчатка чутливіші, ніжніші)».

У старшому дошкільному віці хлопчики й дівчатка «усвідомлюють свою статеву належність, знаходять у ній переваги, охоче приймають себе як представника певної статі; починають усвідомлювати, що відмінності між хлопчиками та дівчатками стосуються передусім будови тіла, а не довжини волосся, особливостей одягу, поведінки; що бувають схожі на

хлопчиків дівчатка і хлопчики, що нагадують дівчаток. ... розуміють, що будова тіла визначається природою і пристосована для продуктивного функціонування організму». У дітей даного віку уже сформований елементарний досвід статевої поведінки.

Показниками компетентності дитини на кінець дошкільного віку є: «дитина приймає свою статево-рольову належність і радіє їй, поводить себе відповідно до своєї соціальної ролі та статево-рольового стандарту поведінки; (дівчинка виявляє турботу, опікується молодшими, доглядає за ними, наводить порядок, тощо; хлопчик захищає, підтримує, поступується місцем, утримується від плачу, агресії, демонстрації сили), диференціює на малюнку зображення чоловічої та жіночої фігури, типово деталізує та індивідуалізує відповідне зображення».

Таким чином, можна стверджувати, що у даній освітній програмі питання статевого виховання дошкільників детально розглянуто її авторами в освітній лінії «Особистість дитини», надано показники статевої вихованості, які змінюються і доповнюються відповідно до вікових періодів розвитку дитини та характеризуються певними знаннями, емоційно-ціннісним ставленням, поведінковими проявами. На думку розробників програми, статева вихованість є складовою частиною «образу Я» дитини дошкільного віку.

У програмі «Дитина», освітній програмі для дітей від 2 до 7 років, питання статевого виховання частково висвітлено у змісті педагогічної роботи у розділі «Дитина в соціумі». Статево-виховання, на думку авторів програми, полягає у розвитку статево-вікової диференціації дітей, а саме: «вчити орієнтуватися у віці людей: діти, дорослі, літні люди; статі: чоловіки (хлопчики), жінки (дівчатка)». Також зазначено, що у три роки дитина «починає засвоювати гендерні ролі і гендерний репертуар: дівчинка-жінка, чоловік-хлопчик. Вона адекватно ідентифікує себе з представниками своєї статі, має початкові уявлення про власну гендерну приналежність, аргументує її за низкою ознак. У цьому віці діти диференціюють інших людей за статтю, віком... Починають виявляти інтерес, увагу, турботу щодо дітей іншої статі».

У даній освітній програмі в характеристиці особливостей середнього дошкільного віку (5 рік життя), що представлена у розділі «Особистість дитини», надана інформація про результативність гендерного виховання дошкільників: «Діти з 4 до 5 років вже мають диференційоване уявлення про власну гендерну приналежність, аргументують її за низкою ознак; виявляють прагнення до дорослішання відповідно до адекватної гендерної ролі; вони опановують окремі способи дій, що домінують у поведінці дорослих людей відповідно до гендеру». У межах цього ж самого розділу програми зазначено також і про гендерне виховання дітей 5-6 років, що подано таким описом: «... у дитини формується система первинної гендерної ідентичності... У цьому віці діти мають диференційоване уявлення про свою гендерну приналежність за істотними ознаками. Дошкільнята оцінюють свої вчинки відповідно до гендерної приналежності, усвідомлюють необхідність і доцільність виконання правил поведінки у взаєминах з дітьми різної статі відповідно до етикету, ... орієнтуються на соціально схвальні зразки жіночих і чоловічих проявів людей, літературних героїв...». У розділі «Дитина в соціумі» програми у описі змісту педагогічної роботи, сказано, що вихователі у роботі з дітьми повинні продовжувати формувати у них уявлення про статево-рольові стандарти поведінки чоловіків і жінок, хлопчиків і дівчаток.

Діти 7 року життя, відповідно до освітньої програми «...володіють узагальненими поняттями про свою гендерну приналежність, встановлюють взаємозв'язки між своєю гендерною роллю та різними проявами чоловічих і жіночих властивостей. Діти відчувають задоволення та гідність від своєї гендерної приналежності, аргументовано обґрунтовують її переваги».

Таким чином, автори програми «Дитина» більше значення надають гендерному вихованню, інформація щодо якого висвітлена у розділах «Особистість дитини» та «Дитина у соціумі», у той час як простежується тісний його взаємозв'язок із статевим (автори програми зазначають, що починаючи із 3-річного віку формувати у дитини вміння розрізняти людей за їх статтю та віком).

У програмі розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» питання статевого виховання дітей дошкільного віку, починаючи з 3-го року життя розглянуто у межах освітньої лінії «Особистість дитини», у розділі «Здоров'я та фізичний розвиток», складник «Статева ідентифікація та диференціація».

На думку автора програми, робота вихователя з дітьми раннього віку за складником «Статева ідентифікація та диференціація» повинна спрямовуватися на їх самопізнання, усвідомлення власної статі, незворотності своєї статевої належності; формування доброзичливого ставлення до представників своєї та протилежної статі, статевої самосвідомості та початкових навичок статевої поведінки. Показником компетентності є вміння дитини правильно оперувати назвами людських статей.

Діти молодшого дошкільного віку вже мають елементарні уявлення про стать, тому зміст процесу їх статевого виховання у програмі визначено так: «Формувати елементарні уявлення про стать, вміння пояснювати відмінності між представниками різних статей, формувати уявлення про типові риси характеру хлопчика та дівчинки, розповідати про моральні норми взаємин між представниками протилежної статі». Показником компетентності за освітньою лінією «Особистість дитини», що стосується результату статевого виховання, є наявність у молодшого дошкільника вміння розрізняти людей за статтю, віком та усвідомлення того, що людина проходить різні етапи життєвого циклу.

Відповідно до змістового наповнення програми, статево виховання дітей середнього дошкільного віку включає в себе розвиток у дитини статевої ідентифікації та свідомості, формування навичок спілкування з однолітками й адекватної статевої волі завдяки правильній статевої поведінці батьків.

Вікові можливості дитини 6-го року життя (старший дошкільний вік) значно розширюються, порівняно з попередніми віковими періодами, дана особливість стосується і процесу статевого виховання. Так, у даній освітній програмі зазначено, про те що необхідно «підтримувати позитивне ставлення дітей до власної статі. Сприяти набуттю дітьми культури взаємин між статями, засвоєнню моральних норм так, щоб вони стали їх-

німи внутрішніми переконаннями. Виховувати повагу до представників протилежної статі. Вчити враховувати специфічність гендерних особливостей під час спільної діяльності. Формувати в дітей загальноприйнятні риси хлопчиків і дівчаток індивідуальні, ті, в яких виявляється неповторність та індивідуальність особистості», вперше йде мова про методи, якими можуть користуватися вихователі у роботі з дітьми: «... через створення проблемних ситуацій, близьких життєвому досвіду дітей, театралізованих ситуацій, формувати уявлення про те, якими мають бути чоловік і жінка».

Отже, даний напрям роботи висвітлено в межах складника «Статева ідентифікація та диференціація» розділу «Здоров'я та фізичний розвиток», що входить до освітньої лінії «Особистість дитини»; поняття «статеве виховання» та «статева вихованість» автором програми не використовуються; простежується поступове ускладнення змістової наповнюваності програми щодо проблеми статевого виховання, що є характерним для особистісно-зорієнтованого та ціннісного підходу у дошкільній освіті.

Таким чином статеве виховання дітей дошкільного віку як окремий напрямок роботи, найґрунтовніше представлено у програмі «Я у Світі». У програмі «Дитина» від 2 до 7 років самі поняття «стать» та «статева вихованість» не використовуються, більше уваги приділено гендерному вихованню, тож можна стверджувати, що питання статевого виховання, як окремого напрямку роботи з дітьми у даній програмі не висвітлено. Програма «Українське дошкілля» включає даний напрямок в межах освітньої лінії «Особистість дитини»; автори звертають увагу педагогів на усвідомлення дитиною статевої ідентифікації та диференціації.

Отже, складовою особистісного зростання дошкільника є статеве вихованість, яка є результатом статевого виховання. Статеве виховання є необхідним компонентом успішного розвитку особистості, починаючи з дошкільного віку. Зміст статевого виховання складає все те, що забезпечує виховання цілісної особистості, що здатна адекватно усвідомлювати і переживати свої фізіологічні і психологічні особливості відповідно до своєї статевої приналежності. Завдання статевого виховання передбачають

формування індивідуальності дітей 3-7 років, в основі якої міститься статева ідентичність.

Запитання для самоперевірки

- 1. Охарактеризуйте програми виховання та розвитку дітей дошкільного віку щодо статевого виховання.*
- 2. Схарактеризуйте основні методи статевого виховання.*
- 3. Опишіть принципи та методи статевого виховання.*
- 4. В чому полягає сутність статевого виховання та сексуальний розвиток дітей.*
- 5. Яку роль відіграють батьки в становленні статевого виховання.*

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

- *Особливості виховання обдарованої дитини в сім'ї.*
- *Наступність у роботі з обдарованими дітьми.*
- *Критерії за якими можна визначити обдарованість дитини.*

Особливості виховання обдарованої дитини в сім'ї

Проблема виховання обдарованої дитини існує стільки, скільки існує сама педагогіка. В певні періоди людської історії вона диктувалася прагненням панівної верхівки суспільства повністю нівелювати особистість, перетворити цілі народи на слухняних маріонеток. В інші епохи в плеканні неповторної індивідуальності вбачали сенс педагогічної діяльності, перспективу поступу держав і людства в цілому. Кризові, застійні явища в українському суспільстві сьогодні, як і завжди в подібні історичні періоди, породжують попит на обдаровану особистість, котра нестандартно мислить, наділену сильною волею і колосальною працездатністю.

Сьогодні з'являється все більше статей, публікацій, що зачіпають цю тему. Правда, вони всього лише крапля в морі педагогічних проблем, що з'являються у педагогів і батьків обдарованих дітей у наш час.

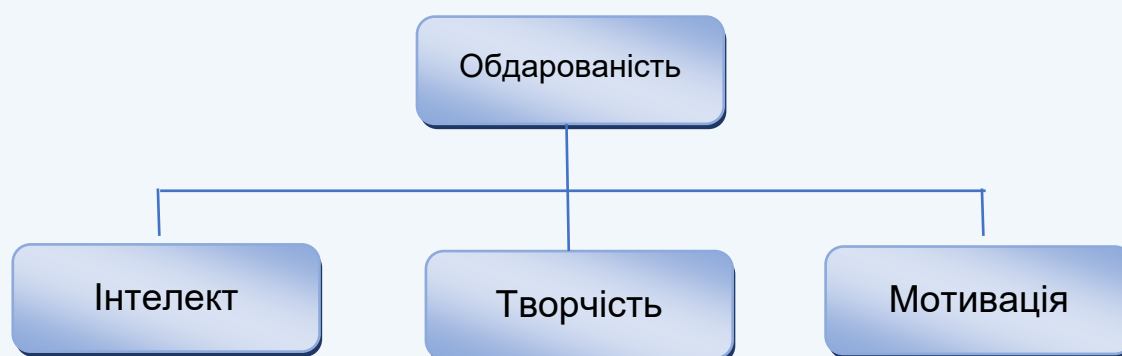

Рис. 2.

Тему виховання обдарованої дитини розробляли безпосередньо чи побіжно практично всі педагоги і психологи різних часів. Попри солідні теоретичні і практичні нароби, у цьому напрямку все ж існують чи-

сленні прогалини, викликані складністю предмета дослідження. Зокрема, відсутні чіткі практичні рекомендації, побудовані на систематизації напрацьованого матеріалу з цієї проблеми.

Критичний аналіз наукових праць і практичного досвіду дає змогу зробити висновки, що рутинне виховання, побудоване на традиційних прийомах, згубно діє на обдаровану натуру. Необхідна індивідуалізація підходу. Які ж критерії визначення талановитої дитини відомі сьогодні?

Теоретична педагогіка для діагностики обдарованості послуговується численними тестами. Системи тестів розроблені в усіх розвинених країнах, адаптовані для міст і сільських місцевостей. В Україні широко використовуються тести Г. Айзенка, Д. Векслера, Л. Занкова, І. Іразека, Н. Левітова, І. Максименка, А. Нечаєва та ін. Проте тести не є універсальним методом визначення обдарованості. По-перше, валідність навіть найточніших із них ніколи не перевищує 80 відсотків. По-друге, провідний вплив на виховання дитини здійснює сім'я, а батьки здебільшого не обізнані в галузі тестування. Як правило, не звертаються до нього у повсякденній роботі шкільні вчителі, вихователі дошкільних установ. Внаслідок цього для практиків придатніші критерії, які можна визначити, безпосередньо спостерігаючи за дитиною. Такі параметри були розроблені наприкінці XIX ст. російським педагогом Г. Рукавишниковим.

Провідним завданням вихователя Г. Рукавишников вважає необхідність помітити вподобання, прагнення, схильності дитини. Дійсно обдарована дитина, як засвідчує досвід, завжди виявляє глибокий інтерес до певних явищ, наполегливість у своїх діях, нерідко наближену до самовпевненості.

Природні нахили яскраво виявляються в іграх дітей. Відомо, що Т. Шевченко змалку любив ліпити з глини, малювати, пізніше – списувати вірші у саморобні, оздоблені візерунками книжечки. Конфуцій у дитинстві надавав перевагу грі в церемонії та жертвоприношення. Галілей, Ньютон, Едіссон з раннього віку захоплювалися виготовленням іграшкових млинів та різних механізмів. Якщо звичайним дітям під час

гри запропонувати іншу гру, вони легко захопляться нею і забудуть попередню. Обдарована ж дитина завжди впевнена, що робить важливу справу, схильна займатися нею регулярно, не дозволяє псувати наслідки своєї праці. В талановитій дитині відразу помітні тонка спостережливість, зосередженість, посидючість, вміння наполегливо переслідувати поставлену мету, самостійність і незалежність у діяльності.

Обдаровані діти, як правило, мимоволі привертають до себе увагу вихователя, і від нього вимагається не стільки активний виховний вплив, скільки своєчасне усунення перепон і можливе сприяння вільному розвитку дитини. Посилена увага до талановитою вихованця у той час, коли йому необхідні повне невтручання, незалежність, шкодять обдарованості.

Протипоказано також насаджувати знання, уміння і принципи, які нівелюють прояви оригінальної думки. Небезпечно вдумливу замкнутість дитини розцінювати як боязкість, засмученість і боротися з нею. Немотивований тиск і нав'язування занять можуть тільки затримувати прояви справжніх природних нахилів.

Примус нерідко викликає в обдарованих, нетрадиційно мислячих дітей неспроможність виявити себе навіть у тих видах діяльності, до яких вони мають схильність. Із життєпису видатних осіб відомо, що Т. Едіссон, А. Ейнштейн, визнавалися у школі найгіршими учнями, і вчителі навіть підозрювали у них розумову відсталість. А. Дістервег наполегливо застерігав проти насильства над дитячою природою, яке випливає з намагань зробити з дитини не те, до чого існує в неї природний потяг.

Проте занадто рання «спеціалізація» і «професіоналізація» у вихованні збіднюють особистість, ускладнюють її подальше життя. Тому на перший план доцільно висувати ідею – гармонійного розвитку сукупності тілесних, душевних і розумових сил людини. Важливим принципом виховання слід визнати також утилітаризм – озброєння дитини знаннями і вміннями, які становитимуть реальну користь у житті і допоможуть вихованцеві посісти достойне місце в суспільстві. Хист реалізується

лише за умови вміння індивіда трудитися. Отже, завдання вчителя – розвивати в обдарованої дитини працьовитість, цілеспрямованість, вміння завершувати розпочату справу, силу волі. Ці якості неможливо сформуванати тільки шляхом зовнішнього впливу, тому виховання потрібно будувати так, щоб спонукати дитину до самовиховання. Відповідно, мистецтво виховання – мистецтво пробудження у вихованця його власних сил Самовиховання й зміцнення волі базується на самоповазі особистості.

Самоповага реальніше за найсуворіші заборони утримає дитину від негативних вчинків, найшвидше розвине вміння володіти собою. Довіра дорослих пробуджує в дитині самоповагу, підносить її у власних очах, спонукає бути достойною цієї довіри. Необхідно надавати дитині не тільки свободу самодіяльності, а й можливість у певних межах обговорювати з дорослими свої наміри. Завдяки такій свободі вихованці пізнають власні сили, виробляють звичку оперувати своїми розумовими, фізичними і моральними ресурсами. В результаті виробляється самоповага і здатність критично оцінювати свої здібності й дії. Д. Локк вважав, що чим раніше ви почнете ставитися до дитини, як до дорослої, тим швидше вона такою буде.

Ознайомлення з різноманітною діяльністю, глибокі та помірно численні враження допомагають інтенсивному розвитку природних задатків людини.

Потрібні для творчості фарби, звуки, форми, рухи талановиті діти знаходять у спілкуванні з природою. Природа ж пробуджує мислення, уяву, фантазію.

Проте творча думка, творча уява розвиваються також під впливом літератури. Відомо, що видатні вчені були схильні змалку до читання наукових книжок. А майбутні поети – дев'ятилітні А. Ахматова, М. Цветаєва, Л. Українка зачитувалися серйозними («дорослими») поетичними творами. Наголошуючи на розвивальній ролі читання, варто навести цікаві, перевірені практикою застереження Г. Рукавишнікова, що викликаний читанням надмірний розвиток уяви робить людей нете-

рпимими до буденної рутини і дріб'язковості. Тому вчитель має урегулювати розвиток уяви, щоб вона не паралізувала волю, характер, не порушувала гармонійного співвідношення між усіма сторонами багатогранного духовного і розумового життя людини.

Сучасні дослідження, проведені відомим психологом А. Баркан, містять цікавий матеріал для доповнення рекомендацій батькам і педагогам з питань виховання обдарованої дитини. А саме: *важливо не ігнорувати унікальності такої дитини, проте і не виказувати надмірних захоплень її обдарованістю*. Не можна перетворювати життя дитини в інструмент задоволення батьківських амбіцій. Необхідно створити всі умови для розвитку таланту, але не насаджувати дитині своїх захоплень та інтересів, не культивувати необхідності будь-що досягти неперевершених результатів, не перевантажувати, не змушувати постійно займатися улюбленою справою.

Все це може відбити бажання цікавитися як улюбленим заняттям, так і будь-чим іншим, стати причиною неврозу, психічного захворювання або ж розвинути в дитини пихатість і претензійність. Потрібно тактовно, делікатно допомагати дитині, розвивати інтерес, навчати терпіння і заохочувати працювати старанно, завершувати почате.

Намагатися зменшити надмірну вразливість обдарованої дитини, вчити достойно програвати і не сприймати невдачу як трагедію; володіти емоціями, робити все, щоб дитина не занижувала своєї самооцінки і водночас не виставляла напоказ свою обдарованість. *Обдарованій дитині здебільшого складно знайти контакт з оточуючими, зокрема, з ровесниками*.

Відповідно, турбота вчителя полягає в тому, щоб допомогти налагодити її стосунки з дорослими і дітьми, створити доброзичливу атмосферу навколо неординарної особистості. Дитину слід навчити бути доброзичливою в колективі, пояснити, що незручно виправляти інших, демонструючи свою освіченість, і постійно стежити за тим, що турбує її, своєчасно бути поруч. Якомога більше надавати уваги фізичній активності також одне з першочергових завдань вчителя.

Обдарована особистість, як правило, сама заявляє про себе, ускладнюючи життя самовпевнених консервативних дорослих, змушуючи їх шукати нестандартні виховні підходи. В ідеалі ж, констатує теоретична і практична педагогіка, кожна розумове повноцінна дитина по-своєму талановита, і вчитель має проникнути у внутрішній світ кожного вихованця.

Недоцільно підганяти всіх дітей під одну мірку. Це призводить до духовного рабства. На думку Г. Песталоцці, навіть однакова любов до дітей не має заступати індивідуальностей. Тому система, орієнтована на виховання обдарованої дитини, позитивно вплине на пробудження і розвиток природних задатків кожної дитини.

Завдяки особливостям поведінки, умінню абстрагувати, ставити цікаві запитання, робити висновки, обдаровані учні привертають до себе увагу.

Науковцями виділено такі характерні особливості обдарованих дітей:

- мають добру пам'ять, добре розвинуте абстрактне мислення;
- як правило, дуже активні й завжди чимось зайняті;
- ставлять високі вимоги до себе, боляче сприймають суспільну несправедливість, у них гостро розвинуте почуття справедливості;
- наполегливі в досягненні результату в галузі, яка їх цікавить; для них характерний творчий пошук;
- хочуть навчатися і досягають у навчанні успіхів, що дає їм задоволення;
- завдяки численним умінням здатні краще за інших займатися самостійною діяльністю;
- уміють фантазувати, критично оцінювати навколишню дійсність і прагнуть зрозуміти суть речей і явищ;
- ставлять багато запитань і зацікавленні в позитивних відповідях на них;
- заняття для них дуже цікаве тоді, коли використовують дослідницький метод;

- виявляють інтерес до читання, мають великий словниковий запас;
- із задоволенням виконують складні й довготривалі завдання;
- завдяки частому звертанню до засобів масової інформації, уміють швидко виділяти найсуттєвіші відомості, самостійно знайти важливі джерела інформації;
- ставлять перед собою завдання, виконання яких потребує багато часу;
- їм притаманне почуття гумору, вони життєрадісні;
- у них перебільшене почуття страху, емоційна залежність.

Виділяють три категорії обдарованих дітей:

1. Діти з ранньою розумовою реалізацією.
2. Діти з прискореним розумовим розвитком.
3. Діти з окремими ознаками нестандартних здібностей.

Діти з ранньою розумовою реалізацією – це діти, у яких за звичайного рівня інтелекту спостерігається особливий інтерес до якогось окремого навчального предмета. Такі діти захоплюються математикою, мовою, літературою, історією, значно випереджаючи ровесників легкістю засвоєння специфіки матеріалу. Заняття з інших предметів можуть їй обтяжувати.

Діти з прискореним розумовим розвитком – це діти, які за однакових умов різко вирізняються високим рівнем інтелекту. Прискорений розвиток інтелекту завжди пов'язаний з великою розумовою активністю та пізнавальною потребою.

Діти з окремими ознаками нестандартних здібностей не вирізняються розумовими особливостями, не випереджають ровесників у загальному розвитку інтелекту та не виявляють яскравих успіхів з того чи іншого навчального предмета, але вирізняються особливими якостями окремих психологічних процесів (надзвичайна пам'ять на які-небудь об'єкти, багатство уяви або здатність до спостереження).

У таких дітей нелегкий характер. Вони незалежні, вперті, недостатньо контактні.

Розрізняють шість царин обдарованості дітей:

1. *Інтелектуальна царина.* Обдарована дитина вирізняється доброю пам'яттю, жвавим мисленням, допитливістю, добре розв'язує різні задачі, зв'язно викладає свої думки, може мати здібності до практичного застосування знань.
2. *Царина академічних досягнень.* Це успіхи з читання, математики, природознавства та інших навчальних предметів.
3. *Творчість (креативність).* Дитина дуже допитлива, виявляє незалежність і оригінальність мислення, висловлює оригінальні ідеї.
4. *Спілкування.* Добре пристосовується до нових ситуацій, легко спілкується з дорослими та дітьми, виявляє лідерство в іграх і заняттях з дітьми, ініціативна, бере на себе відповідальність за свої дії.
5. *Царина художньої діяльності.* Дитина виявляє великий інтерес до інформації, захоплюється художніми заняттями, вирізняється оригінальністю. Виявляє інтерес до музики, легко відтворює мелодію. Із задоволенням співає, намагається створювати музику.
6. *Рухова царина.* Точна моторика, чітка зорово-моторна координація, широкий діапазон рухів, добре володіє тілом, високий рівень розвитку основних рухових навичок.

Важливою проблемою для педагогічних працівників є виявлення, розпізнавання великих потенційних можливостей розвитку дитини в майбутньому. Це дало б змогу дати кожній такій дитині поради, указівки, які сприяли б розвитку її здібностей.

Методи навчання обдарованих дітей мають відповідати:

- своїм основним завданням – наданню допомоги обдарованим учням в отриманні знань;
- рівню інтелектуального та соціального розвитку дитини, різним вимогам і можливостям, аби виявляти здібності дитини.

Удосконалення освітньо-виховного процесу з обдарованими дітьми вимагає ґрунтовних, міцних знань. Озброїти їх практичним розумінням основ наук допомагає періодичність проведення конкурсів, турнірів, вікторин, змагань.

Наступність у роботі з обдарованими дітьми

Нині, у зв'язку із зростанням інтересу до навчання і виховання обдарованих дітей, проблема гармонійного розвитку набуває особливої актуальності. Гадаємо, що, розв'язуючи її, ми повинні виходити з палко відстоюваної П. Каптеревим, О. Острогорським, Ф. Матвєєвим, Н. Булигіним та іншими прогресивними педагогами, ідеї про недопустимість «вирівнювання» здібностей (тим більше «пригальмовування» видатних якостей) та про необхідність враховувати вже сформовані нахили обдарованої дитини, пристосовуючи до них тип навчання. У першу чергу це має досягатися за допомогою диференційованих, а в деяких випадках індивідуальних навчальних планів.

Такий підхід не виключає й того, що з окремих навчальних предметів обдарованій дитині буде дозволено не тільки вивчати програму в меншому обсязі (що вже практикується в деяких закладах освіти), але навіть і з меншою результативністю. (Сьогодні вже очевидно, що в багатьох обдарованих дітей структура розумової сфери, її природні основи відзначаються певною дисгармонійністю, яка погано узгоджується із стандартним навчальним планом.) І, нарешті, таким дітям треба залишати більше вільного часу, яким вони могли б розпорядитися на свій розсуд для самостійних занять відповідно до їхніх нахилів.

Рекомендації педагогам у роботі з обдарованими дітьми.

1. Педагог не повинен повсякчас розхвалювати кращу дитину. Не слід виділяти обдаровану дитину за індивідуальні успіхи, краще заохотити спільні заняття з іншими дітьми.
2. Педагогу не варто приділяти багато уваги навчанням з елементами змагання. Обдарована дитина буде частіше від інших переможцем, що може викликати неприязнь до неї.
3. Педагог не повинен робити з обдарованої дитини «вундеркінда». Недоречно випинання винятковості породжує найчастіше роздратованість, ревності друзів, однолітків. Інша крайність – зловмисне прилюдне приниження унікальних можливостей і навіть сарказм з боку педагога – звичайно, недопустимі.

4. Педагогу треба пам'ятати, що в більшості випадків обдаровані діти погано сприймають суворо регламентовані заняття, що повторюються.

Якості, якими має володіти педагог для роботи з обдарованими дітьми.

1. Бути доброзичливим і чуйним.
2. Розбиратися в особливостях психології обдарованих дітей, відчувати їхні потреби та інтереси.
3. Мати високий рівень інтелектуального розвитку.
4. Мати широке коло інтересів.
5. Бути готовим до виконання різноманітних обов'язків, пов'язаних з навчанням обдарованих дітей.
6. Мати педагогічну і спеціальну освіту.
7. Мати живий та активний характер.
8. Володіти почуттям гумору.
9. Виявляти гнучкість, бути готовим до перегляду свої поглядів і до постійного самовдосконалення.
10. Мати творчий, можливо, нетрадиційний особистий світогляд.
11. Бути цілеспрямованим і наполегливим.
12. Володіти емоційною стабільністю.
13. Уміти переконувати.
14. Мати схильність до самоаналізу.

Критерії за якими можна визначити обдарованість дитини

Існують критерії за якими можна визначити обдарованість дитини. Обдарованими можна вважати дітей, якщо вони:

- часто «перескакують» через послідовні етапи свого розвитку;
- у них чудова пам'ять, яка базується на ранньому мовленні;
- рано починають класифікувати інформацію, що надходить до них;
- із задоволенням віддаються колекціонуванню. При цьому їхня мета – не приведення колекції в ідеальний і досить постійний порядок, а реорганізація, систематизація її на нових підставках;
- мають великий словниковий запас, із задоволенням читають словники та енциклопедії, придумують нові слова і поняття;
- можуть займатися кількома справами відразу, наприклад, стежити за двома чи більше подіями, що відбуваються навколо них;
- дуже допитливі, активно досліджують навколишній світ і не терплять будь-яких обмежень своїх досліджень;
- у ранньому віці здатні простежувати причинно-наслідкові зв'язки, робити правильні висновки;
- можуть тривалий час концентрувати свою увагу на одній справі, вони буквально «занурюються» в своє заняття, якщо воно їм цікаве;
- мають сильно розвинуте почуття гумору;
- постійно намагаються вирішувати проблеми, які їм поки що не під силу;
- відзначаються різноманітністю інтересів, що породжує схильність починати кілька справ одночасно;
- часто роздратовують ровесників звичкою поправляти інших і вважають себе такими, що завжди мають рацію;
- їм бракує емоціонального балансу, вони часто нетерпеливі та поривчасті.

У своїй діяльності педагог має використовувати творчі методи, які сприяють ефективній роботі з обдарованими дітьми. Це – повага до ба-

жання дітей працювати самостійно; не нав'язувати своє бачення у процесі діяльності; надання дитині свободи вибору методів досягнення мети; заохочення роботи над проектами, запропонованими самими дітьми; виключення будь-якого тиску на дітей; схвалення результатів діяльності; переконання дітей, що педагог є їхнім однодумцем.

При складанні індивідуальних програм потрібно враховувати проблеми обдарованих дітей:

- *неприязнь до закладу освіти* часто з'являється тому, що навчальна програма нудна і нецікава для обдарованої дитини;
- *ігрові інтереси* – обдарованим дітям подобаються складні ігри і нецікаві ті, якими захоплюються їхні ровесники. Як наслідок – дитина опиняється в ізоляції;
- *заглиблення у філософські проблеми* – для обдарованих дітей є характерним замислюватися над такими явищами, як смерть, по-тойбічне життя, релігійні вірування набагато частіше, ніж для інших дітей;
- *невідповідність між фізичним, інтелектуальним та соціальним розвитком* – обдаровані діти частіше віддають перевагу спілкуванню із дітьми старшого віку. Через це їм важко бути лідерами, бо вони поступаються фізичним розвитком;
- *прагнення до досконалості* – для обдарованих дітей характерна внутрішня потреба досконалості – вони не заспокоюються, доки не досягнуть бажаного;
- *почуття незадоволеності* – вони критично ставляться до своїх досягнень, мають низьку самооцінку;
- *нереальні цілі* – вони часто ставлять перед собою завищені цілі, не маючи можливості досягти їх, переживають;
- *надмірні чутливість, вразливість*;
- *потреба в уважному ставленні дорослих*;
- *нетерплячість, зневажливість у відношенні до дітей, які нижче від них в інтелектуальному розвитку.*

Запитання для самоперевірки

- 1. Охарактеризувати особливості виховання обдарованої дитини в родині.*
- 2. В чому полягає наступність у роботі з обдарованими дітьми.*
- 3. Вимоги до вихователя (викладача) до обдарованої дитини. Інноваційний підхід.*

ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ В СІМ'І

- *Родинно-оздоровчі традиції виховання.*
- *Відповідальність батьків за здоров'я своїх дітей.*
- *Організація та напрямки виховання здорового способу життя дитини в сім'ї.*
- *Формування культури здоров'я дитини в сім'ї.*

Родинно-оздоровчі традиції виховання

Здоров'я є не тільки запорукою матеріального благополуччя, а й джерелом життєрадісного настрою, краси людини, адже «Поки здоров'я служить, то чоловік не тужить», «Як здоров'я маємо не дбаємо, а як втратимо, то плачемо». Родинно-оздоровчі традиції виховують готовність до збереження й зміцнення власного фізичного і психічного здоров'я завдяки дбайливому ставленню до власного тіла й організму, прагнення до безпосереднього спілкування з природою, формують інтерес до збирання лікарських рослин та аналізу народних прикмет-прогнозів, навчають цінувати здоров'я не тільки як запоруку матеріального благополуччя, а і як джерело життєрадісного настрою і краси людини. Наслідування цих традицій завжди забезпечувало хороше самопочуття, добробут, добрі соціальні стосунки.

У родинно-оздоровчих традиціях виділяються традиції гри, народної кулінарії, доцільного одягу. У процесі гри в дітей формуються навички колективізму, міжособистісного та групового спілкування, виявляється ввічливість, поступливість, доброзичливість, виховується чесність, відповідальність, розуміння справжньої дружби, шляхетність. У правильно побудованій грі в дітей виникає бажання радіти, допомагати, підтримувати іншого. Традиції народної кулінарії відображали прагнення розвинути фізичні якості членів родини, традиції одягу – зберегти їм здоров'я.

Паралельний аналіз слова «грумада» у різних слов'янських мовах вказує на етимологічну спорідненість його зі словами «друг», «брат», «вірний», «надійний», «міцний». Батьки і діди глибоко розуміли і реалізували силу, вигідність, авторитет колективних форм організації діяльності та їх виховного впливу на дітей. У родинному та громадському оточенні, у цих своєрідних мікро- і макросередовищах, через навіювання, настанови, заохочення, осуд, застереження тощо діти завжди набували знань, життєвого досвіду, наслідували стереотипні уявлення і цінності етносу. «Роби так, щоб батьку-матері не було соромно від людей»; «Де робить гурточок, там повен куточок»; «У товаристві лад – усяк тому рад»). У гурті завжди цінувались уміння, майстерність, господарські нахили, набуті в родині.

Серед родинно-громадських традицій виділяємо традиції добросусідства, побратимства, опікунства, молодіжних об'єднань та колективної взаємодопомоги. Традиції добросусідства виховують людяність, доброту, співчуття, повагу до односельців, взаємодопомогу, взаємовиручку («Без брата проживеш, а без сусіда – ні»). Традиційні побратимства зобов'язують до дружби, моральної чистоти, глибокої пошани до громади, вірності обов'язку перед другом, перед рідною землею. Прикладом чесних побратимів виступали козаки, характер яких вважається вищим типом українського національного характеру («Немає рідного брата, так шукай названого»). В основі цих традицій – взаємна прихильність, довіра, відданість, товариська солідарність, духовна близькість, спільність інтересів, щира співдружність, заснована на взаєморозумінні.

Найбільш знедоленими були в суспільстві сироти: «Сироті життя, як горох при дорозі: хто йде, той скубне». Тому роль громадських вихователів і духовних наставників дітей-сиріт завжди виконували люди з високими моральними якостями та вродженими педагогічними здібностями: баба-повитуха, хрещені і названі батьки.

Традиції молодіжних об'єднань є засобом соціалізації особи в громаді, своєрідною школою морального виховання молоді. Вулиця, досвітки, вечорниці дисциплінували, зобов'язували не бути «на людських

язиках», тобто заручитись гарною думкою про себе, сприяли формуванню життєво необхідних на різних вікових етапах потреб особистості: в емоційному контакті з ровесниками, у визнанні інших, в активній діяльності. Таким чином формувались спільні ідеї, погляди, звички, що становлять об'єднуючу творчу психологічно-національну внутрішню силу особи.

Звичайно, слід враховувати і особливості теле-, радіо-, комп'ютеризованого сьогодення, що практично витіснило механізм індивідуальної передачі досвіду виховання. Проте, засвоєння, зберігання та розвиток дітьми родинних виховних традицій українців та інших народів є важливим засобом зміцнення національної свідомості, згуртування і єдності всієї нашої нації та окремої великої родини. Тільки раціональне поєднання інтересів сучасного суспільства і оновленого, доступного дитині народного родинного досвіду дає можливість рухатись уперед, виховувати суспільство з високими духовно-моральними якостями.

Відповідальність батьків за здоров'я своїх дітей

Виховання дітей – не тільки одна з провідних і складних функцій сім'ї, але й обов'язкова умова здоров'я дітей у сім'ї.

Виховання – активне, цілеспрямоване формування особистості людини. Мета виховання полягає у формуванні всебічно і гармонійно розвиненої особистості, у якій поєднується духовне багатство і фізична досконалість, моральна зрілість, потреба у праці на благо людства.

Процес виховання дитини починається з перших днів її життя. Важливу роль у цьому відіграє родина. У сім'ї закладаються основи працелюбства дитини, формується низка важливих якостей особистості. Вирішальну роль у цьому відіграють внутрішньо-родинні взаємини батьків. Вони для дітей – перші та головні еталони, що втілюють тип поведінки як жінки, матері, дружини, так і чоловіки, батька. Взаємини батьків, їхнє ставлення до інших людей, до найрізноманітніших явищ життя істотно впливають на формування особистості дитини.

Правильне родинне виховання – необхідна умова успішного виховання дитини в школі та в інших виховних інститутах.

Повага та підтримання доброзичливих взаємин з батьками, родичами, друзями, співробітниками.

Крім внутрішніх взаємин, велику роль у розвитку та формуванні сім'ї відіграють взаємини дітей із батьками. Батьки – це найближчі люди, котрі завжди приходять на допомогу молодій родині і словами, і вчинками.

Комфортні умови формування родини допоможуть створити доброзичливі взаємини з друзями. Доречно нагадати прислів'я «Не май сто кіп у полі, а май друзів доволі».

Здоров'я майбутнього покоління багато в чому залежить від підготовленості молодих людей, котрі укладають шлюб, до створення міцної, здорової сім'ї, народження та виховання дитини.

Елементи знань потенційних молодих батьків у галузі фізіології та гігієни людини, психології дитини, а також правильне уявлення про взаємини з майбутнім малюком допоможуть їм виховати здорову дитину.

Спланована й усвідомлена підготовка майбутніх батьків до народження дитини позитивно вплине на розв'язання багатьох проблем молоді сім'ї.

Уявлення про фізіологічне зрілу та незрілу дитину, а особливо про передумови стану фізіологічної незрілості дітей допоможуть запобігти виникненню такого стану або частково вплинути на нього у позитивному напрямку.

На дитину однаково радісно чекають і мати, і батько. Майбутні батьки повинні знати, що залежить від них, щоб початок даного ними нового життя був благополучним.

На формування зародка впливають спадковість і, звичайно, умови, в яких він розвивається; серед них екологія місцевості, де мешкає сім'я, харчування майбутньої матері, умови праці й уклад життя сім'ї.

Частина умов не залежить від нас, а деякі обставини бувають нам не завжди підвладні. Однак розумні батьки можуть до деякої міри змінити їх на краще.

Старий звичай говорить, що для благополуччя та здоров'я сім'ї, а також майбутньої дитини краще не багате й хмільне застілля традиційного весілля, а весільна подорож. Адже початок життя дитини мусить збігатися з найрадіснішими та найсвітлішими днями матері та батька.

Учені стверджують, що психологія небажаної дитини травмована ще до її народження. За тривалих стресових станів у крові матері утворюється надлишкова кількість гормонів, які негативно впливають на мозок дитини, котрий формується.

Спеціалісти вважають, що дев'ять місяців очікування дитини постійних роздумів про малюка, його майбутнє – це не тільки гормональний, а й біологічний вплив, який виявляється в усьому подальшому житті дитини.

Добрі думки, почуття, слова батьків допомагають формуванню позитивної психіки дитини. І одне із завдань чоловіка та близьких родичів вагітної жінки – бути особливо поблажливими, добрими, уважними до неї, думати і говорити більше про приємне, світле, хороше.

Щоб дитина народилася фізіологічне зрілою, майбутній мамі слід правильно харчуватися, але не переїдати. Якщо майбутня мама не встигла вчасно пообідати, її кров стає «голодною» і дитина відразу ж нагадує про себе, починаючи «штовхатись» (рухатися), її серце б'ється частіше, збільшується кровообіг організму, забезпечуючи останньому надходження великої кількості поживних речовин. Отримавши необхідне харчування, дитина на деякий час заспокоюється. Під час «штовхання» ж в організмі матері вона розвивається фізично, а отже, дозріває фізіологічне.

Майбутнім батькам не можна забувати також про необхідність достатньої рухливості матері. Найдоступнішим і найпростішим для оптимальної рухливості майбутньої матері може бути біг, спочатку протягом 10–15 хвилин із наступним збільшенням його тривалості до 30–40 хви-

лин. До того ж, молода жінка почуватиме себе впевненіше, якщо в таких активних прогулянках її буде супроводити чоловік. Через два-три нелегких тижні мати відчує фізичну витривалість, так необхідну в її стані. Такі пробіжки можна здійснювати у будь-який час дня (коли зручно та приємно), але не менше ніж тричі на тиждень. Для оптимізації рухової активності майбутня мати може танцювати, ходити на лижах, грати у волейбол, баскетбол, їздити на велосипеді тощо. Проте при цьому потрібно дотримуватись певної обережності, щоб не нашкодити своєму станові. Слід запам'ятати, що обмеження рухливості матері є шкідливим для майбутньої дитини.

Молодим людям, які готуються стати батьками, необхідно для щастя своєї дитини і власного блага переборювати свої згубні нахили та звички. Ви знаєте, наскільки шкідливі для здоров'я організму людини тютюн, алкоголь, наркотики. Усе це, звичайно, неприпустиме в сім'ї, де чекають на дитину. Особливо ж страшним є запліднення, що відбувається у нетверезому стані будь-кого із батьків. Нагадаємо, що матері-п'яниці народжують до 75% дефективних дітей. За доброю традицією у давніх слов'ян молодята не доторкувалися до хмільного. Гадаємо, що заради родинного щастя та благополуччя, а також здоров'я вашої дитини тверезе запліднення стане законом вашого життя.

По змозі майбутня мати, а згодом і мати-годувальниця повинна уникати прийому ліків. Навіть найбезвиніші препарати, які вживає жінка в такий відповідальний період життя, можуть у майбутньому негативно позначитись на стані здоров'я її дитини.

Б. Нікітін казав: «Переважна більшість хвороб дитини створюється самими дорослими. І вам необхідно докладати зусиль уже зараз для запобігання хворобам, змінюючи звичаї, умови та стиль життя з дітьми, наближаючись і чинячи в тон і такт природі».

Протягом століть родина вносила вирішальний внесок у виховання та соціалізацію дітей, формування світогляду, ціннісних орієнтацій, становлення характеру людини, що росте, розвиток інтелектуальної,

емоційної і вольової сфер особистості. Різні сім'ї здійснюють ці функції з тим чи іншим ступенем ефективності.

Успіх цього процесу залежить від рівня виховного потенціалу сім'ї. Під «виховним потенціалом сім'ї» розуміється реальна, фактична здатність до виховання дітей з урахуванням конкретних соціальних обмежень, збалансованості матеріальних і нематеріальних ресурсів сім'ї. Поняття «виховний потенціал» дозволяє охарактеризувати можливості сім'ї, як реальні, фіксовані, що використовуються в даний час, так і ті, що не використовуються з якихось причин.

В якості показників, що дають можливість охарактеризувати виховний потенціал, виступають: цінності, що склалися в сім'ї, в тому числі орієнтації на сімейний спосіб життя, дозвілля, характер і зміст вільного часу, комунікативного (зовнішнього) і особистісного (творчого) спілкування, потреби, інтереси, установки, мотиви виконання соціокультурних функцій та можливості «соціальної участі» сім'ї в справах суспільства і держави.

Найважливішою умовою успішності реалізації виховного потенціалу сім'ї є зміст і характер внутрішньосімейних відносин і, в першу чергу, ставлення до дитини.

Кожному батькові чи матері хочеться, щоб їхня дитина була не тільки найкрасивішою та найрозумнішою від усіх, а насамперед, щоб вона росла здоровою. Формування та зміцнення здоров'я дітей розглядається як справа державної ваги, це спільна робота суспільства, закладу дошкільної освіти, родини і навіть самої дитини

Повноцінне здоров'я і гармонійний фізичний розвиток дитини – те, до чого прагнуть всі батьки. Для реалізації цієї мрії потрібні не тільки раціональне харчування, позитивний психоемоційний фон, але і формування хороших звичок, грамотно організований процес фізичного виховання. Дуже важлива допомога сім'ї в налагодженні нормального життя малюка в дитячому садку: дати їй можливість поступово звикати до нових умов, максимально детально і точно відповідати на всі питання педагогів, продумати, які улюблені речі, іграшки, книги малюк візьме з собою в групу дитячого садку. Батьки повинні забезпечити дошкільну

установу повною інформацією про здоров'я дитини. Режиму сну і харчування, дієти, прийнятих в дитячій садку, потрібно дотримуватись і удома. Вихователям набагато легше працювати, якщо в домашніх умовах продовжується формування звичок, що виробляються в дитячому садку: умиватися; приймати ванці і увечері душ або митися до поясу; мити ноги влітку і перед денним сном; стежити за станом рук, мити їх після прогулянки; користуватися унітазом і туалетним папером; чистити зуби і полоскати рот після їжі; правильно застосовувати предмети індивідуального користування – гребінець, рушник, носову хустку. Дорослі повинні хвалити дитину за прояв самостійності, правильне виконання гігієнічних процедур. Необхідно забезпечити правильне освітлення тих місць в квартирі, де дитина малює, проглядає книги. Вона повинна правильно сидіти біля телевізора не більше 15–20 хвилин на відстані 2–2,5 метрів від екрану прямо перед ним. Якщо дитина збуджена зменшити інтенсивність освітлення. Для формування правильної постави батьки повинні привчати дошкільника контролювати позу за столом. В умовах сім'ї дошкільників також потрібно знайомити з правилами етикету, підтримувати дотримання правил поведінки за столом, уміти сервірувати стіл, користуватися ножем і виделкою, серветками. У вихідні і недільні дні бажано дотримуватись режиму дня. Батьки повинні знати, що дитині під час прогулянок необхідно багато і вільно рухатися, оскільки саме в руховій активності вона знаходить місце своєї невгамовної енергії і фантазії, стимулює емоції, мовну і розумову діяльність, саморегуляцію. Дуже добре ввести сімейну традицію занять спортом, залучати дитину до ходьби на лижах, катанню на ковзанах, на велосипеді, спортивним іграм, плаванню.

У вихованні здорової дитини найважливішою умовою є рухова активність, вона сприятливо впливає на організм, що формується. Проведені дослідження підтверджують взаємозв'язок між показниками рухової активності та станом здоров'я дитини.

Але дитина повинна вміти не лише користуватися своїми рухами у звичайних обставинах, а й в умовах, які постійно змінюються в повсяк-

денному житті (в іграх). Отже, сформовані навички тих або інших рухів повинні бути не тільки міцними, а й достатньо гнучкими (пластичними).

Застосування автоматизованих навичок дозволяє дитині економити свою енергію й спрямовувати увагу на осмислення тих завдань, які виникають під час ігрової діяльності. У дошкільників формуються вміння та навички виконувати вправи на шиккування та перешикування, загально-розвиваючі, спортивного характеру, основні рухи. Їх засвоєння сприяє поширенню рухового досвіду, що дозволяє більш впевнено діяти в різноманітних умовах оточуючого життя. Дітям дошкільного віку дають елементарні знання про користь виконання фізичних вправ, способи виконання рухів (техніку), правила рухливих ігор, призначення фізкультурного інвентаря та способи його зберігання; доступні відомості про особисту та суспільну гігієну (правила догляду за тілом, одягом, взуттям, фізкультурним обладнанням тощо); про спортивні події у країні та світі, які цікавлять старших дошкільників та ін. Виховні завдання спрямовані на формування позитивних моральних та вольових рис характеру дитини засобами фізичної культури. Заняття з фізичної культури, рухливі ігри, вправи спортивного характеру сприяють вихованню в дітей дисциплінованості, колективізму, рішучості, сміливості та інших якостей, необхідних кожній людині. До того ж, як зазначає Т. Дмитренко: «Якщо рухи виконуються правильно, невимушене і разом з тим виразно, емоційно, то це позначається на естетичних почуттях, сприяє розумінню дитиною краси рухів». Зміст різноманітної рухової діяльності дітей включає чимало ситуацій, які дозволяють використовувати їх для виховання почуття відповідальності, стриманості, поваги до своїх товаришів та ін. Необхідно постійно спиратись у процесі виховання на духовний світ (почуття) дитини. Виховання, яке спрямоване тільки до розуму, свідомості дитини, може породжувати в її ставленні до оточуючих людей бездуховність та раціоналізм. Почуття являють собою емоційне ставлення до дійсності. За своєю спрямованістю вони можуть відбивати інтелектуальне, естетичне, моральне ставлення особистості до оточуючого її світу. Доброзичливе ставлення, повага до дитини повинні

бути основою педагогічної позиції вихователя у формуванні її моральних та вольових якостей. Виховання інтересу до рухової діяльності та формування потреби в систематичних заняттях фізичними вправами слід починати з дошкільних років. Позитивний їх вплив на організм дитини досягається лише тоді, коли вони виконуються регулярно.

Фізичне здоров'я є основною умовою морального і духовного здоров'я дитини. Від ставлення дитини до свого здоров'я багато в чому залежить його збереження та зміцнення в майбутньому. Навчити дитину берегти і зміцнювати своє здоров'я, головне завдання сьогодення. У дошкільному дитинстві формуються основні риси особистості, тому важливо саме у цей період прищепити дитині потребу у здоровому способі життя. Саме тому сім'я та дошкільні заклади мають створити сприятливі умови для оптимального фізичного розвитку дитини, отримання нею елементарних знань про людський організм, опанування санітарно-гігієнічних навичок (чистити зуби, мити руки, їсти здорову їжу, робити ранкову гімнастику...). Дитина повинна знати та розуміти проблему формування, збереження, зміцнення та відновлення свого здоров'я, а також уміти дотримуватися правил здорового способу життя. Діти мають розуміти, що майбутнє кожного, як і держави в цілому, за здоровими поколіннями, бо фізично і морально здорова людина здатна творити і приносити користь іншим.

Ефективність процесу формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя залежить від відповідної спрямованості виховного процесу, форм та методів його організації. Серед форм і методів процесу формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя пріоритетна роль належить активним методам, що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії і сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості.

Доцільно застосовувати традиційні методи: бесіда, спостереження, роз'яснення, переконання, позитивний і негативний приклади, методи вироблення звичок, методи вправ, контролю й самоконтролю тощо. Застосування цих методів сприяє створенню у дітей мотивації на здоровий спосіб

життя. З нетрадиційних для педагогіки методів ефективно діють методи «педагогічної психотерапії», а саме: саморегуляції, рефлексотерапії. Ці методи створюють певну єдність і доповнюють один одного.

Очевидно, що ставлення дитини до свого здоров'я повинно бути предметом педагогічного опікування. Форми, зміст, способи прямо пов'язані з тими віковими особливостями, які визначають своєрідність кожного етапу розвитку дитини і стають основою формування у неї певних внутрішніх установок, у тому числі і на здоровий спосіб життя.

Безумовно, виховання здорової дитини має бути пріоритетним завданням батьків і педагогів. При цьому потрібно розуміти, що показником здоров'я є не лише відсутність будь-яких хвороб, а гармонійний нервово-психічний розвиток, висока розумова і фізична працездатність.

При цьому важливо пам'ятати, що здоров'я людини цілком залежить від способу її життя, поведінки. От чому так важливо привити з дитинства навички дбайливо відноситися до власного здоров'я, зберігати, розвивати, примножувати те, що дане самою природою.

Організація та напрямки виховання здорового способу життя дитини в сім'ї

Стан здоров'я дітей на сьогоднішній день залишає бажати кращого. І ріст захворюваності пов'язаний не тільки з несприятливою екологічною обстановкою, з постійним зростанням навантажень, психоемоційного перенапруження і гіподинамії, але й з відмовою батьків вести здоровий спосіб життя. Здоров'я дітей безпосередньо залежить від умов життя в сім'ї, санітарної грамотності, гігієнічної культури батьків і рівня їх освіти.

Часто рівень знань і умінь батьків у сфері виховання звички до здорового способу життя невисокий, а інтерес до даної проблеми виникає лише тоді, коли дитині вже потрібна психологічна або медична допомога.

Більшість батьків не розуміють самої суті поняття «здоров'я», розглядаючи його тільки як відсутність захворювань, абсолютно не враховуючи взаємозв'язку фізичного, психічного і соціального благополуччя.

В результаті у дітей формуються шкідливі звички, від яких позбутися буває дуже важко.

Батькам необхідно знати критерії ефективності виховання здорового способу життя:

- позитивна динаміка фізичного стану вашої дитини;
- зменшення захворюваності;
- формування у дитини вмінь вибудовувати відносини з однолітками, батьками та іншими людьми;
- зниження рівня тривожності й агресивності.

Готовність до здорового способу життя не виникає сама собою, а формується у людини з раннього віку, насамперед всередині сім'ї, в якій народилася і виховувалася дитина. Завдання батьків – донести значення щоденної турботи про своє здоров'я до свідомості своєї дитини, навчити мистецтва зміцнення здоров'я. Мистецтво це освоюється дітьми в процесі спільної діяльності з батьками. Батькам необхідно не спрямовувати дітей на шлях здоров'я, а вести їх за собою по цьому шляху своїм прикладом.

Основним завданням для батьків є: формування у дитини морального ставлення до свого здоров'я, яке виражається в бажанні і потребі бути здоровими, вести здоровий спосіб життя. Дитина повинна усвідомити, що здоров'я для людини – найважливіша цінність, головна умова досягнення будь-якої життєвої мети, і кожен сам несе відповідальність за збереження і зміцнення свого здоров'я. Для вирішення такого завдання батькам необхідно пам'ятати правило: *«Якщо хочеш виховати свою дитину здоровою, сам йди шляхом здоров'я, інакше її нікуди буде вести!»*.

Формуючи здоровий спосіб життя дитини, сім'я разом із закладом освіти повинна прищепити дитині такі основні знання, навички та вміння:

- знання основних частин тіла і внутрішніх органів, їх розташування і роль в життєдіяльності організму людини;

- вміння вимірювати зріст, масу тіла, визначати частоту свого пульсу і дихання, розуміння значення визначення цих показників для контролю за станом здоров'я та його корекції;
- розуміння значення здорового способу життя для особистого здоров'я, гарного самопочуття, успіхів у навчанні;
- знання правил особистої гігієни, гігієни житлових і навчальних приміщень, одягу, взуття та ін.;
- вміння правильно будувати режим дня і виконувати його;
- знання основних правил раціонального харчування з урахуванням віку;
- розуміння значення рухової активності для розвитку здорового організму;
- знання правил профілактики захворювань хребта, стопи, органів зору, слуху та інших;
- знання основних природних факторів, які зміцнюють здоров'я, і правил їх використання;
- знання правил збереження здоров'я від простудних і деяких інших інфекційних захворювань;
- вміння аналізувати небезпечні ситуації, прогнозувати наслідки і знаходити вихід з них;
- уміння надавати найпростішу допомогу при невеликих порізах, ударах, опіках, обмороженнях;
- знати лікувальні установи, де можна отримати допомогу у разі хвороби;
- вміння взаємодіяти з навколишнім середовищем, розуміти, при яких умовах середовище проживання (будинок, клас, вулиця, дорога, ліс) безпечне для життя.

Формування здорового способу життя служить зміцненню всієї родини. Дитина повинна дізнатися краще сімейні традиції, зрозуміти значення і важливість сім'ї в житті людини, роль дитини у сім'ї, засвоїти норми і етику стосунків з батьками та іншими членами сім'ї. Батьки по-

винні розвивати інтерес дитини до професійної і побутової діяльності членів своєї сім'ї, формувати розуміння їх соціальної значущості. Виховувати в дитині доброту, дружелюбність, витримку, цілеспрямованість, сміливість, позитивну самооцінку, оптимістичне ставлення до життя, вміння висловлювати свої почуття, здатність вірити у власні сили і довіряти світу.

Формування культури здоров'я дитини в сім'ї

Основна відповідальність за розвиток і здоров'я дитини покладається на сім'ю. У кожній родині має панувати культ здоров'я. Свого часу представники за здоровий спосіб життя П. Брегг визначили 10 заповітів, «золотих ключиків» душевного і фізичного здоров'я. Вони вважали, що забезпечити міцне здоров'я можна за таких умов: чисте повітря, сонячне світло; вживання тільки свіжих, життєво важливих продуктів, правильне споживання продуктів; щоденні прогулянки за будь-якої погоди; помірні і регулярні фізичні навантаження (хатня робота, гімнастика, фізичні вправи); абсолютна зовнішня охайність; глибокий сон; розуміння природних законів здоров'я та їх виконання; єдність трьох складових – тіла, розуму і духу; підтримання духовних сил, звернення до природи.

При доборі фізичних вправ для ранкової гімнастики та фізкультурних хвилинок, які виконуються в домашніх умовах, рухливих та спортивних ігор на подвір'ї батьки мають зважати на потреби і можливості організму дитини, рівень її фізичного розвитку. Основні принципи, яких необхідно дотримуватися: цілеспрямованість фізичних вправ залежно від можливостей і потреб організму; відповідність навантаження індивідуальним можливостям дитини; послідовна активізація розширення засобів фізичних вправ, збільшення навантаження; урахування результатів психодіагностики та медичних обстежень. Спостереження доводять, що більшість дошкільників дотримуються норми рухової активності, в основному за рахунок прогулянок, ігор на повітрі. Значно менше місце займають спеціальні фізичні вправи – ранкова гімнастика, фізкульт-

хвилинки, які сприяють підтриманню високого рівня працездатності протягом дня.

Основою таких вправ є рухи, запозичені з трудової та побутової діяльності людини. Це випрямлення ніг і тулуба, розведення плечей, піднімання і повороти голови, стискання і розведення пальців. Крім того, у фізкультхвилинки може вводитися самомасаж активних точок бадьорості (носа і вух), дихальна гімнастика. Ранкова гімнастика для дітей дошкільного віку проводиться під керівництвом дорослих. Підлітки виконують вправи самостійно.

Вчителі фізкультури, вихователі, лікарі підбирають завдання щоденної програми, які можуть складатися за такою схемою: Вчасно прокиньтесь, посміхніться один до одного. Потягніться 2-3 рази. Зробіть самомасаж (рук, шиї, обличчя, вушних раковин, голови, живота і ніг). Зробіть ранкову гімнастику або комплекс статичних вправ. Виконайте дихальні вправи. Випийте вранці воду маленькими ковтками (краще гарячу). Зробіть водні процедури (вранці, ввечері). Почистіть зуби (вранці, ввечері). Походіть по камінцях 1-2 хвилини. Прийміть повітряні ванни. Походіть босоніж. Виконайте вправи для обличчя. Виконайте 1-2 вправи для очей. Виконайте комплекс фізичних вправ (статичних поз, оздоровчі паузи, вправи на розслаблення). Присвятіть час улюбленій справі (малюванню, квітникувству, співу, читанню). Послухайте музику. Зробіть домашні справи. Вчасно лягайте спати. Оцініть стан свого самопочуття (за 5-бальною системою).

Подібно складається «Життєвий ритм сім'ї» на тиждень, місяць, рік. Наприклад, тижневий план може містити самомасаж всього тіла, заняття в гуртках, секціях, недільні прогулянки тощо. В місячному графіку сплановані відвідування музеїв, театрів, виставок, зустрічі з друзями тощо. Річний «Життєвий ритм сім'ї» враховує зайнятість членів родини під час канікул, свят, відпусток. Такі програми не лише дисциплінують та сприяють формуванню умінь і навичок здорового способу життя кожного з членів родини особисто, вони згуртовують дітей і дорослих, роблять їх співниками в досягненні мети. гармонізують взає-

мини, тобто збагачують досвід соціальної поведінки. Надзвичайно важливий етап для соціального розвитку особистості – власне дитинство.

У цей час відбувається становлення особистості на рівні ще не розвиненої свідомості, встановлюються перші її зв'язки з людьми, головним чином, рідними. Дитина тільки вчиться орієнтуватися в розмаїтті життєвих ситуацій, співвідносити наявні в неї уявлення з життям, з реальними вчинками, з конкретною поведінкою. Вона довірливо ставиться до дорослих, безперечним авторитетом для неї є батьки. Це сприятливий період для цілеспрямованого впливу на дитину щодо формування моральних понять, позитивних емоцій, соціальних цінностей.

Формуються різноманітні життєві навички, необхідні для адаптації в суспільстві: спілкування з однолітками, молодшими, дорослими; критичне ставлення до себе й оточуючих; пізнання та оцінювання власних здібностей; соціально-психологічна адаптації до навколишнього середовища.

Результатом роботи, спрямованої на формування культури здоров'я дитини у сім'ї, має стати: компетентність у сфері збереження і зміцнення здоров'я (фізичного, психічного, соціального, духовного); соціальна адаптація, успішне включення в соціум; інтеріоризація – включення соціальних норм і цінностей до внутрішнього світу; самостійність у вирішенні власних проблем.

Отже, важливим інститутом формування культури здоров'я дітей і соціальної компетентності є сім'я. Саме в ній дитина починає усвідомлювати своє місце серед людей, набуває навичок позитивного ставлення до світу, накопичує індивідуальний досвід соціальної поведінки. Насамперед сім'я може задовольнити найголовніші потреби дитини: у любові, довірі, самостійності, самоствердженні та визнанні, що є основним напрямком становлення дитячої особистості. Позитивні взаємини з батьками та близькими дорослими – головна умова фізичного, психічного, духовного та соціального розвитку дитини. Якщо батьки бажають здоров'я своїм дітям, життя в сім'ї побудувати на принципах здорового способу життя: Живіть у певному режимі праці, відпочинку, харчу-

вання, а саме: намагайтеся вчасно лягати спати і вставати, повноцінно і раціонально снідати, обідати, а вечеряти не пізніше 19-20 години.

У раціоні повинна переважати рослинна та білкова їжа при мінімумі солодощів і тваринних жирів, обмеженні гострих солоних приправ. Стежте за тим, щоб за трапезою не виникало почуття переїдання у будь-кого з членів сім'ї; починайте день з ранкової фіззарядки не менше, як протягом 30 хвилин, бажано на свіжому повітрі. Після зарядки – душ, який необхідно завершити обливанням холодною водою. Перед сном обливання повторити.

Доведено, що дворазове обливання дає великий імпульс імунній системі організму, причому багатократно зростає протидія не тільки простуді, а й патології м'язового, опорно-рухового апарату, шлунково-кишкового тракту, нервової системи, навіть онкопатології та хвороб серцево-судинної системи; Облиште курити, доводячи своїй дитині, що це витончена форма самогубства. Обмежте вживання алкоголю, виключивши у присутності дітей його вживання взагалі. Залишайте за порогом свого дому роздратованість цінами, керівниками і підлеглими, невдачами і поганим самопочуттям тощо, бо все це непомітно передається і членам сім'ї.

Відбувається поступове нагромадження стресової енергії, яка виснажує нервову систему, порушує роботу всіх систем організму, знижує його захисні функції, веде до хвороб. Не ставайте рабами телевізора, особливо у вихідні.

Знаходьте час для спілкування з природою. Це допоможе відновити нервову систему, енергію, втрачену за тиждень, підвищити імунітет, зміцнити здоров'я. Пам'ятайте, що вигляд однієї хворобливої людини в сім'ї пробиває біоенергетичний та психологічний захист решти її членів; дуже добре, якщо хтось захоплюється у вільний час одним з видів спорту. Регулярні заняття спортом роблять вашу імунну систему невразливою, нерви – сталевими, волю – залізною, а ваших дітей – схожими на вас, здоровими і щасливими.

Запитання для самоперевірки

- 1. Родинно-оздоровчі традиції виховання.*
- 2. Виховний потенціал сім'ї у формуванні в дитини здорового способу життя.*
- 3. Відповідальність батьків за здоров'я своїх дітей.*
- 3. Організація та напрямки виховання здорового способу життя дитини в сім'ї.*
- 4. Формування культури здоров'я дитини в сім'ї.*

ОСОБЛИВОСТІ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В РОДИНІ

- *Патріотизм плекається в родині.*
- *Основи національного та патріотичного виховання.*
- *Практичні поради батькам щодо патріотичного виховання.*

Патріотизм плекається в родині

Національно-патріотичне виховання дітей набуло сьогодні небувалої ваги. Однак навіть найґрунтовніша робота в дошкільному закладі зійде нанівець, якщо патріотичні почуття не плекаються в родині. У сім'ї закладаються і любов до Батьківщини, і почуття гордості за героїчних пращурів. Які ж спогади залишаться у нинішніх малят? Яке майбутнє свого роду, своєї країни будують сучасні батьки?

У педагогічній концепції «Патріотичне виховання учнів» зазначається, що одним із покликань української національної системи освіти та виховання є завдання пробуджувати і виховувати в кожній дитини патріотичні якості, цінності:

- любов до батька і матері, родичів, своїх предків, рідної природи, землі;
- любов до рідної мови, культури, народу, пошану до його історичного минулого, національних традицій, звичаїв;
- глибоке усвідомлення своєї національної приналежності, відчуття єдності з представниками своєї нації;
- турботу про добре ім'я – своє і своїх друзів та краян, збереження своєї людської і національної гідності, честі;
- активну діяльність з метою розвитку рідної культури, мистецтва, науки, демократії, державотворчих процесів;
- боротьбу за підвищення духовності і добробуту всіх українців, представників національних меншин України;

- синівську любов до України – Батьківщини, готовність захищати від ворогів рідну землю, здатність на подвижництво, героїчні справи в ім'я свободи і незалежності України;
- готовність боротися з неправдою, злом, потворністю в будь-яких формах, спростовувати антиукраїнські, антинаукові версії, ідеї, шкідливі і ворожі для нашого народу, Батьківщини.

У «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності» висвітлюються завдання громадянського виховання. Одним з них є: «формувати в молодого покоління почуття патріотизму, відданість Батьківщині й водночас відчуття належності до світової спільноти»

У «Концепції національного виховання» представлені основні виховні завдання:

- патріотичне виховання як основа духовного розвитку особистості, складова частина національного світогляду і поведінки дитини щодо ставлення до рідної країни, до всіх націй і народів, патріотичне загартування як могутній стимул у боротьбі за розбудову нової незалежної України, духовне оновлення суспільства, формування високої етики міжнаціональних стосунків;
- розвиток моральних почуттів і рис поведінки, а саме: любові до Батьківщини, відданості їй, активної праці, спрямованої на примноження трудових традицій, звичаїв свого народу; шанобливе ставлення до історичних пам'яток, прагнення до зміцнення честі та гідності своєї держави; активна патріотична діяльність.

У «Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти» визначено основні завдання родинного виховання:

- «забезпечення духовної єдності поколінь, збереження родинних традицій, сімейних реліквій, вивчення родоводу, залучення дітей до народних традицій, рідної мови, звичаїв, обрядів, виховання в них національної свідомості і самосвідомості;

- виховання поваги до законів, прав і свобод людини, розвиток громадянської і соціальної відповідальності».

Сучасна національна освіта потребує нових підходів до виховання, зокрема до патріотичного. Починати його потрібно з дошкільного та молодшого шкільного віку. Діти цього віку найкраще піддаються вихованню (В. Сухомлинський), оскільки в цей час закладаються основи особистості, її майбутнього характеру. Надається спрямованість її розумового, морального та естетичного розвитку. Знання та вміння, накопичені дитиною в цьому віці, пізніше стають основою для формування стійких моральних звичок і переконань, високих життєвих ідеалів.

Науковець І. Підласий зазначає, що піддатливість дітей, «їхня довірливість, схильність до наслідування, великий авторитет, який у них має педагог, створюють сприятливі умови для формування високоморальної особистості».

У роботі з дітьми дошкільного віку потрібно звертати увагу на їхні вікові особливості. Ці діти не мають сталих інтересів, власну ініціативу проявляють слабо, їхня увага нестійка. Вони потребують постійної допомоги та порад педагога в організації свого дозвілля.

Мислення в дітей цього віку конкретно-образне, для них ще не властиві узагальнення та абстрагування. Їх захоплює все яскраве, цікаве, тому що вони мислять відчуттями, звуками, барвами. Це все необхідно враховувати у виховній роботі зі школярами.

Основи національного та патріотичного виховання

Словник педагогічних термінів визначає *національне виховання* як історично зумовлену, створену самим народом систему виховних ідеалів, поглядів, переконань, традицій, звичаїв, спрямованих на доцільну організацію діяльності членів суспільства, в ході якої відбувається оволодіння морально-духовними цінностями народу, забезпечується єднання і спадкоємність поколінь, соборність нації.

Патріотичне виховання передбачає передусім формування почуття гордості за матеріальні й духовні досягнення свого народу, любові до Батьківщини, прагнення зберегти загальнолюдські й національні морально-духовні цінності, характерні особливості Батьківщини, захистити культурні та матеріальні надбання свого народу, громади.

У сучасній педагогіці розрізняють *етнічний, територіальний і державницький* патріотизм.

Етнічний патріотизм закладається з народження, повноцінно розвивається у дитини, яка зростає в національно орієнтованій сім'ї й виховується в національних освітніх закладах. Цей патріотизм ґрунтується на почутті приналежності до свого народу, причетності до його історії, любові до рідної культури. Тож важливо змалку навчати дитину рідної мови, залучати її до народних традицій і звичаїв, ознайомлювати з народною творчістю: поезією, музикою, театром, танцем, архітектурою, художнім і декоративно-ужитковим мистецтвом – усім, що втілює неповторні особливості, ідеали та прагнення народу в матеріальній і духовній сферах.

Територіальний патріотизм закладається в ранньому дитинстві, формується та розвивається одночасно з розвитком свідомості. Розвитку цих почуттів сприятиме ознайомлення дітей з географічними та природними рідного краю, України, формування уявлень про історичні та сучасні побут, культуру, досягнення і звершення земляків.

Державницький патріотизм ґрунтується на державній ідеології та пов'язаний з поняттям громадянськості.

Національно-патріотичне виховання в дошкільному закладі передбачає надання дітям знань про власну сім'ю, традиції та історію свого роду, давній і сучасний побут, історію й сьогодення народу; виховання любові до сім'ї, рідного дому, дитячого садка, міста або села, рідного краю, пошани та бережного ставлення до культурної спадщини свого народу, поваги до державних символів, толерантного ставлення до однолітків, батьків, сусідів, інших людей, представників інших народів, культур і традицій, національної гордості за внесок нашого народу в матеріальну та духовну культуру України і людства загалом.

Практичні поради батькам щодо патріотичного виховання

Надзвичайно важлива роль у плеканні громадянина-патріота належить родині. Коли батьки та авторитетні для дітей дорослі проявляють щирі патріотичні почуття, це сприяє усвідомленню дошкільниками своєї національної приналежності, формуванню їхніх моральних переконань.

Формувати патріотичні почуття та уявлення про національну приналежність краще на основі доступних дітям фактів, безпосередніх спостережень за подіями суспільного життя, організованої дорослими практичної діяльності, посиленої для дошкільників. Корисними стануть дитячі книжки, мультиплікаційні фільми, телепередачі, в яких ідеться про історію й сьогодення країни, щоденне життя дітей і дорослих.

Дуже цінною для становлення світогляду дитини є традиція дослідження власного родоводу, створення родинного дерева. Почати можна з розглядання сімейних фотоальбомів, реліквій, речей, що перейшли у спадок. Про історію та життя родини розкажуть старі книжки, вітальні листівки, дитячі іграшки, новорічні прикраси. У кожній родині зберігаються різні речі на згадку про близьких. У когось це срібна ложечка «на перший зуб», вишитий рушник на згадку про майстриню-бабусю або старовинний український посуд, яким користуються й дотепер. Ці реліквії, сповнені енергії добра, любові, теплоти, допомагають сучасному поколінню встановити духовний зв'язок з предками, дізнатися, що вони зробили для сім'ї, села або міста, в якому жили, в яких визначних подіях брали участь.

Таким чином малята пізнають історію не тільки своєї родини, а й міста або села, країни. Знайомство з життям прародичів іноді проливає для тат і мам світло на особливості характеру власної дитини, яка, на перший погляд, не схожа ні на кого з близьких рідних.

Розповіді батьків про своє минуле, нинішнє життя, бесіди про ймовірно майбутнє самої дитини, родичів, близьких і знайомих людей – багату джерело знань для малюка. Вони сприяють засвоєнню дошкільником культурологічних цінностей, формуванню автобіографічної пам'яті.

Ознайомленню дітей з історією та культурою рідного міста, країни надзвичайно сприяють екскурсії до музеїв: історичних, археологічних, краєзнавчих, природничих, літературних, меморіальних, мистецьких, етнографічних. За допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій можна знайти й роздрукувати фрагмент мапи, на якому будуть позначені рідна домівка, дитячий садочок, будинок бабусі та дідуся. Дошкільникам буде цікаво нанести на таку мапу маршрути подорожей, місця, де побувала родина, зазначити, з якої нагоди це відбулося. Малюк може позначити на мапі різні шляхи від дому до дитячого садка, будинків рідних і друзів, улюблених місць прогулянок – міського скверу, парку тощо.

Привабить дитину й можливість самостійно (або за допомогою дорослого, старших брата чи сестри) створити мапу з різними маршрутами.

Запропонуйте маляті намалювати вулицю на папері (тканині, шпалерах або іншій основі) фломастером (фарбами, олівцями, маркерами), розмістити на такій «мапі» фотографії або малюнки будинків, дитячих майданчиків, природних об'єктів та інших цікавинок, що трапляються по дорозі.

Залучення дошкільників до приготування народних святкових, обрядових страв допоможе ознайомити їх з деякими особливостями української кухні, національними традиціями гостинності. Участь у випіканні «жайворонків», пасок, фарбуванні яєць стане цікавою і радісною подією для малят. Цікавим для дорослих і дітей може бути приготування страв інших народів, представники яких проживають на теренах України.

Формуванню уявлень про суспільне життя та важливість громадянських обов'язків сприятиме спільна участь батьків і дітей у загальноміських, районних толоках з прибирання та озеленення дворів, скверів, парків, праця на сільських присадибних ділянках, виготовлення і вивішування годівничок для птахів, шпаківень та ін.

Усвідомленню дитиною важливості її праці, особистого внеску у волонтерський рух сприятиме участь родини у різних добродійних акціях, таких як збирання іграшок або одягу для дітей-сиріт, допомога са-

мотнім літнім людям, виготовлення сувенірів, оберегів для воїнів української армії, малювання вітальних листівок з нагоди Дня Незалежності України, Дня захисника України (Дня українського козацтва), свят ново-річно-різдвяного циклу тощо.

Оскільки почуття національної приналежності й патріотизм у дитини зароджуються, формуються і розвиваються в сім'ї, вкрай важливо надавати малятам можливість брати участь у громадському житті, набуваючи таким чином необхідного соціального досвіду. Отже, власним прикладом і залученням дітей до активної соціально значущої діяльності батьки сприятимуть вихованню патріотично налаштованих і національно свідомих громадян України.

Запитання для самоперевірки

- 1. Охарактеризуйте патріотизм, як основний аспект розвитку дошкільників в родин.*
- 2. Основи національного та патріотичного виховання.*

ПІДГОТОВКА ДИТИНИ ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ

- *Наступність, спадкоємність, перспективність у системі безперервної освіти.*
- *Готовність дітей до шкільного навчання.*
- *Адаптація до шкільного навчання.*
- *Спільна робота дошкільного закладу і школи.*

Наступність, спадкоємність, перспективність у системі безперервної освіти

Перехід дитини з дитячого садка у школу є важливим етапом її життя, який пов'язаний не лише зі зміною середовища її розвитку, а й із відповідними процесами самоусвідомлення, із зіткненням з новими проблемами, відкриттям у собі нових можливостей тощо. Одним дітям це додає піднесеного настрою, відчуття виходу на новий життєвий щабель, іншим вселяє ностальгію за звичним життям у дитячому садку, часто породжує стресові стани. Тому дуже важливо, щоб у дошкільному закладі, в сім'ї допомогли дитині усвідомити, що дитячий садок і школа є ланками єдиної системи освіти і виховання, а все те, що чекає дитину у школі, є продовженням того, чим займалася, що опановувала вона раніше. Не менш важливо, щоб із перших днів перебування в школі вона на конкретних реаліях переконувалася в цьому. Все це можливе за дотримання принципу наступності дошкільної та початкової освіти.

Необхідність наступності в роботі пов'язаних між собою ланок навчання обґрунтована в працях Я. Коменського, Й.-Г. Песталоцці, К. Ушинського, С. Русової. На початку ХХ ст. Н. Лубенець стверджувала, що «...починати виховання дітей зі школи – означає зводити будівлю на піску і без фундаменту». Своєрідним уточненням цього положення є міркування Є. Тихеєвої, яка вважала, що «старший ступінь дитячого садка на одну третину вже школа, а молодший ступінь школи на одну третину дитячий садок».

Саме в ці реалії закорінений принцип наступності, який, будучи одним із найголовніших психолого-дидактичних принципів, передбачає тісні взаємозв'язки дошкільної ланки освіти і початкової школи. Ці взаємозв'язки стосуються психофізичного розвитку дитини, формування її як особистості і вимагають узгодженості, послідовності змісту, форм і методів навчання і виховання. Саме у взаємозалежності і взаємній орієнтації двох послідовних освітніх ланок полягає неперервність, наступність навчання і розвитку.

Наступність забезпечує поступовий перехід від попереднього вікового періоду до нового, поєднання щойно здобутого дитиною досвіду з попереднім. З одного боку, вона передбачає спрямованість освітньо-виховної роботи в дитячому садку на вимоги, які будуть пред'явлені дітям в школі, а з іншого – на опору вчителя на досягнутий старшими дошкільниками рівень розвитку; на здобуті в дошкільному закладі, сім'ї, знання, навички і досвід дітей; на активне використання їх у освітньо-виховному процесі.

Наступність утворює простір для реалізації в педагогічному процесі дитячого садка і школи єдиної, динамічної та перспективної системи виховання і навчання, що сприяє зближенню умов виховання і навчання старших дошкільників і молодших школярів. Завдяки цьому перехід до нових умов шкільного навчання здійснюється з найменшими для дітей психологічними труднощами. При цьому забезпечується природне і комфортне їх входження в нові умови, що сприяє підвищенню ефективності виховання і навчання учнів з перших днів перебування в школі.

Головною умовою забезпечення наступності у вихованні і навчанні є спрямованість педагогічного процесу дитячого садка і школи на всебічний розвиток особистості дитини. З огляду на це необхідний зв'язок програм, методів і форм навчання в дитячому садку і початковій школі. Однак структура освітньо-виховного процесу має свою специфіку в дитячому садку і школі. Тому спроби штучно перенести урок у дошкільний заклад або ігрові методи проведення занять у школу є непродуктивними. Водночас елементи навчальної діяльності, що формуються в про-

цесі навчання на заняттях у дошкільних закладах, забезпечують успішність навчання в школі. А шкільне навчання має забезпечити взаємозв'язок, розширення, поглиблення й удосконалення отриманих у дитячому садку знань, умінь і навичок.

З проблемою наступності навчання і виховання пов'язана проблема їх перспективності. Якщо наступність означає врахування рівня розвитку дітей, з яким вони прийшли до школи, опору на нього, то *перспективність навчання і виховання* полягає у визначенні пріоритетних напрямів підготовки дітей до школи. Наступність є передумовою *спадковості навчання і виховання* – врахування школою рівня знань, умінь і навичок дітей, їх подальший розвиток; перехід від навчально-ігрової до навчальної діяльності.

Наявність внутрішнього зв'язку в змісті освітньо-виховної роботи, методах педагогічного керівництва, формах організації діяльності у дитячому садку і молодших класах школи забезпечує цілісність процесу розвитку, навчання і виховання дитини.

Готовність дітей до шкільного навчання

Одним із обов'язків сім'ї і дошкільних установ є підготовка дітей до школи, від чого залежатимуть їхні успіхи в навчанні, подальший розвиток. Як правило, діти, які у старших дошкільних групах розуміють, що їх чекає у школі, володіють необхідними для навчання у ній навичками, легко вживаються у шкільне середовище. Однак не всі з них безболісно долають цей етап, що проявляється передусім у незадовільній їх успішності. Причина цього здебільшого в психологічній невідповідності до навчання в школі. Готовність до шкільного навчання водночас є проблемою соціальної зрілості дитини. Адже, йдучи до школи, вона опиняється в реальній соціальній позиції, вперше отримавши право і опинившись перед обов'язком здійснення суспільної за змістом і формою діяльності, якою є навчання.

Готовність до навчання у школі є інтегративною характеристикою психічного розвитку дитини, яка охоплює компоненти, що забезпечують

її успішну адаптацію до умов і вимог школи. Цей феномен постає як загальна (психологічна) і спеціальна готовність до навчання у школі, в якій розкриваються рівні розвитку тих психологічних якостей, що найбільше сприяють нормальному входженню у шкільне життя, формуванню навчальної діяльності.

Основними компонентами загальної (психологічної) готовності до школи є:

1. *Мотиваційна готовність до навчання у школі.* Виявляється у прагненні дитини до навчання, бути школярем; у достатньо високому рівні пізнавальної діяльності і мислительних операцій; у володінні елементами навчальної діяльності; у певному рівні соціального розвитку. Все це забезпечує психологічні передумови включення дитини в колектив класу, свідомого, активного засвоєння навчального матеріалу, виконання різноманітних шкільних обов'язків. Свідченням мотиваційної готовності є наявність у дитини бажання йти до школи і вчитися, сформованість позиції майбутнього школяра. Якщо в дитини сформувалися адекватні уявлення про школу, вимоги до нової поведінки, вона не відчуватиме труднощів у прийнятті нової позиції, легко засвоюватиме норми і правила навчальної діяльності та поведінки в класі, взаємини з учителем і школярами.

2. *Емоційно-вольова готовність до навчання в школі.* Засвідчує здатність дитини регулювати свою поведінку в різноманітних ситуаціях спілкування і спільної навчальної діяльності, виявляється у самостійності, зосередженості, готовності й умінні здійснювати необхідні вольові зусилля. Вимоги до позиції школяра ставлять дитину перед необхідністю самостійно і відповідально виконувати навчальні обов'язки, бути організованою й дисциплінованою, вміти адекватно оцінювати свою роботу. Тому цей вид психологічної готовності називають морально-вольовою, оскільки вона пов'язана із сформованістю особистісної позиції дитини, з її здатністю до управління власною поведінкою. Йдеться про вміння дотримуватися правил, виконувати вимоги вихователя, гальмувати афективні імпульси, виявляти наполегливість у досягненні

мети; уміння довести до кінця розпочату справу, навіть якщо вона не зовсім приваблива для дитини.

3. *Розумова готовність дитини до навчання в школі.* Виявляється у загальному рівні її розумового розвитку, володінні вміннями і навичками, які допоможуть вивчати передбачені програмою предмети. Загалом розумова готовність дитини до навчання у школі охоплює її загальну обізнаність з навколишнім світом, елементи світогляду; рівень розвитку пізнавальної діяльності і окремих пізнавальних процесів (мовлення, пам'яті, сприймання, мислення, уяви, уваги); передумови для формування навчальних умінь і загалом навчальної діяльності.

Формування умінь навчальної діяльності забезпечує дитині високий рівень здатності до навчання, тобто до виокремлення навчального завдання і вміння перетворити його на самостійну мету діяльності. Це вимагає від дитини здатності аналізувати, шукати причини змін у предметах і явищах тощо.

4. *Психологічна готовність до спілкування та спільної діяльності.* Це важливе новоутворення обумовлене зміною провідних типів діяльності, переходом від сюжетно-рольової гри до навчальної діяльності. Дитина, у якої не сформовані компоненти психологічної готовності до спілкування та спільної діяльності, відчуватиме такі типові труднощі у навчанні, як: нерозуміння позиції вчителя, невміння слухати товариша, узгоджувати спільні з класом дії, завищена самооцінка та ін.

Загалом, психологічна готовність є цілісним станом психіки дитини, що забезпечує успішне прийняття нею системи вимог школи і вчителя, успішне оволодіння новою для неї діяльністю та новими соціальними ролями.

Адаптація до шкільного навчання

Критерієм нормальної адаптованості дитини до шкільного навчання є її позитивне ставлення до школи, розуміння пояснюваного вчителем навчального матеріалу, самостійність, здатність зосереджувати увагу при виконанні завдань, охоче виконання громадських обов'язків і добро-

зичливе ставлення до однокласників. Усе це засвідчує належну ефективність процесу *соціально-психологічної адаптації до школи* – активного пристосування дитини до класу, вчителя, свого місця у школі.

Високий рівень адаптації дитини забезпечують виховання її у повній сім'ї, у якій нема конфліктних ситуацій; належний рівень освіти батька й матері, правильні методи виховання у сім'ї; позитивне ставлення до дітей вихователя старшої (підготовчої до школи) групи; позитивне ставлення до дітей учителя першого класу; функціональна готовність дитини до навчання у школі; сприятливий статус дитини у групі до вступу в перший клас; задоволеність спілкуванням із дорослими; адекватне усвідомлення свого становища в групі однолітків. З урахуванням цього грузинський педагог-новатор Шалва Амонашвілі стверджував, що дітей-шестиліток потрібно готувати не просто до школи (навчання читання, письмо, лічба), а готувати до ролі учнів, щоб вони розуміли свою нову позицію, нову роль вчителя, значення і зміст його вимог і оцінок.

Про наявність внутрішньої позиції школяра свідчать позитивне ставлення до вступу в школу як до природного і обов'язкового явища в своєму житті; уявлення про школу та шкільний зміст занять, інтерес до занять з навчання грамоти і лічби; надання переваги колективним заняттям над індивідуальними; позитивне ставлення до вимог дисциплінованої поведінки, очікування оцінки; визнання авторитету вчителя.

Період соціально-психологічної адаптації триває від 10-18 днів до 1-3 місяців і супроводжується змінами в емоційній сфері дитини (зростання внутрішньої напруженості, рівня тривожності, імпульсивна взаємодія з дорослими тощо). Низький рівень адаптації проявляється у негативному ставленні до шкільного навчання, переважанні негативного настрою, відсутності інтересу до навчальних занять, недбалому виконанні завдань, небажанні самотійно працювати. Це засвідчує факт *шкільної дезадаптації дитини* – прояву психогенного формування особистості, що зумовлений особливостями її об'єктивного і суб'єктивного статусу в школі та сім'ї і може спричинити порушення навчальної діяльності в майбутньому.

Труднощі адаптації дитини до шкільного навчання зумовлені нерівномірністю розвитку пізнавальної сфери та довільної регуляції поведінки. Діти, які не встигають за шкільним ритмом, потребують особливої уваги, індивідуальної роботи вчителя. Складно адаптуються також діти з недорозвиненою дрібною моторикою. Нерідко вони відзначаються достатнім, навіть високим рівнем мовленнєво-мислительних операцій, тому дорослі не відразу звертають увагу на їх труднощі в оволодінні письмом (С. Ладивір). Особливо важко першокласникам, які мають проблеми розвитку мовлення, мислительних операцій (порівняння, узагальнення, аналіз, синтез, умовисновки, розмірковування).

З огляду на це в роботі зі старшими дошкільниками вихователі повинні уважно аналізувати особливості їхнього розвитку, прогнозувати імовірні проблеми в школі, спрямовувати зусилля на розвиток їхніх знань, умінь і навичок, що максимально полегшило б адаптацію в шкільному середовищі.

Спільна робота закладу дошкільної освіти та закладу загальної середньої освіти

У багатьох країнах з метою забезпечення неперервності дошкільної та початкової освіти створюють спільні освітньо-виховні заклади.

В Україні на початку 80-х років ХХ ст. набули розвитку навчально-виховні комплекси «дошкільний заклад-школа» (на базі дитячого садка) та «школа-дитячий садок» (на базі школи). Започатковані вони у сільській місцевості з метою задоволення потреб населення в освітніх послугах, раціонального використання приміщень, а також можливості навчання дітей як дошкільного, так і молодшого шкільного віку в одному освітньому закладі. Нині вони впроваджуються і в містах.

Будучи відкритою і динамічною соціальною системою, школа-дитячий садок та дитячий садок-школа є відносно автономними освітніми закладами з власним способом внутрішнього життя. Поєднання дошкільної і початкової освіти в такому малокомплектному освітньому закладі створює передумови для реалізації індивідуальності кожного вихованця,

що значно складніше зробити у масовій школі. Як свідчать дослідження, об'єднання у комплексі двох підсистем значно посилює його виховні можливості, створює умови для психологічно комфортного переходу дитини з дитсадка у школу. Особливо корисним для розвитку соціальної компетентності дітей є перебування їх у різновіковому колективі.

У дошкільному закладі важливо забезпечити зв'язок вихованців і педагогів дитячого садка і школи. Для цього використовують екскурсії до школи, відвідування уроків, спільні з першокласниками розваги, а молодших школярів запрошують у дитячий садок для зустрічі з випускниками старшої (підготовчої) групи. Побутує також практика взаємовідвідування вихованцями дитячого садка і учнями початкових класів свят у дошкільному закладі та початковій школі (свято знань, посвята у школярі, свято букваря, випуск з дитячого садка).

Особливо важливою для майбутніх учнів є особистість першого вчителя, якого вони сприймають як надзвичайну людину. Він повинен розуміти дітей, виявляти душевну турботу про них, зацікавленість у їхніх успіхах; повинен створювати оптимістичний настрій, дружелюбну доброзичливу атмосферу.

Доцільно в дитячому садку розвивати практику попереднього знайомства (якщо це можливо) з майбутнім учителем, а також ознайомлення педагога з роботою випускної групи, вивчення індивідуальних особливостей дітей, участь у їхніх справах.

Взаємозв'язок педагогів дошкільного закладу і школи здійснюється на інформаційному (семінари-практикуми з обговорення програм і планів освітньо-виховної роботи, створення дидактичного матеріалу) і на діяльнісному (обмін новаторськими методиками, досвідом організації навчальної діяльності старших дошкільників і молодших школярів, взаємне консультування) рівнях. Усі вони мають усвідомлювати, що підготовка дітей до школи, яка є одним з головних завдань дошкільної освіти, має спрямовуватися на всебічний розвиток особистості.

Запитання для самоперевірки

- 1. Розкрийте структуру і показники психологічної готовності дитини до навчання.*
- 2. Охарактеризуйте чинники, що зумовлюють адаптацію дитини до шкільного навчання. Визначіть роль у цьому процесі батьків і дитячого садка.*
- 3. З якого віку, на ваш погляд, доцільно починати шкільне навчання?*
- 4. Що ви порадите батькам з метою кращої підготовки дитини до школи в умовах сімейного виховання?*
- 5. Чим зумовлене небажання окремих дітей старшого дошкільного віку йти до школи?*
- 6. Запропонуйте сценарій спільного свята дітей підготовчої до школи групи та молодших школярів.*
- 7. Обґрунтуйте своє ставлення до проблеми тестування майбутніх першокласників при вступі до школи.*

Розділ III

ПРОГРАМОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗНАНЬ

ПРОГРАМА СЕМЕСТРОВОГО ЕКЗАМЕНУ З КУРСУ

- Історичний аспект управління розвитком дошкільної освіти в Україні (кінець XIX – початок XX ст.).
- Проаналізувати сучасну сім'ю та її роль у вихованні дитини.
- Обґрунтувати розвиток теорії сімейного виховання в Україні.
- Визначити закономірності сімейного виховання.
- Визначити принципи, зміст і завдання родинного виховання.
- Проаналізувати педагогічну культуру батьків: сутність, умови формування.
- Визначити сучасні підходи до проблеми співробітництва дошкільного закладу і сім'ї.
- Співробітництво ЗДО із сім'єю.
- Методи вивчення сім'ї та участь батьків у діяльності.
- Визначити зміст і форми організації спільної виховної роботи дитячого садка і сім'ї.
- Визначити шляхи оптимізації співробітництва з батьками.
- Визначити діяльність вихователя з формування педагогічної культури батьків.
- Умови успішного родинного виховання в сучасних умовах.
- Роль родини у процесі соціалізації особистості
- Сімейне виховання та його особливості
- Педагогічні проблеми сучасної сім'ї.

- Стилi сімейного виховання
- Принципи та загальна стратегія сучасного сімейного виховання
- Методи сімейного виховання і специфіка їх застосування
- Сім'я як соціально педагогічне середовище.
- Взаємодія суспільного і сімейного виховання.
- Виховання у дітей любові до рідного дому в умовах родини та школи.
- Формування батьків як педагогів.
- Визначити особливості вихованні доньки в родині.
- Визначити особливості вихованні сина в родині.
- Дати оцінку значення статевого виховання дитини.
- Обґрунтувати здоров'я та гігієнічна поведінка дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.
- Дати оцінку загартування та здоров'язберігаючі технології.
- Визначити фактор негативного впливу на дитячий організм.
- Проаналізувати основи безпеки життєдіяльності дитини.
- Види і форми планування виховної роботи з батьками у плані класного керівника.
- Функції сім'ї.
- Батьківський авторитет.
- Фальшивий авторитет батьків.
- Шляхи і засоби підвищення психолого-педагогічної культури батьків.
- Соціально-психологічні та педагогічні вимоги до батьків.
- Трудове виховання в сім'ї.
- Нетрадиційні форми роботи з батьківською громадськістю.
- Особливості й перспективи розвитку сучасної сім'ї.
- Відповідальність батьків за виховання дитини
- Проаналізувати значення сімейних традицій у вихованні дитини.
- Основні етапи розвитку і життєдіяльності сім'ї.
- Функції членів родини щодо виховання дитини
- Обґрунтувати правові основи сучасного сімейного виховання.

- Наступність, спадкоємність, перспективність у системі безперервної освіти
- Готовність дітей до шкільного навчання
- Адаптація до шкільного навчання
- Спільна робота дошкільного закладу і школи
- Особливості й перспективи розвитку сучасної сім'ї.
- Спілкування батьків і дітей.
- Колективні, індивідуальні, групові форми роботи з батьками.
- Планування виховної роботи з батьками.
- форми та методи взаємодії сім'ї та школи.
- Університет педагогічних знань для батьків.
- Сім'я і гармонійний розвиток дитини.
- Місце і роль сім'ї у вихованні дитини.
- Форми зв'язку школи і сім'ї.
- Визначити роль засобів масової інформації у формуванні культури дитини дошкільного віку в родині.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ З КУРСУ «ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА СПІВПРАЦІ З РОДИНАМИ»

1. Взаємодію з батьками у ЗДО проводять за такими основними напрямками (виберіть не вірну відповідь):

- а) профілактична, роз'яснювальна робота з усіма категоріями батьків з питань здоров'я дітей, формування особистості та індивідуальна виховна робота;
- б) виявлення проблемних сімей, дітей, які мають певні особливості; корекційна робота з ними;
- в) корекція виховного впливу батьків на єдине розуміння результату ставлень і вмінь, необхідних для вдосконалення їхньої виховної практики;
- г) захист прав дитини.

2. Причини за яких батьки не віддають дитину до ЗДО:

- а) послаблене здоров'я дитини;
- б) складне матеріальне становище;
- в) недовіра батьків до дошкільного виховання;
- г) усі відповіді вірні.

3. Метод родинного виховання, який передбачає створення взірця для наслідування, а також слугує для оптимізації процесу соціального успадкування, – це:

- а) бесіда;
- б) пояснення;
- в) приклад;
- г) вправа.

4. До наочно-інформаційних форм роботи не належать:

- а) виставки дитячих робіт, реклама книг та статей із проблем сімейного виховання, аудіозаписи бесід з дошкільниками;

- б) фотографії дітей та виставки дитячих робіт, відеофрагменти організації різних видів діяльності, папки-пересувки;
- в) реклама книг та статей із проблем сімейного виховання, батьківські збори, семінари практикуми, інформаційні папки;
- г) реклама книг та статей із проблем сімейного виховання, стенди, інформаційні папки.

5. Організацію освіти батьків доцільно проводити за такими напрямками:

- а) діагностичний, репродуктивний, самоосвітній;
- б) діагностичний, варіативний, самоосвітній;
- в) діагностичний, варіативний, індивідуальний;
- г) прогностичний, індивідуальний, самоосвітній.

6. Наступність між дитячим садком і школою полягає у (виберіть не вірну відповідь):

- а) змісті виховання та навчання;
- б) територіальній близькості закладів;
- в) умовах організації освітньо-виховного процесу;
- г) методах навчання та виховання.

7. Проблему готовності до школи досліджували (виберіть вірну відповідь):

- а) О. П. Усова, О. Є. Кравцова;
- б) Н. Я. Михайленко, О. В. Запорожець;
- в) О. В. Проскура, М. І. Лісіна;
- г) Т. В. Тарунтаєва, О. М. Фонарьов.

8. Принципи взаємодії з батьками(виберіть вірну відповідь):

- а) ліберальний стиль спілкування; співпраця, а не наставництво; ґрунтовна підготовка до проведення заходів із батьками; динамічність;
- б) доброзичливий стиль спілкування; індивідуальний підхід; співпраця, а не наставництво; ґрунтовна підготовка до проведення заходів із батьками; динамічність;

- в) стиль спілкування авторитарний; індивідуальний підхід; ґрунтовна підготовка до проведення заходів із батьками;
- г) доброзичливий стиль спілкування; індивідуальний підхід; мінімальна підготовка до проведення заходів із батьками; динамічність у стосунках.

9. Положення дитини в школі визначається:

- а) оцінкою педагогом ігрової діяльності дитини;
- б) оцінкою навчальної діяльності дитини;
- в) оцінкою фізичних можливостей дитини;
- г) оцінкою ставлення дитини до інших дітей.

10. Які форми роботи з батьками не належать до колективних:

- а) залучення батьків до життя ЗДО;
- б) зустрічі з батьками;
- в) семінари-практикуми;
- г) заняття тренінгового характеру.

11. Розумова готовність дитини до школи виявляється у:

- а) позитивній спрямованості на школу як на власне освітній заклад;
- б) сформованості в дитини вміння будувати свої взаємини з учителем та однолітками;
- в) рівні володіння вміннями та навичками, які допоможуть їй вивчити ті чи інші предмети;
- г) адекватною самооцінкою.

12. Які з перерахованих показників становлять емоційно-вольову готовність дитини до школи? (виберіть не вірну відповідь):

- а) вміння адекватно оцінювати свою роботу;
- б) вміння бути самостійною, організованою та дисциплінованою;
- в) наявність передумов для формування учбових умінь;
- г) здатність до вольового зусилля.

13. Виховання батьків – це (виберіть вірну відповідь):

- а) постійний процес розвитку дитини, заснований на свідомому прагненні до вдосконалення своєї особистості;
- б) пропагування педагогічної літератури серед батьків;
- в) залучення батьків до участі у спільних освітніх міроприємствах із дітьми;
- г) міжнародний термін, під яким розуміється допомога батькам у виконанні ними функцій вихователя власних дітей – батьківських функцій.

14. Готовність дитини до спілкування та спільної діяльності характеризується (виберіть не вірну відповідь):

- а) володінням знаннями та уміннями, які забезпечать дитині успішність засвоєння основних шкільних предметів;
- б) розуміння позиції вчителя;
- в) вміння слухати товариша та узгоджувати спільні з класом дії;
- г) адекватною самооцінкою.

15. Які з перерахованих показників не відносяться до мотиваційної готовності:

- а) наявність у дитини бажання йти до школи і вчитися;
- б) сформованість позиції майбутнього школяра;
- в) адекватні уявлення про школу;
- г) вміння адекватно оцінювати свою роботу.

16. Форми роботи з батьками:

- а) індивідуальні, колективні, наочно-інформаційні;
- б) формальні, колективні, індивідуальні;
- в) колективні, індивідуальні, конкурентні;
- г) наочно-інформаційні, колективні, демократичні.

17. Основні складові психологічної готовності до школи (виберіть не вірну відповідь):

- а) розумова, мотиваційна, соціальна, емоційно-вольова;

- б) емоційно-вольова, розумова, фізична, соціальна;
- в) мотиваційна, фізіологічна, соціальна, емоційно-вольова;
- г) розумова, мотиваційна, емоційно-вольова, загальна.

18. Яку функцію в роботі з батьками реалізовує педагог, озброюючи їх певним комплексом психолого-педагогічних знань?

- а) освітню;
- б) стимулюючу;
- в) оцінну;
- г) всі відповіді вірні.

19. Стилі виховання в сім'ї:

- а) авторитарний, ліберальний, демократичний;
- б) авторитарний, лабільний, демократичний;
- в) авторитарний, ліберальний, конкурентний;
- г) емоційний, ліберальний, демократичний.

20. Сім'я це (виберіть правильну відповідь):

- а) мала соціальна група, що складається з поєднаних шлюбом чоловіка та жінки, їхніх дітей (власних або усиновлених), інших осіб, пов'язаних родинними зв'язками з подружжям, кровних родичів;
- б) замкнене об'єднання людей, яке захищає свій внутрішній світ і протистоїть зовнішнім впливам та втручанням;
- в) добровільне об'єднання людей зі спільною метою та спільною діяльністю;
- г) мала соціальна група, у якій вік чоловіка та дружини не перевищує 30 років, які живуть в юридично визнаному чи громадянському шлюбі.

21. Психологічний клімат сім'ї може бути:

- а) позитивним, негативним, комбінованим, систематизованим;
- б) психологічним, педагогічним, соціально-психологічним, соціально-педагогічним;

- в) сприятливим, несприятливим, суперечливим;
- г) веселим, сумним, пасивним.

22. Діагностичній функції роботи педагога з батьками відповідають такі ознаки:

- а) озброєння батьків певним комплексом психолого-педагогічних знань;
- б) виявлення змін у стані педагогічної культури батьків і позитивних зрушень у практиці сімейного виховання;
- в) виховання у батьків якостей, ставлень і вмінь, необхідних для вдосконалення їхньої виховної практики;
- г) розвиток здібностей батьків для аналізу власного педагогічного досвіду.

23. Соціально-психологічна адаптація до школи це:

- а) психогенне формування особистості, що порушує об'єктивний і суб'єктивний статус дитини у школі та сім'ї;
- б) вплив на навчальну та позанавчальну активність школяра;
- в) процес активного пристосування дитини до класу, вчителя, свого місця у школі;
- г) визначення пріоритетних ліній підготовки дошкільнят до школи.

24. Педагогічну культуру батьків складають:

- а) знання психології дитини та закономірностей виховання, соціальний статус, педагогічна емпатія;
- б) знання психології дитини та закономірностей виховання, педагогічна рефлексія, педагогічна емпатія;
- в) знання психології дитини та закономірностей виховання, педагогічна рефлексія, ідейні переконання;
- г) знання психології дитини та закономірностей виховання, традиції сімейного виховання, педагогічна емпатія, авторитарний стиль спілкування.

25. Загальна готовність дітей до школи це:

- а) фізіологічна готовність;
- б) фізична готовність;
- в) психологічна готовність;
- г) всі відповіді вірні.

26. Репродуктивна функція сім'ї полягає у:

- а) ведення домашнього господарства та організації домашнього побуту;
- б) продовженні людського роду;
- в) створенні сприятливого сімейного мікроклімату;
- г) організація вільного часу та відпочинку членів родини в будні та вихідні дні.

27. Робота з батьками здійснюється у такі етапи:

- а) психологічне обстеження батьків на початку навчального року; робота із сім'ями, що перебувають у соціально небезпечному стані; результат отриманих даних;
- б) обстеження батьківського контингенту в кінці року; виявлення сімей, що перебувають у соціально благополучному стані; аналіз отриманих даних;
- в) обстеження на початку навчального року батьківського контингенту; виявлення сімей, що перебувають у соціально небезпечному стані; аналіз отриманих даних;
- г) профілактична робота на початку навчального року із батьківським контингентом; психолого-педагогічна профілактика; аналіз отриманих даних.

28. Метод виховання в родині, що передбачає планомірне, організоване, повторне виконання певних дій із метою оволодіння ними, підвищення їх ефективності й формування вмінь, навичок та звичок, це:

- а) вимога;

- б) порада;
- в) вправа;
- г) всі відповіді вірні.

29. Вплив закладів дошкільної освіти на розвиток педагогічної культури батьків буде ефективним, якщо відповідатиме таким критеріям(виберіть не вірну відповідь):

- а) спрямованість і адресованість;
- б) колективні форми роботи;
- в) оперативний зворотний зв'язок;
- г) індивідуалізація педагогічного впливу.

30. Система організації соціальних відносин, за якої чоловіки визначають мирно або силою свою владну роль у суспільстві, державі, приватному житті, а «жіноче» завжди підпорядковується «чоловічому» це:

- а) патріархат;
- б) матріархат;
- в) бархат;
- г) правильної відповіді немає.

31. Вибір методів виховання залежить від:

- а) педагогічної культури родини, її уявлення про цінності, розуміння мети виховання, ролі батьків у становленні особистості дитини, стилю взаємин в сім'ї та іншого;
- б) педагогічної культури родини, політичної ситуації у країні, фінансової незалежності та іншого;
- в) педагогічної культури родини, її уявлення про цінності, розуміння мети виховання, ролі батьків у становленні особистості дитини, використання авторитарного стилю взаємин у сім'ї та іншого;
- г) педагогічної культури родини, політичної ситуації у країні, розуміння мети виховання, аморальної ролі батьків у становленні особистості дитини, стилю взаємин в сім'ї та іншого.

32. Методи поглибленого вивчення сім'ї (оберіть не вірну відповідь):

- а) метод вивчення фольклору та етнографії;
- б) метод документалістики;
- в) метод опосередкованого вивчення сім'ї;
- г) метод спостереження і прямого вивчення сім'ї.

33. Національне виховання це:

- а) спосіб мислення, сукупність розумових навичок і духовних установок, властивих певній етнічній спільноті;
- б) цілеспрямована система руйнування та розвитку почуттів національної свідомості, національної самоповаги, національної гідності та гордості;
- в) цілеспрямована система формування і розвитку почуттів національної свідомості, національної самоповаги, національної гідності та гордості;
- г) способи систематичного впливу батьків на дітей.

34. Розподіл влади у сім'ї:

- а) співробітництво, партнерство, лібералізм, конкуренція, антагонізм;
- б) самотність, паритет, спонукання, конкуренція, антагонізм;
- в) співробітництво, парадоксальність, змагання, комунікація, антагонізм;
- г) співробітництво, паритет, змагання, конкуренція, антагонізм.

35. Психологічне здоров'я сім'ї це:

- а) комплексний узагальнений показник соціально-психологічної активності її членів у внутрішньо сімейних стосунках, соціальному середовищі та професійній сфері їх діяльності;
- б) узагальнений показник соціально-психологічної активності її членів у зовнішніх стосунках, соціальному середовищі та професійній сфері їх діяльності;

- в) показник педагогічної активності її членів у внутрішньо сімейних стосунках, соціальному середовищі та професійній сфері їх діяльності;
- г) показник соціально-психологічної лабільності її членів у шлюбних стосунках, соціальному середовищі та професійній сфері їх діяльності.

36. Виховна функція сім'ї передбачає:

- а) цілеспрямоване формування у дітей знань, умінь і навичок;
- б) передачу дітям батьківського досвіду, культурної спадщини та сприяє формуванню у них ціннісних орієнтацій в житті;
- в) забезпечення сім'ї житлом, ведення домашнього господарства, організацію домашнього побуту;
- г) організація вільного часу та відпочинку членів родини в будні та вихідні дні.

37. До колективних форм роботи належать(виберіть вірну відповідь):

- а) заняття тренінгового характеру, аудіозаписи бесід із дошкільниками, зустрічі з батьками;
- б) батьківські збори, виставки спільних робіт батьків і дітей, відвідування дітей вдома;
- в) залучення батьків до життя дитячого садка, відеофрагменти організації різних видів діяльності;
- г) семінари-практикуми, засідання «круглого столу», виставки спільних робіт батьків і дітей.

38. Родинні виховні традиції, як засіб формування особистості, виконують такі функції:

- а) пізнавальну, консолідуючу, комунікативну, організаційну, матриархальну, соціалізуючу;
- б) пізнавальну, конструктивну, екологічну, організаційну, суспільну, соціалізуючу;
- в) пізнавальну, консолідуючу, екологічну, організаційну, нуклеарну, соціалізуючу;

- г) пізнавальну, конструктивну, комунікативну, організаційну, суспільну, соціалізуючу.

39. Виховання дітей та молоді на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях, обрядах, багатовіковій виховній спадщині, духовності це:

- а) національне виховання;
- б) традиційне виховання;
- в) культурне виховання;
- г) сімейне виховання.

40. Взаємодія батьків з дітьми, яка ґрунтується на родинній інтимно-емоційній близькості, любові, турботі, повазі і захищеності дитини і сприяє створенню сприятливих умов для задоволення потреб у повноцінному розвитку і саморозвитку особистості дитини це:

- а) сімейне виховання;
- б) соціальне виховання;
- в) виховання у школі;
- г) виховання у садку.

41. З огляду на особливості соціального буття сім'ї, виокремлюють такі провідні її функції:

- а) репродуктивна, економічна, домашньо-побутова, емоційна, духовного спілкування, первинної соціалізації, виховна;
- б) репродуктивна, екологічна, конструктивна, емоційна, духовного спілкування, первинної соціалізації, навчальна;
- в) репродуктивна, економічна, домашньо-побутова, розважальна, навчальна, виховна;
- г) репродуктивна, екологічна, домашньо-побутова, емоційна, оздоровча, первинної соціалізації, виховна.

42. Хто сказав, що душа новонародженої дитини це – чиста дошка (tabula rassa):

- а) Дж. Локк;
- б) Ж. Ж. Руссо;
- в) Й.-Г. Песталоцці;
- г) Я. А. Коменський.

43. У дошкільному віці провідною є:

- а) предметна діяльність;
- б) ігрова діяльність;
- в) навчальна діяльність;
- г) емоційне спілкування з дорослим.

44. Сформувати всебічно розвинуту особистість дитини можна за такими напрямками виховання:

- а) моральне виховання, розумове виховання, трудове виховання, економічне виховання, фізичне виховання, виховання почуття обов'язку та відповідальності;
- б) моральне виховання, гендерне виховання, трудове виховання, економічне виховання, фізичне виховання, виховання почуття обов'язку та відповідальності;
- в) моральне виховання, репродуктивне виховання, трудове виховання, економічне виховання, фізичне виховання, виховання почуття обов'язку та відповідальності;
- г) моральне виховання, розумове виховання, гуманне виховання, економічне виховання, фізичне виховання, виховання почуття обов'язку та відповідальності.

45. Особливості виховної функції сім'ї полягають у тому, що вона одночасно виховує:

- а) дорослих і дітей;
- б) педагогів і дорослих;
- в) дітей і сусідів;
- г) дітей та їх однолітків.

46. Інструменти, за допомогою яких збираються, аналізуються, узагальнюються дані, що характеризують сім'ю, а також розкриваються взаємозв'язки та закономірності домашнього виховання це:

- а) методи вивчення сім'ї;
- б) методи вивчення дитини;
- в) методи вивчення педагогічного колективу;
- г) методи вивчення батьків.

47. Науковці (Поніманська Т.І., Дичківська І.М.) виокремлюють такі три групи методів вивчення сім'ї як:

- а) соціологічні, психолого-педагогічні та методи визначення положення дитини в сім'ї;
- б) політичні, соціологічні, психолого-педагогічні;
- в) психолого-педагогічні, методи визначення положення дитини в сім'ї, фізичні, політичні;
- г) психолого-педагогічні, соціологічні, математичні, фізіологічні.

48. Соціологічні методи вивчення сім'ї це:

- а) інтерв'ю, анкетування;
- б) проєктивні методики, батьківські збори;
- в) малюнки дітей, дні відкритих дверей;
- г) фотовиставки, спільні свята та розваги.

49. Методи, за допомогою яких одночасно і вивчається, і коректується педагогічна позиція батьків (бесіда, спостереження, метод емпатійного слухання, виконання дитиною у присутності когось із членів сім'ї практичного завдання, відвідування вихователем сім'ї дитини, написання батьками міні-твору «Моя дитина» та ін.), психолого-педагогічний тренінг це:

- а) психолого-педагогічні методи вивчення сім'ї;
- б) соціологічні методи вивчення сім'ї;
- в) методи визначення положення дитини в сім'ї;
- г) усі відповіді вірні.

50. Методи визначення положення дитини в сім'ї це:

- а) рисуночна методика, проєктивні методики, ігрові завдання, методика коментування картинок, методика завершення розповіді, методика незакінчених речень;
- б) інтерв'ю та анкетування батьків;
- в) батьківські збори та круглі столи, фотовиставки;
- г) усі відповіді не вірні.

51. До основних принципів співпраці закладу дошкільної освіти з родинами вихованців належать:

- а) демократизація, гуманізація, послідовність, наступність, індивідуалізація;
- б) демократизація, анархізм, послідовність, наступність, індивідуалізація;
- в) демократизація, гуманізація, деструктивізм, наступність, індивідуалізація;
- г) авторитаризм, гуманізація, послідовність, наступність, індивідуалізація.

52. Провідною діяльністю дітей раннього віку є:

- а) предметна діяльність;
- б) ігрова діяльність;
- в) маніпулятивна діяльність;
- г) навчальна діяльність.

53. Узагальнення і розширення знань дітей про такі поняття, як дружба, друг, чесність, справедливість; засвоєння дітьми вмінь оцінювати почуття і вчинки однолітків у спільних іграх та ситуаціях, мотивувати, пояснювати свої судження; розвиток соціальних почуттів (емоцій) та розвиток здатності розуміти емоційний стан іншої людини і вміння адекватно висловити свій; виховання культури спілкування, дружніх взаємовідносин, бажання підтримувати друзів, піклуватися про них. Це завдання з:

- а) морального виховання;
- б) фізичного виховання;
- в) розумового виховання;
- г) трудового виховання.

54. Базовий етап фізичного, психологічного та соціального становлення особистості дитини це:

- а) дошкільний вік;
- б) криза 6-7 років;
- в) немовлячий вік;
- г) криза 3-х років.

55. Освітньо-виховний процес здійснюється за:

- а) програмою;
- б) річним планом;
- в) базовим компонентом;
- г) п'ятирічним планом.

56. Групи дітей у ЗДО комплектуються за:

- а) віковими ознаками;
- б) рівнем розвитку;
- в) статевими ознаками;
- г) етнічними ознаками.

57. Постійний контроль за станом здоров'я дітей, проведення обов'язкових медичних оглядів дітей; проведення профілактичних щеплень згідно з календарем щеплень у порядку і в терміни, встановлені МОЗ України, надання невідкладної медичної допомоги дітям у разі гострого захворювання або травми це завдання:

- а) лікаря-педіатра і медичної сестри;
- б) помічника вихователя;
- в) вихователя;
- г) методиста ЗДО.

58. Провідна роль у вихованні дитини належить:

- а) родині;
- б) дитячому садку;
- в) школі;
- г) дитячому майданчику.

59. Діти дошкільного віку є учасниками:

- а) освітньо-виховного процесу;
- б) свят;
- в) розваг;
- г) педагогічного процесу.

60. Платні додаткові послуги надаються з метою:

- а) всебічного задоволення освітніх потреб громадян;
- б) ефективності засвоєння певної навчальної програми;
- в) напрацювання засобів в єдиний фінансовий фонд ЗДО;
- г) зростання іміджу ЗДО.

61. Сімейна педагогіка – це:

- а) галузь педагогіки, яка вивчає закономірності виховання дітей у сім'ї;
- б) наука про закономірності виховання і навчання дітей від народження до школи;
- в) галузь педагогічних знань, яка досліджує фундаментальні закони навчання й виховання;
- г) наука про дитину.

62. Основний шлях розвитку особистості в онтогенезі і залучення дітей до соціального світу це:

- а) єдність соціалізації та індивідуалізації;
- б) навчальна діяльність;
- в) інтеграція;
- г) акомодация.

63. Державний освітній стандарт дошкільної освіти на даний час забезпечує:

- а) повагу до особистості дитини, її прав і свобод, визначених «Конвенцією про права дитини»;
- б) можливість засвоєння певної програми виховання та освіти дитини дошкільного віку;
- в) діяльність всіх видів ЗДО;
- г) діяльність державних та комунальних ЗДО.

64. Взаємодія закладу дошкільної освіти із закладами загальної середньої освіти, з іншими установами, організаціями це:

- а) організаційна робота;
- б) організаційно-педагогічна робота;
- в) адміністративно-господарська робота;
- г) наукова робота.

65. Доповіді й повідомлення на батьківських зборах і конференціях, організація виставок наочних посібників, відкриті заняття, групові та індивідуальні консультації, бесіди, пересувні папки це:

- а) форми спільної роботи ЗДО та сім'ї;
- б) форми спільної роботи ЗДО та школи;
- в) усі варіанти вірні;
- г) форми співпраці ЗДО з дітьми.

66. Сім'я зобов'язана разом із вихователями свою дитину:

- а) виховувати;
- б) навчати;
- в) розвивати;
- г) усі варіанти вірні.

67. Самоосвіта – це:

- а) здобуття теоретичних і практичних знань, досвіду, компетенцій у процесі самостійної роботи людини без проходження систематичного курсу навчання в стаціонарному закладі освіти;

- б) невід'ємна складова систематичного навчання в стаціонарних закладах освіти яка сприяє поглибленню, розширенню та більш міцному засвоєнню знань;
- в) самостійна пізнавальна діяльність людини, спрямована на досягнення певних персональних значущих освітніх та культурних цілей: задоволення загальнокультурних запитів, пізнавальних інтересів у будь-якій сфері діяльності, підвищенні професійної кваліфікації тощо;
- г) усі відповіді вірні.

68. Головні функції виховання:

- а) прилучення вихователів і дітей до цінностей духовної культури свого народу і всього людства;
- б) соціальний захист прав і гідності дитини, забезпечення умов для повноцінного розвитку фізичних, розумових і творчих здібностей;
- в) розвиток спадкових якостей;
- г) надання допомоги дитині у життєвому самовизначенні.

69. Компонент загальної культури людини, в якому знаходить відображення накопичений попередніми поколіннями досвід виховання дітей у сім'ї, що постійно збагачується. Виявляється у ставленні до дитини, в оцінці її поведінки, а також у реальній діяльності і спілкуванні з нею. Це:

- а) педагогічна культура;
- б) загальна культура;
- в) культура мовлення;
- г) усі відповіді вірні.

70. Структура педагогічної культури батьків:

- а) педагогічні знання, педагогічна і психологічна компетентність, вміння бачити перспективи розвитку дитини, педагогічна рефлексія, педагогічна емпатія;
- б) базовий компонент дошкільної освіти;
- в) освітні програми закладів дошкільної освіти;

- г) єдність характерних особливостей, що ґрунтується на глибокій повазі до особистості, орієнтації на суб'єкт-суб'єктні відносини та співробітництво «педагог – дитина».

71. Найбільш критичний вік для адаптації молодших дошкільників за думками психологів це:

- а) від 10 місяців до 1.5 року;
- б) від 6 до 10 місяців;
- в) від 1.5 до 2 років;
- г) від 2 до 3 років.

72. Яка із функцій мовлення вважається провідною?

- а) культуриносна;
- б) контактено встановлювальна;
- в) комунікативна;
- г) гносеологічна.

73. Здатність розуміти потреби розвитку дітей і педагогічно доцільно задовольняти їх це:

- а) педагогічна і психологічна компетентність;
- б) педагогічна рефлексія;
- в) педагогічна емпатія;
- г) педагогічна інноватика.

74. Вміння батьків аналізувати власну виховну діяльність, критично її оцінювати, знаходити причини своїх педагогічних помилок це:

- а) педагогічна і психологічна компетентність;
- б) педагогічна рефлексія;
- в) педагогічна емпатія;
- г) педагогічна інноватика.

75. Співпереживання, адекватна реакція на вчинки й почуття дітей це:

- а) педагогічна і психологічна компетентність;

- б) педагогічна рефлексія;
- в) педагогічна емпатія;
- г) педагогічна інноватика.

76. Типи сімейних взаємин (за А. В. Петровським):

- а) диктат, опіка, мирне співіснування на основі невтручання, співробітництво;
- б) диктат, педагогічні технології, мирне співіснування на основі невтручання, співробітництво;
- в) диктат, опіка, мовленнєвий етикет, домінування, співробітництво;
- г) диктат, опіка, мирне співіснування на основі невтручання, індивідуальні компетентності, соціалізація.

77. Наочно-інформаційні форми роботи з батьками це:

- а) фотографії дітей та виставки дитячих робіт, реклама книг та статей із проблем сімейного виховання, інформаційні папки, стенди, відеофрагменти організації різних видів діяльності;
- б) фотографії дітей та виставки дитячих робіт, індивідуальні бесіди і консультації, відеофрагменти організації різних видів діяльності, папки-пересувки;
- в) реклама книг та статей із проблем сімейного виховання, батьківські збори, семінари-практикуми, інформаційні папки;
- г) реклама книг та статей із проблем сімейного виховання, відвідування дітей дома, тренінги, стенди, інформаційні папки.

78. Показниками фізичного здоров'я дитини є:

- а) рівень морфофізіологічного розвитку, що виявляється й підтверджується віковими антропо- та біометричними показниками (довжина, маса тіла, об'єм грудної клітки, робота серця, дихання, опорно-руховий апарат, постава, стан шкіри, гострота зору, нюху, слуху, смаку);
- б) врівноважене спілкування з однолітками та іншими дітьми, дорослими людьми, культура користування матеріальними благами;

- в) швидка адаптація до середовища, спрямованість на суспільно-корисну справу;
- г) участь у спортивних змаганнях.

79. Метою дошкільної освіти є:

- а) створення сприятливих умови для особистісного становлення і творчої самореалізації кожної дитини;
- б) виконання вказівок Міністерства освіти і науки;
- в) робота з підвищення педагогічної культури педагогів;
- г) підготовка дитини до школи.

80. Дидактичних ігри і вправи спрямовані на:

- а) формування колективних навичок виконання завдань;
- б) здобуття освіти;
- в) закріплення знань, умінь і навичок, розвиток психічних процесів;
- г) збагачення словника новими математичними термінами.

81. Вправи, дидактичні ігри, дослід, продуктивна діяльність це:

- а) словесні методи навчання;
- б) практичні методи навчання;
- в) наочні методи навчання;
- г) словесні і наочні методи навчання.

82. Заняття з розвитку мовлення – це:

- а) метод навчання;
- б) засіб навчання;
- в) спосіб навчання;
- г) форма організації навчання.

83. Спостереження навколишнього життя, показ зразка, спосіб дії, дидактичні ігри, порівняння, вказівки, запитання до дітей, обстеження це:

- а) прийоми;

- б) методи;
- в) загально-дидактичні принципи;
- г) засоби.

84. Визначте загально дидактичний принцип навчання, який спонукає вихователя навчати дітей переходячи від відомого до невідомого, від простого до складного:

- а) принцип наочності;
- б) систематичності й послідовності;
- в) науковості й доступності;
- г) свідомості та активності.

85. Визначте загально дидактичний принцип навчання, суть якого полягає в тому, що під впливом навчання здійснюється не лише накопичення знань, формування вмінь, а й розвиток особистості дитини в цілому:

- а) принцип розвиваючого навчання;
- б) систематичності й послідовності;
- в) науковості й доступності;
- г) свідомості та активності.

86. Самостійна пізнавальна діяльність людини, спрямована на досягнення певних персональних значущих освітніх та культурних цілей: задоволення загальнокультурних запитів, пізнавальних інтересів у будь-якій сфері діяльності, підвищенні професійної кваліфікації тощо. Це:

- а) самоосвіта;
- б) навчальна діяльність;
- в) професійна діяльність;
- г) виховна діяльність.

87. Планування, завданням якого є складання річних, місячних, тижневих, денних планів, що визначають спрямованість та зміст діяльності освітніх організацій на певний період є:

- а) перспективним;
- б) стратегічним;
- в) тактичним;
- г) тематичним.

88. Дидактичний матеріал М. Монтессорі спрямований на розвиток:

- а) пізнавальної активності дітей і розумових здібностей;
- б) сенсорних здібностей;
- в) зв'язного мовлення;
- г) конструктивних здібностей.

89. Що має велике значення для реалізації вихователями індивідуального підходу в роботі з дітьми раннього віку:

- а) контакт з родиною;
- б) контакт з вихователями;
- в) контроль дитини;
- г) співпраця з закладом дошкільної освіти.

90. Цілеспрямований педагогічний процес, який формує чуттєве пізнання й удосконалює відчуття і сприйняття це:

- а) сенсорний розвиток;
- б) розумовий розвиток;
- в) розумове виховання;
- г) мовний розвиток.

91. Основними видами мовленнєвої діяльності є:

- а) говоріння, слухання, читання і письмо;
- б) розповідання казок і читання віршів;
- в) спілкування;
- г) словотворення.

92. Підготовка руки дитини до письма передбачає розвиток:

- а) зорової пам'яті;

- б) фонематичного слуху;
- в) дрібних м'язів пальців, окоміру, точності й ритму рухів;
- г) каліграфічних умінь.

93. Рівень морфологічного і функціонального розвитку, який забезпечує виконання дитиною вимог систематичного шкільного навчання це:

- а) шкільна зрілість;
- б) мотиваційна готовність до школи;
- в) розумова готовність до школи;
- г) фізична підготовка до школи.

94. Народне дитинознавство – це:

- а) це сума психолого-педагогічних знань про дітей, набутих у процесі навчально-виховної практики народу;
- б) це сума психолого-педагогічних знань про дітей, набутих у процесі навчально-виховної практики науковців;
- в) це сума психолого-педагогічних знань про дітей, набутих у процесі навчально-виховної практики педагогів;
- г) це сума психолого-педагогічних знань про дітей, набутих у процесі навчально-виховної практики вихователів.

95. Пренатальна педагогіка – це:

- а) наука про виховання новонародженої дитини;
- б) наука про виховання ще ненародженої дитини;
- в) наука про виховання дитини дошкільного віку;
- г) наука про виховання дитини до 1 року.

96. Ранній дитячий вік – період істотних змін в анатомо-фізіологічному, психічному розвитку, спілкуванні з дорослими:

- а) від народження до 3 місяців;
- б) від 3 місяців до 1 року;
- в) від 1 до 3 років;
- г) від 3 до 6 років.

97. Коли виникає «криза трьох років»?

- а) наприкінці першого року життя;
- б) на початку другого року життя;
- в) наприкінці другого року життя;
- г) наприкінці третього року життя.

98. Складний процес пристосування організму, що відбувається на різних рівнях – фізіологічному, соціальному, психологічному це:

- а) біологічна адаптація;
- б) психічна адаптація;
- в) соціальна адаптація;
- г) адаптація.

99. Дошкільна педагогіка – це:

- а) наука про закономірності виховання і навчання дітей від народження до школи;
- б) наука, яка вивчає значення і специфіку організації культурного середовища конкретного освітнього закладу у загальній виховній системі;
- в) галузь педагогічних знань, яка досліджує фундаментальні закони навчання й виховання;
- г) наука про дитину.

100. Провідною діяльністю називають:

- а) найулюбленішу, найцікавішу для дитини діяльність;
- б) діяльність, яка зумовлює найголовніші зміни у психіці дитини та підготовку до нового етапу її розвитку;
- в) діяльність, яка посідає найбільше місце в житті дитини;
- г) мовленнєва діяльність.

Розділ IV

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Самостійна робота – це форма організації індивідуального вивчення студентами навчального матеріалу в аудиторний та позааудиторний час. Мета СРС – сприяти формуванню самостійності як особистісної риси та важливої професійної якості молодого людини, суть якої полягає в уміннях систематизувати, планувати, контролювати й регулювати свою діяльність без допомоги й контролю викладача.

Завданнями СРС можуть бути засвоєння певних знань, умінь, навичок, закріплення та систематизація набутих знань, їхнє застосування за вирішення практичних завдань та виконання творчих робіт, виявлення прогалин у системі знань із предмета. Самостійна робота дає можливість студенту працювати без поспіху, не боячись негативної оцінки товаришів чи викладача, а також обирати оптимальний темп роботи та умови її виконання. Організація самостійної роботи здобувачів вищої освіти з навчальної дисципліни має здійснюватися з дотриманням низки вимог, зокрема таких:

- обґрунтування необхідності завдань у цілому й конкретного завдання зокрема, що вимагає виявлення та стимулювання позитивних мотивів діяльності студентів;
- відкритість та загальна оглядовість завдань. Усі студенти повинні знати зміст завдання, мати можливість порівняти виконані завдання в одній та в різних групах, проаналізувати правильність та корисність виконаної роботи, відповідність поставлених оцінок (адекватність оцінювання);
- надання детальних методичних рекомендацій щодо виконання роботи (у якій послідовності працювати, з чого починати, як перевіри-

ти свої знання). За окремими завданнями студенти мають отримати пам'ятки;

- надання можливості студентам виконувати творчі роботи, які відповідають умовно-професійному рівню засвоєння знань, не обмежуючи їх виконанням стандартних завдань.

Здійснення індивідуального підходу до виконання самостійної роботи. Індивідуальні завдання можуть виконувати за бажанням усі студенти або окремі з них (які творчо обдаровані, вимогливі, мають великий досвід практичної діяльності тощо). Індивідуалізація самостійної роботи сприяє самореалізації студента, розкриваючи в нього такі грані особистості, які допомагають професійному розвитку.

Можливість ведення обліку та оцінювання виконаних завдань і їхньої якості, що потребує стандартизації вимог до вмінь майбутніх спеціалістів та розроблення комплексу професійноорієнтованих завдань. Для цього ми пропонуємо такі типи завдань, які передбачають отримання матеріалізованого результату (продукту). Під час їхнього виконання формуються також особистісні риси студента. Підтримання постійного зворотного зв'язку зі студентами в процесі здійснення самостійної роботи, що є фактором ефективності навчального середовища.

Отже, самостійна робота студентів потребує чіткої організації, планування, системи й певного керування (обсяг завдань, типи завдань, методичні рекомендації щодо їхнього виконання, аналіз передбачуваних труднощів, облік, перевірка та оцінювання виконаних робіт), що сприяє підвищенню якості освітнього процесу. Успіх цієї роботи багато в чому залежить від бажання, прагнення, інтересу до роботи, потреби в діяльності, тобто від наявності позитивних мотивів. Велике значення під час самостійної роботи студента мають його спрямованість, психологічна готовність, а також певний рівень бази знань, на який будуть нашаровуватися нові знання.

Для реалізації самостійної роботи в процесі вивчення дисципліни студенти виконують комплекс завдань різних типів відповідних рівнів

складності. У цілому, завдання для самостійної роботи студентів мають відповідати таким вимогам:

1. Професійна результативність – формулювання завдання, яке має гарантувати формування хоча б одного професійного вміння в термінах та поняттях майбутньої спеціальності студента.
2. Продуктивність – передбачає отримання квазіпрофесійного продукту навчальної самостійної праці студента після завершення всіх дій з вирішення цього завдання.
3. Конструктивність – наявність визначеної структури завдання-задачі (мета, вихідні дані, умови, що їх зв'язують).
4. Когнітивність – перевага розумових дій над психомоторикою в процесі вирішення завдання.
5. Самостійність – переважна кількість дій студента має бути самостійною.

Кожен з елементів завдання має спонукати студента до того, щоб він сам приймав рішення, порівнював умови, здійснював необхідний інформаційний пошук тощо. Розроблення завдань для СРС різних рівнів є основною умовою належного планування та організації самостійного навчання.

Самостійна робота студентів – це спланована пізнавальна, організаційно і методично направлена діяльність, яка здійснюється без прямої допомоги викладача, на досягнення результату.

Мета самостійної роботи студентів:

- розвиток творчих здібностей та активізація розумової діяльності студентів;
- формування в студентів потреби безперервного самостійного поповнення знань;
- розвиток морально-вольових зусиль;
- самостійна робота студентів як результат їх морально-вольових зусиль.

Завдання самостійної роботи студентів:

- навчити студентів самостійно працювати з літературою;
- творчо сприймати навчальний матеріал і осмислювати його;
- сформувати навички щоденної самостійної роботи з метою одержання та узагальнення знань, умінь і навичок.

Види завдань для самостійної роботи.

Залежно від особливостей дисципліни викладач може давати студентам різні види завдань самостійної роботи:

- переробка інформації, отриманої безпосередньо на обов'язкових навчальних заняттях;
- робота з відповідними підручниками та особистим конспектом лекцій;
- самостійне вивчення окремих тем або питань із розробкою конспекту;
- робота з відповідною літературою;
- написання рефератів, повідомлень;
- творчі завдання (доповіді, проекти, огляди тощо);
- виконання підготовчої роботи до практичних занять;
- виконання курсових робіт (проектів);
- підготовка письмових відповідей на проблемні питання;
- виготовлення наочності;
- складання картотеки літератури за змістом фахової діяльності;
- підбір власної бібліотеки з основних напрямів фахової діяльності.

Цей вид освітньої діяльності студентів умовно можна розділити на три рівні:

- доаудиторна самостійна робота;
- аудиторна самостійна робота;
- позааудиторна самостійна робота.

Успішне проведення самостійної роботи залежить від багатьох чинників. Одним із найбільш істотних є сумлінна підготовка студента до неї.

Насамперед ознайомтеся з *темою* самостійної роботи, з'ясуйте, який саме *навчальний матеріал* пропонується до розгляду, пригадайте

його місце в системі навчального курсу. Уважно прочитайте *план* заняття, ознайомтеся зі *списками основної та додаткової літератури*.

Якщо практичному заняттю передувала *лекція* з тієї самої теми, слід *проглянути її конспект*, який допоможе вам зорієнтуватися в навчальному матеріалі, звернути увагу на проблемні питання й завдання, запропоновані викладачем, на значення нових термінів, на рекомендовані наукові джерела. Приступаючи до підготовки, пригадайте також, з якими теоретичними поняттями ви познайомилися на попередній лекції? Які питання обговорювали та аналізували на практичному занятті?

Після цього можна приступати до *опрацювання літератури*. Під час її читання рекомендується робити *робочі записи* з кожного питання плану (вести конспект). Починаючи конспектувати певне джерело, обов'язково запишіть його назву, автора, вихідні дані в зошит, виділивши їх іншим кольором чи підкреслюванням. Дотримуйтеся всіх вимог до бібліографічного опису (його приклади можна знайти в переліку літератури).

Робота з науковим джерелом має за головну мету *розуміння* прочитаного. Тому, перш ніж робити записи в зошиті, вам слід уважно прочитати текст, усвідомити його логіку, спробувати відділити головне від другорядного, узагальнюючі теоретичні положення – від конкретних прикладів. Працюючи з монографією, слід насамперед проглянути її зміст, який дасть загальне уявлення про композицію книги.

Пам'ятайте, що конспектування в жодному разі не є механічним переписуванням тексту з книги! Конспект наукового джерела має бути стислим, добре структурованим і «читабельним» (адже вам згодом доведеться користуватися ним для повторення, під час підготовки до модульного та підсумкового контролю). Обов'язково використовуйте *раціональні способи конспектування*: виділення головного іншим кольором, підкреслюванням, спеціальними позначками, різноманітне графічне розташування тексту (колонки, таблиці, схеми), позначення стрілками логічних зв'язків між окремими блоками матеріалу. Використовуйте скорочення поширених слів і термінів: як загальноновживані, так і ваші

власні, що мають бути зрозумілі насамперед вам самим і повторювані – одне слово слід скорочувати завжди однаково. Список постійних власних скорочень можна скласти на останній сторінці зошита.

Опрацьовуючи певне джерело, звертайте увагу на *нові слова й терміни*. Їх визначення слід записати в зошит, якщо воно подане в роботі. У протилежному випадку зверніться до словників іншомовних слів, тлумачних словників, словників педагогічних термінів або до стислого термінологічного словника, який складено викладачами кафедри педагогіки початкової освіти.

Якщо відчуваєте певні труднощі із розумінням терміну, запитайте його значення в інших студентів або у викладача. У випадку, коли під час конспектування у вас виникають *питання*, занотуйте їх на полях конспекту, щоб з'ясувати під час підготовки або на самому практичному занятті.

З певної проблеми в науковій літературі ви можете зустріти *різні погляди вчених*, часом протилежні. Обов'язково акцентуйте свою увагу на таких випадках, намагайтеся чітко сформулювати ці різні погляди, відтворіть їх у зошиті. Продумайте і власну відповідь на таке неоднозначне питання, визначте, погляд якого вченого імponує вам, а який викликає заперечення, і мотивуйте свої думки. Такі контраверсійні (суперечливі) питання часто стають предметом дискусії під час проведення практичного заняття.

Окремі джерела можна опрацьовувати і складаючи їх *тези, тезовий план*, роблячи окремі *виписки* (якщо це невелике джерело або таку форму роботи з ним спеціально обумовив викладач).

Чи існує певний *порядок роботи з джерелами*? Звичайно, загального правила немає, але вам рекомендується починати з основного джерела – базового підручника, після того звернутися до інших підручників, потім – спеціальних монографій і, зрештою, до наукових статей (якщо інший порядок не порекомендував викладач, зважаючи на теоретичне значення певного джерела). Бажано опрацювати всі джерела зі списку основної літератури і більшість – зі списку додаткової літератури.

Опрацювавши рекомендовані джерела й тексти документів, перегляньте *список питань для перевірки знань*. Чи на всі ці питання ви знайшли відповіді в науковій літературі? Якщо існують певні «прогалини», ще раз зверніться до джерел (у складніших випадках можна звернутися за порадою до викладача під час індивідуальних консультацій). Спробуйте дати відповіді на запропоновані питання, не користуючись конспектом. Організувати самоконтроль можна і працюючи в парі з товаришем або у невеликій групі студентів (3-4 особи). *Основні визначення, провідні теоретичні положення, класифікації слід завчити напам'ять*.

Після цього переходьте до виконання *практичних завдань*, які допоможуть вам поглибити знання з певної теми, розвинути філологічні вміння й навички, привести знання в систему, виявити творчі здібності. Уважно прочитайте завдання, продумайте послідовність його виконання. Результат (порівняльна таблиця, відповідь на питання, схема, наведення прикладів, аналіз твору та ін.) має бути зафіксований у зошиті, якщо викладач не обумовив усної форми виконання або якщо це впливає з самої сутності завдання.

Використовуйте *традиційну побудову промови*: вступ (стисле окреслення проблеми) – основна частина (виклад провідних тез з аргументами-прикладом) – висновки (лаконічне формулювання провідних узагальнюючих положень). Намагайтеся, щоб ваша зв'язна розповідь була логічною, послідовною, чіткою, присутньою (без «води»), а мовлення – граматично й синтаксично правильним, виразним. Уникайте штампів, слів-паразитів, просторіччя та діалектизмів. Приклади до кожного питання продумуйте наперед: можна зробити закладки у збірках першоджерел або виписати невеличкі уривки з творів у зошит. Корисно попросити ваших товаришів або родичів послухати вашу відповідь, поставити вам питання, зробити зауваження.

Наприкінці кожної теми подається *перелік питань для самоконтролю*, який охоплює ключові питання. Обов'язково виконайте його і перевірте правильність відповідей. Проаналізуйте власні помилки: вони

можуть свідчити про певні «прогалини» у ваших знаннях. Заповніть ці «білі плями» і ще раз зверніться до питань.

Безпосередньо *перед практичним заняттям* перегляньте записи в зошиті, повторіть ключові поняття, теоретичні положення. Для повторення також можна використати список питань для перевірки знань. Під час заняття уважно слухайте вступне слово викладача, відповіді товаришів, при цьому можна доповнювати власні записи в зошиті, уточнювати певні поняття, наводити вдалі приклади. Вам слід *бути активними, брати участь в обговоренні, по можливості доповнювати відповіді товаришів*. Активна позиція студента, за даними психологів, сприяє кращому усвідомленню й запам'ятання матеріалу.

Не бійтеся помилитися – помилки природні в процесі навчання. Якщо щось лишилося незрозумілим для вас, обов'язково запитайте про це викладача. Наприкінці заняття уважно прослухайте його інструкції і поради щодо підготовки до наступного практичного.

Окремі теми, питання викладач виносить на *самостійне опрацювання*. Методика його суттєво не відрізняється від підготовки до практичного заняття, за тим хіба винятком, що ви повинні самостійно контролювати себе, перевіряючи, чи всі аспекти теми ви засвоїли. Під час індивідуальних консультацій з викладачем ви маєте можливість уточнити певні питання, отримати роз'яснення складних аспектів матеріалу. Результати самостійної роботи обов'язково перевіряються викладачем під час модульного контролю, підсумкової контрольної роботи.

Ваша сумлінна й систематична підготовка до практичних занять, самостійна робота не тільки дозволять отримати глибокі й міцні знання, але й обов'язково відіб'ються у високих балах і відмінних оцінках!

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Взаємовплив сімейного і суспільного дошкільного виховання (історичний аспект)

1. За книгою М. Стельмаховича «Народна педагогіка» (чи іншим джерелом) виписати народні прислів'я та приказки про родинне виховання.
2. Занотувати особливості виховної роботи в родинах різних типів (за педагогікою В. Сухомлинського) та розкрити значимість такого аспекту для вихователя закладу дошкільної освіти.
3. Занотуйте «Концепцію дошкільного виховання», «Положення про заклад дошкільної освіти», Закон «Про освіту» статті які регламентують процес виховання дітей дошкільного віку.
4. Дайте характеристику Загальній декларації прав людини, Декларації прав дитини і Конвенції про права дитини, тим аспектам де йдеться мова про особливості виховання дитини.
5. Розкрийте сутність понять: «традиції», «звичаї», «обряд» та «свята».
6. Схарактеризуйте особливість народної педагогіки.
7. Що лежить в основі педагогічної культури сучасної української сім'ї

Сім'я як основа соціалізації особистості

1. Записати і проаналізувати приклади рефлексії батьків, які спостерігали під час педагогічної практики.
2. Створити мультимедійну презентацію для батьків на тему: «Сучасна іграшка для моєї дитини».
3. Складіть анкету для батьків, на основі якої можна було б визначити, чи знають вони свою дитину.
4. Проаналізуйте зміст і функції сімейного виховання.
5. Дайте характеристику трьом чинникам впливу сім'ї на розвиток дитини: емоційний характер сімейного виховання, широту діапазону сімейного впливу, його тривалість.

Теоретико-методологічні основи сімейного виховання

1. Як зацікавити і залучити до співробітництва батьків, які вважають, що виховувати повинен дитячий садок, а вони – забезпечити матеріальні й оздоровчі умови життя?
2. Розробіть сценарій проведення нетрадиційної форми взаємодії вихователів з батьками.
3. Підберіть відповідну літературу для вихователя по формуванню у батьків навичок педагогічної рефлексії.
4. З'ясуйте відмінні і спільні риси у поняттях «взаємодія», «спільна діяльність», «взаємовідносини» у контексті виховання дітей дошкільного віку батьками і ЗДО.
5. Скласти каталог монографій, підручників, посібників сучасних науковців з даної проблеми.

Роль членів родини у сімейному вихованні

1. Навести приклад конфліктних ситуацій між батьками та дітьми за якими ви спостерігали на практиці. Запропонувати варіанти вирішення їх.
2. Скласти задачі про спілкування працівників ЗДО з родинами. Сформулювати питання.
3. Які складові педагогічної культури батьків ви б хотіли втілити у своїй майбутній сім'ї? Відповідь обґрунтуйте.
4. Складіть схему «Компоненти виховного потенціалу сім'ї» та дайте їх характеристику.
5. Написати анотації статей, в яких розглядаються проблеми взаємодії працівників ЗДО з батьками.

Педагогічна просвіта сучасних батьків

1. Складіть перелік правил проведення «домашньої педради».
2. Проаналізуйте форми роботи з батьками, які ви використовували або спостерігали під час навчальної практики.

3. Розробити сценарій проведення батьківських зборів на тему: « Дитина – гість у нашому домі» та підготувати матеріали (тези виступів, ескізи наочності).
4. Розробити рекомендації для матері, яка одна виховує дитину.
5. Навести приклади ситуацій в яких виникають труднощі в працівників дошкільних навчальних закладів у роботі з батьками.

Планування взаємодії працівників ЗДО з батьками

1. Розкрийте основні форми колективної діяльності педагогів та батьків.
2. Розробіть методичку вивчення сім'ї.
3. Дайте характеристику формам взаємодії вихователів ЗДО і батьків.
4. Навести приклад компенсаторного зв'язку у взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї.
5. Навести приклад координаційного зв'язку між працівниками дошкільних навчальних закладів та сім'єю вихованців.

Форми і методи взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю

1. Навести приклади ситуацій в яких виникають труднощі в працівників ЗДО у роботі з батьками.
2. Розкрити поняття «педагогічний такт» у співпраці з родинами.
3. Розробити рекомендації для матері, яка одна виховує дитину.
4. Розкрийте тезу про «відкритість» дитячого садка з точки зору участі батьків у роботі дошкільного закладу.
5. Дайте характеристику формам взаємодії вихователів ЗДО і батьків.
6. Поясніть, у чому полягає сутність педагогічного просвітництва батьків?
7. З'ясуйте, яке значення має батьківський авторитет для виховання дитини.
8. Як спілкування в родині впливає на соціалізацію дитини?

Методика організації взаємодії ЗДО з родинами

1. Розкрийте механізми соціальної відповідальності батьків.
2. З'ясуйте сімейні цінності. Поясніть залежність педагогічної культури батьків від рівня культури батьків.
3. Визначте можливості родини у психолого-педагогічному супроводі дитини.
4. Проаналізуйте види батьківського авторитету та його значення у вихованні дітей.
5. Яким чином відбувається реалізація педагогічних вмінь батьків у всебічному вихованні дошкільників.
6. Поясніть як впливають системи сімейних цінностей на загальне виховання дитини в сім'ї?
7. Розробіть детальний план консультування батьків.
8. Що таке психолого-педагогічний супровід дитини?

Сучасні проблеми виховання дітей різної статі

1. Розкрийте основні принципи та правила виховання хлопчиків (дівчаток) в родині.
2. Розробіть власні правила виховання дітей різної статі в сім'ї.
3. З'ясуйте як тип батьківського авторитету впливає на виховання дітей різної статі?
4. Поясніть, у чому полягає сутність педагогічного просвітництва батьків в аспекті виховання дітей різної статі?
5. З'ясуйте, яке значення має батьківський авторитет для виховання дитини.
6. Як спілкування в родині впливає на соціалізацію хлопчиків (дівчаток)?

Особливості виховання обдарованих дітей дошкільного віку

1. Розкрийте особливості у вихованні обдарованої дитини в родині.
2. Розробіть власні правила виховання обдарованої дитини в родині.

3. З'ясуйте як тип батьківського авторитету впливає на виховання гіперактивної дитини?
4. Поясніть, у чому полягає сутність педагогічного просвітництва батьків в аспекті виховання обдарованої дитини?
5. З'ясуйте, яке значення має батьківський авторитет для виховання гіперактивної дитини.
6. Як спілкування в родині впливає на виховання обдарованої дитини?

Педагогічні основи формування здоров'я дитини в сім'ї

1. З'ясуйте сутність здоров'я та гігієнічної поведінки дитини дошкільного віку.
2. Розробіть правила для формування гігієнічної поведінки дитини в сім'ї.
3. Поясніть роль природи у збереженні здоров'я дитини. Фактори руйнування здоров'я.
4. Основи безпеки життєдіяльності дитини в родині.
5. Схарактеризуйте поняття «здоров'я», «гігієна».
6. Які особливості у формуванні здоров'я дитини в родині.
7. Як ви вважаєте, що є домінуючим у здоров'ї дитини: природа чи роль батьків?
8. В чому полягають основи безпеки життєдіяльності дитини в родині?

Формування культури дитини дошкільного віку в родині

1. З'ясуйте сутність культурної поведінки дитини дошкільного віку.
2. Розробіть правила для формування культурної поведінки дитини в сім'ї.
3. Поясніть чинники формування культури дитини дошкільного віку.
4. Схарактеризуйте поняття «культура», «поведінка».
5. Складіть кросворд з понятійно-термінологічного апарату, використовуючи словник.

6. Обґрунтуйте необхідність виховання працелюбності у дітей дошкільного віку.
7. Схарактеризуйте основи екологічного та економічного виховання дитини дошкільного віку.

Підготовка дитини до навчання в школі

1. Що ви порадите батькам з метою кращої підготовки дитини до школи в умовах сімейного виховання?
2. Запропонуйте сценарій спільного свята дітей підготовчої до школи групи та молодших школярів.
3. Чим зумовлене небажання окремих дітей старшого дошкільного віку йти до школи?

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ 3 КУРСУ

«ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА СПІВПРАЦІ З РОДИНАМИ»

- Використання надбань української етнопедагогіки у сімейному вихованні дітей.
- Сім'я як соціальний інститут формування особистості в історії педагогіки.
- Виховний потенціал сім'ї у формуванні особистості дитини-дошкільника.
- Взаємозв'язок соціальних і виховних функцій сім'ї в сучасних умовах.
- Використання досвіду сім'ї Нікітіних у вихованні дітей.
- Роль родинних традицій у вихованні дітей.
- Специфіка впливу батька й матері на формування особистості дитини.
- Роль взаємин з матір'ю у формуванні готовності дитини сприймати соціальний досвід.
- Роль стосунків з членами родини у вихованні інтересу дошкільника до людей.
- Роль бабусі й дідуся у сімейному вихованні.
- Спільна діяльність дорослих і дітей як чинник формування позитивних взаємин у сім'ї.
- Педагогічні умови забезпечення емоційного комфорту дитини в сім'ї.
- Взаємодія дитячого садка з батьками у трудовому вихованні дітей.
- Взаємодія дитячого садка з батьками у вихованні морально-вольових якостей дітей.
- Роль сім'ї у вихованні пізнавальних інтересів і допитливості дитини.
- Співробітництво дитячого садка з сім'єю в естетичному вихованні дітей.
- Формування у батьків гуманістичної виховної позиції.
- Шляхи розв'язання конфліктів між батьками та дітьми у сім'ї.

- Формування педагогічної рефлексії як складової педагогічної культури батьків.
- Робота педагога з батьками по вихованню взаємин дітей у сім'ї.
- Спільна робота дитячого садка і сім'ї по вихованню дошкільників на традиціях українського народу.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексеєнко Т. Методичні засади трактування виховного ідеалу сучасної української сім'ї // Українознавство у педагогічному процесі освітніх установ: наук. ст. / за ред. Р. Сеульського. Івано-Франківськ, 1997. 470 с.
2. Алексеєнко Т. Сучасна молода сім'я // Дошкільне виховання. 1996. № 12. С. 4-5.
3. Бабюк Т. Й. Наступність роботи ДНЗ і початкової школи. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2015. 140 с.
4. Бабюк Т. Й. Наступність у вихованні здорового способу життя старших дошкільників та молодших школярів. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2014. 220 с.
5. Бабюк Т. Й., Каньоса Н. Г., Вашак О. О. Організація просвітницької діяльності в закладі дошкільної освіти: навч. метод. посібник. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О. В., 2021. 120 с.
6. Базовий компонент дошкільної освіти України : Наук. кер. : А.М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук.; Авт. кол-в: Богуш А.М., Беленька Г.В., Богініч О.Л., Гавриш Н.В., Долинна О.П., Ільченко Т.С., Коваленко О.В., Лисенко Г.М., Машовець М.А., Низковська О. В., Панасюк Т.В., Піроженко Т.О., Поніманська Т.І., Сідельнікова О.Д., Шевчук А.С., Якименко Л.Ю. Київ : Видавництво, 2021. 26 с. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
7. Батьків не обирають (проблеми відповідального батьківства в сучасній Україні). Київ: А.Л.Д. 1997. 144 с.
8. Бех І. Д. Готовність педагога до інноваційної виховної діяльності. Виховання особистості: у 2 кн. Київ, 2003. Кн. 2. С. 85-99.
9. Беленька Г. В., Богініч О. Л., Машовець М. А. Здоров'я дитини – від родини. Київ: СПД Богданова А. М., 2006. 220 с.
10. Безсонова О. Здоров'я дитини від родини. 2-е вид. Київ: Слово, 2015. 256 с.
11. Біла І. М. Актуальні проблеми гри дошкільника: навч.-метод. комплекс. Кам'янець-Подільський, 2008. 48 с.
12. Біла І. М. Психологія дитячої творчості. Київ: Фенікс, 2014. 200 с.
13. Білан О.І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкільня»; за заг. ред. О.В.Низковської, Тернопіль «Мандрівець», 2017. 256 с.
14. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. Київ: Слово, 2006. 304 с.

15. Богуш А., Луцан Н. Мовленнєво-ігрова діяльність: мовленнєві ігри, ситуації, вправи: навч.-метод. посіб. 2-е вид., допов. Київ: Слово, 2012. 304 с.
16. Боровська О., Стаценко Н. Готовність дитини до НУШ: важливі аспекти // Вихователь-методист дошк. закл. 2019. № 1. С. 37-41.
17. Бугаєць Н. А., Трубавіна І. М. Теорія та практика взаємодії сім'ї та школи. Харків: ХДПУ, 2001. 106 с.
18. Ващенко Г. Виховний ідеал : підручник для педагогів, вихователів, молоді і батьків. Полтава, 1994. 356 с.
19. Взаємодія ДНЗ та сім'ї / уклад.: О. А. Рудік, І. В. Молодушкіна. Харків: Основа, 2013. 222 с. (Серія «Дошкільний навчальний заклад. Вихователю»).
20. Вихователю про психологію та педагогіку сексуального розвитку дитини: науковий методичний збірник/ За ред. Т. В. Говорун. Київ: Інститут змісту і методів навчання, 1996. 168 с.
21. Вишневський О. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси. Львів, 1996. 238 с.
22. Вільчковський Е. С., Курок О. І. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку: навч. посібник для студ. дошкільних факультетів вищ. пед. навч. закладів. 3-є вид., стер. Суми: Університетська книга, 2017. 428 с.
23. Вільчковський Е. С., Вольчинський А. Я., Малімон О. О., Смаль Я. А., Ковальчук А. Д. Українські народні рухливі ігри як засіб фізичного виховання дітей дошкільного віку: навч.-метод. посібник. Луцьк: Вежа-Друк, 2021. 108 с.
24. Вознесенська О. Л., Сидоркіна М. Ю. Творча взаємодія з дитиною: методичні рекомендації. Київ: Міленіум, 2009. 65 с.
25. Воропай Олекса. Звичайі нашого народу. Київ: Світоч, 1993. 64 с.
26. Всесвітня Декларація ООН про забезпечення виживання, захисту і розвитку дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_075#Text.
27. Галигузова Л. Н., Мещерякова С. Ю. Педагогика детей раннего возраста : учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальностям «Дошкольная педагогика и психология», «Педагогика и методика дошк. образования». Москва: Владос, 2007. 301 с.
28. Галицька Т. В. Взаємодія закладу дошкільної освіти з родиною: сучас. підходи // Дошк. навч. закл. 2018. № 11. С. 11-13.
29. Головка М. Б., Резнікова В. А. Виховання педагогічної культури батьків як провідний напрям взаємодії дошкільного навчального закладу та сім'ї // Наук. збірник освіти Донеччини. 2017. № 1. С. 62-65.
30. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
31. Гордійчук М. С., Бабюк Т. Й. Дошкільна педагогіка і наступність роботи закладу дошкільної освіти та початкової школи: навч.-метод. посіб. Київ: Міленіум, 2019. 164 с.

32. Гузь В., Жейнова С., Таган Л. Організаційно-педагогічні умови ефективної взаємодії дошкільного закладу з сім'єю // Молодь і ринок. 2018. № 3. С. 27-30.
33. Декларація ООН прав дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text
34. Дитина : освітня програма для дітей від 2 до 7 років / Г.В. Беленька, О.Л. Богініч, Н.І. Богданець-Білоskalенко та ін.; наук. кер. В.О. Огнев'юк. Київ, 2016. 304 с.
35. Дичківська І. Я. Індивідуальне виховання дітей дошкільного віку в педагогічній спадщині Марії Монтессорі. Одеса, 1996. 120 с.
36. Дуткевич Т. В. Психологія дитяча: навч. посіб. 2-е вид., стер. Кам'янець-Подільський: К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2016. 347 с.
37. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія: навч. пос. 2-е вид. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 392 с.
38. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний редактор В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
39. Закон України «Про освіту»: Про освіту [Електронний ресурс]: Закон України від 05 верес. 2017 р. № 2145-VIII : [редакція від 19.01.2019] // Законодавство України / Верхов. Рада України. Київ, 2019. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 05.03.2020).
40. Ігрова діяльність дошкільника : молодший дошкільний вік / Т. О. Піроженко та ін. Київ: Генеза, 2016. 88 с.
41. Ігрова діяльність старших дошкільників / упоряд. Н. Ф. Юрченко. Харків: Основа, 2012. 302 с.
42. Індивідуалізація виховання дошкільника: навч. посіб. Київ: Педагогічна думка, 2007. 150 с.
43. Йовенко Л. І. Традиційне родинне виховання українців: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. Умань: Софія, 2010. 239 с.
44. Калуська Л. В. Здоров'я дитини в садку та родині. Харків: Ранок, 2005. 96 с.
45. Калуська Л.В. Бережемо здоров'я змалку. Харків: Ранок–НТ, 2007. 96 с.
46. Каньоса Н. Г. Теорія та методика співпраці дитячих навчальних закладів з родинами: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2015. 116 с.
47. Каньоса Н. Г. Адаптація дітей раннього віку до умов закладів дошкільної освіти // Педагогічна освіта : теорія і практика : зб. наук. праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка ; Інститут педагогіки НАПН України; [гол. ред. В. М. Лабунець]. Кам'янець-Подільський, 2018. Вип. 24 (1-2018). Ч. 2. С. 248–253.

48. Каньоса Н. Г. Взаємодія дошкільного навчального закладу і сім'ї у роботі з розвитку мовлення дітей // Від творчого педагога до творчої дитини: збірник матеріалів II Регіональної науково-практичної конференції / [відпов. секр. Н. Г. Каньоса]. Кам'янець-Подільський: Друк-Сервіс, 2016. С. 118-122.
49. Каньоса Н. Г., Олійник О. М. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку: навч.-метод. посібник. Київ: Міленіум, 2019. 156 с.
50. Каньоса Н. Г. Розвиток творчої активності дітей старшого дошкільного віку // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: зб. за підсумками звітної наук. конференції викладачів, докторантів і аспірантів: у 3-х томах. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2021. Вип. 20. Т. 3. С. 106-107.
51. Каньоса Н. Г. Сенсорний розвиток дітей старшого дошкільного віку засобами образотворчого мистецтва // Від творчого педагога до творчої дитини : гармонія партнерської взаємодії: зб. матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції / [відпов. секр. І. Л. Пукас]. Київ: Центр учбової літератури, 2019. С. 191-200.
52. Каньоса Н. Г. Наступність дошкільного та початкового навчання в умовах Нової української школи // Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наук. праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України; [гол. ред. В. М. Лабунець]. Кам'янець-Подільський, 2019. Вип. 26 (1-2019). Ч. 2. С. 260-266.
53. Каньоса Н. Г. Наступність у роботі закладів дошкільної освіти та початкової школи як умова успішної адаптації дітей до шкільної освіти // Нові стратегії розвитку початкової освіти в умовах євроінтеграції: матеріали Всеукраїнської наук.-практичної онлайн-конференція з міжнародною участю. 16 травня 2018 р. Івано-Франківськ, 2018. С. 64-69.
54. Каньоса Н. Г. Театрально-ігрова діяльність як ефективний засіб збагачення словника старших дошкільників // Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наук. пр. / [редкол. : В. М. Лабунець (відп. ред.), О. М. Топузов, Л. Д. Березівська та ін.]. Кам'янець-Подільський, 2015. Вип. 19 (2-2015). С. 620-626.
55. Каньоса Н. Г. Наступність дошкільного та початкового навчання в процесі розвитку комунікативних умінь дітей // Педагогічна освіта : теорія і практика: зб. наук. пр. / [редкол.: В. М. Лабунець (відп. ред.), О. М. Топузов, Л. Д. Березівська, та ін.]. Кам'янець-Подільський, 2015. Вип. 20 (1-2016). Ч. 2. С. 210-215.
56. Каньоса Н. Г. Теорія та технології розвитку дитячої художньої творчості: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2015. 188 с.

57. Кіреєва З. О. Сімейні детермінанти формування особистості дитини: навч.-метод. посібник. Одеса, 2012. 38 с.
58. Кікінежді О.М. Андрогінність як основа життєздійснення зростаючої особистості. URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v6/i9/18.pdf>
59. Кисла О.Ф., Кошель А.П. Формування культури здорового способу життя дітей дошкільного віку. Збірник наукових праць. Педагогічні науки. 2016. Випуск LXIX. Том 3. С. 107–110.
60. Книш Т. В. Валеологія: навч. посібник. Луцьк: Вежа, 1999. 140 с.
61. Ковбас Б, Костів В. Родинна педагогіка: у 3-х т. Івано-Франківськ, 2002. Т. 1. Основи родинних взаємовідносин. 288 с.
62. Кононко О. Л. Психолого-педагогічні аспекти розвитку дитини раннього віку: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 255 с.
63. Кононко О.Л. Розвиток статевої свідомості хлопчиків і дівчаток у дошкільний період // Вихователю про психологію та педагогіку сексуального розвитку дитини: наук.-метод. зб. Київ, 1996. С. 91–119.
64. Кононко О.Л. Субсфера «Я – фізичне»; Субсфера «Я – психічне». Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні. Київ: Дошкільне виховання, 2003. 243 с.
65. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку / Національна академія педагогічних наук України. Київ: ФОП Ференець В. Б., 2020. 44 с.
66. Корнієнко С., Корнієнко С. Сім'я і дитячий садок – одна родина: навч.-метод. посібник. Тернопіль: Навчальна книга: Богдан, 2011. 163 с.
67. Кравець В.П. Статева соціалізація дітей і підлітків: закономірності та гендерні особливості. Монографія. Тернопіль, 2008. 476 с.
68. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка родинного виховання: навч. посіб. Київ: Знання, 2006. 324 с.
69. Лисенко Н. В., Кирста Н. Р. Педагогіка українського дошкілля: навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ: Плай, 2001. Ч. 1. 208 с.
70. Лисенко Н. В., Кирста Н. Р. Педагогіка українського дошкілля: навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ: Плай, 2002. Ч. 2. 331 с.
71. Лисенко Н.В., Кирста Н.Р. Педагогіка українського дошкілля. Частина 2.. Навчальний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 360 с.
72. Левченко Т. Г. Валеологія щодня. Основи здоров'я для дітей 5-6 років. Харків: Основа, 2011. 221 с.
73. Лохвицька Л. Розвивальне предметне середовище в дошкільних навчальних закладах: навч.-метод. посіб. : схвалено для використ. в дошкільних навч. закл. Київ: Редакція газет з дошкільної та початкової освіти, 2013. 77 с.

74. Лохвицька Л. В., Андрющенко Т. К. Виховання здорової дитини в сучасній сім'ї. Сім'я – берегиня дитини: навч.-метод. посібник. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 228 с.
75. Макаренко А. С. Книга для батьків. Лекції про виховання дітей. Київ, 1972. 470 с.
76. Мезеря І.В. Актуальні проблеми статевого виховання на сучасному етапі. Луганськ, 2003. 64 с.
77. Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти 2021 р.). URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/-815/81519/6050be86b4f68482865820.pdf>.
78. Олійник Л.М. Статеве виховання у дошкільних закладах та початковій школі : навчально-методичний посібник. Миколаїв, 2011. 128 с.
79. Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку. 2-е вид., зі зм. та доп. / авт.-упор. А. П. Бурова. Тернопіль: Мандрівець, 2013. 296 с.
80. Організація роботи з батьками / упорядн. Л. О. Юзефик, Н. М. Купина. Тернопіль: Асіон, 2002. 168 с.
81. Організація роботи з дітьми раннього віку / уклад. Л. А. Швайка, Г. В. Гаркуша; іл. Н. В. Кридченко. Харків: Основа, 2009. 223 с.
82. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 225 с.
83. Павелків Р., Цигипало О. Дитяча психологія: підручник. Київ: Академвидав, 2010. 432 с.
84. Підготовка керівника навчального закладу до управлінської діяльності в ринкових умовах: навч. посіб. / А. І. Чміль, В. І. Маслов, Г. А. Дмитренко, Г. В. Єльнікова, Г. В. Федоров; за ред. А. І. Чміля. Київ: Логос, 2006. 126 с.
85. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка: підручник. 3-є вид., випр. Київ: Академвидав, 2015. 448 с.
86. Поніманська Т. І., Дичківська І. М. Дошкільна педагогіка: практикум: навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. 2-е вид. Київ: Слово, 2007. 352 с.
87. Попова Н. Діагностика статевої вихованості дітей старшого дошкільного віку. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2009/1_2_2009/55.pdf.pdf
88. Поряд і разом: соціалізуємо старшого дошкільника: навч.-метод. посіб. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2018. 252 с.
89. Програми розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej>.
90. Рогальська Н. В. Педагогіка дітей раннього віку: навч.-метод. посібник. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2015. 150 с.

91. Розвиток творчої особистості дошкільника. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2008. 351 с.
92. Русова С. Ф. Теорія і практика дошкільного виховання. Львів; Краків; Париж: Просвіта. 1993. 127 с.
93. Сенсорний розвиток дошкільнят. Ранній вік / М. Л. Кривоніс, О. Л. Дроботій. Харків: Ранок, 2015. 192 с.
94. Статеве виховання дітей дошкільного віку : навч. посіб. / авт.- уклад. О.С. Чернова, Т.І. Фіяло; ред. О.С. Чернова; Полтавський держ. педагогічний ун-т ім. В.Г.Короленка. Запоріжжя: ЛІПС, 2009. 196 с.
95. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка: навч.-метод. посіб. для вузів. Київ: ІЗМН, 1997. 231 с.
96. Сухарева Л. С. Піклуємось разом з батьками. Робота з батьками дошкільників. Харків: Основа: Тріада, 2008. 128 с.
97. Сучасний дошкільний заклад: середовище для розвитку: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Сисин О. В., 2012. 351 с.
98. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. Київ: АГІН, 2003. 68 с.
99. Сухомлинський В. Батьківська педагогіка / укл. В. Ф. Шморгун. Київ: Радянська школа, 1978. 263 с.
100. Сучасний дошкільний заклад: середовище для розвитку: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Сисин О. В., 2012. 351 с.
101. Тіщенко Л. Проблема формування педагогічної культури майбутніх батьків // Актуальні проблеми української етнопедагогіки / за ред. чл.-кор. АПН України, проф. Р. П. Скульського. Івано-Франківськ, 2001. 220 с.
102. Фіцула М. М. Дошкільна педагогіка. Тернопіль, 2000.
103. Формування статево-рольової поведінки у дошкільників / уклад. О.В. Кулаченко, І.В. Молодушкіна. Харків, 2012. 178 с.
104. Формуємо у старших дошкільників цілісне світобачення: навч.-метод. посіб. Київ: Імекс-ЛТД, 2013. 260 с.
105. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки / упор. і авт. вступ. статей З. Н. Борисова, В. У. Кузьменко; за заг. ред. З. Н. Борисової. Київ: Вища школа, 2004. 512 с.
106. Цюпак І.М. Психолого-педагогічні засади статевого виховання дітей дошкільного віку // Базова програма «Я у світі»: методичні рекомендації для вихователів ДНЗ / упоряд. О.Б. Полевікова. ХАРКІВ : Основа, 2010. 335 с. С. 268–74.
107. Шаповалова О. В. Роль сім'ї у дошкільній освіті: теорія і практика: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. Суми: Редакційно-видавничий відділ СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 225 с.

108. Швайка Л. А. Методична робота в ДНЗ. Харків: Основа, 2017. 301 с.
109. Швайка Л. А. Організація оздоровчої роботи в ДНЗ. Харків: Основа, 2008. 253 с.
110. Як виховати в сім'ї здорову дитину від народження до повноліття: колект. моногр. / Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, М. А. Машовець; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Ін-т педагогіки і психології. Київ : СПД Богданова А.М., 2006. 220 с.
111. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О.П. Аксьонова, А.М. Аніщук, Л.В. Артемова; наук. кері. О.Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР – Україна», 2019. 488 с.
112. First Step : веб-сайт. URL: <https://firststep.com.ua/>
113. Kanosa N., Chaika I., Lytvynova I., Yakovyshyna T., Uspenska V. M., Kostiuk D. Evaluation of the Application of Training in Higher Education Institutions as a Technology of Active Learning // Systematic Reviews in Pharmacy. 2020. Vol. 11 (10). P. 199-202. doi: 10.31838/srp.2020.10.33 URL: <http://www.jcreview.com/?mno=120203#abstract>.
114. Kostyk L., Babiuk T. Vocational Training of Preschool Teachers // Trends and Prospects of the Education System and Educators' Professional Training Development / M. Oliinyk (ed), O. Clipa (ed), M. Stawiak-Ososińska (ed). June 4, 2021. doi: 10.18662/978-1-910129-28-9.ch007 URL: <https://lumenpublishing.com/lumen-open-books/index.php/-lumen/catalog/book/3>.
115. Nataliia Kanosa, Iana Chaika, Inna Lytvynova, Tetiana Yakovyshyna, Valentyna M. Uspenska. Application of the Form of Training as a Technology of Active Learning in Higher Education Institutions // Journal of Critical Reviews. 2020. Vol. 7 (12). P. 1244-1247. doi:10.31838/jcr.07.12.216 URL: <http://www.jcreview.com/?mno=120203> [Access: June 30, 2020] .

ГЛОСАРІЙ

Авторитарне виховання – мета й основний метод підпорядкування вихованців волі вихователя. Дитина має бути слухняною, сліпо довіряти вихователеві, визнавати його накази і розпорядження єдино правильними.

Авторитарний стиль спілкування – характер міжособистісних стосунків, що ґрунтується на надмірному нав'язуванні своєї волі іншій людині.

Авторитет – соціально-психологічний статус людини. Авторитет формальний набувається внаслідок посадового положення. Неформальний авторитет – завдяки особистим якостям людини.

Авторитет батьків – висока значущість особистих якостей та життєвого досвіду батьків в очах дітей, що є великою силою батьківського впливу на підростаюче покоління.

Агресивність дітей – емоційний стан і риса характеру дитини. Характеризується імпульсивною активністю поведінки, афективністю переживань (гніву, злості, намагання заподіяти іншому травму фізично чи морально). Є наслідком негативного ставлення до них – брак любові, чуйності, поваги, надмірна суворість, зловживання покараннями.

Алкоголізм дитячий – залежність дитини від алкоголю може бути спричинена тривалим вживанням алкоголю майбутніми батьками дитини; схильністю дитини до вживання алкоголю, передумовою може бути вживання спиртних напоїв матір'ю під час вагітності та годування дитини; генетична залежність від вживання родичами у 3-4 поколінні.

Аномальні діти – діти зі значними відхиленнями від нормального фізичного чи психічного розвитку. Дефект однієї з функцій порушує розвиток дитини тільки за певних обставин. Наявність того чи іншого дефекту ще не визначає аномального розвитку. **А. д.** потребують спеціального навчання і виховання. Основні категорії **А. д.**: діти з вадами слуху (глухі або які слабко чують), з вадами зору (сліпі, слабозорі), з

важкими порушеннями мови (логопати); з порушеннями інтелектуального розвитку (розумово відсталі, діти із затримкою психічного розвитку); з комплексними порушеннями психофізичного розвитку (сліпоглухонімі, сліпі, розумововідсталі, глухі розумововідсталі); з порушеннями опорно-рухового апарату.

Антигромадський вчинок – це зловмисне скоєння дій проти особистості і колективу (здирництво, крадіжки, бійки, вживання алкоголю та інших наркотиків, що призводить до антигромадських вчинків тощо).

Батьківство – це процес забезпечення батьками (рідними чи прийомними стосовно дитини) необхідних умов для повноцінного розвитку, виховання та навчання дітей. Основними характеристиками батьківства є батьківська позиція та стиль виховання.

Батьківська позиція – психологічна і виховна спрямованість матері і батька, заснована на свідомій чи неусвідомлюваній оцінці дитини, що знаходить своє вираження в певних способах і нормах взаємодії з нею. **Б. п.** має такі ознаки: адекватність (найбільш близька до об'єктивної оцінка психологічних та характерологічних особливостей дитини, побудова виховного впливу на основі такої оцінки); гнучкість (здатність змінювати методи та форми спілкування і впливу на дитину відповідно її віковим особливостям, конкретним ситуаціям); перспективність (спрямованість виховних зусиль на майбутнє у відповідності з вимогами, які поставить перед дитиною подальше життя).

Батьківські права та обов'язки – в Україні особисті та майнові права і обов'язки, що надає батькам закон для належного виховання й матеріального утримання дітей, а також захисту їхніх прав і інтересів. **Б. п. та о.** виникають внаслідок кровної спорідненості батьків і дітей та юридичного посвідчення про цей факт.

Брехня дитяча – свідоме спотворення дітьми дійсності, ухилення від істини. Не всі випадки спотворення дітьми істини можуть вважатися брехнею. Особливим видом ствердження неправди є **псевдобрехня**, тобто брехня лише за видимістю. Характерним її виявом є псевдобре-

хня, коли дитина висловлює щось, не маючи когось обдурити й вірячи в те, що так є насправді. Звичайно брехня є наслідком суворої, грубої деспотичної системи виховання, яка ґрунтується на залякуванні, пригніченні із застосуванням фізичних засобів впливу або покарань, які принижують гідність дитини.

Будинок дитини – дитячий заклад для утримання та виховання дітей віком від 1 місяця до 3 років, від яких відмовилися батьки в пологовому будинку чи покинули їх напризволяще. Ці будинки знаходяться у відомстві Міністерства охорони здоров'я. Найбільш поширеними причинами залишення дітей матерями є підлітковий вік матері; важкий матеріальний стан родини, безвідповідальне батьківство, небажана вагітність. Підставою для відмови від дитини є заява матері, завірена головним лікарем пологового будинку, з визначенням того, що вона не проти того, що дитина буде усиновлена. Дітям, батьки яких невідомі, присвоюють прізвище, ім'я, по батькові і реєструють в органах РАГСу на підставі акту про прийом у будинок. Діти, добровільно віддані в будинок дитини, у будь-який час можуть бути повернуті батькам. Якщо дитину не всиновили, то по досягненні нею трьох років її переводять у дитячий будинок.

Важковиховуваність – основна передумова відхилень у поведінці дітей. Поняття, що пояснює труднощі, з якими стикаються педагоги при організації і здійсненні виховного процесу.

Використання неповнолітньої особи – користування будь-якими властивостями неповнолітньої особи: фізіологічними (тілом, внутрішніми органами), соціальними (здатністю дитини бути усиновленою), розумом (навичками, уміннями); використання, вербування та пропонування дитини для занять проституцією, для виробництва порнографічної продукції або для порнографічних вистав; використання, вербування та пропонування дитини для протиправної діяльності, як-то виробництво та продаж наркотиків.

Виховання – процес соціокультурного становлення і розвитку індивіда, під час якого, залежно від спрямованості впливу, відбувається

засвоєння ним соціального досвіду, знань, зразків і норм поведінки, цінностей культури. **В.** – процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, що зумовлюється законами суспільного розвитку. **В.** сприяє соціальній адаптації за допомогою спеціально організованих впливів виховних закладів, форм і методів роботи в них.

Втягнення неповнолітніх осіб у злочинну діяльність – залучення неповнолітніх осіб до злочинної діяльності шляхом схилення, примушування, спонукання, умовляння, погрожування, підкупу, обману, розпалювання низьких почуттів чи мотивів або будь-яким іншим способом.

Вундеркінд – дитина, яка виявляє винятковий для свого віку розумовий розвиток або обдарованість у науці, мистецтві, спорті, конструюванні тощо.

Дитина – особа віком до 18 років (повноліття), якщо за законом вона не набуває прав повнолітньої раніше.

Дитячий будинок – державний виховний заклад для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Існує три типи дитячих будинків: дошкільні – для дітей 3–6 (7) років; шкільні – для дітей 6 (7)–17 (18) років; змішаного типу для дітей дошкільного та шкільного віку. У будинку діти залучаються до різних видів діяльності: пізнавальної, трудової, спортивної, ігрової, побутової тощо. При кожному дитячому будинку діє опікунська рада, в яку входять представники місцевих органів освіти, члени педагогічного колективу.

Дитячий будинок сімейного типу – форма виховання дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків. **Д. б. с. т.** – це окрема сім'я, що створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі. Така сім'я бере на виховання і спільне проживання не менше 5 дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування.

Діти – за Конвенцією ООН про права дитини – особи від народження до 18 років. У суспільстві Д. захищені соціальними, юридичними і моральними нормами, проте через недостатню здатність задовольнити свої

потреби і захищати інтереси потребують соціального піклування і відповідальності родини, а також держави і суспільства в цілому.

Експлуатація дітей – використання неповнолітніх осіб, яке виражається у формі комерційної чи некомерційної сексуальної експлуатації або експлуатації праці.

Життєва позиція – спрямованість життєдіяльності особистості, її точка зору про своє місце й роль у суспільному житті. У моральному плані є системою поведінки особистості, що визначається її переконаннями, ідейністю, совістю.

Жорстоке ставлення до дітей – усі форми фізичного чи психічного насильства, вчинення побоїв або образ, неухважне, недбале або жорстоке ставлення, експлуатація, включаючи сексуальне посягання на дитину.

Залякування – погроза в письмовій або усній формі або інші дії з наміром заподіяти шкоду людині, її родичам чи друзям. Така дія є потенційним порушенням прав людини і хоча може залишатись невиконаною, здатна порушити фізичну і психічну недоторканість людини, змушуючи її змінити свій спосіб життя у небажаний для неї бік (змінити місце свого проживання, припинити свою участь у будь-якій діяльності тощо).

Захист дитини – комплекс державних заходів і зусиль громадських організацій щодо законодавчого закріплення прав дітей, що орієнтується на пріоритет дітей, необхідність першочергової уваги до їх фізичного і духовного розвитку, гарантування особистих прав дітей, прав сім'ї та суспільстві.

Педагогічна занедбаність – стійкі відхилення від норм у поведінці та навчальній діяльності психічно та фізично здорової дитини, зумовлені недоліками виховання.

Позбавлення батьківських прав – застосовується, якщо батьки або один з них ухиляється від виконання своїх обов'язків по вихованню дітей, якщо батьки зловживають своїми правами, жорстоко поводяться

з дітьми. Позбавлення батьківських прав не звільняє батьків від обов'язків щодо утримання дітей.

Права дитини – забезпечення дитині законом можливості мати і розпоряджатися матеріальними, культурними та іншими соціальними благами й цінностями, користуватися основними свободами у встановлених законом межах. **П. д.** визначені Конвенцією ООН про права дитини, в якій проголошено, що діти мають право на особливе піклування і допомогу; для повноцінного і гармонійного розвитку повинні виховуватись у сімейному оточенні, атмосфері щастя, любові та розуміння.

Сімейна педагогіка – галузь педагогіки, що вивчає стан, основні тенденції та закономірності виховання дітей у сім'ї.

Сім'я – мала соціально-психологічна група, члени якої пов'язані шлюбними або родинними відношеннями, спільністю побуту і взаємною моральною відповідальністю. Соціальна необхідність сім'ї обумовлена потребою суспільства у фізичному та духовному відтворенні населення.

Сім'я – це те первинне середовище, де людина повинна вчитися творити добро.

В. Сухомлінський

Сім'я асоціальна – сім'я, члени якої вступають у конфлікт з морально-правовими нормами суспільства, припускаються різних правопорушень.

Сім'я багатодітна – сім'я, в якій виховується троє і більше дітей.

Сім'я благополучна – сім'я з високим рівнем внутрішньосімейної моральності, духовності, координації та кооперації, взаємної підтримки та взаємодопомоги, з раціональними способами розв'язання усіх сімейних проблем.

Сім'я конфліктна – сім'я, в якій постійно відбуваються конфлікти між подружжям, батьками та дітьми. Конфлікти мають прояв у постійних сварках, суперечках, взаємних образах, грубоцях, навіть бійках.

Конфліктні ситуації позначаються на всіх членах сім'ї, їх трудовій діяльності, сприяють появі нервово-психічних захворювань.

Сім'я молода – соціальна група, в якій вік чоловіка та дружини не перевищує 28 років; формується на визнанні юридичної форми шлюбу або співжиття на підставі взаємодовіри; здійснює життєдіяльність на основі спільного побуту, матеріально-економічної взаємодопомоги, народження і виховання дітей.

Сім'я неблагополучна – сім'я, яка в силу об'єктивних або суб'єктивних причин втратила свої виховні можливості, внаслідок чого в ній складаються несприятливі умови для виховання дитини. До неблагополучних належать сім'ї, де батьки алкоголіки, наркомани, ведуть аморальний спосіб життя, вступають у конфлікт з морально-правовими нормами суспільства; сім'ї зі стійкими конфліктами між батьками, батьками і дітьми; неповні сім'ї; зовні благополучні сім'ї, які систематично припускаються серйозних помилок, прорахунків у сімейному вихованні через низьку педагогічну культуру та неосвіченість (сім'ї, де взаємостосунки з дітьми носять формальний характер, де відсутня єдність вимог до дитини, має місце бездоглядність, надмірна батьківська любов, надмірна суворість у вихованні, застосування фізичних покарань, сім'ї «нових українців» та ін.).

Сім'я неповна – сім'я, в якій дитина виховується одним з батьків, переважно матір'ю. Причини неповноти сім'ї: смерть або загибель одного з батьків, розлучення, позбавлення батьківських прав або перебування в місцях позбавлення волі, позашлюбна дитина.

Сім'я нуклеарна – сім'я, яка живе окремо від батьків і родичів, з дітьми або без них.

Сім'я соціального ризику – соціально незахищена сім'я, яка потребує соціальної допомоги і підтримки. Така сім'я не може повноцінно виконувати свої функції внаслідок складних соціальних умов. Як правило, це сім'ї малозабезпечені, багатодітні, з дітьми-інвалідами, неповні сім'ї.

Фамілістика – комплексна системна наука про сім'ю.

КОРОТКИЙ ДОВІДНИК

Завдання

- розробка теоретичних проблем родинної педагогіки;
- вивчення досвіду родинного виховання;
- впровадження наукових досягнень у практику сімейного виховання;
- дослідження шляхів підвищення педагогічної культури батьків;
- обґрунтування доцільного співвідношення сімейного і суспільного виховання та технології взаємодії батьків і професійних педагогів.

СІМЕЙНА ПЕДАГОГІКА

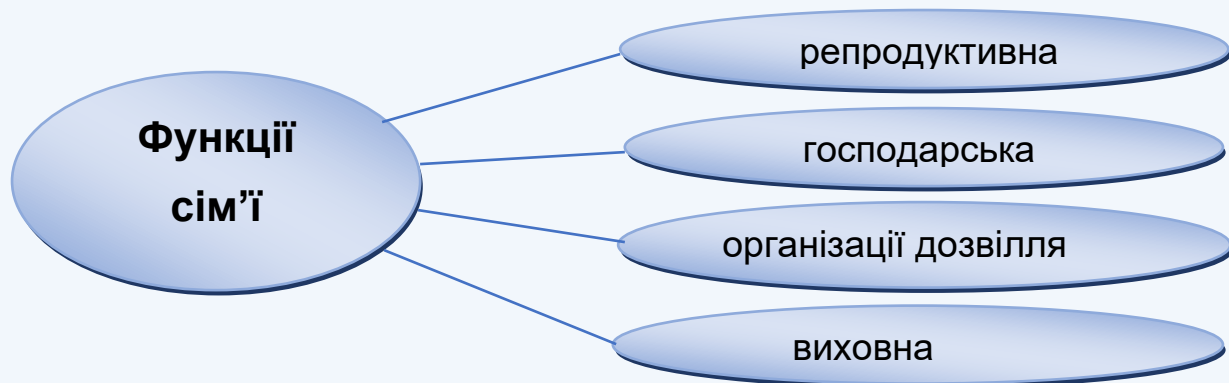
Методи

- методи виховання і навчання, за допомогою яких здійснюється родинне виховання;
- дослідницькі методи вивчення сім'ї як виховного інституту:
- теоретичні (методи теоретичного аналізу, історичний та порівняльний аналіз, прогностичне моделювання та ін.);
- емпіричні (вивчення літературних джерел, спостереження, бесіда, «педагогічний консиліум», метод незалежних характеристик, вивчення та узагальнення досвіду, вивчення продуктів діяльності дітей, соціологічні опитування, тестування, соціометрія, психологічні методи, математичні методи та ін.).

Типи сімей:

- патріархальна (традиційна) сім'я;
- нуклеарна сім'я;
- неповна сім'я;
- материнська (позашлюбна) сім'я та ін.

Функції сім'ї – напрями діяльності сімейного колективу або окремих її членів, що виражають соціальну роль і суть сім'ї.

Типи сімейних взаємин (за А. Петровським):

- диктат;
- опіка;
- мирне співіснування на основі невтручання;
- співробітництво.

Авторитет (лат. *autoritas* – влада) – вплив певної особи, заснований на знаннях, моральних достоїнствах, життєвому досвіді.

Види несправжнього авторитету

(за А. Макаренком)

Авторитет придушення	Ґрунтується на боязні дитиною батьків, покарання, яке неодмінно чекає дитину через будь-яку провину
Авторитет відстані	Батьки намагаються бути якомога далі від дітей, менше з ними розмовляти, не заохочують проявів ніжності, любові, уваги; головна роль відводиться зовнішнім виявам поваги з боку дітей (називання батьків на «Ви», тон, яким діти мають розмовляти з дорослими тощо).
Авторитет чванства	Батьки постійно хизуються перед дітьми своїми «заслугами», за які вимагають поваги; їх рішення і оцінки не підлягають сумніву і не обговорюються (девіз таких батьків – «Я краще знаю, що тобі потрібно!»).
Авторитет педантизму	Батьки організують суворий контроль за поведінкою дітей, дисциплінованість розглядається як педантичне виконання всіх вимог, які зазвичай встановлюються на кожен день; не допускається найменших змін у дотриманні режиму, виконанні встанов-

	лених для кожного члена родини обов'язків.
Авторитет резонерства	Спрямований на постійні повчання, нудні вичитування, з яких саме – і лише з них – дитина ніби повинна зрозуміти, якою потрібно бути.
Авторитет любові	Найпоширеніший вид несправжнього авторитету, коли батьки вимагають від дитини слухняності як доказу своєї любові, спекулюючи на почуттях дитини («Якщо любиш маму, то...»). Самі батьки теж постійно підкреслюють свою любов, висуваючи її головною умовою слухняність дитини.
Авторитет підкупу	Найбільш аморальний вид несправжнього авторитету, заснований на подарунках, обіцянках та інших винагородах за гарну поведінку.
Авторитет доброті	Ґрунтується на вседозволеності з боку дорослих (частіше всього одного з батьків або інших членів родини), яка може протиставлятися іншим видам авторитету, яким користуються інші члени родини.
Авторитет дружби	Підкреслене рівноправне становище з дітьми, своєрідне панібратство, яке може виявитися в грубоощах, зневажливому звертанні тощо.

Виховний потенціал сім'ї – сукупність характеристик, які відображають різні умови і фактори життєдіяльності сім'ї, що визначають її виховні передумови і забезпечують успішний (або неуспішний) розвиток дитини.

Об'єктивні умови реалізації виховних можливостей сім'ї:

- рівень матеріального достатку сім'ї (рівень і характер використання доходів, умови життєдіяльності, забезпеченість дитячими дошкільними закладами, школами, закладами охорони здоров'я);
- чисельність і склад (структура сім'ї).

Суб'єктивні умови реалізації виховних можливостей сім'ї:

- громадянська спрямованість батьків і суб'єктивне їх бажання виховати гарну людину;
- характер внутрішньосімейних взаємин;

- місце дитини в сімейному колективі;
- моральний авторитет батьків в очах дитини;
- культурний потенціал і сімейні традиції, педагогічна культура батьків.

Традиція (лат. *traditio* – передача) – звичаї; порядки, правила поведінки, що історично склалися і передаються з покоління у покоління.

Сімейні традиції – основний засіб трансляції соціально-культурних цінностей, норм сім'ї, встановлення її зв'язків з об'єктами, які включені у сферу її життєдіяльності. В залежності від цінностей, норм сім'ї, які реалізуються в тій чи іншій традиції, можна говорити про творчі й руйнівні, конструктивні й неконструктивні, стереотипні й нестереотипні, справжні й вигадані сімейні традиції.

Мистецтво виховання має таку особливість, що майже для всіх воно здається справою знайомою і зрозумілою, а окремим навіть справою легкою – і тим зрозумілішим і легшим воно здається, чим менше людина з ним знайома, теоретично чи практично. Майже всі визнають, що виховання вимагає терпіння, деякі думають, що для нього потрібні вроджені здібності та вміння... але досить не багато прийшло до переконання, що... необхідні ще і спеціальні знання.

К. Ушинський

Педагогічна культура – компонент загальної культури людини, в якому знаходить відображення накопичений попередніми поколіннями досвід виховання дітей у сім'ї, що постійно збагачується. Виявляється у ставленні до дитини, в оцінці її поведінки, а також у реальній діяльності і спілкуванні з нею.

Педагогічні знання – уявлення батьків про вікову динаміку розвитку дитини, самоцінність періоду дошкільного дитинства, основні завдання виховання.

Структура педагогічної культури батьків

- педагогічні знання
- педагогічна і психологічна компетентність
- вміння бачити перспективи розвитку дитини
- педагогічна рефлексія
- педагогічна емпатія

Педагогічна і психологічна компетентність – здатність розуміти потреби розвитку дітей і педагогічно доцільно задовольняти їх.

Педагогічна рефлексія – вміння батьків аналізувати власну виховну діяльність, критично її оцінювати, знаходити причини своїх педагогічних помилок.

Педагогічна емпатія – співпереживання, адекватна реакція на вчинки й почуття дітей.

Принципи родинного виховання:

- принцип цілеспрямованості;
- принцип науковості;
- принцип гуманізму, поваги до особистості дитини;
- принцип планомірності, послідовності, неперервності;
- принцип комплексності і систематичності;
- принцип узгодженості у вихованні.

Батьківська любов – двосторонні відносини, що передбачають двох учасників – маму (тата) і дитину, яких пов'язують взаєморозуміння, взаємоповага і взаємна симпатія.

Установки дитини по відношенню до батьків і до себе (за В. Сатир):

1. Я потрібний і любимий, і я люблю вас також.
2. Я потрібний і любимий, а ви існуєте заради мене.
3. Я нелюбимий, але я від усієї душі бажаю наблизитися до вас.
4. Я непотрібний і нелюбимий. Залиште мене в спокої.

Структура відкритості дошкільного закладу:

- *відкритість всередину* (означає надання дошкільному закладу більш вільного, гнучкого, диференційованого характеру; гуманізацію відносин між дітьми, педагогами, батьками; залучення батьків у педагогічний процес дитячого садка);
- *відкритість назовні* (означає, що дитячий садок відкритий впливам мікросоціуму, свого мікрорайону, готовий співробітничати із соціальними інститутами, розташованими на сусідній з ним території – загальноосвітньою школою, музичною школою, спортивним комплексом, бібліотекою тощо).

Виховання батьків – міжнародний термін, під яким розуміється допомога батькам у виконанні ними функцій вихователя власних дітей – батьківських функцій; постійний процес саморозвитку дорослих, заснований на свідомому прагненні до вдосконалення своєї особистості.

Форми роботи з батьками

Колективні	Індивідуальні	Наочно-інформаційні
1) батьківські збори, на яких обговорюються проблеми життєдіяльності групи і дитячого садка: групові та загальні; 2) зустрічі з батьками; 3) вечори запитань і відповідей; 4) засідання «круглого столу» з проблем, що викликають полеміку; 5) заняття тренінгового характеру (мета – навчити батьків правильно будувати спілкування і спільну діяльність з дитиною-дошкільником); 6) семінари-практикуми; 7) спільні з дітьми, батьками і вихователями свята і розваги;	1) індивідуальні бесіди і консультації; 2) відвідування дітей вдома; 3) залучення батьків до життя дитячого садка (організаційно-господарська допомога батьків вихователю: виготовлення іграшок і посібників, допомога при прове-	1) виставки дитячих робіт; 2) реклама книг, статей з газет або журналів з проблем сімейного виховання; 3) магнітофонні записи бесід з дошкільниками; 4) відеофрагменти організації різних видів діяльності (дидактична або театралізована гра, праця, зображувальна діяль-

8) виставки спільних робіт батьків і дітей; 9) дні відкритих дверей; 10) школи для батьків, що працюють за бажанням батьків; 11) сімейні педради (або «домашні педради»), що проводяться у батьків вдома; 12) батьківські конференції.	денні екскурсій або культпоходів тощо).	ність), режимних моментів, занять; 5) фотографії дітей та виставки дитячих робіт.
--	---	--

Основні поняття «теорії виховання батьків»:

- психолого-педагогічні засади взаємодії у сім'ї;
- зміст і форми виховання батьків.

Зарубіжні моделі реалізації програми виховання батьків:

- адлерівська модель;
- навчально-теоретична модель;
- модель чуттєвої комунікації;
- модель, заснована на трансакціональному аналізі;
- модель групових консультацій;
- модель християнського виховання батьків.

Програми педагогічної освіти батьків – програми допомоги родинному вихованню, які спрямовані на зміцнення усіх ланок сімейного виховання, насамперед – на підвищення педагогічної компетентності батьків. Мають диференційований характер (наприклад, програми для сімей з дітьми, які мають порушення психофізичного розвитку; для сімей, які знаходяться у складних соціальних умовах тощо).

Правила педагогічного спілкування з батьками:

- прояв щирого інтересу до батьків своїх вихованців, особистісного підходу до проблем сімейного виховання у спілкуванні з ними;
- вміння вислухати батьків, бажання зрозуміти їхні проблеми і допомогти прийняти педагогічне рішення;

- прояв доброзичливості у стосунках з батьками, звернення на ім'я та по батькові, оптимізм, посмішка, привітний тон розмови.

Методи вивчення сім'ї – інструменти, за допомогою яких збираються, аналізуються, узагальнюються дані, що характеризують сім'ю, а також розкриваються взаємозв'язки та закономірності домашнього виховання.

Принцип наступності – один з найголовніших психолого-дидактичних принципів, який передбачає встановлення взаємозв'язків між дошкільною ланкою освіти і початковою школою за напрямками: а) психофізичного розвитку дітей; б) завдань формування особистості; в) змісту освіти; г) методів навчання і виховання. Така взаємозалежність і взаємна орієнтація двох послідовних освітніх ланок забезпечує процесам навчання, й розвитку неперервний і перспективний характер.

Починати виховання дітей зі школи – це означає зводити будівлю на піску і без фундаменту.

Н. Лубенець

Перспективність – визначення пріоритетних ліній підготовки дошкільнят до школи з урахуванням її потреб, а **наступність** – врахування рівня розвитку дитини, з яким вона прийшла у школу, і опора на нього.

Спадкоємність – по-перше, врахування школою рівня знань, умінь і навичок, з якими дитина прийшла до школи, опора на них та подальший розвиток; по-друге, логічний перехід від навчально-ігрової до навчальної діяльності за всіма її компонентами, в тому числі й оцінним (А. Богуш).

Готовність до навчання у школі – інтегративна характеристика психічного розвитку дитини, яка складається на завершення дошкільного дитинства і включає компоненти, що зумовлюють успішну адаптацію дитини до умов і вимог школи. Дане поняття розглядається у двох взаємопов'язаних аспектах: а) загальна готовність; б) спеціальна готовність до навчання у школі.

Психологічна готовність – цілісний стан психіки дитини, що забезпечує успішне прийняття нею системи вимог, які висуваються школою в цілому і вчителем, а також успішне оволодіння новою для неї діяльністю та новими соціальними ролями (Я. Коломінський, Є. Панько).

Основні складові психологічної готовності до школи:

- мотиваційна;
- емоційно-вольова;
- розумова готовність;
- соціальна (готовність до взаємодії і спілкування з учителем та однокласниками).

Мотиваційна готовність – виявляється у прагненні дитини до навчання, бажанні бути школярем, достатньо високому рівні пізнавальної діяльності і мислительних операцій, оволодінні дитиною елементами освітньої діяльності, певному рівні соціального розвитку.

Показники мотиваційної готовності:

- наявність у дитини бажання йти до школи і вчитися;
- сформованість позиції майбутнього школяра.

Емоційно-вольова (морально-вольова) готовність – вміння регулювати свою поведінку в різноманітних ситуаціях спілкування і спільної навчальної діяльності. Виявляється у самостійності, вмінні зосередитися, бути організованою і дисциплінованою, здатності до вольового зусилля, вмінні адекватно оцінювати свою роботу.

Розумова готовність – виявляється у загальному рівні розумового розвитку дитини, а також у рівні володіння вміннями і навичками, які допоможуть їй вивчати ті чи інші предмети.

Напрямки розумової готовності дитини (за О. Проскурою):

- 1) загальна обізнаність дитини з навколишнім світом, елементи світогляду;
- 2) рівень розвитку пізнавальної діяльності дитини і окремих пізнавальних процесів (мовлення, пам'яті, сприймання, мислення, уваги, уваги);
- 3) наявність передумов для формування навчальних умінь і загалом навчальної діяльності.

Готовність до спілкування та спільної діяльності – готовність, в основі якої лежить зміна провідних типів діяльності, перехід від сюжетно-рольової гри до навчальної діяльності. Характеризується розумінням позиції вчителя, вмінням слухати товариша і узгоджувати спільні з класом дії, адекватною самооцінкою та ін.

Спеціальна готовність – набуття дитиною знань і умінь, які забезпечать їй успішність оволодіння змістом навчання у першому класі початкової школи з основних предметів (математики, читання, письма та ін.).

Шкільна зрілість – рівень морфологічного і функціонального розвитку, який забезпечує виконання дитиною вимог систематичного шкільного навчання.

Соціально-психологічна адаптація до школи – процес активного пристосування дитини до класу, вчителя, свого місця у школі.

Рівні адаптації дітей до школи

(за Г. Чуткіною)

Високий рівень	Першокласник позитивно ставиться до школи, правила і вимоги сприймає адекватно; учбовий матеріал засвоює легко; глибоко і повно оволодіває програмовим матеріалом, розв'язує ускладнені задачі, чемний, уважно вислуховує вказівки, пояснення вчителя; доручення виконує охоче і сумлінно, без зовнішнього контролю; виявляє високу зацікавленість до самостійної учбової роботи, готується до всіх уроків; має у класі позитивний статус.
Середній рівень	Першокласник позитивно ставиться до школи, не має негативних переживань з приводу відвідування; розуміє навчальний матеріал при детальному і наочному поясненні; засвоює основний зміст програми з усіх предметів, самостійно розв'язує типові задачі; зосереджений і уважний, разом з тим потребує контролю з боку дорослого; зосередженим буває тоді, коли робить щось цікаве для себе; майже завжди готується до уроків; доручення виконує сумлінно; дружить з багатьма однокласниками.
Низький рівень	Першокласник негативно або байдуже ставиться до школи; часто скаржиться на здоров'я, погане самопочуття; спостерігаються по-

	рушення дисципліни; матеріал засвоює фрагментарно; самостійна робота викликає труднощі, відсутній інтерес; до уроків готується нерегулярно, потребує постійного контролю, нагадувань і спонукань вчителя і батьків; може зберігати працездатність і увагу за наявності тривалих пауз для відпочинку; для розуміння нового матеріалу потребує значної допомоги дорослих; доручення виконує під контролем, без особливого бажання; пасивний, близьких друзів не має, знає імена і прізвища частини однокласників.
--	---

Фактори, що зумовлюють високий рівень адаптації:

- повна сім'я;
- високий рівень освіти батька й матері;
- правильні методи виховання у сім'ї;
- відсутність конфліктних ситуацій у сім'ї;
- позитивне ставлення до дітей вихователя підготовчої до школи групи;
- позитивне ставлення до дітей учителя першого класу;
- функціональна готовність до навчання у школі;
- сприятливий статус дитини у групі до вступу у перший клас;
- задоволеність спілкуванням із дорослими;
- адекватне усвідомлення свого положення у групі однолітків.

Психологічна шкільна дезадаптація – психогенне формування особистості, що порушує об'єктивний і суб'єктивний статус дитини у школі та сім'ї. Впливає на навчальну та позанавчальну активність школяра.

Види дезадаптаційних стилів:

- *акомодаційний* (відображає прагнення дитини до повного підкорення своєї поведінки вимогам середовища);
- *асиміляційний* (відображає прагнення дитини підкорити соціальне середовище своїм вимогам);
- *незрілий* (відображає нездатність дитини до прийняття нової соціальної ситуації розвитку).

Етапи реалізації педагогічної взаємодії:

- 1) *прогностичний* (педагог моделює майбутню взаємодію з класом – групою, підгрупою, окремою дитиною – у процесі підготовки до безпосередньої діяльності з дітьми);
- 2) *початковий* (етап організації безпосереднього спілкування з класом – групою, підгрупою, окремою дитиною – в момент початкового вступу у контакт з дітьми);
- 3) *управління* спілкуванням у педагогічному процесі, що розвивається;
- 4) *аналіз* здійсненої системи взаємодії і моделювання системи спілкування на майбутню діяльність з урахуванням виявлених у ході аналізу позитивних і негативних сторін реалізованої взаємодії.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

Правила успішного проведення батьківських зборів

1. Для проведення батьківських зборів виберіть найбільш сприятливий день та годину. Приходьте на батьківські збори в хорошому настрої. Будьте максимально коректні і тактовні. Створіть атмосферу взаєморозуміння і взаємоповаги.

2. Особливу увагу зверніть на розміщення батьків у групі. Наприклад, можна розставити столи і стільці по колу, щоб всі учасники батьківських зборів добре бачили і чули один одного.

3. Звертайтеся до батьків тільки по імені і по батькові. Підготуйте візитки з іменами батьків, особливо тоді, коли вони ще недостатньо добре знають один одного.

4. Разом з батьками придумайте правила для учасників зборів. Наприклад: знімати верхній одяг обов'язково; не допускається мовчання при обговоренні проблеми; відкидаючи пропозицію (думку), необхідно вносити зустрічну; називати один одного на ім'я та по батькові або лише по імені і так далі.

5. Бережіть час людей, запрошених на збори. З цією метою встановіть регламент і стежте за його дотриманням.

6. У ході зборів використовуйте ігри і групові форми організації взаємодії батьків.

Розпочинайте збори хвилинами радощів, під час яких вихователь повідомляє батьків про досягнення і позитивні риси у характері кожної дитини.

Використовуйте загальновідому рубрику «Зелена лампа» з допомогою якої можна програти будь-які проблемні ситуації з життя групи, окремої дитини і виявити позицію батьків (імена дітей не називаються),

ситуації трохи змінюються, батькам пропонується знайти оптимальний варіант розв'язання даної проблеми.

7. Приймайте і поважайте думки і відчуття батьків, навіть якщо вони не збігаються з вашими.

8. Зробити спілкування на зборах невимушеним і відвертим може допомогти чашка чаю або кави.

9. При обговоренні проблемних питань спирайтеся на життєвий і педагогічний досвід найбільш авторитетних членів родини групи, на думку членів батьківського комітету і ради ЗДО.

10. Визнавайте унікальний вклад батьків у процес виховання їхньої дитини, висловлюйте їм подяку.

11. Допомагайте батькам зрозуміти, що вони можуть суттєво вплинути на життя своєї дитини.

12. Намагайтеся, щоб на зборах були прийняті конкретні рішення.

13. Постарайтеся створити у батьків відчуття, що наступна зустріч максимально важлива і її не варто пропустити у їх же власних інтересах.

Не забувайте вести протоколи батьківських зборів. Для цього слід вибрати голову та секретаря зборів. М. О. Володарська пропонує таку форму протоколу.

Протокол батьківських зборів № _____

Дата « _____ » _____ 20__ р.

Тема:

Присутні: _____ осіб.

Відсутні: _____ осіб.

Порядок денний:

1. _____
2. _____
3. _____

Хід зборів:

1. _____
2. _____
3. _____

Ухвалили:

1. _____
2. _____
3. _____

Результати голосування:

«за» _____,

«проти» _____,

«утримались» _____.

Голова зборів _____ (_____).

Секретар _____ (_____).

Закономірним етапом батьківських зборів є підведення підсумків, прийняття рішень зборів. Бажано, щоб батьківський комітет разом з вихователем підготували проект рішення, а на зборах батьки обговорили його і внесли пропозиції. Рішення може включати не тільки перелік запланованих дій і відповідальних за їх реалізацію, а може бути сформульоване у формі рекомендацій або пам'яток для батьків.

Для осмислення результатів батьківських зборів вихователю бажано виявити ставлення батьків щодо проведених зборів. Для цього потрібно попередньо підготувати опитувальні листи для оцінок і побажань батьків.

Родинні виховні заходи

Родинні виховні заходи дають можливість активізувати батьків, з пасивних спостерігачів перетворити їх в учасників організації виховного процесу дитячого садка, виявити інтереси й уподобання кожної сім'ї, організовувати спільне дозвілля батьків і дітей, забезпечувати наступність поколінь, відроджувати звичаї і традиції нашого народу. Ефективність родинних виховних заходів значною мірою залежить від методичного уміння вихователя правильно їх підготувати і провести. Даний процес включає:

- вибір теми і форми проведення виховного заходу;
- визначення мети;
- добір доцільної системи малих підготовчих заходів;
- визначення дати і місця проведення;
- оформлення зали;
- визначення учасників;
- складання сценарію;
- хід виховного заходу.

Творчого підходу з боку вихователя потребує підготовка виховного заходу: по-перше, вихователь повинен зацікавити, заінтригувати ідеєю його проведення всіх членів групової родини (дітей, батьків, дідусів, бабусь та ін.); по-друге, добре і чітко продумати систему малих підготовчих заходів, яка включає конкурси, цікаві зустрічі, екскурсії, пошукову роботу, читання і обговорення тематичної літератури, перегляд і обговорення фільмів і діафільмів, підготовку номерів художньої самодіяльності, інсценізацій тощо, щоб діти упродовж підготовчого періоду багато про що дізналися, багато чого навчилися, жили перспективою радості завтрашнього дня.

Ефективність проведення родинного виховного заходу залежить від чітко визначеної дати і місця проведення. Місцем проведення може

бути групова кімната, музичний або спортивний зали дитсадка, їдальня, бібліотека, ігрова кімната тощо.

Залу бажано оформити яскраво і тематично, а учасників розмістити так, щоб вони могли вільно проходити і спілкуватись один з одним. Також потрібно подбати про місце для ігор і розваг, тому що успішне проведення будь-якого виховного заходу залежить від доцільної зміни видів діяльності дошкільників.

Сценарій виховного заходу має бути лаконічним, послідовним, емоційно насиченим і відображати ту багатогранну роботу, яка була проведена упродовж підготовчого періоду. Матеріалом для сценарію можуть стати тематичні вірші, пісні, легенди, оповідання, бувальщини, загадки, прислів'я, приказки, народні усмішки, магнітофонні записи, відеокасети з посиланням на першоджерела та авторів.

Добре сприймаються і засвоюються дошкільниками римовані тексти, складені самими вихователями. Наприклад:

Ця морква під сонечком щедрим зростала,
земелька водою її напувала,
тому-то й вродила така соковита...
Морквяного соку вам треба попоти!

Урахувати, в якій мірі удалося досягнути поставленої мети, зорієнтувати обговорення проведеного родинного виховного заходу можна за поданою нижче схемою.

Схема аналізу родинного виховного заходу.

1. *Доцільність теми. Актуальність.*
2. *Відповідність мети.*
3. *Своєчасність проведення заходу.*
4. *Тривалість підготовчого періоду. Система підготовчих заходів.*
5. *Відповідність змісту даного заходу програмним завданням навчально-виховного процесу.*
6. *Насиченість заходу інформацією та емоційними моментами.*
7. *Відповідність змісту заходу формі його проведення.*

8. *Культура проведення заходу: чіткість, послідовність запланованих дій, артистичність ведучих.*
9. *Участь і роль батьків в організації і проведенні заходу.*
10. *Задоволеність дошкільнят проведеним заходом.*
11. *Оцінка якості та результатів заходу.*

Сподіваємося, що пропонований посібник допоможе вихователям дитячих садків налагодити тісну співпрацю з батьками в організації педагогічного процесу і посприє вирішенню одразу кількох важливих завдань: для батьків – впевнитися у своїх педагогічних здібностях, адже діти завжди з радістю і цікавістю роблять усе зі старшими членами своєї родини: грають, будують, малюють, ліплять, майструють і фантазують. Отже, якщо відкриєте двері членам родини ваших малюків, у вас збільшиться коло помічників, урізноманітниться виховний процес, батьки стануть вашими однодумцями та партнерами. А діти побачать своїх найрідніших маму або тата, дідуся або бабусю, братика або сестричку серед інших дітей – своїх друзів – і зможуть ще раз ствердно сказати: «Мій тато – найкращий!».

ЯК ПІДГОТУВАТИ ДИТИНУ ДО ШКОЛИ

(перші батьківські збори)

Мета: Познайомити батьків з вчителькою майбутніх першокласників. Формування знань про рівень готовності дитини до школи. Виховання переконань у важливості ролі старших членів родини в процесі підготовки майбутнього школяра.

Учасники: Вихователь, вчитель, батьки.

Підготовчий етап: Підбір педагогічної задачі, оформлення виставок, підготовка листів для майбутніх першокласників, анкет для батьків і пам'яток.

Оформлення: Виставка тематичної літератури, навчального приладдя, підручників, одягу, господарського куточка тощо.

План:

1. Обговорення педагогічної ситуації.
2. Виступ учителя.
3. Демонстрування виставок.
4. Анкетування батьків.

Хід зборів

1. Обговорення педагогічної ситуації.

Прийшов хлопчик у перший клас. Читає досить вільно, рахує до ста, розв'язує задачі на додавання і віднімання, словниковий запас багатий – ніби все в порядку. Але минає перших два місяці навчання, і його мати починає скаржитись учителеві: «Не знаю, що робити з сином. Ми його так готували до школи, стільки з ним працювали, а похвалитись успіхами не можемо. Головне – зовсім не хоче вчитися. Іграшки таємно носить у портфелі, незважаючи на те, що я давно їх у нього відбрала і заховала».

1. Що можна сказати про готовність хлопчика до школи?

2. Якої помилки припустилися батьки, готуючи сина до школи?

2. Виступ учителя.

У час розбудови національної системи освіти початкова школа покликана забезпечити загальний розвиток дитини; формувати у молодших школярів уміння впевнено читати, писати і лічити, користуватися книжкою та іншими джерелами інформації; формувати загальні уявлення про навколишній світ; сприяти засвоєнню норм загальнолюдської моралі та особистісного спілкування, основ гігієни, виробленню трудових навичок. Тому важливим завданням у період підготовки дитини до школи має стати виховання у майбутніх школярів почуття відповідальності, самостійності, організованості, готовності трудитися (звичайно, на рівні, доступному шести-семирічній дитині); формування правильних моральних уявлень, бажання поділитися, поступитися, прийти на допомогу. Обізнаність з моральними нормами, які визначають людські взаємини, здатність дотримуватися правил поведінки в колективі – надійний компас для малюка в новому середовищі.

Готовність дитини до школи вчені умовно поділяють на фізіологічну, інтелектуальну, психологічну і соціальну (особистісну).

Всі складові готовності тісно взаємопов'язані, і недоліки у формуванні будь-якої з них так чи інакше позначаються на успішності навчання дитини у школі.

Розвиток основних функціональних систем організму малюка і стан здоров'я (*фізіологічна готовність*) складають фундамент шкільної готовності. Одне із першочергових завдань родини у зазначеному аспекті полягає в тому, щоб сприяти нормальному фізичному розвитку дитини. Для цього важливо придбати (відповідно до можливостей сім'ї) необхідний спортивний інвентар (м'яч, скакалку, перекладину, ролики, скейт, велосипед тощо), створити домашній спортивний майданчик і на власному прикладі старших членів родини стимулювати малюка до щоденних занять фізичними вправами, проводити рухливі ігри, прогулянки, вчити плавати тощо.

Показники фізичної підготовленості варто занести в індивідуальну картку фізичного здоров'я дитини, яка заповнюється при додатковому обстеженні шкільними медичними працівниками та вчителем фізичного виховання школи при поданні документів для вступу до школи. Пізніше динаміка рівня фізичної підготовленості буде обліковуватися двічі на рік (початок і кінець навчального року) упродовж навчання дитини в початковій школі.

Фізіологічна готовність передбачає також піклування батьків про нормальне харчування малюка, загартовування організму, медичне обстеження.

Інтелектуальна готовність забезпечується оволодінням найпростішими формами мислення (поняттями, судженнями, умовиводами); мислительними операціями (аналізом, синтезом, порівнянням, узагальненням); розвитком допитливості, ініціативи, самостійності, уміння логічно мислити; формуванням умінь і навичок планувати роботу, працювати в певному темпі та ін.

Розумова здатність дитини до школи охоплює також певний рівень сформованості вміння слухати дорослого і сприймати його вказівки, керуватися ними під час виконання завдання, усвідомлювати необхідність запитати, якщо завдання незрозуміле, оцінювати свою роботу, досягати бажаних результатів.

Велике значення для успішного навчання має правильність мовлення. Варто привчити малюка говорити виразно, правильно будувати речення, послідовно висловлювати свої думки.

До початку навчання у школі майбутні першокласники мають оволодіти такими поняттями: «більше», «менше», «однаково», «стільки ж», «короткий і довгий», «старший і молодший»; вміти порівнювати найпростіші множини предметів (геометричні фігури, фрукти тощо).

Значне місце в дошкільному вихованні повинна зайняти ділова установка на школу, на серйозну навчальну працю, тобто потрібно формувати *психологічну готовність* дитини до навчання. Батькам варто пам'ятати, що головними у цій роботі мають стати найрізноманітніші за-

соби заохочення, а не примусу. Виховну роботу слід будувати на перспективі радісного очікування дня, коли малюк стане школярем; постійно переконувати, що навчання у школі – це серйозна праця, у результаті якої дитина дізнаватиметься про щось нове. У жодному разі не варто залякувати труднощами, що можуть виникнути у процесі навчання.

Пам'ятаючи про те, що в школі часто буває робота нецікава, але важлива, яку потрібно виконувати, слід привчити дитину підкорятися слову «треба», свідомо орієнтуватися у своїй позиції («хочу» і «треба»). Варто поступово формувати вміння доводити почату справу до кінця, переборювати труднощі, переживати задоволення від зробленого, не засмучуватися невдачею.

Неабияку роль у формуванні *соціальної готовності* відіграє вміння жити і працювати в колективі ровесників, правильно будувати свої стосунки з учителем та однолітками.

Визначення рівня інтелектуальної, психологічної і особистісної готовності дитини до школи проводиться психолого-педагогічною комісією під час співбесіди з майбутніми першокласниками в період з 15 по 25 серпня. (Із загальним рівнем підготовленості дітей класу до школи вчитель ознайомить батьків на батьківських зборах, які проводяться на початку вересня.)

3. Демонстрування виставок:

- а) рекомендованої літератури для батьків;
- б) підручників і навчального приладдя (олівці, трикутник, фарби, пензлик, альбом, різнокольоровий папір, нотний зошит тощо);
- в) шкільного одягу і взуття.

Бажано вручити кожному батькові, як радить Ш. Амонашвілі, листа майбутньому першокласникові від першого вчителя. Він орієнтовно може бути такого змісту:

Добрий день, дорогий.....!

Я – твоя перша вчителька. Звати мене Надія Іванівна. Радію разом з тобою – ти готуєшся йти до школи. Сподіваюсь, що ми з тобою станемо добрими друзями. Ти товаришуватимеш з усіма дітьми

класу. Школа у нас велика. А наш клас – на першому поверсі і на його дверях намальована бджілка. Ти уже великий(-а), і з своїми однокласниками будеш трудитися як бджілка. На уроках навчатись усьому тому, що тобі пригодиться у дорослому житті. А на перервах і після уроків – грати у веселі ігри, ходити на екскурсії, брати участь у різноманітних святах.

Готуйся до школи, я чекатиму на тебе, буду рада з тобою познайомитися!

Твоя перша вчителька

4. Анкетування батьків.

Анкета для батьків майбутніх першокласників

1. Ім'я, прізвище дитини _____

2. Склад сім'ї (підкресліть):

а) повна;

б) неповна.

3. Чи є в дитини старші (молодші) брати або сестри?

4. З ким із дорослих вона проводить більше часу?

5. З якого віку ходить у дитячий садок? Чи з охотою ходить?

6. Які форми заохочення застосовуєте вдома? _____

Які діють краще? _____

Які – гірше? _____

7. Які покарання використовуєте? _____

8. Чи є у дитини вдома постійні обов'язки? _____

Які саме? _____

9. Як спілкується з ровесниками (підкресліть)?

а) ініціативна;

б) очікує, коли з нею заговорять;

в) уникає спілкування.

10. Як спілкується з дорослими (підкресліть)?

а) спокійно;

б) обережна у спілкуванні;

в) складно, особливо з незнайомими.

11. Яким іграм малюк віддає перевагу (*підкресліть*)?

а) настільним;

б) рухливим;

в) індивідуальним;

г) колективним.

12. Чи має бажання йти до школи? _____

13. Вкажіть сьогоднішній рівень підготовки малюка (*потрібне підкресліть, допишіть*):

а) знає літери (всі, деякі);

б) вміє читати (по складах, словами);

в) вміє лічити (в межах _____);

г) вміє додавати (в межах _____);

ґ) вміє віднімати (в межах _____).

14. Чи може дитина сама себе розважити (*підкресліть*)?

а) може;

б) ні;

в) шукає товариства дорослих.

15. Чи готували Ви спеціально дитину до школи? В яких закладах?

16. Як оцінюєте рівень розвитку дитини (*потрібне підкресліть*)?

а) відповідає віковим особливостям;

б) випереджує однолітків;

в) має проблеми з розвитком.

17. Що додатково хочете повідомити про дитину?

У кінці зборів варто домовитися з батьками про дні консультацій для батьків, про дні та години співбесід із дітьми перед початком навчального року і вручити пам'ятку.

Пам'ятка для батьків майбутніх першокласників

1. Для дитини Ви – зразок мовлення, адже вона вчиться мови, наслідуючи, слухаючи, спостерігаючи.

Ваша дитина буде говорити так, як Ви.

2. Малюк успішніше засвоює мову тоді, коли дорослі слухають його, спілкуються, розмовляють.

Виявляйте готовність слухати.

Якщо роль слухача Вас втомлює, якщо Ви поспішаєте, не забувайте: терпіння, виявлене в дошкільний період, суттєво полегшить ваші проблеми в майбутньому.

3. Приділяйте дитині якомога більше часу. Саме в дошкільні роки закладаються основи впевненості в собі та успішного спілкування поза сім'єю. Від рівня раннього мовленнєвого розвитку залежатиме подальший процес росту дитини в школі.

4. Не забувайте, що мова та мовлення краще розвиваються в атмосфері спокою, безпеки та любові.

5. У кожної дитини свій темперамент, свої потреби, інтереси, симпатії та антипатії.

Поважайте її неповторність.

6. Ставте для себе та дитини реальні цілі. Ведіть і спрямовуйте її, але не підштовхуйте.

7. Розвивайте основні лінії дошкільного дитинства – вміння слухати, бачити, відчувати.

8. Допомагайте дитині розвивати дрібну моторику м'язів руки, аби їй було легше опанувати письмо. Для цього необхідно вчити малюка вирізати, малювати, зафарбовувати, будувати, складати невеликі за розміром деталі, зображення тощо.

9. Забезпечуйте можливості та умови для повноцінної гри.

Гра – це провідна діяльність дошкільника. Л.С. Виготський зазначав: «Чим краще дитина грається, тим краще вона підготовлена до навчання у школі».

10. Допомагайте дитині досягнути склад числа. Немає необхідності, щоб вона механічно лічила до 100 і більше. Нехай рахує до 10–20, але особливо важливо розуміти і знати, з яких чисел складається 5, а з яких – 7 тощо. Це є основою понятійного мислення, розуміння основ математики, а не механічного запам'ятовування.

11. Працюйте над розвитком пам'яті малюка, його уваги, мислення. Для цього пропонується багато ігор, головоломок, задач у малюнках, лабіринтів тощо в різних періодичних та інших виданнях.

12. Запровадьте в сім'ї єдиний режим і дотримуйтеся його виконання (обов'язково всі члени родини).

13. Дитина повинна мати певне доручення і відповідати за його виконання.

14. Необхідною умовою емоційно-вольового розвитку малюка є спільність вимог до нього з боку всіх членів родини.

СІМ'Я І ДИТЯЧИЙ САДОК – ОДНА РОДИНА

(збори-бесіда)

Мета: Знайомство вихователя з батьками вихованців групи, визначення перспектив розвитку дитячого колективу, вибори батьківського активу.

Учасники: Вихователь, члени родини.

Підготовчий етап:

1. Вивчення вихователем особових справ вихованців групи.
2. Підготовка запрошень батькам:

Шановні Алла Іванівна і Сергій Петрович!

*Ваш хлопчик (дівчинка) став(ла) вихованцем(кою) нашого дитса-
дочка.*

*Від душі вітаємо вас з цією подією! Наші перші батьківські збори
відбудуться «_____» _____ о _____ год.*

Ваша вихователька Федькович Вікторія Павлівна.

3. Анкети для батьків:

- Прізвище, ім'я та по батькові батьків.
- Освіта, місце роботи, телефон.
- Домашня адреса, телефон.
- Скільки дітей росте у сім'ї, якого віку?
- Чи є у дитини своя кімната, ігровий куточок?
- Яку допомогу у вихованні дітей ви могли б надати: ввійти у склад батьківського комітету, організувати гурток, спортивну секцію, надати допомогу в організації екскурсій, групових свят.

Оформлення:

Для оформлення зали можна використати плакати з висловлюваннями великих людей:

- «Щоб зрозуміти світ дитини, треба піднятися до її рівня»
(Я. Корчак)
- «Виховання – це процес життя, а не підготовка до майбутнього життя»
(Дж. Дьюї)
- «У вихованні найголовніше – не зашкодити»
(В. Сухомлинський)
- «У дитини можна виховати ті якості, які має вихователь. Характер формується характером, а особистість – особистістю»
(К. Ушинський)

Хід зборів

1. Вступне слово вихователя, самопредставлення (розповідь про себе, про свою педагогічну діяльність, про плани на майбутнє в роботі з новою групою).

2. Самопредставлення родин за примірним планом:

- Прізвище, ім'я та по батькові батьків.
- Інтереси, захоплення родини.
- Традиції, звичаї родини.

Це свого роду візитна карточка родини. Така форма знайомства на перших зборах групи дозволить батькам краще пізнати один одного, згуртувати батьківський колектив.

Після виступу батьків вихователь пропонує їм заповнити анкети. У час роботи з анкетами можна використати фонозапис легкої музики.

3. Знайомство з планом виховної роботи (вихователь пропонує батькам внести свої побажання в загальногруповий план роботи).

4. Вибори батьківського комітету групи.

5. Підсумки зборів.

У заключній частині зборів кожна родина отримує пам'ятку з порадами з виховання дитини.

Можна порекомендувати батькам завести папку, в якій вони будуть накопичувати матеріали з педагогічними рекомендаціями, які будуть практикуватись на батьківських зборах.

Із заповідей доктора Додсона

Немає одного на всі випадки життя правила, як виховати дитину – усі діти різні. Кожна дитина унікальна, унікальні і наші з нею стосунки.

Але є наші з вами дії, які протипоказані кожній дитині без винятку. Мова про те чого батькам робити не можна.

Якщо ми хочемо виховати людину, якій властива самодисципліна, нам потрібно в першу чергу розвивати її самосвідомість, намагатися, щоб у свідомості дитини створювався позитивний образ самої себе. Потрібно виключати все, що руйнує цей позитивний образ.

Звичайно, я вимушений визнати, що всі батьки, яких я знаю (включаючи самого мене), час від часу все ж користуються цими забороненими методами. Інколи вони застосовують їх через власне незнання, інколи – через поганий настрій. Але я все ж таки хочу перерахувати ці недозволені прийоми, щоб ніхто з моїх читачів не користувався ними навіть із незнання.

Отже, давайте запам'ятаємо, це так, як ми пам'ятаємо «Не вбий!».

НЕ ПРИНИЖУЙ ДИТИНУ

Ми деколи запросто можемо сказати дитині «А краще ти нічого не міг придумати? У тебе, взагалі, є голова на плечах?» і т.д. Кожен раз, коли ми промовляємо подібне, ми руйнуємо позитивний образ, про який йшла мова.

НЕ ПОГРОЖУЙ

Ми інколи говоримо «Якщо ти ще раз зробиш це – ти в мене отримаєш!» або «Якщо ти ще раз удариш свого братика, я тебе так ударю!».

Кожен раз, коли ми погрожуємо дитині, ми вчимо його боятись і ненавидіти нас.

Крім того, погрози завжди відносяться до майбутнього, а дитина живе тільки теперішнім. Погрози зовсім безкорисні – від них поведінка дитини не покращиться.

НЕ ВИМАГАЙ ОБІЦЯНОК

Послідовність дій часом буває така: маленький Майкл зробив таке, чого робити не слід. А мама йому каже: «Тепер пообіцяй, що більше ніколи-ніколи не будеш так робити». Майкл – не дурень, він пообіцяє. А через півгодини він повторить свою витівку знову. Мама ображена і стурбована «Ти ж обіцяв!» Вона не знає одного – обіцянка нічого не означає для маленької дитини. Обіцянка, як і погроза відноситься до майбутнього. Але дитина живе тільки теперішнім часом. Якщо вона чуттєва і совітлива, то вимога обіцянок буде розвивати в ній почуття вини, коли вона їх порушить. Якщо ж вона не чуттєва, то це тільки навчить її цинізму: слово – це одне, а справа зовсім інше. (Переклад з англійської).

ПОРАДИ ПСИХОЛОГІВ БАТЬКАМ

- Діти вчаться у життя.
- Якщо дитину постійно критикують, вона вчиться ненавидіти.
- Якщо дитина живе у ворожнечі, вона вчиться бути агресивною.
- Якщо дитину постійно висміюють, вона стає замкнутою.
- Якщо дитині постійно робити зауваження, вона вчиться жити з почуттям провини.
- Якщо дитина росте в середовищі терпіння, вона вчиться розуміти інших.
- Якщо дитину хвалити, вона вчиться бути благородною.
- Якщо дитина живе в просторі чесності, вона вчиться бути справедливою.
- Якщо дитина росте в безпечному середовищі, вона вчиться вірити людям.
- Якщо дитину підтримувати, вона вчиться цінити себе.
- Якщо дитина живе в середовищі розуміння і товарищкості, вона вчиться знаходити любов у цьому світі.

ЩАСЛИВИЙ ТОЙ, ХТО ЩАСЛИВИЙ ВДОМА

(збори – практикум з елементами дискусії)

Мета: Обговорити з батьками роль сімейних традицій у вихованні дітей.

Учасники: Батьки, вихователь групи.

Підготовчий етап: Вихователь разом з батьківським комітетом розподіляє доручення і призначає відповідальних за:

- оформлення групової кімнати;
- запрошення батьків.

Вихователю необхідно підготувати завдання для мікрогруп і провести анкетування батьків і дітей.

Можна відповіді дітей записати на магнітофон:

1. Ви любите домашні свята?
2. Які свята бувають у вас вдома?
3. Як ви проводите вільний час разом з батьками?
4. Яке сімейне свято тобі найбільше подобається?

Багато інформації можна почерпнути в малюнковому тесті «День народження у моїй сім'ї». Батькам, в ході батьківських зборів, а дітям на занятті можна запропонувати розмістити гостей на дні народження. Порівняльний аналіз виконаних малюнків дозволить побачити, які традиції і звичаї є в сім'ях, що пов'язані з цим святом.

Оформлення: Плакат зі словами: «Щасливий той, хто щасливий вдома» (Л. Толстой).

План:

1. Сімейні традиції. Їх роль у вихованні дітей.
2. Ситуативний практикум.
3. Підведення підсумків зборів. Рекомендації батькам.

Хід зборів

Зразок виступу вихователя.

Сім'я – найголовніше в житті для кожного з нас. Сім'я – це близькі і рідні люди, ті кого ми любимо, з кого беремо приклад, про кого турбуємося, кому бажаємо добра і щастя. Саме в сім'ї ми вчимося любові, відповідальності, турботі і повазі.

Багатогранність стосунків між її членами, душевна теплота, взаєморозуміння, довір'я – все це створює сприятливі умови для емоційного і морального формування особистості. І навпаки – бездушність членів сім'ї один до одного, байдуже ставлення до дітей можуть визначати характер людини, його відношення до життя.

А. С. Макаренко вважав, що душевний стан дітей, формування їх характеру, визначається сімейним строем, який він назвав «спілкуванням, тоном сім'ї», що впливає на дитину, не залежно від суб'єктивних бажань батьків, а часто навіть проти цих бажань. Іноді батьки стараються приховати від дітей свої сварки. Але дитина дуже чутлива до зміни загального настрою в сім'ї, до найменшого прояву неправди і брехні. Таким чином, існує закономірний зв'язок між психологічним кліматом і результатом виховання дітей.

Атмосфера сім'ї визначається її міцністю, моральними ідеалами, далекою і близькою метою, емоційною атмосферою. І чим більше позитивних емоцій отримує дитина в сім'ї, тим краще.

Сім'я, не залежно від усіх турбот, розчарувань і навіть нещасть, повинна приносити людині радість. Недарма У. Фоскало писав: «Природа створила людей такими, якими вони є, подарувала їм велику втіху від багатьох нещасть наділивши їх сім'єю та батьківщиною».

Діти дуже вразливі. Удома має бути цікаво, а родина повинна давати живлення уяві і почуттям. Ніщо так не згуртовує сім'ю, як сімейні традиції.

Сімейні традиції – це не тільки свята, але і урочистий обід щонеділі, коли вся сім'я в зборі, це привітання з днем народження, гуртові мандрівки, екскурсії і т.д.

Сімейна трапеза – яка це прекрасна традиція, як вона зближує людей, яке щастя спілкування заключено в ній. А в наш час, коли всі спішать, всі біжать, ця проста сімейна традиція у багатьох сім'ях не підтримується. За допомогою батьків у дитини постійно формується уява про те, якою повинна бути сім'я, її побут, взаємовідношення між членами сім'ї.

Якщо на День матері, 8 Березня діти з батьком вітають маму і бабусю, під Новий рік в сім'ї готують один одному подарунки, а на Святий вечір усі збираються за святковим столом у дідуса і бабусі, все це укріплює сімейні зв'язки, допомагає вихованню дітей.

Ситуативний практикум.

Батьки діляться на мікрогрупи по 5-7 чоловік в кожній. Їм пропонується обговорити питання про роль сімейних традицій у вихованні дітей.

Кожна мікрогрупа одержує один із трьох аркушів з текстами для колективного обговорення.

1-ша група – «Навіщо пестити дитину?»

2-га група – «День народження сина».

3-тя група – «Із біографії Шурочки».

Запитання до груп:

1. Чи допомагають сімейні свята і традиції правильному розвитку стосунків між членами сім'ї?

2. Чи потрібні для дітей свята в сім'ї?

3. Чи потрібно спеціально організовувати свята для дитини? Як це краще зробити?

Вихователь пропонує батькам висловити свою думку і поділитись досвідом сімейного виховання.

Дитині, для повноцінного розвитку, свято необхідне, як повітря. Свято для дитини – це подія в її житті. Великий педагог К. Ушинський писав: «Затьмарене і сіре було б це дитинство, якби з нього викинути свята».

Насправді, свята дуже допомагають у вихованні дітей. У ході зборів слід обговорити ще один важливий аспект.

На жаль, часто буває, що дитячі свята дорослі влаштовують для себе. У дорослих свої інтереси, розмови, а дитина ніби нікому і не потрібна. Навряд чи така традиція допомагає формувати повагу дітей до батьків. А буває й інакше, на дорослих святах дитині приділяють особливу увагу. Її залишають за загальним столом, вона стає свідком дорослих розмов, нерідко втручається в них. Дитина звикає бути центром уваги, що розвиває у ній нескромність, розв'язаність.

Дуже влучно про таке свято розповідає російський поет С. Михалков у вірші «Бідний Костя».

Сімейні свята – це важлива складова сімейних традицій. Від того, як ми, дорослі, організовуємо свята, показуючи приклад, залежатиме як будуть відпочивати наші діти, коли виростуть, які цінності будуть берегти, чому радіти.

Вихователь пропонує представникам мікрогруп відповісти на запитання «гострої страви»:

1. Ви запрошені в гості. Про які правила ви нагадаєте дитині і в якій формі це зробите?
2. Ви очікуєте гостей, друзів вашої дитини. Про що ви нагадаєте їй до приходу гостей?
3. Діти, які прийшли в гості, розкидали іграшки. Як відреагувати господарям?

Підводячи підсумки зборів, вихователь пропонує батькам примірні поради, які допоможуть їм у вихованні дітей:

1. Відправляючи дітей на свято до друзів, не забудьте нагадати їм правила поведінки в гостях, за столом, щоб у майбутньому їм не прийшлося червоніти за своє безкультур'я.
2. Звертайте увагу на виховання таких якостей, як щедрість, доброта, через уміння вибирати, робити своїми руками подарунки і дарувати їх.

Одним із підсумків зборів може стати конкурс сценаріїв на краще сімейне свято.

Матеріал для колективного обговорення

Навіщо пестити дитину?

Лист мами (журн. «Виховання школярів». 1999 р. №2)

«Я посперечалась із сусідкою. Моєму синові виповнилось 6 років, і я хотіла відмітити його день народження, влаштувати для нього домашнє свято. А сусідка мене здивувала: «Навіщо пестити дитину? – говорить вона. – Що він дорослий? Ось виросте, тоді і буде святкувати свій день народження». Я посперечалась з нею, але тепер сама втратила впевненість. Чи потрібно це робити? Може, обмежитись одним подарунком?»

День народження сина

Зустрілись дві мами. «У мого сина через два дні день народження, – говорить одна із них. – Син хоче друзів запросити. Я не заперечую. Напечу пирогів, салатів і канапок нароблю, включу музику. Нехай святкують». – «І все?» – здивувалась друга мама. – «А що мені клоуном перед ними бути?».

Із біографії Шурочки

(«Учительська газета», 1989, 14 січня)

Одного разу тата, маму і Шурочку запросили в гості в солідний, так би мовити, дім. Тато наставляв Шурочку «Веди себе так, ніби тебе зовсім немає. І, будь-ласка, рот не розкривай. Запитають – дай відповідь, але в роздуми не пускайся. Зрозуміло?»

І треба відмітити, що трималась вона молодцем, говорила крізь зуби «так» чи «ні». Поки не сіли за стіл.

Шурочку здивувала велика кількість серветок, ножів, виделок, тарілок. У неї вистачило уяви не поспішати, а повторювати все за дорослими. Але напруга була велика.

І тут господиня звернулась до Шурочки з простеньким питанням. Шурочка почала відповідати і трішки розслабилась. І захопившись розмовою, вона взяла лівою рукою кусок м'яса з тарілки і насадила його на виделку, яку тримала в правій руці, як прапор.

Мама, з шумом опустила свою виделку на тарілку, а тато закашлявся. Виховані господарі, зробили вигляд, що нічого не помітили.

Але де ж Шурочка могла навчитись хорошим манерам? У родині цьому уваги не приділяли. У цілодобовому дитсадку теж.

І мама, хоч і запізно, вирішила прививати хороші манери Шурочці по суботах і неділях.

До сніданку на стіл кладуться серветки, ножі, виделки (ніж – справа, виделка – зліва). Сервірують стіл красивими святковими тарілками. В плетеній корзиночці – хліб, у вазочці – ікебана.

(Мама любить ускладнювати життя!)

І починається сніданок:

– Спину тримай прямо! Не бери виделку в кулак. Не спіши. Не сопи (це тато). Не набивай рот. Не чавкай. Прожуй – потім говори...

А ввечері, коли родина збирається разом, вечеря з ножами і виделками.

І ось тато прибігає з роботи, мами ще немає. Готується на скору руку яка-небудь вечеря, а Шурочка не поспішає доставати ножі.

– Тату, давай сьогодні без церемоній?

Добре, – махає рукою тато. – Тільки постарайся не чавкати.

– А якщо дуже смачно?

– Все одно постарайся...

Висловіть свої думки.

Скарбничка ігор для дитячих сімейних свят

«Назвіть дію»

Учасників гри посадить спиною до ведучого. Ведучий виконує дії різними предметами:

- кидає на підлогу лінійку, м'яч, ручку, монету і т.д.;
- вдаряє предметом в предмет;
- перегортає сторінки книги;
- мгне, рве папір;
- тупає ногами, плеще в долоні;

- ріже ножицями папір;
- мішає в склянці чай;
- переливає із склянки в склянку воду і т.д.

Діти повинні впізнати цю дію, підняти руку і назвати її, не обертаючись. За правильну відповідь видається жетон. Переможцем буде той, у кого після закінчення гри, буде найбільше жетонів.

«Паличка – впізнавалочка»

Зав'яжіть учасникам гри очі, в праву руку дайте їм незагострений олівець. Розкладіть перед кожним учасником гри предмет. Учасник гри повинен обслідувати даний предмет тільки за допомогою олівця. Хто першим назве предмет, його розміри, матеріал, з якого він виготовлений, той і буде переможцем.

«Впізнайте на помацки»

Тому хто буде грати, зав'яжіть очі і одягніть грубі рукавички (можна дві-три пари).

Дайте йому в руки предмет, який він на помацки повинен впізнати.

«Мотальники»

У грі беруть участь двоє. До двох паличок довжиною 30 см прив'яжіть мотузочок довжиною 4 м, посередині якого прив'яжіть червону стрічку.

Завдання учасників – мотати мотузочок на паличку до червоної стрічки. Перемагає той, хто швидше це зробить. Гру-конкурс можна повторювати кілька разів.

«Горішки для Попелюшки»

У грі беруть участь 2 дитини.

Реквізит: 2 мішечки, ліскові горіхи, шкарлупки від грецьких горіхів, 2 миски, 2 табуретки, 2 хусточки.

У кожному із мішечків знаходиться рівна кількість горіхів і шкаралупок. Ті хто бере участь у грі повинні перебрати вміст мішечків, горіхи залишити в мішечках, а шкаралупки покласти в миску. Виконується це

завдання із зав'язаними очима. Перемагає той, хто правильно виконає завдання і більше збере у мисці шкаралупок.

Цей конкурс можна провести, замінивши горіхи квасолею, а шкаралупки – бобом чи горохом.

«Хто перший»

У грі беруть участь 2 учасники.

Реквізит: 2 стрічки довжиною 2-3 м, стільчик.

До спинки стільчика прив'язують дві стрічки. Одну відтягають вліво, другу – вправо. Два гравці за сигналом ведучого починають намотувати стрічки на руку, стараючись це зробити швидше і сісти на стільчик. Перемагає той, хто перший намотає на руку стрічку і сяде на стільчик.

ЯК НАВЧИТИСЬ РОЗУМІТИ ДИТИНУ?

(збори-тренінг)

Мета: Познайомити батьків з технікою активного слухання, яке допоможе взаєморозумінню співрозмовників.

Завдання:

- 1) познайомитися ближче з батьками дошкільнят;
- 2) провести, разом з батьками, аналіз різних ситуацій, в яких виникають труднощі у спілкуванні з дітьми;
- 3) навчитись розпізнавати почуття дітей в різних ситуаціях;
- 4) потренуватись використовувати техніку активного слухання.

Обладнання:

- Папір формату А3, А4;
- Візитки;
- Олівці, фломастери;
- Карточки з описом різних ситуацій;
- Пам'ятки для батьків;
- Просторе приміщення з необхідною кількістю крісел, розставлених колом.

Учасники: Батьки, вихователь, психолог.

Термін проведення: 1,5 години.

Хід зборів

Вихователь пропонує батькам зайти в залу і зайняти будь-яке місце у колі.

Вихователь: Доброго дня! Ми раді, що ви знайшли час поговорити про проблеми, які виникають у нас, дорослих, в процесі спілкування з дітьми. У ході роботи нам необхідно розмовляти один з одним, тому

прохання до всіх присутніх: підписати і прикріпити візитки, щоб усі знали, як до вас звертатись.

Щонайперше нам необхідно познайомитись. Зробимо це наступним чином: кожен представиться, назве себе, скаже чий він батько або мати і закінчить таке речення: «Я прийшов сюди, щоб...».

(У ході виконання цього завдання вихователь фіксує на аркуші паперу висловлювання учасників і в результаті підводить підсумки, що тема спілкування з дітьми для більшості присутніх актуальна).

На сьогоднішні збори ми запросили психолога. Він допоможе вам розібратись у цій складній проблемі.

Психолог: Перед тим, як приступимо до роботи, давайте налаштуємось на спільну діяльність. Налаштуватись нам допоможе ігрова розминка

Пропонує учасникам сісти по колу, а сам стає у центрі.

Психолог: Продовжимо знайомство. Зробимо так: той, хто стоїть в центрі кола (для початку це буду я) пропонує помінятися місцями (пересісти) всім тим, хто має якісь однакові ознаки. Цю ознаку він називає. Наприклад, я скажу: «Пересядьте всі ті, у кого більше однієї дитини», – і всі, у кого більше однієї дитини, повинні помінятися місцями. В той час, той хто стоїть у колі, повинен постаратись встигнути зайняти одне із місць, а той, хто залишиться без місця, стає в коло і продовжує гру. Проводимо гру так, щоб побільше дізнатись один про одного.

(Після завершення гри, психолог може звернутись до батьків з питанням: «Як ви себе відчуваєте?» чи «Який у вас настрій?» Як правило, ця вправа проходить весело. Вона дозволяє зменшити напругу, активізувати увагу, роздуми).

Психолог: У нашому щоденному житті ми часто попадаємо в різні ситуації в спілкуванні з дітьми: наші діти не можуть що-небудь поділити між собою, сваряться, б'ються, сердяться один на одного і т.д. Всі ці ситуації нам добре відомі. Давайте поспробуємо згадати, яким чином ми

проводимо бесіду з дитиною. Наприклад, як ви поведете себе, коли дитина не хоче одягати шапку, а на вулиці холодно?

Батьки діляться досвідом і говорять добре знайомі фрази: «Одягни шапку, а то захворієш...», «Не смій мені заперечувати...» і т.д.

Психолог: Як ви думаєте, а що очікують від нас діти в ці хвилини?

(Батьки висловлюють свою точку зору. На даному етапі важливо вийти на розуміння батьками того, що дитина очікує розуміння, а не батьківських лекцій і нотацій, а підчас залякувань.)

Психолог: Так, причини дитячих труднощів часто бувають сховані в сфері їх почуттів. Тому, якщо просто усіма способами наказувати, наставляти, силувати дитину – ми їй не допоможемо. У таких випадках краще всього дитину вислухати. Психологи називають цей спосіб активним слуханням.

Скажіть, як ви розумієте слово «активно слухати», що ви знаєте про його техніку?

(Батьки діляться своїми міркуваннями і деякі досвідом використання цієї техніки.)

Психолог: Значна частина вас дуже правильно виклали суть цієї техніки. Дозволю собі ще раз сказати про неї: активно слухати дитину – означає «повертати» їй в бесіді те, про що вона сама вам розповіла. Це зрозуміти допоможуть вам такі приклади.

Приклад 1.

Син. Петрик, який зі мною в одній групі, бере мої речі!

Мама. Ти дуже засмучений і розгніваний на нього.

Приклад 2.

Дочка. У мене найгірший пенал у групі.

Тато. Тобі він дуже не подобається.

Психолог: Зараз ми розіграємо ситуацію, в якій буде яскраво продемонстрований цей спосіб.

(Психолог пропонує бажаним проілюструвати ситуацію, взяту із книжки Г. Гіппенрейтер «Спілкуватись з дитиною. Як?» Цей етап

роботи вихователь може підготувати раніше з кимось із батьків, щоб затратити менше часу).

Ситуація.

Мама зайнята діловою розмовою. У сусідній кімнаті граються її п'ятирічна донька і десятирічний син. Раптом чути голосний плач. Мама відкриває двері, перед нею стоїть заливаючись слізьми дочка, а позаду – розгублений син.

Дочка. У-у-у!

Мама. Мишко тебе образив...

Дочка (продовжує плакати). Він мене кинув!

Мама. Він тебе штовхнув, ти впала і вдарилась...

Дочка (перестає плакати, але все ще ображеним голосом). Ні, він мене не впіймав!

Мама. Ти звідкись стрибала, а він тебе не втримав і ти впала...

(*Мишко, який з винуватим видом стоїть позаду, ствердно киває головою*).

Дочка. Так. Я хочу до тебе (*залазить до мами на коліна*).

Мама. Ти хочеш побути зі мною, а на Мишка досі ображаєшся і не хочеш з ним гратись...

Дочка. Ні. Він слухає свою музику, а мені нецікаво.

Мишко. Добре, ходімо я тобі твою музику вкличу.

Психолог: Ви тільки що побачили, як мама використовує техніку активного слухання. Давайте поспробуємо записати алгоритм дії цієї техніки. Уявіть, що у вас трапилось щось подібне і ви вирішили використати цю техніку. Що ви будете робити спочатку?

Батьки висловлюють свої думки. Ведучому в процесі обговорення необхідно з цілої маси висловлювань вибрати ті, які відносяться до техніки активного слухання. Необхідно ставити питання, які б стимулювали батьків робити правильні висновки. Наприклад: «Згадайте, в якій формі говорила мама?» (в стверджуючій); «Яке положення в просторі займала мама по відношенню до дитини?» (учасники повинні сказати, що їх очі були на одному рівні) і т.д.

У процесі розмови психолог на дошці чи на великому аркуші паперу записує алгоритм дій з використання техніки активного слухання, а саме:

1. Мова – у стверджувальній формі.
2. Зайняти правильне положення по відношенню до співрозмовника (очі повинні знаходитись на одному рівні).
3. Повторення почутого («Ехо-реакція»).
4. Робити паузи між фразами.
5. Визначити почуття співрозмовника.

Психолог: А тепер давайте потренуємось використовувати техніку активного слухання. Кожному з вас вручимо карточку, із описаною ситуацією. Ваше завдання – зрозуміти які почуття домінують у дитини в даній ситуації.

(Учасники отримують карточки і працюють з ними. Ситуації можуть бути наступні: «Дитині зробили укол і вона плаче»; «Погано себе вів під час заняття у садочку і хвилюється, що про це вихователька розповість батькам»; «Тато не хоче взяти із собою на рибалку і дуже засмучений» і т.д.).

Психолог: Давайте послухаємо, як ви справились із завданням. Я прошу за бажанням зачитати карточку і сказати, які на вашу думку почуття відчуває дитина.

Далі прошу вас розбитись на пари. Кожній парі потрібно обговорити, а потім записати одну з типових ситуацій, з якою ви зустрічались в спілкуванні з дитиною в умовах сім'ї.

(Учасники розбиваються на пари, обговорюють різні ситуації, з якими зустрічались у процесі спілкування з дітьми. Записують їх на карточках і віддають психологу, а і беруть карточку, записану другою парою.)

Психолог: У кожної пари є нова карточка. Ваше завдання: познайомитися з описаною ситуацією і спробуємо її проілюструвати, використовуючи техніку активного слухання.

(Ця вправа може викликати певні труднощі, оскільки батьки не завжди розуміють, чому дитина веде себе так чи по іншому. Постарайтесь приділити достатньо часу цій вправі і добийтесь повного розуміння ситуації.)

Вихователь: Ми з вами повправлялись у використанні техніки активного слухання і впевнились в тому, що це не так просто. Побачили, що вам хочеться запитати дитину, прокоментувати ситуацію. Що ж, це нормально. Давайте тепер спробуємо відповісти собі на таке питання: що може дати нам техніка активного слухання для спілкування з дитиною?

На дошці з'являється аркуш із заголовком: «Результати застосування техніки активного слухання». Батьки висловлюють свої власні думки, а психолог фіксує все на папері. У результаті обговорення може з'явитись такий запис:

- Зникає або послаблюється негативне переживання дитини.
- Дитина, переконавшись, що дорослий готовий її слухати, починає більше розповідати про себе.
- Дитина сама вчиться вирішувати свої проблеми.
- Дитина починає активно слухати своїх батьків.
- Батьки стають більш чуттєвими до проблем і неприємностей своїх дітей, краще сприймають їхні «негативні» почуття, тобто змінюються і самі батьки.

Психолог: Можливо декому із вас здалося, що запропонована техніка є штучною, надуманою для нашого середовища. Як правило, навички спілкування бувають спочатку важкі, а під час і незвичайні, але коли ви ними оволодієте, вони перестануть бути «технікою», а стануть мистецтвом.

І перед тим, як ми з вами попрощаємось, дайте відповідь на питання: «Чи готові ви використовувати техніку активного слухання і яких змін в спілкуванні з своєю дитиною ви очікуєте?»

Тренінг бажано закінчити вправою, яка допоможе закріпити дружні відносини, які виникли між учасниками в результаті роботи.

Психолог: На закінчення хочу запропонувати: зробіть подарунок своєму сусідові справа і зліва. Подарунок потрібно зробити (вручити) мовчки (невербально), але так, щоб ваш сусід зрозумів, що ви йому даруєте.

Вихователь: До побачення! Нам було дуже приємно бачити вас на нашому тренінгу! До нових творчих зустрічей!

**ВЧИМО ЖИТИ ЗА ЗАКОНАМИ ЗДОРОВ'Я:
ЦЕ ОБОВ'ЯЗОК ЧИ БАЖАННЯ?**

(збори-диспут)

Мета: Сформувати у батьків переконання у необхідності створення умов для збільшення фізичної активності дитини, раціонального використання її вільного часу, заповнюючи його виконанням фізичних вправ, рухливих ігор з участю старших членів родини.

Учасники: Батьки, вихователь групи.

Підготовчий етап: Опрацювати необхідну навчально-методичну літературу. Сформулювати дискусійні питання і визначити ситуації для обговорення. Разом з членами батьківського комітету підготувати рішення зборів.

План:

1. Обговорення дискусійних питань.
2. Обговорення педагогічних ситуацій.
3. Заключне слово вихователя.

Питання для обговорення.

1. Якому виду родинного дозвілля, на вашу думку, варто віддавати перевагу?
2. Чи вважаєте ви за потрібне розмовляти з дитиною про незаперечне значення здоров'я у житті людини?
3. Чи вважаєте ви за потрібне подавати дитині приклад здорового способу життя старшими членами родини?
4. Придбання для дитини спортивного інвентарю (санки, лижі, ковзани, скакалка, ролики, велосипед, скейт тощо) вважаєте необхідністю чи задовольнянням дитячої забаганки?
5. Чи є у вашій родині фізкультурно-оздоровчі традиції, яким ви завдячуєте станом свого здоров'я?

6. Чи правомірним є народне твердження «здоров'я дитини – багатство родини»? За допомогою прикладів поясніть чому?

Обговорення педагогічних ситуацій.

Років п'ятнадцять – двадцять тому сільські діти тяглися до спорту – цього вимагало споконвічне суперництво за звання першого хлопця на селі, під-готівка до армійської служби. Та й не таким уже різноманітним було дозвілля молоді на селі! Рухливі ігри, вправи з гирями, змагання в силі були чи не головною частиною цього дозвілля. Ігри в гилку тривали на вигоні по кілька годин. Хлопчаків змінювали підлітки, а ближче до сутінок їхні місця займали дорослі хлопці та дівчата, для яких ця забава була ще і способом спілкування.

Але ось настав час телевізорів, магнітофонів, мобілок, комп'ютерів, ігрових апаратів. Діти годинами просиджують біля цієї техніки, а не перебувають у русі на лоні природи, як їх батьки. Це призводить до розвитку гіподинамії, емоційного перевантаження та накопичення різноманітної негативної інформації з неконтрольованого нині мегапростору і створює передумови для послаблення здоров'я дітей та неадекватної їх поведінки.

1. Зіставте ваші спостереження із змістом наведеного уривка. Чи погоджуєтесь ви з думкою автора?
2. Які виховні заходи доводиться вам вживати, щоб домогтися правильного співвідношення рухливих і пасивних форм дозвілля ваших дітей? Наскільки дієвими є ці заходи?

* * *

Удома діти постійно ходять у трусиках, босоніж, підлога в квартирі вкрита лінолеумом, килимів немає. Рухаються вони скільки хочуть: у їхньому розпорядженні практично вся квартира. Найбільша кімната – ігрова. Тут – забавки, ляльковий куточок, диван, з якого зняті ніжки та бокові стінки (для зручності дітей він перетворився на мат). Тут же, під стелею, дерев'яний брус, що тримається за до-

помогою двох водопровідних труб з муфтами на кінцях. На ньому підвішені спортивні приладдя: кільця, гойдалки, канат тощо.

Уранці в дітей обов'язкова пробіжка. Біжать вони босими, у трусиках, у будь-яку погоду – хвилина, дві, три. Триваліша пробіжка (у тапочках, спортивній формі) займає хвилин п'ятнадцять. Ще кілька хвилин – стрибки, підтягування на турничку. Можна трохи погойдатися на гойдалці або трапеції. Потім умивання, ранковий чай...

1. Чи підтримуєте ви таку систему фізичного виховання дітей у сім'ї?
2. Чи є у вашій сім'ї певна система фізичного виховання дітей?
3. Поділіться своїм досвідом щодо загартування і фізичного виховання дітей, а також обладнання домашнього спортзалу.

* * *

Ігореві Пакліну лише 22 роки. Проте хронологія його спортивних результатів вишикувалась у довгі сходи. Перша їхня сходинка датована тим часом, коли дитина і ходити ледве навчилася. Та й чи можна було назвати спортсменом дитсадівського малюка, який стовбичив вечорами на стадіоні тільки тому, що всюди хвостом плентався за старшим братом Валериком?

Тому було років одинадцять-дванадцять, і він вважав себе вже справжнім легкоатлетом. Валерик займався в секції, умів бігати, стрибати, долати бар'єри і навіть виступав у змаганнях. Батьків ця їхня легка атлетика цілком влаштовувала: і старший зайнятий справою, і молодший під наглядом. А Ігор, той за братом ходив-ходив і непомітно до його біганини та пострибування й прилучився. Якби Валерик був баскетболістом або, скажімо, акробатом, молодший все одно, мабуть, успадкував би спортивне захоплення брата – будь-яке.

1. Як у вашій сім'ї приклад старших, дітей впливає на залучення до спорту менших?
2. Подумайте, як потрібно організовувати ігри і фізкультурні заняття, щоб вони сприяли взаємодії різних вікових груп дітей.

* * *

Ваша дитина! Будь ласка, не думайте, що, підростаючи, вона буде вас беззастережно слухатись і беззаперечно виконувати всі вказівки. Вона ще буде й уважно спостерігати за вами, зіставляти ваш наказ і ваші дії. Якщо тато скаже: «Роби зарядку», а сам залишиться лежати в ліжку, найближчим часом син перестане робити зарядку. Тому, продовжуючи зберігати рухову активність, ви своїм прикладом привчите до цього і свою дитину.

1. Яке значення особистого прикладу батьків у справі фізичного виховання дітей?
2. Як спільними зусиллями дитячого садка і сім'ї можна досягти дієвості самовиховання батьків щодо фізичного розвитку дітей?

Заключне слово вихователя

Здоров'я – поняття багатопланове. Всесвітня організація охорони здоров'я характеризує здоров'я людини як стан повного фізичного, психічного, соціального та духовного благополуччя.

Здорова дитина – соціальна цінність, невід'ємна частина родинного і суспільного багатства. Тому збереження і укріплення здоров'я дітей розглядається як справа державної ваги, спільне завдання суспільства, дитячого садка, родини і самої дитини.

Здоров'я починається в сім'ї – такого висновку дійшла Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) на основі багатьох досліджень. Саме сім'я відіграє вирішальну роль у закріпленні знань з основ здорового способу життя та переходу їх у стійкі переконання, вироблення навичок та вмінь.

Водночас більшість показників здоров'я дітей України характеризується негативними тенденціями. Вступаючи до школи, переважна більшість дітей (80%) вже має порушення здоров'я. За даними Міністерства охорони здоров'я, у 1-4 класах більш-менш гармонійно розвинуті (у фізичному відношенні) тільки 65% дітей.

Природа запрограмувала ресурси здоров'я в кожному організмі з достатнім запасом. Але цей спадковий капітал зберігається доти, поки ним правильно користуються. Без тренування ці ресурси поступово зменшуються. Тому головним засобом укріплення і збереження здоров'я є не лікування хвороб, а виконання певних гігієнічних правил: оптимальні фізично-трудові навантаження, фізичні вправи, загартування, не переїдання, відмова від поганих звичок.

За глибоким переконанням одного із засновників руху за здоровий спосіб життя М.Амосова «здобути і зберегти здоров'я може тільки сама людина».

Шановні батьки, збагачуючи культуру здоров'я у Вашій родині, станьте порадиником і добрим прикладом для дітей, дотримуючись здорового способу життя.

Шановні тати і мами!

Ще декілька порад перед тим, як ви почнете серйозно і цілеспрямовано боротися за здоров'я і щастя своєї дитини!

- Допоможіть своїм дітям зробити гімнастичні вправи необхідними і звичними у їх житті.
- Постарайтесь бути прикладом для своєї дитини у виконанні вправ, робіть їх разом з нею.
- Не сваріть дитину, якщо вона робить що-небудь не так, постарайтесь, щоб вона з бажанням робила вправи, тільки у такому випадку вони зможуть перейти у звичку.
- Відзначайте навіть маленькі успіхи, які дитина досягне у фізичному удосконаленні.
- Під час виконання вправ радійте гарній музиці, можливості спілкування, посміхайтесь один до одного, підтримуйте один одного у всіх ваших починаннях.

Успіхів Вам і удач!

БАТЬКО ЯК ВИХОВАТЕЛЬ

(педагогічний практикум)

Мета: Формувати переконання у неперевершеності ролі батька у вихованні дитини. Стимулювати відповідальне ставлення батька-вихователя за результати життєдіяльності дитини, яке базується на основі прикладу старших членів родини.

Учасники: Вихователь, батьки.

Підготовчий етап: Опрацювання навчально-методичної літератури, вивчення досвіду сімейного виховання з даної теми і оформлення його через різноманітні виставки: малюнки, відеофільми, дитячі і родинні поробки, книжки-розгортки тощо. Підготовка дискусійних питань і педагогічних ситуацій.

Оформлення: Виставка літератури з проблеми зборів і підготовлені родинні матеріали.

План:

1. Бесіда вихователя з батьками.
2. Обговорення педагогічних ситуацій.
3. Слово вихователя до батьків.

Обговорення з батьками таких питань:

1. Якими рисами і якостями характеру вашої дитини Ви пишаєтеся? Хто із членів родини найбільше приділяє уваги її вихованню?
2. Чи є Ви однодумцем з дружиною у вихованні вашої дитини?
3. Чи караєте свою дитину у присутності інших? Чи говорите з нею спокійно і без свідків?
4. Чи змінюєте свої правила з огляду на обставини?
5. Чи намагаєтеся переконати свою дитину, що Ви досконалий і наполегливий?

6. Якщо Вам доводиться казати дитині «У мене немає вільного часу» або «Зачекай, доки я закінчу роботу», чи стає Вам від цього неприємно?

Обговорення педагогічної ситуації. Готуючи свого Сергійка до школи, я часто придумую для нього різноманітні завдання і стараюся пов'язувати їх з життям. Одного разу кажу: «Слухай, Сергійку, розв'яжи таку задачку: твій товариш Ігор впіймав три щуки. Одну найбільшу по дорозі додому відніс сусідці тітці Полі. Вона старенька і живе одна. Скільки щук він приніс додому?» Розв'язав Сергій задачку і говорить, усміхаючись: «Який дурний! Впіймав велику щуку і віддав чужій тітці». – «А пам'ятаєш, весною ми з тобою наловили багато риби і теж віднесли сусідці Марії Тимофіївні». – «Так там були одні йоржі і окуні. Мама всі палці поколола і не захотіла більше чистити решту.»... Треба признатись, я розгубився. Задав він мені задачку. Виходить, щось упущено, не помічено... Ми з сином довго говорили. Здається, зрозуміли один одного.

1. Що, на вашу думку, батько пропустив у вихованні сина?
2. Про що б ви поговорили з сином (донькою) в подібній ситуації?
3. Чи задавали вам діти подібні питання? Які?

Слово вихователя до батьків. Роль батька у вихованні дітей особлива. Кожній дитині хочеться, щоб її батько був людиною сильною, справедливою, яскраво виявленою, мав почуття відповідальності. Якби кожен батько знав і розумів, яку величезну потребу в ньому відчуває дитина, як вона хоче, щоб поруч був мудрий, мужній мужчина!

З цього приводу В. Сухомлинський у своєму творі «Слово до батьків» наводить ряд переконливих прикладів. Ось один із них: «... училися в нашій школі дві подружки-другокласниці. У однієї з них – Наталі – не було батька. Коли дівчина була маленькою, вона часто питала в мами, де батько. Мати мовчала, а одного разу розплакалася... Ставши школяркою, Наталя більше ніколи не питала про батька.

У її подружки Насті були і мати, і батько. Якось прийшла в гості Настя до Наталі й запитала: «Де твій тато?» Дівчині соромно було

сказати, що в неї немає батька, і вона відповіла: «Мій тато – льотчик. Він літає... і вдома буває рідко». З грошей, які мати давала на обід, Наталя щодня відкладала по кілька копійок. Одного разу сіла в автобус, поїхала в місто й купила картуз льотчика... Коли в щоденнику дівчини з'являлися незадовільні оцінки, вона говорила подружкам: «Ой, а що мені тато мій скаже...» У цих словах чувся не страх, а гордість...

Наталя виросла. У неї тепер своя сім'я: чоловік і дві дочки. Пам'ятаю, у день, коли молода мати вперше привела до школи свою старшу дочку, вона розповіла:

– Ви не уявляєте, як потрібний був мені в дитинстві батько. Я створила його в своїй уяві. Так легше було жити. Батька я уявляла добрим, але суворим, вимогливим. Хотілося, щоб він узяв коли-небудь мій щоденник і сказав: «Ну, що там у тебе, дочко?...» Особливо тяжко було, коли я хворіла. Як чекала я, що підійде до ліжка великий, сильний чоловік, покладе руку на голову і порадує: «Нічого, дочко, скоро видужаєш...».

Наше завдання полягає в тому, щоб у виховній роботі з дітьми спиратися на незаперечність батьківського авторитету; вчити бачити і відкривати у своєму батькові ті риси, які створюють неперехідні людські цінності – гордість і гідність сім'ї. Сухомлинський стверджує, що пізнання моральних багатств у власному батькові – незамінні уроки громадянської честі. З цього приводу можна навести багато прикладів.

Коли закінчився навчальний рік, батько сказав Василькові:

- Сьогодні поїдемо на поле нашої родини, синку.
- Хіба у вас є своє поле? – спитав син.
- Є.

Добиралися довго: поїздом, автобусом. Нарешті, досягли лісу. Вздовж узлісся побачили широке рівне поле, на ньому колосилася пшениця.

– Це наше поле, сказав батько. – Тут твій прадідусь бився з фашистами. Вибили вони звідси ворога. На цьому полі – його кров... Он під тим горбком він лежав поранений... А після війни працював тут з односель-

цями твій дідусь, щоб виростити пшеницю і дати виснаженим війною людям вдосталь хліба. Тепер працюю я, щоб люди були ситі і щасливі.

Замислено, суворо, зовсім по-новому дивився син на поле, яке до сі здавалося йому звичайнісіньким.

Можливо, саме в цю мить зрозумів хлопець, що означає служити своєму народові. І тут же побачив у прадідусеві, дідусеві і батькові вірних захисників Батьківщини, чесних і працюючих людей. Якщо кожний син стане, як Василько після відвідання такого поля, дивитися на батька закоханими очима, – не буде місця неслухняності, неповазі.

А ось інший приклад:

«... Іде урок. Учителька по черзі запитує першокласників про їх батьків. Діти відповідають, учителька записує. Почувши запитання про батька, звернене до сусіда по парті, Петрик зблід.

Виявилось, напередодні, повертаючись зі школи, хлопець зустрів свого батька біля бару. Схилившись на паркан, той дивився на дорогу п'яними очима...

У полі гудів трактор, світило сонце. Світ здавався щасливим і спокійним. Але хіба може бути щасливою хоч одна людина, поки маленький Петрик плаче над п'яним батьком, а потім, чекаючи запитання виховательки, обливається холодним потом! Чи завжди ми замислюємося про те, що в такі хвилини ламається віра маленької людини в усе світле, радісне...?».

Пам'ятайте, що дитина щаслива тільки тоді, коли вона вірить. Неслухняність, зухвальство, грубість – усе це виникає в дитячій поведінці саме в ті моменти, коли ламається віра в найдорожчу людину – батька.

Якщо говорити про громадянське обличчя батька, про його здатність стати зразком для дітей, то вимірюється це насамперед обов'язком бути відповідальним за своїх дітей. А міра синівської слухняності, дисципліни відтак визначається мірою батьківської відповідальності.

Знайте, шановні батьки, і пам'ятайте, що діти переживають ваше падіння як своє особисте горе, сприймають вашу радість як свою. Бережіть дитячу душу і всіляко зміцнюйте віру в людину.

М'ЯКІ НАВИЧКИ (SOFT SKILLS) ДИТИНИ ТА ЇХ РОЗВИТОК

А ви знаєте, як виглядатиме світ через пару десятків років? Ми не можемо передбачити, яку професію оберуть наші малюки й чи існуватимуть ті спеціальності, які сьогодні вважаються престижними. Є лише один вірний спосіб підготувати дитину до успішного дорослого життя: навчити адаптуватися до будь-яких змін, які чекають її в майбутньому. Робити ставку не тільки на жорсткі, але перш за все на гнучкі навички.

Які навички називають жорсткими

Жорсткими навичками (hard skills) прийнято називати ті вміння, які по суті є професійними. Англійці називають їх «hard skills». Ці навички можна й потрібно опановувати. Вони ґрунтуються на запам'ятовуванні послідовних дій і добре піддаються оцінюванню.

Наприклад, вміння столяра виготовляти певну кількість табуретів на день – це жорсткі навички. І тим вони вищі, чим швидше майстер виконує роботу, чим менше його вироби мають вад і недоліків. Оцінити таку роботу можна за чіткою шкалою, яка виражає в числах кількість витраченого часу, кількість допущених помилок і відповідність обраному зразку.

Уміння спортсмена брати певну висоту в стрибку – це теж жорсткі навички. Вони з'явилися в результаті довгих і одноманітних тренувань, схожих одне на інше. Уміння водити автомобіль із часом відточується до автоматизму, як і майстерність готувати, ремонтувати щось, танцювати й навіть говорити іноземною мовою або оформляти документацію. Все це жорсткі навички. Їх значення в житті людини складно перебільшити, але якщо вміння фахівця обмежуються тільки ними, то пристойний кар'єрний ріст йому не під силу.

Чому? Розглянемо другу категорію навичок – м'яких.

Що таке м'які навички

М'якими, гнучкими навичками або метанавичками (soft skills) називають вміння, які виробляються протягом життя людини. Це так звані

особистісні якості, які не піддаються вимірюванню. Сюди можна віднести соціальні навички, емоційний інтелект, силу волі, завзятість, креативність, вміння протистояти стресам і знаходити спільну мову з оточуючими, здатність адаптуватися до змін в умовах життя й праці, здатність до навчання й т.д. Але головною складовою таких навичок є здатність до подальшого саморозвитку.

Мета навчання дитини полягає в тому, щоб зробити її здатною розвиватися далі без допомоги вчителя (Елберт Хаббард).

Ці навички неможливо оцінити за допомогою балів, але вони не менш важливі в будь-якій справі й будь-якій професії.

Візьмемо для прикладу роботу електрика. На передньому плані тут, безумовно, жорсткі навички: вміння правильно й швидко виконувати свою роботу; знати, як влаштовані електроприлади й розбиратися в тонкощах проводки.

А тепер подумаємо, якого електрика ви б викликали полагодити вимикач із запропонованих двох варіантів:

- Досвідченого майстра, з багаторічним стажем, але похмурого й хамуватого. Він бере трубку після п'ятого дзвінка й затягує терміни виконання роботи. Сусіди кажуть, що він геній у своїй справі, але в чому була поломка, він так і не зміг вам пояснити.
- Старанного й відповідального фахівця, який до якісного ремонту докладає ввічливе звернення, зняті біля входу черевики й нуль хвилин запізнення. Розповів, чому сталася поломка, і як уникнути її в майбутньому.

Перший варіант являє собою добірку виключно жорстких навичок. Така людина відмінно орієнтується у своїй спеціалізації, але на роботу її приймати не поспішають. І підйом по кар'єрних сходах у неї відбувається зі скрипом.

Другий варіант – той самий випадок, коли поєднання гнучких і жорстких навичок дозволяє майстру не тільки якісно виконувати свою роботу, але й не турбуватися про пошук замовників. До такого фахівця

клієнти шикуються в чергу. Чи працює він поодиноці, чи в команді – з ним завжди легко й комфортно, тому в професійному зростанні для нього відкритий «зелений коридор».

Виховання є засвоєння хороших звичок (Платон).

Ще один яскравий приклад, коли нестача м'яких навичок стала перешкодою в кар'єрному зростанні, – з життя музикантів.

Соліст однієї з невеликих рок-груп мав, здавалося б, усі дані, щоб заслужити всесвітню популярність: відмінний голос, приголомшлива пластика й артистизм. Глядачі його обожнювали. Додайте сюди консерваторську освіту – у наявності жорсткі та м'які навички.

Однак останніх виявилось недостатньо: хлопець не вмів працювати в команді, і брак соціально-емоційних навичок виливався у конфлікту з колегами. В результаті він виявився виключений зі своєї групи.

Коли м'які навички «черствіють»

Трапляється й так, що м'які навички перетворюються на жорсткі. І якщо це супроводжується повною заміною свідомих дій звичними – то не дуже добре, й цього слід уникати. Наведемо такий приклад: молодий учитель вперше влаштувався на роботу в школу. Він застосовує всі свої гнучкі навички, щоб його уроки були цікавими, пізнавальними й побудованими точно за методикою. Він шукає емоційного контакту з учнями, використовує ігрові та сюрпризні моменти, прагне підходити до роботи творчо.

Рік за роком діти змінюють один одного, а знання, які потрібно вкласти в них, не змінюються. Уроки перетворюються на рутину, виклад матеріалу – на звичний потік набридлої інформації. Від творчої іскри не залишилося й сліду. В усі ігри він грав із попередніми класами раз по п'ятсот, і сьогодні повторює їх вже за звичкою. Діти раді грі, але нудьга, що відчувається поряд із учителем, навіває тугу.

Небезпека перетворення гнучких навичок на жорсткі підстерігає представників будь-яких професій – водіїв, кондитерів, столярів і навіть

художників і дизайнерів, які звикли працювати в одному стилі й випускають у світ «шедеври», зроблені «під копірку».

Для керівників таке «перетворення» загрожує зниженням ефективності роботи всієї команди. Звичні алгоритми дій – прямий шлях до застою в бізнесі.

Які заняття вимагають наявності метанавичок

М'які навички потрібні будь-якій людині незалежно від її вроджених умінь та обраної нею професії. У будь-якій справі вищий попит буде на фахівця, який вміє вести переговори й співпрацювати з колективом, вчасно закриває розпочаті проекти й вміє знайти вихід із ситуації в разі форс-мажору.

Нікому не хочеться мати в штаті сварливого або незібраного співробітника, ніхто не дасть підвищення людині, яка регулярно кричить на підлеглих і потім пояснює, що «зірвався» і «такий вже характер». Гнучкі навички передбачають уміння справлятися зі своїми емоціями й слабкостями, відповідальність і пунктуальність.

Крім того, наявність таких навичок – не тільки запорука успішного просування вашої дорослої дитини по кар'єрних сходах, а й важлива умова щасливого життя в цілому.

Міцна сім'я, наявність хороших і надійних друзів, мирні стосунки з сусідами, вміння правильно вибрати заняття до душі й створювати затишок у домі, ефективно розпоряджатися грошима й часом, виховувати щасливих дітей (ваших онуків, між іншим!) – все це метанавички. Вони точно знадобляться в житті вашій дитині.

Подумайте про це, коли перед вами постане вибір: віддати її на ґурток акторської майстерності чи найняти чергового репетитора з математики.

Як розвинути гнучкі навички у дітей

Гарна новина полягає в тому, що гнучкі навички не видаються людині в якості подарунка до дня народження. Вони розвиваються, але для їх формування не існує спеціальних вправ і підручників. І все ж,

зробити це набагато простіше, ніж, скажімо, навчити дитину грамотно писати.

Ваш приклад

Перше, що знадобиться малюкові для оволодіння цими дивонавичками – батьківський приклад. Уникаючи набридливих порівнянь дітей із глиною, пластиліном чи губкою, скажемо тільки, що навіть сам макет сім'ї людина бере зі свого дитинства. Вона будує власні відносини, оглядаючись на батьківський образ. Якщо сварки й грубість між батьками були в порядку речей, то, швидше за все, з майбутнім чоловіком чи дружиною на їх дитину чекає те ж саме: образи й лайка.

Тільки живий приклад виховує дитину, а не слова, нехай найкращі, але не підкріплені справою (А. Макаренко).

Якщо ж батьки на власному прикладі показали дітям, як уникати грубощів під час конфлікту (без них не обходиться в будь-якій сім'ї), як реагувати на труднощі, знаходити компроміс і співчувати ближньому – то і їхні онуки зростатимуть в атмосфері добра і спокою.

Багатство вражень і особистий досвід

Що різноманітніше буде життя вашої дитини, то більше вона дізнається й більшого навчиться.

Є раціональне зерно в тому, щоб дозволити малюкові розбити чашку або тарілку (Тім Селдін, «Енциклопедія Монтессорі»).

Уникайте ізоляції малюка, відвідуйте цікаві місця й спілкуйтеся з людьми різного віку. Дитина переймає не тільки ваш досвід, але також досвід інших дітей, яким точно є що запропонувати їй у плані нових ігор і способів спілкування. Відвідуйте цікаві заходи, водіть до театру й на виставки, на загальноміські новорічні ялинки та майстер-класи. Максимально залучайте її до всіх доступних видів діяльності.

Запам'ятайте: спілкування вчить дитину спілкуватися, творчість – творити, а робота в команді – працювати в команді. Не забувайте також про першу умову – надання власного позитивного прикладу.

Свобода вибору

Діти набагато мудріші, ніж нам іноді здається. Навіть якщо це складно, постарайтеся довіряти своїй дитині. Навіть якщо ви точно знаєте, що на цей раз нічого у неї не вийде, що вона неправильно буде цей будиночок із кубиків і що той зараз впаде – дозвольте дитині зробити цю помилку. Наступного разу вона обере інший, більш ефективний шлях. Якщо ж ви її обмежите у виборі, наступного разу вона прийме як даність чужу нав'язану думку.

Не ображайте дітей готовими формулами, формули – порожнеча; збагатіть їх образами й картинами, на яких видно сполучні нитки. Не обтяжуйте дітей мертвим вантажем фактів; навчіть їх прийомам і способам, які допоможуть їх досягти (Антуан де Сент-Екзюпері).

Свобода вибору виправдана в кожному першому випадку, де немає загрози життю або здоров'ю дитини. Дозволити малюку самому вчинити так, як він вважає за потрібне, – це значить виховувати самостійність, поважати його думку (а значить – формувати самоповагу) і вчити приймати зважені рішення.

Розвиваючі ігри

«Ага, ось воно!.. – скажете ви. – Все ж-таки вправи на розвиток метанавичок існують!»

Не варто плутати вправи й навчальні ігри з розвиваючими. Відкладемо справжнє навчання до тієї пори, коли прозвенить перший шкільний дзвінок.

Зараз ваша задача – розвинути у малюка пам'ять, увагу, творчі навички, а також навчити його емпатії й цілеспрямованості. А для цього вам швидше знадобиться залишити дитину в спокої наодинці з іграшками, олівцями й конструкторами, ніж шукати спеціальні ігри з чіткими правилами.

Залиште дітей у спокої, але будьте в межах досяжності на випадок, якщо будуть потрібні (Астрід Ліндгрен).

Підтримка

Підтримуйте будь-яку ініціативу дитини. Це складно: у втомлених і зайнятих батьків не завжди є ресурс, щоб на чергову ідею маленького винахідника з захопленням відповісти: «Це так круто!!!»

Однак постарайтеся надавати дитині максимальну підтримку. Навіть якщо вона вилила два відра води на підлогу, намагаючись допомогти вам із прибиранням. Від того, що ви будете бурчати, води на підлозі не зменшиться. А ось зважитися на нову добру справу малюкові в майбутньому буде важче: «А раптом знову не вийде, і мене вилають?..»

Так людина втрачає прагнення до активності, так гинуть у дитячому характері лідерські якості. Не допустіть цього.

Ваші гнучкі навички

Торкаючись теми розвитку метанавичок у дітей, було б несправедливо обійти увагою їхніх батьків. Адже неможливо навчити дитину тому, що недоступно вам самим.

Метанавички можна розвинути не тільки в дитинстві, але і в дорослому віці. І це неодмінно треба робити.

Вже одне те, що малюк буде отримувати такі важливі вміння просто дивлячись на вас – відмінний привід зайнятися своїм особистісним зростанням. Не кажучи вже про те, що оволодіння такими навичками значно розширить ваші власні можливості як у професійному плані, так і в повсякденному житті.

Сьогодні у великих компаніях навіть існує таке завдання для HR-менеджерів – розвиток метанавичок у персоналу.

Справжня освіта відбувається тільки шляхом самоосвіти (Н. Рубакін).

Основний спосіб становлення будь-яких якостей у людини – це занурення в ситуацію, де ці якості їй знадобляться. Додаємо сюди розширення спектру знань шляхом читання книг, перегляду хороших, нехай і дещо важких для сприйняття, фільмів, – і ви відчуєте результат.

Не потрібно наздоганяти...

Ці слова висловлюють усю суть того, до чого потрібно прагнути сьогодні в вихованні та навчанні дитини: залишити нікому не потрібні змагання, не намагатися наздогнати й перегнати того, хто вміє більше, ніж ваш син або донька.

Наздоганяти не потрібно взагалі – треба бігти іншою дорогою. Тому потрібно шукати інші ходи. Це саме те, що робить наш мозок.

Таким чином, становлення гнучких навичок у дитини відбувається природним шляхом, якщо батьки змогли створити для цього відповідне середовище. Що насправді не так уже й складно – набагато легше, ніж посадити її за підручники. Це під силу кожному з нас.

Навички дитини: сміливість помилятися

Ось він, наш малюк... Робить перші у своєму житті самостійні кроки. Як хотілося б направити його у вірний бік, допомогти досягти успіху в будь-якій справі! Адже ми, дорослі, навчені досвідом, можемо вберегти його від тисячі помилок. Але чи не стане така опіка нашою власною найгіршою помилкою? Над цим варто подумати!

Навіщо потрібно помилятися

Відомий дитячий психолог Людмила Петрановська сказала одного разу: «Неможливо навчитися плавати в порожньому басейні».

Дійсно, будь-яке вміння вимагає певних зусиль, і набиті гулі зі скалками – невід'ємна частина будь-якого навчання.

Невдачі потрібні нашим дітям так само, як і перемоги. Згадайте рожожий вислів про те, що вміти програвати – особливе мистецтво. Воно не з'явилося з повітря. Щоб навчитися робити щось добре й без помилок, потрібно довго тренуватися в цій справі й наробити таких помилок багато, дуже багато.

Невдача – це не тільки коли щось не виходить. Невдача болить. Якщо не болить – значить це не невдача, бо лише перемагаючи емоційний біль від помилки, людина розвиває в собі завзятість іти далі (Лінда Стейд, педагог з 25-річним стажем, дослідник в коледжі Санта-Марія в Західній Австралії).

Щоб не зламатися під ударами долі в дорослому віці, слід виробити імунітет до них, а для цього потрібна практика численних дрібних дитячих невдач.

Ось дитина складає фігурки до сортеру, й одна ніяк не входить. Мамина рука сама тягнеться допомогти... Ні, не варто!

Ви можете підтримати морально, похвалити за старанність, можете показати правильний варіант, якщо малюк сам попрохає допомоги. Але зробити «як треба» замість нього – погана ідея, як і вказівка на йо-

го помилки. Фігурка не підходить до вибраного отвору – малюкові і без вас зрозуміло, що він помилився. А незабаром стане ясно й те, що він у змозі сам упоратися з цим завданням, потрібно лише не залишати це заняття й рухатися вперед.

Так у будь-якому занятті значення має не наша участь у його виконанні, а підтримка дитини, незалежно від того, досягла вона успіху цього разу чи зазнала невдачі.

Наше вміння бачити у власній дитині переможця – це головне, що штовхає її до перемоги. Це її внутрішній настрій, яким наділяємо її ми, батьки. Якщо не вийшло щось, зовсім не обов'язково ставити крапку. Адже це тільки ПОКИ ЩО НЕ ВИЙШЛО. Поки що. Пізніше обов'язково вийде, якщо не залишати спроби. Неодмінно скажіть про це своєму малюкові.

Коли діти бояться помилитися

Діти за своєю природою допитливі й набагато менш схильні до страху помилитися, ніж дорослі. Саме тому вони так легко навчаються новому. Трирічний карапуз – набагато більш сміливий експериментатор, ніж його навчений досвідом батько, вже можете повірити!

Дитині не відомий страх зробити або сказати «щось не те» до того самого моменту, коли хтось дорослий нав'яже їй цей страх.

Які ж наші дії вчать дитину побоюватися бути смішною або винуватою ще до того, як вона щось зробить? Що змушує її відступати, так і не почавши боротьби?

1. Батьки критикують результати дитячої праці: колобок із пластиліну нерівний, вежа з кубиків кривувата, а фарба на малюнку розпливлася. Ти міг би зробити й краще!
2. Дитині часто дорікають через неохайність і ставлять у провину наслідки її діяльності (вода пролилася, стіл вимазаний, іграшки розкидані й новий мамин блокнот зіпсував!). При цьому сам результат – те, заради чого все затівалося, – залишається начебто в тіні.

3. Висміювання дій і слів дитини, сказаних всерйоз, її спроб бути самостійною. Сюди ж можна віднести й жарти, що здаються дорослим безневинними, які ображають і засмучують дитину. Такі дії по відношенню до дитини, яка, можливо, навіть не зрозуміла, що так розсмішило дорослих, – справжнісінька агресія. Така поведінка пригнічує бажання проявляти ініціативу будь у чому.
4. Невіра в здібності дитини й відсутність підтримки. «Я буду балериною» – каже чотирирічна дівчинка, яка навіть на святах у дитячому садку жодного разу не отримала головну роль. Прямолінійний батько скаже: «У тебе немає здібностей, для цього потрібно багато займатися в балетній студії. Малюєш ти краще, ніж танцюєш».

Мудрий батько відповість: «Ти все зможеш, якщо так вирішила. Так, буде нелегко, тому що балет – важка праця. Але я вірю, що у тебе все вийде».

Можливо, це був хвилиний порив, і дитина більше ніколи про нього не згадає. Можливо, пройде рік чи два, і вам доведеться відвідати пробний урок у балетній студії. Але в будь-якому випадку, ви знайшли слова підтримки для своєї доньки. Ви не дали розчаруватися в собі. Вона засвоїла важливий урок: вона багато чого може. І її батьки – на її боці.

5. Вказівки на зроблені помилки у грубій формі. Наприклад, якщо малюк випадково сказав безглуздість у присутності сторонніх або зробив щось неправильно, дуже важливо зберігати спокій і наодинці пояснити йому, в чому полягала помилка. Ні в якому разі не можна лаяти або карати дитину за те, чого вона не розуміє, а тим більше – публічно.

Страх здійснення помилки є дверима, які замикають нас у фортеці посередності. Якщо ми подолаємо цей страх, то зробимо важливий крок у напрямку до нашої свободи (Пауло Коельо).

Підводячи підсумок у темі дитячого страху зробити помилку, слід зазначити: головна проблема полягає в батьківському засудженні. Особливо в тих випадках, коли засудження в цілому кількісно переважає над похвалою.

Діти не знають, наскільки правильні їх дії до тих пір, доки не побачать реакцію батьків. Їм і невтямки, що часом ця реакція може бути викликана зовсім не їхньою поведінкою, а втомою, поганим настроєм, власними комплексами дорослої людини. У свідомості дитини закріплюється: «Так робити не можна. У мене виходить погано й ніколи не вийде. Краще й не намагатися».

Страхи у спадок

Частенько трапляється й так, що батьки, підтримуючи активність малюка у дрібницях, у цілому формують у нього страх перед майбутнім. Батьки буквально вчать дитину боятися. Ще до того, як вона піде до школи чи дитсадку, їй уже розповідають про божевільну відповідальність, покладену на її плечі, й ту дорослість, яка їй знадобиться, щоб виправдати їх очікування.

«У садку діти не плачуть за мамою. Вони їдять те, що дають, самі одягаються й виступають на святкових ранках!»

Вже одна думка про те, що їй доведеться класти в рот казна-що, й при цьому поряд не буде мами, здатна викликати у дитини неприйняття та страх не тільки перед дитячим садком, але й перед будь-якими змінами у звичному життєвому укладі.

«Ти повинен навчитися рахувати, щоб піти до школи».

Три-чотирирічна дитина поняття не має, як їй навчитися рахувати. Напевно, це мистецтво для обраних, думає вона, й мені ніколи з цим не впоратися. Простіше сказати, що не хочу ходити до школи, нехай ці неприємні думки щезнуть!

«Е, та ти навіть зав'язувати шнурки сам не вмієш! Як же ти до школи йти збираєшся?»

Та ніяк він не збирається, це батьки збираються віддати його до школи – роки через три!

Часто батьки починають «готувати» дитину до серйозних змін у її житті задовго до того, як вони відбудуться насправді. В результаті подібні напуття викликають у малюка почуття неповноцінності, йому хо-

четься стати знову маленьким і забути про нові перспективи, як про страшний сон.

Іноді батьки переносять власні страхи на дитину, ніби заражаючи її. «Не торкайся до великого собаки в жодному разі, він може проковтнути тебе! Не потрібні тобі ролики, на них дуже легко зламати ногу!»

Слухаючи таке регулярно, дитина починає сприймати як даність майбутнє, переповнене небезпеками й труднощами. Їй уже не хочеться мати справу з тваринами – вони небезпечні. Їй не знайоме бажання ганяти по вулиці з однолітками – можна забитися.

Але найприкріше – це те, що страх не вбереже її від неприємностей. Рано чи пізно настане момент, коли вже, можливо, дорослу людину вкусить бродячий пес тільки тому, що вона проявила панічний страх перед ним. Коли-небудь їй конче знадобиться вміння тримати рівновагу, що формується в процесі катання на велосипеді й роликах, а такого досвіду у неї не буде.

Таким чином, почуття страху (не розважливої обережності, а саме бездумного страху), – це найчастіша проблема, що дістається дитині у спадок від батьків. І страх зробити помилку – теж звідси. Він позбавляє дитину ініціативності та, звичайно ж, ні в якій мірі не сприяє розвитку самостійності чи здатності до саморозвитку.

Дорослі наслідки дитячого страху перед помилками

Оцінюючи сьгоднішні спроби малюка проявити ініціативу, пам'ятайте, що ви – перший, хто дає оцінку його здібностям і вмінням. Перший, чия підтримка чи неприйняття подарує йому віру в себе або комплекси. Попереду у нього довгі роки навчання в школі – ось де вчать майстерності боятися зробити помилку!

«Відповідайте чітко, швидко, голосно! Це прості питання, а хто буде мимрити, отримає двійку!»

«Ця контрольна – ваша підсумкова робота. Її не можна перездати, оцінка піде до табелю».

А тепер розглянемо два варіанти того, як можуть розгортатися події для вашої дитини в школі:

1. Вона знає, що за помилками завжди слідують докори або покарання. Для неї погана оцінка з контрольної – кінець світу. Ну, у крайньому разі, –зіпсовані канікули. Страх перед контрольною великий, але страх перед тим, що скажуть батьки – ще більший. Страх блокує роботу мозку, паралізує всі психічні процеси. Двійка тепер майже гарантована.
2. Ваш син або дочка знає, що на світі не так уже й багато речей, які не можна виправити, і двійка з контрольної – не з їх числа. Він упевнений, що вдома отримає підтримку й любов у будь-якому випадку, але хотілося б закінчити рік добре. Він зосереджений на рішенні задач і використовує весь свій потенціал, щоб упоратися з контрольною. Помилки в ній указують на прогалини в знаннях, над якими слід попрацювати. Це не наслідки жаху, який йому вселяють будь-які випробування й перевірки.

На жаль, страх перед помилками має властивість рости разом із дитиною. Сьогодні ваш малюк боїться взяти в руки олівець, бо не вміє намалювати котика, після – побоїться відповісти на уроці зі страху здатися смішним, а роки по тому він не зважиться пройти співбесіду на добре оплачувану посаду. Чому? Ситуації різні, а причина одна – боязнь зазнати невдачі.

Найбільший у світі страх – це страх перед думками інших. В ту мить, коли ти не боїшся натовпу, ти більше не вівця, ти стаєш левом. Великий рев лунає в твоєму серці – рев свободи (Ошо).

Напевно ви зустрічали на своєму шляху чимало таких дорослих, чії дії диктувалися очікуванням загального схвалення й підтримки. Їм була потрібна впевненість у тому, що розпочата справа виявиться успішною без жодних «але». Якщо ж такої впевненості не було, доросла людина поводитися, як налякана дитина. Вона відчайдушно соромилася брати слово під час обговорення важливих питань на роботі, ніколи не претендувала на іншу роль окрім виконавця доручень, виданих іншими співробітниками.

Коли така людина планує майбутнє, в цих планах немає розмаху. Все, що б вона не побажала зробити або змінити у своєму житті, натикається на нескінченні «складно», «важко», «неможливо» й «не вийде». Плани поступаються місцем мріям, яким не судилося збутися, тому що страх помилок породжує прокрастинацію – схильність відкладати складні справи в довгий ящик, замінюючи їх побутовими дрібницями чи розвагами.

Як навчити дитину не боятися помилок

Насправді відповідь на це питання лежить на поверхні: слід уникати тих схем батьківської поведінки, які призводять до виникнення у дитини страху перед помилками. Тобто самі причини дитячого страху перед помилками – це і є керівництво для батьків, чого не слід робити.

Поговоримо про те, що **ПОТРІБНО** робити, щоб позбавити малюка від цього страху:

1. Хваліть будь-яку активність дитини й творчі пориви. Навіть якщо вона зробила щось неправильно й додала вам проблем, спочатку похваліть, опісля – попросіть допомогти прибрати наслідки діяльності. В процесі усунення розрухи малюк сам зрозуміє, що непогано б наступного разу діяти охайніше. Якщо ви пропустите частину з похвалою і почнете з докорів, то наступного разу, швидше за все, не буде.

Велику перевагу отримує той, хто досить рано зробив помилки, на яких можна вчитися (Уїнстон Черчилль)

2. Давайте малюкові зрозуміти, що ви любите його не за його перемоги, а просто так, безумовно. Що навіть коли він чогось не зміг, ви знаєте, що у нього все неодмінно вийде, й пишаєтеся ним.
3. Не забувайте нагадувати, що всі час від часу помиляються. Навіть дорослі люди, навіть вчені й супермени. Тому помилитися – це не соромно, це нормально.

Поважайте дитину, яка зробила помилку і зможе зараз або трохи пізніше виправити її (Марія Монтессорі).

4. Забудьте вирази «ти ж мужик, чого ревеш?», «така доросла, а прогала – і в сльози». Поверніться до попереднього пункту, поясніть дитині, що зазнати поразки – це нормально, і її почуття образи й досади теж нормальні. Але все можна виправити, і все може вийти наступного разу. Якщо ви налаштуєте дитину на перемоги, які чекають на неї попереду, то й причини дорікати їй за сльози не буде – вона просто не стане плакати через кожну помилку.

Не зменшуйте значення перемог і невдач вашої дитини. Дайте їй зрозуміти, що її почуття важливі для вас – будь то гордість за успішне виконання завдання чи гіркота помилки. Не відмахується від її проблем, як від несуттєвих дрібниць («Знайшов через що плакати. Подумаєш, біда!»). Підтримайте, допоможіть знайти віру в себе, і ваша дитина гори зверне, щоб домогтися успіху й розділити з вами цю радість.

Як виховати щасливу дитину: 6 дієвих порад

Кожен з батьків бажає зробити все, щоб його дитина росла щасливою. Експерти з дитячого виховання стверджують, що щастя дитини залежить не від зовнішніх причин, а від внутрішніх якостей. Від яких саме та яким чином їм навчити з дитинства – читайте в статті.

Що потрібно дитині для щастя

Сучасні батьки мають безліч можливостей потішити своїх дітей – купувати різноманітні іграшки, водити в місця для розваг, передбачати найменші бажання. Але, на думку Едварда Гелюела, дитячого психотерапевта та автора книги «Дитяче коріння дорослого щастя», маленьких дітей не можна надмірно розпещувати й дарувати їм лише позитивні емоції. Адже вони можуть вирости й перетворитись в знуджених та байдужих підлітків. Гелюел наголошує, що основу щастя дорослої людини формують внутрішні якості та вміння, які необхідно прищеплювати дитині з дитинства.

Набагато важливіше навчити малюка готовності до життєвих злетів і падінь, аніж перетворювати його життя на безкінечну розвагу й всіляко оберігати від негативного досвіду. Щоб прищепити дитині внутрішню силу та мудрість, потрібні батьківське терпіння, гнучкість, а також безумовна любов. А для цього зовсім необов'язково бути експертом з дитячої психології. Скористайтеся наступними порадами, які допоможуть вам виростити вашого малюка щасливим.

«Зчитуйте» емоції свого малюка

Приблизно в 5-6 місяців малюк вже вміє відтворювати цілу гаму емоцій. На його обличчі з'являється широка посмішка, коли ви заходите до кімнати. А якщо сховаєте його улюблену іграшку, у відповідь отримаєте невдоволений плач. Дуже часто емоції змінюються настільки швидко, що ви навіть не встигаєте на них реагувати.

Ліза Еліот, експерт з педіатричної нейробиології та авторка книги «Що відбувається всередині? Як мозок й мислення розвиваються в перші 5 років життя», пояснює, чому емоції немовлят такі нестійкі. Справа в тому, що кора головного мозку дитини ще не сформована до кінця. В процесі дорослішання її функціональність розшириться, й малюк навчиться контролювати свій настрій та реакцію на зовнішні подразники.

Дітки раніше вчать показувати невдоволення, аніж радість. Тому інколи вам здаватиметься, що ваша дитини частіше нещасна, а не задоволена. Це нормально – плач й незадоволена міміка сигналізують про те, що малюка щось печалить.

Експерти стверджують, що в перші місяці життя мама вчиться розрізняти до 40 видів плачу своєї дитини. Адже вона може плакати від голоду, болю чи нудьги. За якими ознаками можна швидко розпізнати причину невдоволення малюка? Пол Холінджер, професор психіатрії з Чикаго, радить батькам звертати увагу на брови, рот та звуки. Якщо дитині боляче, вона плакатиме, брови складе «дашком», а кінчики губ опустить вниз. Якщо ж вона сердиться, то, замість плакати, закричить, насупить брови, стисне губи, а її личко почервоніє.

Немовлят легко засмутить, а потім й розлютить майже будь-який неприємний зовнішній подразник – гучний шум або яскраве світло. Окремі дітки демонструють своє невдоволення по-різному. Деякі гірко плачуть, інші просяться на ручки. Згодом ви навчитеся розрізняти, як емоції вашого малюка пов'язані з його настроєм.

Грайтеся разом

Стати причиною посмішки малюка може і яскрава іграшка, і смачні ласощі. Але саме ви можете зробити його набагато щасливішим. Гелюелл радить проводити більше активного часу зі своїми дітьми. Грайтеся з ними, пустуйте, розважайтесь. Це допоможе налагодити міцний емоційний зв'язок.

Спільні ігри не лише дарують радість, а й допомагають дитині визначитися з уподобаннями. Саме під час гри дитина зможе зрозуміти, чим їй подобається займатись. Комусь імпонують заняття з кубиками

або конструктором, хтось більше любить возитися з іграшковим посудом та продуктами. Можливо, з цих вподобань складуться інтереси, які супроводжуватимуть вашого сина чи дочку протягом всього життя.

Дозвольте дитині інколи сумувати

Деякі батьки помилково намагаються за будь-яку ціну зробити свою дитину щасливою. Вони потурають всім бажанням й проханням, захищають від будь-яких негативних факторів тощо. Вчиняючи так, вони продукують у дітей ілюзію, що все й завжди їм вдаватиметься легко й без зусиль. А ще не дають малюкові можливості самостійно вирішувати проблеми чи міркувати над своїми негативними емоціями.

Дитина повинна знати, що іноді бути сумним або засмученим – нормально. Якщо кожного разу бурхливо реагувати на плач малюка або його невдоволення в цей момент, він виросте з думкою «Сумувати – погано, я повинен завжди бути задоволеним й радісним».

Бонні Гарріс, лектор й авторка книги «Коли діти керують нами», радить батькам зняти з себе відповідальність за щастя й будь-які інші почуття дитини. Вона вправі самостійно вирішувати, які емоції відчувати в певний момент. Навчивши сина чи дочку тамувати різні емоції, ви підвищите рівень їхнього емоційного інтелекту. Це стане своєрідною профілактикою депресій та пригніченого настрою в підлітковому періоді й дорослому віці. Діти, батьки яких «дозволяли» їм відчувати повний спектр емоцій та почуттів, стійкіше переносять неминучі життєві невдачі й труднощі.

Дозволяйте помилятись

Гелоеуел запевняє: чим більше навичок дитина засвоїть самостійно, тим щасливішою вона буде. Коли малюк робить перші кроки чи, наприклад, розуміє, як донести ложку до рота, в його характері стверджуються наполегливість й старанність. Кожне нове вміння приносить відразу декілька очок в «скарбничку щастя»:

- радість від успіху, здобутого власними зусиллями;
- визнання й захочення від близьких;

- відчуття контролю над своїм життям – «я зможу, якщо докладу зусиль».

Останній фактор особливо важливий для досягнення щастя. Діти, замість яких в дитинстві надто багато робили інші, не мають досвіду власних досягнень. Вони неамбіційні й не впевнені в своїх можливостях.

Вчіть долати труднощі

Це правило виникає з попереднього. Перші півроку свого життя малюк несамостійний, тому дорослим необхідно своєчасно задовольняти його потреби та бажання. Але, починаючи з 6-місячного віку, трохи ослабте свою увагу.

Кері Мейсія Уорнер, психолог та фахівець з дитячих психічних та емоційних розладів, рекомендує не кидатись до дитини відразу, варто їй заплакати. Іноді потрібно давати їй трохи «виплакатися» – це необхідна умова, щоб навчити дитину долати труднощі. Одночасно з тим важливо, аби малюку в цілому вистачало уваги та любові.

Доктор Кері згадує про помилку багатьох люблячих батьків. «Батьки намагаються весь час догоджати дитині, щоб вона почувалась щасливою. Але діти повинні вчитись витримувати деякі труднощі й дискомфорт. Дозвольте їм боротися й подужати самостійно».

Перший рік життя сповнений нових умінь й досягнень. Дітки вчаться п'ястися до предметів, повзати, сидіти, розмовляти й ходити. Чим більше в них буде самостійних досягнень, тим впевненішими й щасливішими вони виростуть. Не поспішайте простягнути дитині іграшку, до якої вона намагається дотягнутися. Дозвольте зробити це самій і обов'язково підбадьорте.

Не завжди все складається з першого разу, особливо у маленьких діточок. Гелюелл говорить про те, що на шляху до щастя негативний досвід також важливий. Невдачі та розчарування зміцнюють внутрішню силу дитини й спонукають її намагатись знову й знову.

Навчайте власним прикладом

Позитивність та рівень щастя дитини залежить від її темпераменту та генетичної схильності. Та набагато більше впливає емоційна та пси-

хологічна атмосфера у сім'ї. Боб Мюррей, доктор філософії та автор книги «Виховання оптимістичної дитини», говорить про те, що у депресивних й похмурих батьків найчастіше виростають «нещасні» діти. Якщо ж батьки щасливі й мають гарні стосунки, то й діти зазвичай почувуються щасливими.

Дора Вонг, професор психіатрії із Нью-Мехіко, у своїх дослідженнях довела – темперамент й настрій батьків впливає на дитину не лише генетично. Навіть немовлята «копіюють» емоційний стан мами й тата, активуючи при цьому особливі нейронні зв'язки головного мозку. Якщо мама щаслива та спокійна, посміхається дитині, то й дитина посміхатиметься у відповідь. А її мозок «налаштується» на легкість і гарний настрій.

Дотримуючись цих порад, ви закладете міцний фундамент для щастя своєї дитини. Однак не забувайте, що основу ваших стосунків з дітьми повинні складати любов, міцні емоційні зв'язки та підтримка. Тоді малюк зможе засвоїти всі необхідні йому навички й розвинути внутрішні якості.

30+1 порада як виростити розумну дитину

Який розумний малюк! – хто не хотів би почути ці слова на адресу своєї дитини? Тим часом часто люди вкладають в них абсолютно різні поняття. Як же виховати розумну й розвинену дитину? Думку експертів та поради для батьків читайте в нашій новій статті.

Що таке розумна дитина

Традиційно склалося так, що розумними вважаються діти, які досягли успіхів у навчанні. Чомусь ніхто не цікавиться, наскільки успішно складається подальше життя відмінників, хоча це і є головне завдання розвитку дитячого інтелекту – забезпечити платформу для майбутніх важливих досягнень.

Багато професій, до яких ми готуємо дитину, зникнуть вже через 10 років, а 95% шкільних знань уже неактуальні – вважає відомий психолог Людмила Петрановська.

Розвиток дитини не можна замінювати заштовхуванням у неї знань. Знання засвоюються легко й природно, коли вони цікаві, а користь приносять у тому випадку, коли їм знаходиться практичне застосування.

Зараз інтелектом не вважають здатність учитися тільки на п'ятірки в школі й вирішувати завдання по алгоритмам. Інтелекти можуть бути різними, і різні наші здібності можуть бути в житті корисні й можуть стати опорою якогось життєвого успіху. Тому важливо бачити свою дитину більш широко, більш цілісно, бачити її таланти не тільки ті, які оцінюються в школі (Л. Петрановська).

Сьогоднішнє поняття «розумна дитина» (яка, як сподіваються батьки, в майбутньому перетвориться на успішного дорослого) включає не тільки набір знань і навичок. Сюди відносяться й здатність правильно застосувати ці знання, вміння знайти контакт з оточуючими й зберегти емоційну рівновагу, щоб при всій своїй успішності ще й відчувати себе щасливим, що далеко не одне й те саме.

Саме в цьому полягає сьогодні мета виховання розумного малюка, яке не залежить, усупереч поширеній думці багатьох батьків, від вродженого педагогічного таланту дорослого. І це не везіння, ні. І не «від природи здібна дитина».

Все набагато простіше: є кілька правил, які допомагають виховати вашого, без сумніву, талановитого, обдарованого малюка справжнім інтелектуалом. При цьому, зауважте, фізичне здоров'я дитини НЕ відсувається кудись у тінь. Образи худосочних короткозорих відмінників як еталону дитячого інтелекту залишилися в минулому. Тому розумове виховання карапуза починається з його фізичного розвитку і протягом життя тісно переплітається з турботою про здоров'я.

Отже, 30 порад-підказок для успішного вирощування дійсно розумної й щасливої дитини.

1. Стимулюйте фізичний розвиток

Ментальний розвиток слідує по п'ятах за фізичним. Що молодша дитина, то це правило більш дієве. Починати можна прямо з народження: для таких крихіток існує легкий масаж, водні процедури й спеціальна гімнастика.

2. Забезпечуйте тілесний контакт

Тактильний контакт із дорослим так само важливий для розвитку дитини, як і повноцінне харчування. Адже теорія 8 обіймів виникла не на рівному місці. Коли ви обіймаєте свого малюка, це стимулює вироблення гормонів щастя – окситоцину й ендорфінів – причому не тільки у нього, а й у вас. В результаті організм реагує дивним чином: підвищується гемоглобін, зміцнюється імунітет, активізується робота окремих ділянок мозку, що відповідають за пізнавальну діяльність, творчість і розвиток розумових здібностей.

І тут теж на підмогу приходить масаж: він має не менш цілющі властивості. Ось чому не варто звисока дивитися на знайому з дитинства розвагу «рейки-рейки, шпали-шпали» – навіть вона здатна творити чудеса.

3. Забезпечте розвиваюче середовище

Намагаючись не перестаратися з розвиваючими заняттями, все ж подбайте про створення умов для розвитку дитини. Пропонуйте їй ігри за віком, читайте книги з барвистими ілюстраціями, відвідуйте цікаві місця, спілкуйтеся, придумуйте розваги й дозволяйте по можливості брати участь у домашніх справах.

4. Менше «кліток»!

Максимально скорочуйте час, що дитина проводить у манежі, дитячому кріслі, ходунках або колясці. Дозволяйте їй більше рухатися й вивчати навколишній простір.

5. Урізноманітніть види діяльності

Нехай це не будуть професійно сплановані заняття, що займають багато часу й сил. Досить найпростіших розваг, але що ширше буде їх різноманітність, то краще.

6. Подаруйте відчуття безпеки

Якщо емоційний стан дитини стабільний, якщо вона спокійна й упевнена в тому, що її люблять і приймають, вона активно вивчає навколишній світ.

Почуття тривоги, самотності або незахищеності гальмують пізнавальну активність, перемикаючи думки й дії дитини на відновлення порушеного зв'язку з дорослим. Вона будь-яким чином намагається привернути увагу батьків, вередує, прагне тактильного контакту. Здатність засвоювати інформацію в такі моменти дорівнює нулю. Правило починає працювати з моменту народження: будь-які «привчання до дисципліни» за принципом «покричить і заспокоїться» сповільнюють розвиток малюка.

7. Говоріть із малюком

Мовлення – потужний стимулятор розвитку. Згідно з дослідженнями психологів, ментальні здібності трирічних дітей, з якими з народження розмовляли вголос, на 50% перевищують можливості тих, які недоотримали мовленнєвого спілкування. Коментуйте свої дії; називаючи предмет, вказуйте на нього пальцем, щоб малюк навчився відшукувати його поглядом.

8. Обличчям до обличчя

Частіше наближайте своє обличчя до малюка, дозволяючи йому гарненько придивитися до нього. На цей раз рухлива міміка – ваш головний коник. Розпізнавання емоцій на людському обличчі – найважливіший навик, який не раз стане в нагоді дитині в дорослому житті.

Емоція – це один з перших способів спілкування дітей з нами (Росс Флом, доцент кафедри психології та неврології в Університеті Бригама Янга).

9. Станьте прикладом

Неймовірна здатність дітей до наслідування зіграє вам на руку. Допоможіть дитині полюбити читання, просто читаючи у вільний час. Займіться спортом, мистецтвом, захопіться здоровим харчуванням і способом життя, придумайте собі творче хобі – це послужить найкращим стимулом для дитини чинити так само.

10. Замініть розвиваючі мультики живим спілкуванням

Ніякі гаджети не здатні показати дитині світ таким, яким вона побачить його наживо. Крім того, мультяшні образи гальмують розвиток уяви дитини, на відміну від книг із картинками.

11. Розвивайте емоційний інтелект

У міру дорослішання дитини розширюються і її пізнання щодо емоцій. Проговорюйте свої емоції вголос. «Я засмучений, що іграшки розкидані; мені приємно, що ти випив молоко» – ці слова вчать малюка висловлювати почуття вголос замість того, щоб досягати цілей криками й сльозами або ображатися, якщо його бажання не врахували. У дорослому житті цей навик допоможе йому уникнути конфліктів уже у власній родині й на роботі.

12. Не крадіть у дитини дитинство

Не варто перестрибувати через сходинку в розвитку, щоб «закласти фундамент» майбутніх шкільних знань. Молодшому дошкільнику ні до чого букви й цифри. Для нього це – просто значки, які не наповнені змістом. Набагато правильніше буде витратити більше часу на ігри, що

розвивають уяву й логічне мислення. А найкращий засіб для цього – вільна ігрова діяльність.

Чим більше штучних занять, тим менше у дітей є часу на вільну рольову гру. А вільна рольова гра повинна бути головним основним заняттям дошкільника. Це те, що найкраще готує мозок дитини до майбутнього життя, соціалізації, до навчання в школі, до вивчення абстрактної дисципліни (Л. Петрановська).

13. Вибирайте багатоцільові іграшки

Багато іграшок, вироблених сьогодні, представляють відомих мультгероїв або предмети, що повністю імітують побутові прилади. Такі іграшки самі диктують дитині стиль і сюжет гри, не даючи права вибору й простору для уяви. Наприклад, пластиковий супергерой не може бути кимось іншим, його історія – перемога над ворогом. Іграшковою праскою можна тільки прасувати лялькову білизну, навряд чи ви застосуєте її десь ще. І зовсім інше – яскраві кубики. Це й будівельний матеріал, і молоток, і свіжі пиріжки, і коробочки з новорічними подарунками під ялинку... Який простір для уяви!

Успішна людина – завжди приголомшливий художник своєї уяви. Уява набагато важливіша за знання, бо знання обмежене, а уява – безмежна (Альберт Ейнштейн).

Використовуйте іграшки, що мають нейтральний характер – нехай це будуть просто тварини, ані добрі, ані злі (характер малюк придумає їм сам), просто машини (він сам перетворить їх на швидку допомогу або поліцейський джип).

Іграшки не обов'язково повинні бути дорогими, головне – залишити дитині простір для фантазії.

14. Залиште дитині час на нудьгу

На думку Джулії Робінсон – керівника освіти з підготовки кадрів Незалежної Асоціації Підготовчих шкіл – кожна дитина потребує перепочинку. Цей час, виділений на самостійні ігри, допоможе малюкові навчитися займати себе. Це пора роздумів і вироблення навичок справлятися з нудьгою, які дуже знадобляться у дорослому житті.

15. Дайте їй програти

Дитина, що не терпить періодичних провалів і невдач, виросте людиною із заниженою самооцінкою. Дозвольте малюкові пережити програш, будь то навчання катанню на велосипеді або гра з сортером. Підтримуйте його, дайте зрозуміти, що вірите в його сили. Тільки тоді малюк виросте упевненою в собі людиною, яка вміє досягати своєї мети.

16. Дозвольте бути самотійним

Надавайте допомогу тільки в тих випадках, коли дитина про це просить. Не поспішайте робити все за неї, дозвольте проявити кмітливість і наполегливість.

17. Стежте за змістом власних слів

Дуже часто батьки продовжують сприймати дитину як нерозумне немовля навіть тоді, коли вона прекрасно розуміє сенс усього сказаного. Не варто дискредитувати себе або когось із членів сім'ї, говорячи про них зневажливим тоном. Те, що сказано сьогодні вами в серцях, дитина сприймає як непорушну істину. Слова «я така недотепа» або «не будь лінивим, як дідусь» повинні геть зникнути з вашого життя. Починати спілкування в поважливому руслі слід уже з того дня, коли тест на вагітність показав дві смужки.

18. Впустіть музику в життя малюка

Музика – потужний двигун розвитку інтелектуальних здібностей. Як відомо, Ейнштейн із задоволенням грав на скрипці – музика допомагала йому зібратися з думками.

Наука розкриває невідоме в Природі, а музика – в людській душі, причому саме те, що не може бути розкрито в іншій формі, окрім музики. Це два методи пізнання світу (Альберт Ейнштейн).

Насправді вплив музики на розвиток математичних здібностей просто дивовижний. І не обов'язково вручати малюкові в руки скрипку, досить для початку частіше вмикати записи хороших дитячих творів і вчити тупати, плескати й барабанити в такт усім, що попадеться під руку. Це стане відмінним початком Великої Любові до музики.

19. Стежте за режимом

Розвиток дитини безпосередньо залежить від її самопочуття. Повноцінний сон і харчування – вже половина вашого успіху. Ви можете коригувати режим відповідно до способу життя сім'ї, але загальна кількість годин сну має неодмінно відповідати віку дитини.

20. Діліться досвідом

Не намагайтеся постати перед дитиною в образі могутнього супермена. Розповідайте не тільки про свої перемоги, а й розчарування, якщо щось не вийшло. Згадайте своє дитинство. Це буде хорошим досвідом для малюка й навчить не пасувати перед труднощами.

21. Хваліть не дитину, а її вчинки

Слова «ти молодець і розумниця» – слова ні про що, відмовки, що знищують прагнення до виконання складних завдань. Набагато правильніше буде сказати: «Ця вежа, яку ти побудував – вона чудова. Така висока, до самого неба!». Це дасть дитині зрозуміти, що результат вам не байдужий, і стане стимулом для подальших досягнень, в тому числі й щодо допомоги по дому. Вже 2-річний малюк здатний регулярно прибирати в ящик іграшки. Заохочення таких дій виробить звичку до порядку.

Засуджувати теж треба вчинки дитини, а не її саму: «Це був нехороший, злий поступок».

22. Рахуйте вголос

Будь-яке знання засвоюється на «ура», якщо його постійно застосовувати на практиці. Візьміть за звичку перераховувати вголос пальчики малюка перед сном або називати кількість іграшок, які він тримає в руках. Це не тільки познайомить його з лічбою без жодних спеціальних занять, а й дасть зрозуміти, навіщо взагалі потрібно щось рахувати.

23. Надавайте право вибору

Навіть 5-місячний малюк віддасть перевагу одній іграшці перед іншою, якщо ви дозволите йому вибрати. Розширюйте свободу дій дитини, дозволяючи по можливості вибрати, що вона одягне сьогодні – синю майку чи червону, що їстиме – вівсянку чи гречану кашку, яку книгу їй прочитають перед сном і т.д.

24. Менше заборон

Перед тим, як заборонити будь-що, подумайте, чому дитині цього не можна. Чи справді це небезпечно й шкідливо для її здоров'я, чи залежить від сформованих традицій? Не прийнято бігати босоніж, не прийнято гратися предметами побуту й ще мільйон «не годиться» й «так ніхто не робить»?

Пам'ятайте: кожна нова заборона породжує бажання не послухатися. На одне «не можна» у вас має бути три «можна».

25. Хованки – не просто гра

Коли ви ховаєте обличчя за пелюшкою, а потім знову з'являєтеся – дитина з полегшенням сміється. Це своєрідне тренування розставання з мамою на час, підготовка до відвідування дитсадка або нового етапу життя з нянею. Малюк учиться розуміти, що мама не зникає назавжди, навіть якщо її не видно. Грайтеся в хованки з малюком частіше й переконуйте його, що мама завжди, за будь-яких обставин повертається до нього.

26. Говоріть різними мовами

Якщо хтось із сім'ї або няня володіє іноземною мовою – це чудово. Нехай спілкується з малюком своєю мовою, і він з легкістю її засвоїть. Це не призведе до загального порушення розвитку мовлення, як помилково вважають багато батьків. Деяка затримка буде з лишком надолужена, коли малюк заговорить одразу двома мовами без будь-яких зусиль.

27. Не порівнюйте дитину з іншими дітьми

Якими б не були досягнення вашого малюка – завжди відштовхуйтеся від того, що було досягнуто раніше. «Сьогодні у тебе вийшло краще, ніж учора. Завтра буде ще краще, я впевнений!» – ось правильні слова для підтримки дитини. Порівняння з успіхами інших дітей як у позитивному, так і негативному ключі щонайменше некоректне.

Єдина людина, з якою ви повинні порівнювати себе, це ви в минулому. І єдина людина, краще якої ви повинні бути, це той, хто ви є зараз (Зигмунд Фрейд).

28. Уникайте «НЕ» в житті дитини

Намагайтеся уникати частки «не» в своєму мовленні – вона погано розпізнається не тільки малюками, але й дорослими. Безглуздо говори-

ти: «Дивися, не впади з гойдалки» – це негативна установка. Краще порадити: «Тримайся міцніше!». І вже зовсім неприйнятно говорити дитині: Не плач, не бійся і т.д. Емоції не підконтрольні дитині, це все одно що сказати їй: «Перестань бути голодною!». Просто допоможіть дитині впоратися з ситуацією – утіште. Дайте знати, що її почуття – нормальне явище, що ви її розумієте й допоможете в будь-якій ситуації.

Викресліть із лексики фрази на зразок «Не бійся, ти ж мужик», «Не рюмсай, он яка негарна стала!» і т.д. Емоції потрібно не заштовхувати глибше в дитину, щоб не видно було, а промовляти їх, шукати причини й допомагати з ними впоратися.

29. Відділяйте свої нездійснені мрії від бажань дитини

Спорт і мистецтво – це прекрасно, якщо вони приносять задоволення. Багато батьків, які мріяли в дитинстві про кар'єру музиканта або балерини, намагаються реалізувати свої мрії за допомогою власної дитини. Залучаючи малюка до якогось заняття, перш за все керуйтеся його бажанням.

30. Зберігайте спокій

Діти чутливі до емоційного стану дорослих. Навіть якщо ви переживаєте за дитину та її успіхи, вчіться заспокоюватися й тримати себе в руках, інакше виконання пункту № 4 стане неможливим, а це дійсно провал.

Ваше кохання

Наостанок – найважливіша умова розвитку дитини: ваше вміння сприймати її такою, яка вона є, цінувати її й бачити в ній те саме дороге зерно, властиве лише їй.

Якщо ми вимагаємо від дитини все робити якісно, у неї не буде шансу стати в чомусь найкращою (Л. Петрановська).

Нехай їй не вдається щось, а щось не подобається робити – вона має право не хотіти. І вона не стає від цього гіршою. Ваше завдання – допомогти їй знайти те, в чому вона досягне успіху й буде щасливою. Ваше безумовне прийняття й підтримка стануть рушійними силами на шляху малюка до успішного дорослого життя.

Секрет успішного виховання дитини.

Поради турботливим батькам

«Хочу, щоб дитина росла успішною!» – під цими словами підпишеться кожна мама й кожний тато. Біда в тому, що не існує чарівного набору правил та інструкцій, які гарантують успіх і процвітання дитині. Занадто багато «якщо» зустрінуться на її шляху. Однак ми можемо підготувати її до цих «якщо» й навчити справлятися з ними. Чи ж це не успіх?..

Розвиток і навчання – відчуйте різницю

«Готуй сани влітку» – ця приказка актуальна й у вихованні дитини. Те, чого ми навчаємо малюка з дитинства, дуже стане в нагоді йому в майбутньому. Бути уважним, наполегливим, уміти йти на компроміс і знаходити творчі рішення – цей список можна продовжувати довго, й він має важливе значення в житті людини. Це і є розвиток.

А як щодо знань? Знання теж важливі, але вміння й бажання їх отримувати – в пріоритеті, у крайньому разі в тих випадках, коли мова йде про дитину. Те, що трирічний малюк читає по складах і знає цифри, ніяк не відіб'ється на його майбутньому. З цим важко змиритися (адже який старт вже дано!), але це так. Це навчання, і його черга прийде набагато пізніше. Раннє навчання – це не старт, це глухий кут. Всього лише механічне запам'ятовування символів, тоді як витрачений на їх освоєння час можна було б використати з користю, розвиваючи навички, що відповідають віку малюка.

У дорослому житті оточуючим буде абсолютно байдуже, в якому віці ваш син або дочка навчилися читати. У дорослому світі в ціні фахівці, які вміють мислити нестандартно, здатні до прийняття гнучких рішень і творчо підходять до роботи. Які можуть видати вражаючий результат без допомоги ззовні.

Можливо, це буде відкриттям для багатьох батьків, але навіть відмінні оцінки в школі – це зовсім не гарантія успіху. Між шкільною успішністю й успіхом немає знаку рівності.

Коли дитина старанно засвоює знання, які дає дорослий – цей процес можна порівняти з рухом по прямому шосе. Якщо водій рухається швидко й упевнено, він легко подолає досить велику відстань.

Але уявіть собі, що йому на шляху зустрілося дерево, яке впало – такий водій зупиниться в подиві, не знаючи, що робити далі. І будьте впевнені, він програє гонку своєму менш досвідченому й гірше підкованому технічно, але більш винахідливому супернику. Перемога залишиться за тим, хто здогадається звернути на іншу трасу й продовжить свій шлях.

Якби успішне виховання полягало лише в насиченні дитини знаннями, можливо, виростити успішну людину було б набагато простіше. А світ був би нуднішим.

Моя дитина розумна чи талановита?

Чомусь у нашому суспільстві прийнято шукати серед дітей розумних і талановитих. І батьки намагаються виховувати в своїх спадкоємців розумові здібності й «розвивати таланти». Навчився читати раніше за інших – розумний. Вмієш малювати будиночок як годиться, з квадратними стінами й трикутним дахом – талановитий.

Насправді до розумових здібностей дитини й до таланту ці вміння мають вкрай опосередковане відношення. І вже точно одне ніяк не виключає інше. Швидше навпаки, кожна розумна дитина талановита, а кожна талановита – розумна. І розвиваються обидві якості не на спеціальних заняттях за чітким розкладом, а у грі. В першу чергу – у вільній грі, без суворих правил та обмежень, без продуманих сюжетів і зразків «як правильно».

І чим більше вірять у малюка батьки, чим частіше йому про це говорять, тим більшого він прагне досягти, тим розумнішим і талановитішим стає.

Виховуючи дітей, нинішні батьки виховують майбутню історію нашої країни, а значить – історію світу. (А.С. Макаренко).

А ще – красивішим, сильнішим, успішнішим. Адже талант – це не те ж саме, що технічні вміння. Талант може проявлятися в найнесподі-

ваніших формах, і завдання батьків полягає в тому, щоб прийняти й підтримати ці прояви, не дати їм згаснути або, що ще гірше – не загасити свідомо.

А інтелект у свою чергу не обмежується здатністю вирішувати шкільні завдання, він набагато більш різноманітний і багатогранний, але про це – трохи пізніше...

Як розкрити й примножити потенціал дитини

Ось і підійшли ми до головного питання: якщо всі діти мають потужний внутрішній потенціал, то як його примножити?

Для початку слід з'ясувати, які можливості вашої дитини виражені найбільш яскраво. А виражена буде здатність до тієї діяльності, яка дається найлегше й цікавить найбільше.

Виявити таланти дитини нескладно: просто дайте синові або донці самим вибрати, чим зайнятися у вільний час.

Дитина малює, ліпить із пластиліну? Тут не потрібні пояснення – художні здібності в наявності.

Складніше, якщо малюк робить щось, що, на думку батьків, не представляє жодної цінності для його подальшого розвитку. Наприклад, утворює шум. Гучна поведінка викликає у більшості дорослих бажання вгамувати «бешкетника» і змусити поводитися тихіше. Такі діти співають, кричать, дзижчать і хрюкають. Вони сурмлять у бобіну з-під паперових рушників і барабаняють ложкою по столу. Не ставтеся поверхнево до цієї пристрасності дитини до шуму. Краще відвідайте з нею музичні заняття й подаруйте шумовий інструмент. Навчіть відбивати ритм знайомих пісенок – можливо, це буде перший крок до блискучої музичної кар'єри.

Якщо малюк не сидить на місці ані хвилини, варто задуматися про вибір спортивної секції. Коли він будує з кубиків – включається просторове мислення. Для дитини, якій це заняття до душі, будуть доречними конструктори та ігрові набори Нікітіна. Пізніше – комплекти LEGO й оригамі. Далі, в школі – майстер-класи з 3D графіки. Словом, будь-які види конструювання будуть дуже корисні.

Таким чином, уважно спостерігаючи за дитиною, можна визначити, які її здібності переважають над іншими, й сприяти їх розвитку.

Якщо якесь заняття, навпаки, не приваблює дитину й засмучує, якщо вона його уникає – її здібності в цій сфері виражені слабо.

Що робити зі слабкими сторонами?

Не буває так, щоб у дитини все виходило однаково добре. Як і доросла людина, малюк має свої сильні й слабкі сторони. Є й такі навички, які зовсім погано розвинені. Так влаштована людина.

Батькам доведеться зробити вибір, як чинити з тими видами діяльності, які не викликають у дитини інтересу. Існує 3 основних шляхи, які пропонує батькам відомий дитячий психолог Людмила Петрановська:

- Ви можете розвивати виключно сильні сторони дитини, зробивши ставку на її здібності й не витрачаючи ресурси на те, що дається важко та не приносить задоволення.
- Можна постаратися поступово «підтягнути» слабкі навички, не вдаючись до примусу. Найкращий вихід – утворювати такі ситуації, де ця навичка знадобиться дитині, щоб досягти чогось бажаного. Чогось такого, в чому вона зацікавлена. Наприклад, щоб розвинути математичні здібності, можна видавати малюкові частування не просто так, а перераховуючи його. Кладемо на тарілку одну вишню, другу, третю... Малюк рахує. Чим довше триває лічба, тим більше вишень на тарілці. Збився – «вишньопад» припинився до наступного разу.
- Залучати дитину до занять, що опосередковано впливають на розвиток потрібних навичок. Так, наприклад, дрібна моторика впливає на розвиток мовлення, а заняття музикою розвивають математичні здібності.

Батьківські протиріччя й слухняна дитина

Повернемося до основної умови успішного виховання дитини – до емоційного благополуччя. Скільки б розвиваючих ігор ви не придумали, головним чинником засвоєння інформації залишається спокій вашої

дитини, а також послідовність ваших слів і дій. Одна з найбільших бід у вихованні – відсутність послідовності.

Є такий старий жарт про батьків, які з нетерпінням чекають, коли дитина заговорить, а потім просять хоча б хвилину помовчати.

Спочатку ми говоримо малюкові: «Подивися, всі діти наділи колготки. І ти надягай». Проходить кілька днів, і ми сплескує руками: «Що ти дивишся на інших? А якщо вони в колодязь стрибнуть – і ти з ними? Своєю головою думати треба!»

Дитина – істота розумна, вона добре знає потреби, труднощі й перешкоди свого життя. (Я. Корчак).

І ще більшою помилкою буде порівняння вашої дитини з іншими. Уникайте фраз на зразок: «А у сусідів хлопчик молодший за тебе – і вже сам шнурки зав'язує».

Чи буде це порівняння в хорошу сторону або погану – сама ідея порівнювати в корені невірна. Порівнювати можна тільки досягнення дитини й тільки з її власними досягненнями вчора, минулого тижня чи рік тому.

«Сьогодні у тебе вийшло краще, ніж учора. Завтра буде ще краще, ось побачиш!» – така фраза окрилює.

Малюк росте, й настає час підготовки до школи, а потім, власне, і самих шкільних уроків. Ми щосили намагаємося вмістити в дитячу свідомість якомога більше інформації, яка вміщатися там ніяк не хоче. Не важливо, що басейн під боком і гурток малювання у школі відкрили – нам не до цього, немає часу. Нам би літери рівненько написати в зошиті, щоб бути не гіршими за інших.

Вміння виконувати накази – ось що ми виховуємо в дітях у першу чергу. А коли дитина виростає, ми очікуємо від неї самостійності й підкорення всіляких вершин – у професії, в творчості, в спорті, нарешті. Чекаємо вчинків, що вимагають сили духу й сміливості рішень. І тут відбувається те, чого слід було очікувати: людина виявляється в принципі не здатною на такі вчинки. Тому що з раннього дитинства в ній вирошували вміння підкорятися, діяти за вказаним алгоритмом («палички

повинні бути рівними, а небо синім!»). І підкорення вершини не відбувається.

Батько повинен бути для своїх дітей другом і наперсником, а не тираном. (В. Джоберті).

Вимагаючи від своєї дитини тієї чи іншої речі (підкоритися беззаперечно, наслідувати чужий приклад, безумовно відмовитися від своїх інтересів на благо ближнього, поділитися іграшкою з іншою дитиною), важливо розуміти, які плоди ці звички, що закріпилися, принесуть їй у дорослому віці.

Уявіть себе, дорослого, на місці малюка. Ось ваша мама приводить у гості свою подругу та її сина. «Любий, дай Володі свій новий мотоцикл, він такий милий юнак, нехай покатається. І телефон теж дай. Що значить – твоє? Так ти у нас скнара? Якщо будеш скупитися, з тобою ніхто не стане дружити!»

Ці гіркі уроки, які дорослий забуде того ж вечора, надовго залишаються з вашою дитиною, перетворюючи її зовсім не на того, кого ви хотіли б бачити перед собою багато років по тому. Поважайте в дитині особистість, якщо хочете, щоб інші поважали особистість в її дорослій версії. Зумійте розглянути цю версію вже сьогодні – це важливіше, ніж слухняність. Це навіть важливіше, ніж до крихти з'їдений обід і завжди чисті штани.

Такий різний інтелект

Дуже часто окремі навички людини помилково сприймаються як інтелект. У більшості випадків мова йде про успішність у шкільних предметах або в підготовці до них – умінні читати й рахувати, швидкості реакції та здатності швидко відповісти на поставлене запитання. Дітям, що довго розмірковують над відповіддю, автоматично навішуються ярлики «тугодумів».

Тим часом, навіть знамениті тести на рівень інтелекту здатні виявити лише кілька напрямків у розвитку людини, а їх насправді набагато більше.

Людина володіє декількома видами інтелекту, і їх загальна кількість, на думку різних психологів, коливається від 6 до... нескінченності. І всі ці різновиди перебувають у певному співвідношенні, яке, як і зовнішність людини, унікальне.

У кожного з нас є свій унікальний орнамент, поєднання різних інтелектів у різному обсязі. Навіть в одному виді інтелекту якісь частини можуть випадати (можна класно орієнтуватися по карті, але абсолютно не вміти паркуватися). Л. Петрановська.

Сюди входять не тільки здібності до точних наук і мов. Це і вміння орієнтуватися у просторі, і емоційна грамотність, і координування рухів, і багато іншого. Тому визначити рівень інтелекту людини неможливо в принципі, в крайньому разі – за допомогою тестів.

І оцінювати здібності дитини на підставі двох-трьох умінь – то велика помилка, що зіпсувала дитинство не одній людині.

Навички – м'які й жорсткі

Говорячи про різноманіття інтелектів, не можна обійти стороною й навички, які формують той чи інший інтелект – жорсткі та м'які.

Жорсткі навички, яким у першу чергу прийнято приділяти увагу в класичній системі освіти, – це ті ж знання букв, цифр, географічних назв і фізичних формул. Це рішення задач, розбір слова за складом і вишивання хрестом за схемою. Вони знадобляться дитині в школі, й вона їх освоїть шляхом багаторазового повторення одних і тих самих дій, доводячи до автоматизму. Вони потрібні фахівцям у різних сферах діяльності – від водіїв трамваїв до скрипалів. Це навички, які мають чіткий алгоритм дій.

У випадку з малюками – це, мабуть, вміння застібнути ґудзики на пальто, зібрати знайомий пазл і навіть прочитати слово.

Гнучкі навички (метанавички) охоплюють усе те, що вимагає прийняття нестандартних рішень, здатності до комунікації й творчості, адаптації до нових умов. Це навички, які слід розвивати у дитини в першу чергу з тієї простої причини, що вони значно спрощують засвоєння жорстких.

Як приклад можна навести таку ситуацію: шеф-кухар готує добре знайому страву. Рецепт йому давно відомий і вивчений напам'ять, в роботі використовуються технічні, тобто жорсткі навички – почистити, нарізати, обсмажити, посолити.

Але завдання кухаря – не тільки приготувати смачно, але й правильно організувати дії своїх помічників, щоб робота на кухні йшла гладко. Для цього йому потрібне вміння працювати в команді й здатність до комунікації, тобто гнучкі навички.

Наступне завдання – гарно подати приготоване частування. Придумати незвичайний декор, розташувати на блюді так, щоб його захотілося не просто з'їсти, але й зробити фото на пам'ять. Тут знову вступають у силу гнучкі навички. І фахівці, що володіють такими навичками, в будь-якій сфері цінуються набагато вище, ніж ті, що мають у своєму розпорядженні виключно жорсткі.

Таким чином, розвиток гнучких навичок – це цінний вклад у майбутнє вашої дитини, і не варто ними нехтувати заради навчання конкретних дій. Їх час іще настане.

Темперамент дитини: емоційність та чутливість

Одні – менш емоційні, виявляють свої почуття практично не використовуючи міміку, не змінюючи положення тіла та інтонації голосу. Вони спокійніші, зрідка реагують на що-небудь «бурхливо», тому потребують більш інтенсивної стимуляції до занять або розваг.

Якщо ваша дитина виявляє такий рівень чутливості, варто дотримуватись наступної стратегії у її вихованні та розвитку:

1. Проводьте більше інтерактивних занять та ігор. Найпростіше – перекочування м'яча між меблями чи з однієї кімнати до іншої. У подібних іграх дитина постійно зайнята, виявляє інтерес та цікавість («а що станеться, якщо я зараз штовхну м'яча в цей бік?»).
2. Привертайте увагу. Намагайтеся якомога частіше привертати увагу дитини, залучаючи її до спільної діяльності. «Розворушити» її емоційність допоможуть танці під динамічну музику, активні ігри на свіжому повітрі, домашні театральні вистави або звичайне рольове читання.

Другий тип дітей вирізняється вираженою емоційністю. Вони демонструють свої почуття та емоції голосно, чітко і ясно, використовуючи гучні інтонації, жести, міміку. Наприклад, коли щасливі – верещатимуть від задоволення; коли гніваються – кусатимуться, жбурлятимуть предмети, битимуться. Ще у них низький поріг фізичної чутливості – вони погано переносять неприємні запахи та смаки, дратуються від контакту етикеток від одягу з їхньою шкірою тощо.

Ось як ви можете допомагати своїй дитині з підвищеною чутливістю:

1. Якомога менше фізичних стимулів. Вмикайте тиху, спокійну музику, приглушене, неяскраве світло. Грайте весело, та не надто активно, щоб не викликати збудження. Добре допомагають сенсорні ігри – наприклад, пальчикове малювання.

2. Підтримуйте дитину під час особливо емоційних моментів. Часто діти цього типу погано почуваються в галасливих місцях з натовпом людей. Обійміть свого малюка, озвучте його почуття, розкажіть, що розумієте, як він зараз почувається. Не карайте його за бурхливі вияви емоцій, адже це його особливість. Допоможіть заспокоїтись і відчутти себе в безпеці. А потім покажіть та розкажіть, як ще можна висловлювати свої почуття, щоб не зачепити та не образити інших.

Чимало дітей знаходяться між цими двома типами. Їхня емоційність не викликає у них та навколишніх жодних проблем. Їхній емоційний стан зазвичай стабільний, рівний. Вони діляться емоціями, але роблять це в «розумних межах».

Якщо вам складно визначитись, до якого з типів належить ваша дитина, дайте відповідь на такі запитання:

- Моя дитина виявляє почуття з високою, помірною чи низькою інтенсивністю?
- Наскільки часто малюк потребує моєї допомоги, щоб заспокоїтись?
- Він товариський та доброзичливий чи звик «захищати» свій простір? Чи любить він торкання?
- Як він реагує на різноманітні текстури тканин (наприклад, вовняні светри чи цупкі сорочки), чи завдають йому дискомфорту етикетки із внутрішнього боку одягу?
- Дитина перебирає їжею? Чутлива до певних запахів?
- Малюк лякається й плаче від голосних звуків та шуму?
- Йому подобаються яскраві вогники та яскраве світло? Чи він починає нервувати, забачивши їх?

Темперамент дитини: особливості, класифікація та рекомендації з розвитку

Темперамент – одна з найважливіших характеристик у вихованні дітей. Усвідомлення особливостей кожного типу темпераменту є ключем до розуміння вашої дитини та її потреб. Також це допоможе зрозуміти

міти, чому деякі діти несприйнятливі до тих чи інших стратегій виховання. Зі статті ви дізнаєтеся про різні класифікації темпераменту, а також рекомендації зі взаємодії з різними дітьми.

Чому важливо досліджувати темперамент

Кожна дитина народжується зі своїми індивідуальними реакціями на довколишній світ – особливостями темпераменту. Пізнавши їх, ви зможете «підлаштуватись» під характер свого малюка, передбачати його реакції в певних ситуаціях.

Темперамент – це не те, що ваша дитина обирає свідомо, й не те, на що ви можете вплинути. Від його типу залежить, як діти переживають події навколишнього світу і як до них пристосовуються. Наприклад, гостини викличуть абсолютно різні переживання в активного відкритого малюка та в дитини, яка виявляє обережність і якій потрібен час, щоб почуватись комфортно в нових ситуаціях.

Розуміння особливостей темпераменту вашої дитини допоможе вам стати ближчим й розуміючим батьком чи матір'ю. Визнавши, що в поведінці малюка існують певні закономірності, котрі залежать від темпераменту, ви зможете заздалегідь знати, як він поведеться в тій чи іншій ситуації. Також ви зможете поділитися цими знаннями з іншими важливими дорослими – бабусями й дідусями, вихователями в дитячому садочку, вчителями.

Ваша дитина може адаптуватися й змінюватись

Попри те, що темперамент – характеристика вроджена, поведінка дитини може змінюватись в залежності від її досвіду та стосунків з вами. Наприклад, сором'язливі діти зможуть швидше адаптуватись до нових ситуацій, якщо батьки допомагають їм та уважно ставляться до їхніх особливостей.

Ще важливо розуміти – діти не завжди чинитимуть так, як «належить» їхньому типу темпераменту. Іноді їхня поведінка буде неочікуваною для вас й в таких ситуаціях важливо проявляти гнучкість.

Не буває «гарного» чи «поганого» темпераменту

Найголовніше у вихованні та спілкуванні з дитиною – сприймати її такою, як є. Навіть якщо її характер здається вам нестерпним. Батькам

може бути складно з гіперактивною, рухливою дитиною, але з надто сором'язливим, повільним малюком буває не простіше.

Більшість мам і тат «надають перевагу» одним особливостям свого сина або дочки, нехтуючи іншими. Наприклад, їм подобається чуйність та емоційність малюка, але хотілося б «виправити» його повільність та замкнутість.

Таке неприйняття деяких особистісних якостей дитини може з'являтися з декількох причин. Найчастіше це:

1. Поведінка дитини нагадує вам про власні недоліки, яких хочеться позбутись.
2. І навпаки – характер дитини надто помітно відрізняється від вашого.

Цілком нормально, що вам комфортно спостерігати та взаємодіяти лише з певними особистісними «сторонами» свого малюка. Та при цьому важливо приймати, що у нього є й інші риси особистості, які можуть вам не подобатися.

Чому важливо підтримувати свою дитину та приймати її сповна

Ви коли-небудь почувались ізольованим від інших людей або ж неправильно сприйнятим? Так само й дитина з «непростою» чи незвичайною поведінкою може бути не зрозумілою чи знехтуваною навколишніми. Ваше завдання як батьків – дати зрозуміти малюкові, що він не на самоті й з ним «все добре».

Ось як ви можете це зробити:

1. Розповідати іншим людям про особливості характеру вашого сина чи дочки. Наприклад, бабуся чи сусідка можуть ображатися через те, що ваш сором'язливий малюк не відповідає на її тепле привітання. В цьому випадку можна сказати: «Йому, як і багатьом діткам, потрібен час, щоб звикнути до нових людей». Подібне попередження допоможе нівелювати конфліктні ситуації й запобігатиме навішування ярликів на дитину – «невихована», «нечемна», «непривітний» тощо.

2. Показувати у вигідному світлі позитивні риси темпераменту вашої дитини. Наприклад, занадто активні та вперті дітки відрізняються завзятістю, наполегливістю, швидкою реакцією. Вони усвідомлюють свої бажання та досягають їх. Наголошуючи на цьому, ви допомагаєте іншим побачити сильні сторони характеру дитини, а не лише її «дикість», «галасливість» або непосидючість.

Пам'ятайте, що ваше основне завдання полягає не в тому, щоб намагатися змінити дитячий темперамент. Вам необхідно допомогти дитині максимально використати свій потенціал, свої сильні сторони, а також допомогти посилити та розвинути ті якості, що потребують особливої уваги. Спостерігаючи та навчаючись взаємодіяти з різними гранями характеру свого малюка, ви допоможете йому адаптуватися до зовнішнього світу, стати гнучкішим та впевненішим.

Різні класифікації темпераментів

Існує кілька класифікацій дитячих темпераментів. В статті ми розглянемо три з них.

Класична класифікація

Ідея поділити людей на 4 типи в залежності від панівної рідини в організмі належить Гіппократу. Результатом цієї теорії стала поява 4 типів темпераменту:

- сангвінік;
- холерик;
- флегматик;
- меланхолік.

Ці 4 типи відрізняються за силою нервової системи (сильна чи слабка) та орієнтованістю (на себе чи на інших людей):

1. Сангвінік (сильна нервова система, орієнтований на інших). Цей тип темпераменту вирізняється відкритістю, легкістю, товариськістю, схильністю до лідерства. Сангвініки з дитинства дуже активні, «душа компанії», оптимістичні, запальні. Вони сповнені життя та цікавих

ідей, все помічають, швидко перемикаються з одного завдання до іншого. Зі слабких сторін – відволікання, низький ступінь впертості та терпіння, мінливість.

2. Холерик (слабка нервова система, орієнтований на інших). Головна риса – «діячі». Ці дітки швидкі, запальні, цілеспрямовані, працелюбні, активні, непосидючі, з мінливим настроєм. Вони дуже рухливі, швидко адаптуються до нового, енергійні та запальні. Слабкі сторони – їх складно вкласти спати, вони довго засинають, неспокійні й деколи агресивні, вперті, непосидючі та неухважні.
3. Флегматик (сильна нервова система, орієнтований на себе). Неквапливі, спокійні, глибокі, обачні. Скупі на емоції, тяжко сприймають щось нове, надають перевагу спокійним заняттям, повільні. Слабка сторона – неемоційність. У вихованні бажано наголошувати на розвитку емоційного інтелекту, допитливості, рухливості.
4. Меланхолік (слабка нервова система, орієнтований на себе). Стримані, повільні, замкнуті, боязкі, консервативні. Довго звикають до чогось нового й повільно засвоюють нову інформацію, швидко ображаються, довго пам'ятають образи. У вихованні важливо розвивати емоційний інтелект, проговорювати емоції, заохочувати дитину до розповідей про власні переживання. Уникайте критики та постійного наказового тону, щоб не зачепити й не образити малюка.

Класифікація Пенелопи Ліч

Класифікацію можна застосовувати до найменших діток у віці декількох тижнів від народження. Авторка розділила немовлят на 4 типи, подібні до наведених вище:

1. «Жваві». Цей тип подібний до сангвініка. З усіх новонароджених це найактивніші діти, які мало сплять й воліють рухатись. Вони розвиваються швидше за представників інших типів, оскільки виявляють активний інтерес до всього, що їх оточує.
2. «Соньки». Подібні до флегматиків. На відміну від попереднього типу, дітки цього типу сплять більше відведеної норми. Спершу вони видаються «найзручнішими» немовлятами, адже не спричиняють

особливих проблем в догляді. Та через свою любов до сну та відпочинку, вони повільні й розвиваються не так активно, як інші діти.

3. «Нервові». Цей тип збігається з холериком. Ці дітки більше за інших реагують на зовнішні подразники – здригаються від різких звуків, плачуть від яскравого світла, напружуються, коли їх беруть на руки або хочуть кудись перенести. Спершу здається, що їх лякає абсолютно все, а звичні заняття можуть довести до сильного плачу і крику.
4. «Нещасні». Відповідає меланхолікові. Дітки цього типу постійно незадоволені й плачуть з будь-якого приводу. Прокидаються вони зазвичай без настрою, й протягом дня «виказують» своє невдоволення плачем та незадоволеною мімікою. Засинають насилу, й більшу частину дня можуть то дрімати, то прокидатись із роздратуванням. Діти з цим типом темпераменту часто викликають у батьків почуття провини («Певно, ми погані батьки й припускаємось помилок, якщо дитина всім невдоволена»).

Сучасна класифікація

Найтриваліше сучасне дослідження темпераменту провели психологи Олександр Томас та Стелла Чесс в 1956-88 роках. Вчені виявили 9 характеристик, що впливають на темперамент дітей:

1. Активність.
2. Здатність адаптуватись до змін.
3. Реакція на нове.
4. Емоційність та чутливість.
5. Інтенсивність емоцій.
6. Здатність відволікатись.
7. Наполегливість.
8. Регулярність основних функцій організму.
9. Звичайний базовий настрій.

Докладніше про деякі основні характеристики ви можете прочитати в статтях за посиланням.

Відповідно до ступеня вираженості цих характеристик вчені виділили 3 типи темпераменту:

1. «Легкий» або «гнучкий». Дітки цього типу регулярно сплять та харчуються, мають позитивний базовий настрій, легко адаптуються до змін. Вони спритно підлаштовуються під різні методи виховання та розвитку, тому у батьків зазвичай не виникає особливих проблем з такими дітьми.
2. «Складний». Малюки цього типу повільніше адаптуються до нових умов, інтенсивно емоційно реагують та мають негативний базовий настрій. Виховувати їх непросто від самого народження. Вони багато плачуть й голосно кричать, їх складно заспокоїти, важко вклати спати, вони часто прокидаються посеред ночі. Але вони мають і сильні сторони – наприклад, сила характеру та наполегливість.
3. Сором'язливий та повільний. Діти цього типу відрізняються пониженою активністю та інтенсивністю емоцій, повільно адаптуються до змін і мають схильність до поганого настрою.

Приблизно 30-35% дітей не відповідають жодному із зазначених типів темпераменту. Зазвичай вони поєднують в собі відразу 3 типи.

Розуміючи темперамент своєї дитини, підлаштовуючись під нього, ви досягнете помітно кращих результатів у вихованні. Таке розуміння допомагає вибудувати сильні емоційні зв'язки з малюком. Коли дитина відчуває, що її зрозуміли та прийняли, вона краще йде на контакт, а стосунки в цілому покращуються.

Іграшки для малюка від півтора до двох років: вибираємо з розумом

Вибираючи подарунок для дитини, більшість батьків і родичів вагаються з вибором. Як подарувати те, що буде цікаво й корисно маляті? Чи має значення бренд? Чи існують принципові відмінності в іграшках для хлопчиків та дівчаток? У цій статті, що зібрала досвід багатьох мам, ви знайдете відповіді на ці та інші питання.

Особливості дитячої гри на другому році життя

Вік від 18 до 24 місяців – важливий період у сенсорному й емоційному розвитку дитини. В цей час відбувається формування другої сигнальної системи, тобто навичок мовлення, вміння узагальнювати. Всі ці вміння складають основу для становлення в майбутньому абстрактного мислення. Таким чином, дуже актуальні в цей період іграшки, що стимулюють мовленнєвий розвиток, слухові навички, дрібну моторику й сенсорні здібності.

І, звичайно ж, прийшов час дати волю уяві, тому будь-які ігри, які сприяють її розвитку, гаряче вітаються.

Те, що дбайливо зберігаємо

Багато які з іграшок, що були дуже актуальні для малюка раніше, все ще залишаються потрібними й корисними. Якщо якоїсь із цих іграшок немає в вашому домашньому наборі, ближче до двох років буде зовсім не пізно її придбати:

- Прості пазли та вкладки Монтессорі;
- Бізіборд.
- Усілякі м'ячі й м'ячики.
- Кубики будь-яких розмірів і конструкцій – від навчальних, із завданнями на розвиток дрібної моторики, до будівельних дерев'яних.
- Матрьошка.
- Толокар і качалка.

- Музичні іграшки й книжки-піаніно.
- Машинки.
- Іграшки для піску й води.
- Книги з короткими казками або віршами та яскравими ілюстраціями.

Конструктор

Малюк дорослішає, і діапазон конструкторів, що йому підійдуть, стає значно ширшим у порівнянні з тим, який був доступний лише півроку тому. З «новинок», які тепер можна сміливо купувати малюкові, попитом користуються набори Lego Duplo – їх зручно поєднувати з сюжетними іграми.

Гарні в цьому віці й магнітні конструктори від Better Builders. З'єднання деталей у них здійснюється простіше, ніж в лего-наборах, а простір для фантазії досить широкий. З метою безпеки необхідно регулярно перевіряти цілісність деталей, щоб не дозволити дитині вийняти з них магніти й проковтнути їх.

Набори для рольових ігор

Сюжетно-рольова гра займає все більше місце в житті малюка й представляє одну з найважливіших складових його розвитку. Її елементи можуть бути присутніми в будь-яких розвагах і режимних моментах. Карапуз годує ляльку під час обіду, катає в машині іграшкових звірів і перевозить у кузові вантажі, він показує, як летить літак або скаче конячка – все це сюжетні ігри, що розвивають уяву, творче мислення, мовлення. Вони навчають малюка речей, які в майбутньому йому дуже знадобляться.

У віці від півтора до двох років дитині вже можна пропонувати для гри набір лікаря, комплекти «Магазин» і «Майстерня», іграшковий посуд, ляльку з ліжечком або візочком, машинки, іграшкове кермо, фігурки тварин, пластикові муляжі овочів та фруктів, іграшкову побутову техніку – праску, пилосос, піч.

Ляльковий театр

Одним із різновидів сюжетної гри виступає в цьому віці гра з елементами лялькового театру. Малюкові дуже подобається дивитися міні-

вистави, які показує мама. Він із задоволенням бере участь у «показі», якщо завдання йому під силу. За допомоги театральних прийомів можна урізноманітнити побут малюка, спілкуючись із ним від імені казкового героя. Хто, як не улюблений персонаж, умовить його доїсти свій обід або гарненько вмитися?

У продажу є безліч різновидів настільного й пальчикового театру, іграшки на руку. Персонажі можуть бути виготовлені з дерева, тканини, картону, ґуми й пластику, театр може являти собою магнітні фігурки або фланелеграф – будь-який матеріал підійде за умови, що він безпечний для дитячого здоров'я.

Ляльок для театру можна зробити й самостійно, використавши старі рукавиці та шкарпетки.

Матеріали для творчості

Заняття творчістю вкрай важливі й потрібні дитині раннього віку, тому, граючись із нею, слід використовувати всі доступні матеріали.

Крім тих матеріалів, які були перераховані в попередній статті, присвяченій малюкам від 12 до 18 місяців, до творчого набору можна додати фломастери для найменших художників на водній основі й аквакилимки.

Багато мам купують малюкам цього віку кульковий пластилін – чудовий засіб для розвитку дрібної моторики. Звичайно, в півтора року не доводиться говорити про будь-яку творчість з пінопластової маси, але навіть просто розминати шматочок такого пластиліну в пальчиках надзвичайно корисно для дитини. Під час заняття потрібно уважно стежити, щоб «скульптор» не наївся цього чудо-пластиліну.

У цьому віці дитині дуже подобається ставити на пластиліні або тісті відбитки різних предметів. Ви можете вручити малюкові покупні штампи або зроблені своїми руками за допомогою пластикових кришок, на які клейовим пістолетом наноситься малюнок.

Граючись, дитина ознайомиться з кольором і властивостями матеріалів. Вона незабаром помітить, як сила, з якою вона тисне на штамп, впливає на чіткість одержуваного зображення.

Для цієї розваги відмінно підійде й набір Плей до (Play-Doh) для найменших.

Пірамідки

Про пірамідки можна говорити нескінченно – настільки цікава й корисна ця іграшка. Вибираючи пірамідку для малюка від 18 до 24 місяців, можна не зупинятися на найпростіших варіантах: в цьому віці буде доречна й більш складна, багатоцільова модель.

Наприклад, можна вибрати варіант, де сегменти мають незвичайну форму або складаються з двох половинок – це ускладнить завдання малюка, а пірамідка не втратить своєї привабливості навіть тоді, коли він підросте.

Гарні для цього віку пірамідки у вигляді веж – із віконцями й прапорцем на даху. Їх можна використовувати в сюжетних іграх і просто фантазувати й експериментувати з поверхами – діти дуже люблять будувати вежі.

Можна купити пірамідку-сортер або набір формочок для піску, що складаються в пірамідку.

Іграшки на розвиток дрібної моторики

На другому році життя ігри на становлення дрібної моторики мають не менш важливе значення, ніж фізичний розвиток і навчання мовлення.

Окрім дрібних предметів і сенсорних коробок, які згадувалися в попередніх статтях, тут підійдуть шнурівки, матеріали для лічби (палички, геометричні фігури і т.д.), пальчикове малювання.

Відмінно розвивають спритність пальчиків ігри з конструктором-липучкою, однак тут необхідно стежити, щоб малюк не заштовхав деталі до вуха або не вплутав їх у волосся, що легко зробити і дуже складно виправити.

У цьому віці багато малюків вперше знайомляться з мозаїкою. Сьогодні у продажу є безліч різновидів, створених для найменших дітей. На виробництві таких мозаїк спеціалізуються компанії Quercetti, Alex. З вітчизняних виробників – Тигрес, Fun Game.

Чого не слід дарувати малюкові від півтора до двох років

Перше, про що слід подбати, вибираючи подарунок дитині – це його безпечність. Потенційно небезпечними іграшками є не лише ті, якими можна поранитися, а й ті, які можуть налякати малюка або викликати алергічні реакції.

Таким чином, у першу чергу виключаємо зі списку іграшки з різким запахом, великі м'які іграшки, а також ті, які видають гучні звуки – хлопки, постріли, дзижчання. Сюди ж віднесемо і іграшки на радіокеруванні, бо діти в цьому віці часто лякаються незрозумілих речей.

Другим фільтром дитячих подарунків є їх вікова відповідність. Не варто дарувати іграшки «на виріст», які будуть малюкові нецікаві або – що ще гірше – будуть сховані під замок до того часу, доки їх господар не підросте. Все, що ви даруєте дитині, має бути актуальним, якщо ви дійсно хочете потішити її, а не тата з мамою.

Не найкращим варіантом є іграшки, що вимагають особливих умов для гри. Наприклад, великий надувний басейн буде доречний лише в тому випадку, якщо батьки мають у своєму розпорядженні просторе подвір'я, на якому його можна розмістити. В іншому випадку подарунок залишиться лежати в коробці незатребуваним.

Санчата, подаровані в дощовий новорічний вечір, лише засмутять дитину. Якщо ви не можете з упевненістю сказати, що у малюка буде можливість скористатися вашим подарунком у найближчі дні, краще його не дарувати.

Вибираємо іграшки для хлопчиків і дівчаток – у чому відмінності?

Насправді виражених відмінностей у іграшках для дітей різної статі в цьому віці не існує. Півторарічні дівчатка з задоволенням катають по дитячому майданчику машини, а хлопчики – візочки з ляльками. І ті, й інші з захопленням будують вежі з кубиків і годують із ложечки плюшевого ведмедя.

Звичайно ж, сама манера гри може відрізнитися, але тут справа швидше в особливостях поведінки хлопчиків і дівчаток, а не в предме-

тах, з якими вони граються. На цьому етапі не існує «дівчачих» або «хлопчачих» іграшок. Безсумнівно, в магазині вам запропонують більш теплу кольорову гаму, якщо ви вибираєте конструктор для дівчинки, але це вже данина традиції, й до комфорту чи особливостей розвитку дитини певної статі вона ніякого відношення не має.

Купуючи іграшку, в першу чергу слід орієнтуватися на вік малюка та його інтереси, а не на статеву приналежність, і тоді ви точно не прогадаєте з вибором найбільш вдалого подарунка.